AMOENITATES LITERARIAE,

Quibus

VARIAE OBSERVATIONES,

Scripta item quædam anecdota & rariora Opuſcula exhibentur.

TOMUS UNDECIMUS.

LE "VITTORIO EMANUELE III" BIB
NAPOLI

FRANCOFURTI & LIPSIAE,
Apud DANIEL. BARTHOLOMAEI & FILIUM.
M DCC XXIX.

Digitized by Google

BIGAE VIRORUM
DE
MEMMINGA NOSTRA
PRAECLARISSIME MERENTIUM
GENEROSISSIMO
ATQUE
CONSULTISSIMO
DOMINO
JOANNI CHRISTOPHORO HARTLIEB
DE WALSPORN
J. V. LIC.
ET
REIPUBLICAE PATRIAE
A CONSILIIS
DOMINO PATRONO
ATQUE COMPATRI SUO
MAXIMOPERE HONORANDO.

)(2 NEC

NEC NON

PERQUAM GENEROSO

ET

CONSULTISSIMO

DOMINO

JOANNI SIGISMUNDO SCHÜTZIO,

J. V. LIC.

AC

TABULARUM PUBLICARUM DIRECTORI,

DOMINO ET PATRONO SUO ITIDEM SINGULARITER COLENDO

IN

IN

PUBLICUM GRATAE DEVINCTAE-
QUE MENTIS PIGNUS
PRO TOT PERINSIGNIBUS PRO-
PENSAE VOLUNTATIS AC FAVEN-
TISSIMI ANIMI A PRIMO INDE IN
LYCEO PATRIO CONDISCIPULA-
TU ET JUCUNDO POSTHAC IN
ACADEMIA JENENSI CONTU-
BERNIO AD HANC US-
QUE DIEM DOCU-
MENTIS

HOC, QUICQUID EST, LIBELLI
SACRUM DEVOTUMQUE ESSE
JUBET,

ET SIMUL
PERENNANTI EORUM BENEVOLENTIAE SE SUAQUE STUDIA
EA, QUA DECET, OBSERVANTIA
COMMENDAT,
EXOPTATISSIMOS CONSILIORUM
ET NEGOTIORUM OMNIUM
SUCCESSUS,
VEGETAS AC FLORENTES SEMPER
ANIMI CORPORISQUE VIRES,
LAETISSIMA DENIQUE OMNIGENAE FELICITATIS INCREMENTA
IIS TOTO PECTORE APPRECANS,

Ampliſſimis Eorum
Nominibus

addictiſſimus

JO. GEORGIUS SCHELHORNIUS.

XENO-

XENOPHON.

'Ου πανυ γε ῥάδιον ἐστιν εὑρειν ἔργον, ἐφ᾽ ᾧ οὐκ ἀν τις αἰτιαν ἐχοι. Χαλεπον γαρ οὑτω τι ποιησαι, ὡστε μηδεν ἁμαρτειν.

Haud facile opus aliquod reperias, cujus nullam partem quisquam reprehendat. Difficile namque eſt, ita quicquam peragere, ut nihil erres.

Series Articulorum hujus Tomi.

I. *Diſſertatio de Joanne Campano Anti-Trinitario.* p. 1.

II. *Jac. Zimmermanni Meditatio de præſtantia Religionis Chriſtianæ collata cum philoſophia Socratis.* p. 93.

III. *Notitia Codicis MS. varios Sermones in Concilio Conſtantienſi habitos præter alia complectentis.* p. 213.

IV. *Judicium Academiæ Viennenſis de quibusdam propoſitionibus Jo. Münſingeri.* p. 222.

V. *Memoria Perilluſtris Domini Raymundi Krafft de Dellmenſingen.* p. 253.

VI. *Selecta ex itinere literario Jo. Jacobi Thurmii.* p. 269.

VII. *Biga epiſtolarum D. Jo. Bened. Carpzovii ad Theophilum Spizelium.* p. 303.

VIII. *Calendarium Etymologicum ex Hiſtoria Lombardica Jacobi de Voragine.* p. 324.

IX. *Jac. Bruckeri Analecta ad vitam Matthiæ Schenckii.* p. 372.

Q. D. B. V.

Q. D. B. V.

I.

DE JOANNE CAMPANO ANTI-TRINITARIO DISSERTATIO.

§. I.

Dudum equidem cum aliunde, tum è Chriſtophori Sandii Bibliotheca Anti-Trinitariorum (a) mihi cognitum erat, Joannem Campanum inter SS. Triados hoſtes referri: quo autem jure, quave injuria id fiat, me prorſus latebat, donec aliquo abhinc

(a) Pag. 17. ubi hæc pauca de illo habentur: *Johannes Campanus, vel Clivienſis, vel Juliacenſis, Wittebergæ docuit, floruitque A. 1530. & 1532. ſcripſit contra myſterium Trinitatis, & Spiritus S. æternitatem: vel, ut ajunt, eum non eſſe perſonam diſtinctam a Patre.*

hinc tempore in manus meas quidam ejus libellus incideret, e quo, illum haud ab re iis accenſeri, perſpexi. Operæ igitur pretium me facturum exiſtimavi, ſi ob ſummam libri raritatem potiora iſtius argumenta breviter enarrarem, præmiſſis ſimul iis, quæ de Viro turbulento & ſua quidem ætate ſatis famoſo, hodie vero perobſcuri nominis, comperire mihi licuit. Animum adjiciebat eruditus Hiſtoriæ Michaëlis Serveti ſcriptor, Henricus ab Allwoerden, qui non varia duntaxat loca, in quibus hujusce Campani mentio inſtituitur, mihi etiam maximam partem, antequam iſta legerem, obſervata annotavit, verum etiam dignum hunc hominem, cujus vitam diligentius aliquis conſignaret, judicavit, adjiciens, extare de eo narrationem quandam manu exaratam in Bibliotheca Gothana, cujus Vir Vener. D. Erneſtus Salomo Cyprianus in Catalogo Codicum MSS. illius Bibliothecæ meminerit (*b*); Sed ipſum illum laudatum Catalogum (*c*) evolvens deprehendi, Theologum iſtum plurimis in Eccle-

(*b*) In Hiſtoria Michaelis Serveti p. 28. ſq.

(*c*) Pag. 109. Ex ipſis præterea humaniſſimis Summe Vener. D. Cypriani, qui Campanum in Hiſtor. Eccleſ. Goth. P. III. p. 222. inter primos Socinianos rejecit, literis d. 4. Nov. anni ſuperioris ad me datis

Eccleſiam puriorem meritis maxime inſignem, nullam ibi hujusmodi relationem manu exaratam commemoraviſſe, verum locum modo quendam e Theologi cujusdam Pontificii indice Scriptorum eccleſiaſticorum de Serveto & Campano exhibuiſſe, adſperſis de hoc nonnullis notatu dignis. Haud ita pridem quoque Præſtantiſſimus Beyſchlagius meus in quarto Sylloges ſuæ faſciculo (*d*) ſpem nobis excitavit, fore, ut, quamprimum liceret, epiſtolium B. Martini Lutheri, in quo Campani mentio habetur, a Viro quodam Celeberrimo (*e*), quocum ipſe id a ſe ex αὐτογράφῳ deſcriptum communicavit, obſervationibus illuſtratum publicæ luci exponatur; quod ut quantocyus fiat, exopto. Interim vero ego pauca illa, quæ poſt operoſam ſane & multam inquiſitionem de iſthoc homuncione cognoſcere mihi licuit, heic loci in medium proferre conſtitui, aliis forſitan anſam ſic plura de ipſo ſuppeditandi præbiturus.

tis cognovi, nihil ejusmodi in Bibliotheca Gothana extare.

(*d*) Pag. 902. ſq.

(*e*) Eſt is Summe Reverendus D. Zeltnerus, qui in Hiſtoria Crypto-Sociniſmi Altorfini, diu deſiderata & Lipſiæ jam ſub prælo ſudante epiſtolium illud exhibebit.

§. II.

Fuere autem & alii duo Viri eruditi, noſtro ὁμωνυμοι, & propterea ab ipſo probe diſcernendi. Primus natione Lombardus aliquot ante eum ſæculis, & quidem juxta Volaterranum circa annum Chriſti milleſimum floruit, & Euclidem ex Arabico vertit, quem tamen, Arabum interpretationem perſecutus, judice Huetio (*f*), fœde perverſum nobis reliquit. Joannes Trithemius (*g*) eum philoſophum & aſtronomum omnium opinione ſuo tempore celeberrimum, ingenio acutum, ſermone ſcholaſticum, divinarum ſcripturarum non ignarum, calculatorem & computiſtam inſignem vocat, ingeniique ſui non pauca opuſcula, quorum lectio eccleſiarum rectoribus non ſit ſpernenda, edidiſſe memorat. Jacobo autem Philippo Bergomati (*h*) doctor celeberrimus, philoſophus & aſtronomus maximus, ſua tempeſtate magno in pretio exiſtens, audit. Alter Jo. Campanus Voidnianus, poëta haud ignobilis, ſub Imperatore Rudolpho II. vixit, atque

(*f*) De claris Interpretibus p. 227. ſq. edit. Stad. A. 1680.

(*g*) De Scriptoribus Eccleſiaſt. f. 83. edit. Hamb.

(*h*) In Supplem. Chronic. f. m. 207.

atque duplicem Turcicorum Tyrannorum, qui inde ab Otomanno uſque ad Mahometum III. tum regnantem rebus Turcicis præfuerunt, deſcriptionem, unam in genere heroico, alteram elegiaco, in qua ipſi Otomannici Principes res a ſe geſtas κατὰ προσωποποιΐαν recenſent, reliquit, quarum utraque deliciis Poëtarum Germanorum (*i*) inſerta eſt. Is puriori religione abjecta ad Pontificios transgreſſus ad uxorem dixiſſe fertur: *hodie ſalus facta eſt domui noſtræ:* illa vero reſpondiſſe: *hodie maledictio in domum noſtram introducta eſt.*. Tandem autem deſperabundus vitam finiit (*k*). Neſcio an hunc etiam auctorem agnoſcat *Czechias, ſeu Sciagraphia Ducum & Regum Bohemiæ*, cum iconibus Gorliciæ A. 1653. in 8. typis excuſa, & opuſculum, *liminis* titulo inſignitum, & Caſp. Dornavii Amphitheatro ſapientiæ Socraticæ joco-ſeriæ inditum (*l*). Quem vero Kœnigius in Bibliotheca ſua (*m*) habet, Jo. Campanus idem

A 3 eſt

(*i*) Part. II. p. 72. ſqq.

(*k*) Vid. Hiſtor. perſecutionum Eccleſiæ Bohemicæ. Cap. CVI. p. 414.

(*l*) Vid. Bibliothecâ Menckenianâ p. 385. & 786. edit. II.

(*m*) Pag. 158.

eſt cum Jo. Antonio Campano (*n*), cujus poſt ſtatim meminit: is enim de fugienda ingratitudine ſcripſit, atque vir magnus & admirabilis ingenii ab Eraſmo dici meruit. Joannis cujusdam Campanii non ſine laude meminit Jo. Pierius Valerianus, eumque in infelicium literatorum numerum collocat (*o*).

§. III.

Miror vero quam maxime, tam paucos noſtri Campani mentionem feciſſe, cum tamen haud leves ſtrepitus ævo ſuo excitarit, variisque ſcriptis ſaniorem de Deo & religione doctrinam impugnaverit. Ne nomen ejus quidem attigit ſcriptor coævus Joannes Fabri ab Haylbrun, Cathedral. Eccleſiæ Auguſtanæ a concionibus, in libro Ingolſtadii A. MDLI. in 4. edito, cui titulum fecit: *Fructus, quibus dignoſcuntur hæretici: Eorum quoque nomina, ex Philaſtro, Epiphanio, Auguſtino, Euſebio, &c. & quibus armis devincendi.* Qui ſi illius notitiam habuiſſet, certe haud neglexiſſet eum adji-

(*n*) Idem etiam mendoſe Jo. Campanus vocatur in apologia pro Luthero ad urbem Romam, quæ extat in Celeb. Kappii *Nachleſe nützlicher* Reformations-*Urkunden* Part. II. p. 483.

(*o*) De Litteratorum infelicitate Lib. I. p. 299. edit. Menken.

djicere Balth. Fridbergero, Jo. Oecolam-
adio, Zwinglio, Mathiæ Flacio, & Mar-
no Luthero, quem omnium hæretico-
ım ducem atque magiſtrum ſepultas at-
ue ſopitas hæreſes fere omnes ſuo peſti-
:ro atque maligno auſu ab infernalibus
rcis revocaſſe, atque in totius fidei Chri-
ianæ miſerabilem jacturam ſuſcitaſſe, im-
robo ore affirmare veritus non eſt. Si-
ntio illum prorſus prætermiſit Fridericus
aphylus, itidem συγχέονος, in libro verna-
ılo conviciis pleno *de Proteſtantium Con-
rdia* longa ſerie hæreticos, partim ne
ndo quidem unquam auditos, recenſens,
ɔsque omnes e B. Lutheri noſtri ſchola
diſciplina prodiiſſe proterve mentitus:
ım tamen occaſio ipſi, Campano locum
ter recentiores vel Arianos vel Samoſa-
nianos cum aliis, quos nominat, tribuen-
, haud defuiſſet. Multus vero idem eſt
recitandis impiis dogmatibus alius An-
Trinitarii, Lucæ nimirum Sternbergeri,
enrico quoque Spondano (*p*) poſtea
emorati, ſed a Sandio in Bibliotheca An-
Trinitariorum omiſſi. Neque meminit
ampani in Chronico ſuo Sebaſtianus

 Fran-

(*p*) In Continuat. Annal. Baronii Tom. II. ad Ann.
51. num. XXXIII. f. 613.

Franckius (*q*), ejuſque continuator Calonius Ghönneirus, in tertia illius parte prolixum hæreticorum catalogum alphabeticum exhibentes, inque eo præter hujus farinæ alios Ludovicum Hetzerum Anti-Trinitarium commemorantes. Fruſtra quoque vel nudum Campani nomen apud celebres hiſtoriæ eccleſiaſticæ ſcriptores, Lucam Oſiandrum, Jo. Henricum Hottingerum, Natalem Alexandrum ac plures alios quæras, nec non in Jo. Wigandi de Servetianiſmo ſeu de Anti-Trinitariis libro, in Davidis item Chytræi Chronico Saxoniæ, & Auguſtanæ Confeſſionis Hiſtoria (*r*), cum tamen ejus in literis ad illum datis Philippus Melanchthon meminerit, uti ſuo loco videbimus. Nec obvius eſt in catalogo Anti Trinitariorum juxta ordinem nationum diſpoſito, quem Theologus idemque Polyhiſtor ſummus D. Chriſt. Matthæus Pfaffius in Introductione ad hiſto-riam

(*q*) Cui tamen probe cognitus fuit, quod ex infra dicendis eluceſcet. Licet autem Campanum pro hæretico non habuiſſe Franckius videatur, ipſe tamen in hæreſiologiæ ſuæ præfatione monuit, ſe eos etiam enarrare, quos alii præter meritum in hæreticorum cenſum retulerint: atque adeo hic etiam Campano locus fuiſſet.

(*r*) In qua memorandus fuiſſet ob ea, quæ inferius §. 7. a nobis dicentur.

riam Theologiæ literariam notis ampliſſimis illuſtrata (*ſ*) dedit. Petro Bælio vaſtiſſimæ & lectionis & eruditionis Viro eum fuiſſe incognitum, inde auguror, quod, cum Michaelem Stifelium extremum mundi diem A. 1533. d. 3. Oct. futurum vaticinatum eſſe narraſſet, adjecerit (*t*): *Bredenbach aſſure qu'un certain Campanus fit la meme choſe dans le païs de Juliers:* quæ de noſtro intelligenda eſſe infra videbimus. Nemo autem, niſi cui ipſe Bælius ignotus eſt, dubitabit, quin, ſi hominem penitius noviſſet, hac occaſione in ſingularia Campani excurſurus fuiſſet. Seckendorfius quoque de illo nonniſi obiter & tanquam de parum ſibi noto verba facit, ſcribens (*u*): *Venerat* (Wicelius) *anno* 1532. *in ſuſpicionem doctrinæ Antitrinitariæ, quam tum non ſolum Michaël Servetus Hiſpanus vulgaverat, ſed & quidam Joannes Campanus, ex Juliacenſi regione, qui Wittenbergæ Theologiæ ſtudio operam dederat, defendebat: Campanus autem hoſpitio Wicelii Niemeccæ aliquandiu uſus erat.* Immo ipſe Gothofredus Arnoldus, in e-

(*ſ*) Part. II. p. 340. ſqq.
(*t*) In Diction. Crit. Tom. IV. f. 3076.
(*u*) In Hiſtor. Lutheraniſmi Lib. III. Sect. VII. §. XXIV. f. 65.

numerandis, & ſi qua fieri potuit, excuſandis ac defendendis hæreticis maxime ſedulus, in hæreſiologia ſua eum fere intactum prætermiſit, in tranſcurſu tantum illius mentionem injiciens, ubi nimirum in hiſtoria Wicelii inter cauſas alienati ejus a Lutheranorum partibus animi eam quoque numerat, quod ob exceptum hoſpitio Campanum moleſtia ipſi creata fuerit (*x*).

§. IV.

Cauſam rimatus, quare hujusce Viri & nomen & ſcripta tantum non interciderint, hanc inveniſſe mihi videbar, quod neque Lutherus, neque Melanchthon, neque alii eorum συνεργοι dignum cenſuerint hominem, cujus φλυαριας peculiaribus ſcriptis confutarent, contenti, ſuos privatim de iis monuiſſe, atque alicubi veluti ἐν παρόδῳ publice ſuum ab illis diſſenſum indicaviſſe. Quanquam nec metuendum facile erat, ne quis Lutherum vel Melanchthonem Campani commentis favere ſuſpicaretur, cum hic apertum ſe illorum hoſtem profeſſus, inque eos aſperrime

(*x*) Part. II. L. XVI. C. VIII. §. 39. *Nun geſchahe es*, inquit Arnoldus, *daſs Er in ſeiner Pfarr zu Niemeck einen Wittenbergiſchen Studenten*, *Nahmens* Jo. Campanum, *eine Zeitlang beherbergte*, *vvelchen man deſs* Arianiſmi *verdächtig hielt*, *&c.*

me inveſtus fuerit. Et videntur quidem Viri ſummi conſulto, ab operoſa & ex inſtituto ſuſcepta Campani refutatione abſtinuiſſe, ne obſcurum viri nomen ſic illuſtrarent, atque lectoribus, novitatis avidis, ſcriptorum ejus legendorum deſiderium inſpirarent. Nec dubium eſt, quin Campanus, tantos viros publicos antagoniſtas nactus, e pugna cum ipſis gloriolam aucupaturus, criſtasque altius erecturus fuiſſet. Confirmant hæc egregie, quæ in Lutheri colloquiis menſalibus (y) habentur: *Dieſen verfluchten Unflat und Buben,* Campanum, *ſol man nur verachten, und ſo bald nicht wider ihn ſchreiben; denn da man wider ihn ſchriebe, ſo würde er deſto küner, ſtöltzer, und mutiger. Man verachte ihn nur, damit wirt er am erſten gedempfft, denn er wirt doch mit ſeinem ſchwarm und* autoritet *nicht viel ausrichten. Da ſprach M. Philip: ſein Bedencken were, daſs man ihn an den liechten Galgen hienge, und ſolches hette er ſeinem Herrn* (Duci Juliacenſi) *geſchrieben* (z). Hinc Lutherus, cum toties ipſi illum cum Aria-

(y) Fol. m. 277.

(z) Videntur hæc equidem cum Melanchthonis lenitate, quæ tanta erat, ut a multis ipſi vitio verteretur, pugnare. Sed novimus eum & Serveti ſupplicium

Arianis aliisque hujus furfuris nominatim refellendi occaſio fuiſſet, ter tantum illius, quod ego ſciam, publice veluti in tranſcurſu mentionem habuit.

Nempe in epiſtola ad Caſp. Güttelium, Doct. & Paſtorem Islebienſem, diſputationibus contra Antinomos præmiſſa (*a*), in qua inter reliquos Evangelii hoſtes Campani quoque & Serveti meminit, his tantummodo verbis: *Etliche haben auch wider die alten Lehrer, Pabſt und Luther zuſammen getobet, als* Servetus, Campanus *und dergleichen.* Et hæc ipſa verba repetuntur in præfatione quadam beati viri paulo ante ejus obitum ſcripta (*b*). In brevi autem confeſſione de S. Sacramento (*c*) A. 1544. edita inter cæteras ſibi adverſas de S. Cœna opiniones & Campani ſententiam ita commemorat: *Der ſiebend H. Geiſt*, Johan. Campanus, *machts alſo, nehmet hin, eſſet, das iſt mein Leib,*

plicium ſuo probaſſe calculo. vid. Clar. Allwoerdenii Hiſtoriam Serveti p. 142.

(*a*) Tom. VII. Altenburg. f. 313.

(*b*) Quam cum aliis hujusmodi J. C. Sagittarius Tom. VIII. Altenburg. præmiſit: ſed ea ipſa præfatio integra ſuperius memoriæ beati viri ad Güttelium epiſtolæ quoque annexa eſt, unde & verba citata hauſimus.

(*c*) Tom. VIII. Altenb. f. 348.

Leib, corpus ſcilicet paneum. *Solt ſo viel heiſſen, das Brodt, ſo ich eüch gebe, iſt ein Leib oder Cörper für ſich ſelbſt, nicht mein lebendiger natürlicher Leib, ſondern ein todter, lebloſer Leib, wie Stein und Holtz ein Leib iſt. Aber weil es meine Creatur iſt, ſo iſts auch mein Leib, den ich geſchaffen habe. Diſs iſt der allerhöheſt heiliger Geiſt, wider und über die andern alle, ohn daſs er dem Becker die ehre nim̃t, der dennoch auch etwas am Brodt gemacht hat, und Gott nicht das Brodt, ſondern das Korn zum Brodt ſchafft.* Melanchthon vero, qui hominem patibulo potius quam refutatione dignum cenſuit, unico duntaxat in loco, quod mihi quidem conſtet, ſi ejus epiſtolas privatim ſcriptas excipiam, illum diſerte nominat. In diſputatione nimirum de excluſiva: *ſola fide* &c. (*d*) ejusque theſi XIV. quæ hæc eſt: *Scholaſtici, Campanus, & multi paſſim errant. Illi fidem intelligunt fidem formatam. Campanus dicit, fidem ſignificare ſimul fidem & opera. Alii fingunt alias cavillationes.* Ejus autem ne verbulo quidem meminit in refutatione Serveti & Anabaptiſtarum, in Locis communibus, in diſputationibus, ubi pro Filii & Spi-

(*d*) Tom. IV. Opp. a Peucero Wittebergæ A. 1564. editorum f. 480.

& Spiritus S. divinitate pugnat, & Servetum, Petrum Conyzam Lituanum (*e*) aliosque ſecus ſentientes nominatim refellit (*f*).

Opera vero Campani ob argumenti rationem, utpote non contra Lutherum modo, ſed & univerſum orbem Chriſtianum ſcripta, nusquam publice divendita, verum potius oppreſſa fuiſſe arbitror, hincque tantæ eorum raritatis cauſam derivo. Hiſce præmiſſis ad ipſam viri vitam enarrandam accedo.

§. V.

Quo anno Campanus natus mortuusque ſit, ego juxta cum ignariſſimis ſcio. Fuiſſe eum patria vel Clivienſem vel Juliacenſem Sandius aliique tradunt. In Catalogo autem Sacramentariorum Wilhelmi Lindani Chriſtomachiæ Calviniſticæ præfixo (*g*) nominatur Maes-Eykenſis. Eſt vero Maes-Eyk oppidum ad Moſam in comitatu Loots, Epiſcopo Leodienſi ſubjecto, ſitum (*h*). Cumque Campanus Lindano probe cognitus fuerit, quod ex ſequentibus

(*e*) Hunc credo eundem eſſe cum Petro Goneſio, de quo Sandius in Biblioth. Anti-Trinit. p. 40. ſq.

(*f*) v. g. Tom. IV. Opp. f. 586. 589. 605. 614. &c.

(*g*) Pag. 51.

(*h*) Vid. Lexicon Univerſ. Baſileenſe. Part. III. f. 413.

bus pateſcet, hanc ei patriam tribuere haud dubitarem, niſi Wicelii, familiariter aliquandiu ipſo uſi, eumque Juliacenſem plus ſimplici vice vocantis, auctoritas obſtaret. Fortaſſis eo tempore oppidum illud ad Ducis Juliacenſis ditionem pertinuit, de quo tamen mihi non conſtat. Literis operam dedit tum Duſſeldorpii (*i*), tum in famigeratiſſima id temporis Academia Colonienſi, e qua vero ejectus fuit, an quod peſtifera illa dogmata, quæ poſtmodum diſſeminare contendit, jam tum foverit, an ob reprehenſam barbarorum ſophiſtarum ibi regnantium ſtribliginem, mihi non liquet. Si Henricum Cornelium Agrippam audiamus, illa ſeveritate Colonienſes in eum præter jus atque fas uſi ſunt. Is enim aliis celeberrimis pariter ac innocentiſſimis Viris ab iisdem indigniſſime habitis illum aggregat in epiſtola A. 1520. Coloniæ ex ædibus ſuis ſcripta (*k*) ad amicum, quem Cæſarem (*l*) vocat, nequiter a Colonienſibus Magiſtris

(*i*) Colligo id e Wicelii ad Joannem Saxon. Ducem & Elect. Apologetico, e quo deinde excerpta dabo. Ibi enim inter reliqua de Campano ſcribit: *Si hæreticus eſt, hæreticum Wittemberga dedit, aut certe Colonia, aut Duſſeldorpium, non fecit Nymecia.*

(*k*) Quæ eſt LX. Lib. II. Epiſtol. Agrippæ p. m. 717. ſqq.

(*l*) Forſitan Joannem Cæſarium intellexit.

ſtris Noſtris traductum, cui de injuriis illatis gratulaturus hæc verba inter cætera uſurpat: *Quid potuit tibi contingere illuſtrius, quam ab illis vituperari, a quibus nonniſi optimi & doctiſſimi quique ſemper odio habiti ſunt? quorum calculo te adnumerari, profecto non mediocris gloria. Quis enim ignorat, hos eſſe illos magiſtros, qui Joannem Campanum, inſigni doctrina & virtute virum, ſcholis ſecluſerunt? qui Petrum Ravennatem* (m), *celeber-*

(*m*) Cæteri, quorum exemplo Agrippa amicum ſuum ſolatur, quum & hodie ſint quibusvis hiſtoriæ literariæ ſtudioſis cognitiſſimi, Campani vero & Petri Ravennatis memoria pene obſoleverit, non injucundum lectoribus meis fore ſpero, ſi de hoc quædam, prodigioſa ſane & notatu digniſſima, ipſis ejus verbis memoravero, ex illius libello, qui ſub titulo: *Phœnix, ſive ad artificialem memoriam comparandam brevis quidem & facilis, ſed reipſa & uſu comprobata Introductio* Coloniæ A. 1608. typis in 8. excuſus eſt. Ita autem is de ſe ipſo: *Dum eſſem juris auditor, nec vigeſimum vidiſſem annum, in univerſitate Patavina, dixi me totum Codicem Juris Civilis poſſe recitare: petii namque ut mihi leges aliquæ ad arbitrium aſtantium proponerentur; quibus propoſitis, ſummaria Bartoli dicebam, aliqua verba textus recitabam, caſum adducebam, facta per Doctores examinabam, lexque iſta tot habet gloſſas, dicebam, & ſuper quibus verbis erant poſitæ recordabar, contraria allegabam & ſolvebam. Viſum eſt aſtantibus vidiſſe miraculum. Alexander quidem Imolenſis diu obſtupuit. — — Lectiones etiam Alexandri Imolenſis, Paduæ legentis, copioſiſſimas memoria tenebam, & illas ex verbo*

leberrimum juris doctorem, urbe exegerunt? qui Hermannum Comitem Nuenarium, eruditiſſimum virum, nequiſſimis calumniis in tergo proſciderunt? qui Eraſmum Roterodamum, virum

verbo ad verbum in ſcripta redigebam, illas etiam poſtquam finierat, aſtante magna auditorum copia, a calce incipiens recitabam, ex ejusque lectionibus, dum in ſcholis audirem, carmina faciebam, & omnes earum partes in carminibus poſitas ſtatim replicabam: & qui hoc viderunt obſtupuere. — — Centum & quadraginta quinque authoritates religioſiſſimi fratris Michaelis de Mediolano Paduæ prædicantis, immortalitatem animæ probantes coram eo memoriter & prompte pronunciavi, qui me amplexus eſt dicens: Vive diu gemma ſingularis! o utinam te in religione viderem! — — Petii ego Doctor creatus in Univerſitate Patavina, ut mihi in cathedra ſedenti aliquis de Univerſitate auditor unum ex tribus voluminibus digeſtorum, quod eligeret, præſentaret, locumque, in quo legere deberem, deſignaret. Dixi enim: ſuper re propoſita innumerabiles leges allegabo. — — Omnes prædicationes, quas in una quadrageſima Magiſter Antonius Eremita Paduæ pronunciaverat, eo ordine, quo ipſe dixerat, memoriter pronunciavi, & in ſcriptis ei dedi: quo viſo, dixit, quod amplius Paduæ non prædicaret. — Prædicationes etiam Domini Matthei Veronenſis Canonici regularis & viri eloquentiſſimi, quas in tota quadrageſima fecerat, ipſi in ſcriptis dedi, quia memoriter tenebam, & in chartis reponebam Dum Piſtorii legerem, a Dominis Florentinis conductus, ſermonem verbi Dei fratris Blaſii de Plombino Eremitæ recitavi. — — Dominus Georgius vir illuſtris Paduæ præfectus, & in artificioſa memoria diſcipulus, dum litteras Ducales ſemel legeret, earum verba collocavi, & ſtatim recitavi. Semel in ſcachiis ludebam, & alius taxillos jaciebat, aliusque omnes tactus ſcribebat, & ex themate mihi

virum & vita & doctrina omnium exceptione majorem: qui Jacobum Fabrum Stapulenſem, unicum Peripateticæ philoſophiæ reparatorem, inſuper mathematicarum humanarumque quarum-

mihi propoſito duas epiſtolas dictabam; poſtquam finem ludo impoſuimus, omnes tactus ſcacborum & taxillorum, & epiſtolarum verba, ab ultimis incipiens, repetii. Hæc quatuor per me eodem tempore collocata fuerunt. — Dum eſſem Placentiæ, Monaſterium Monachorum nigrorum intravi, ut illud viderem, in dormitorioque ejus, comitante monacho quodam, bis deambulans, monachorum nomina, quæ in oſtiis cellarum erant, collocavi: deinde congregatis eis nomine proprio quemlibet ſalutavi, licet, quem nominabam, digito demonſtrare non potuiſſem. Mirabantur monachi, quo pacto ego peregrinus nomina eorum memoriter proferrem: ipſis mirari non deſinentibus, dixi tandem: Hoc potuit mea artificioſa memoria. Quorum unus dixit: Ergo hoc Petrus Ravennas facere potuit, & non alius. *In capitulo generali Canonicorum Regularium Paduæ prædicationem Domini Deodati Vicentini eo ordine, quo ipſam pronunciaverat, recitavi, aſtante ipſius prædicationis auctore. Semel me traxit ad ſui contemplationem Caſſandri Fidelis, Veneta, virgo excellentiſſima: quæ dum legeret litteras Sereniſſimæ conjugis Regis Ferdinandi ad ſe miſſas, illas collocavi & recitavi. — Scribebat quidam illuſtriſſimæ Duciſſæ Eleonoræ privilegium, alius legebat: præſens eram, illudque ex verbo ad verbum locis tradidi, & ab ultima dictione incipiens totum recitavi. — — Omnes lectiones meas Juris Canonici ſine libero quotidie lego, ac ſi librum ante oculos haberem, textum & gloſſas memoriter pronuncio, ut nec etiam minimam ſyllabam omittere videar.* Et quæ ſunt alia ſtupenda plane divinæ memoriæ documenta, quorum omnium teſtes allegat, viros

rumcunque & divinarum literarum eruditiſſimum, ſuis ſordibus aſperſerunt? Sed adverſus Joannem Capnionem Phorcenſem, Juriſconſultum clariſſimum & arcanarum literarum variarumque linguarum peritiſſimum, tam pertinaciſſime pugnarunt, donec omnis eorum doctrina, fides, fama, autoritas ſimul perpetuum naufragium fecerunt, cum vulgatiſſima per univerſum orbem eorum inſcitiæ, ignominiæ, perfidiæ, falſitatisque infamia facta eſt. En, quanta nunc tibi acceſſit gloria, a talibus hoſtibus incurri, & cum tantis ſplendidiſſimis heroibus connumerari. Integrum hunc locum exhibere haud piguit, ut eo dilucidius, quantorum virorum in cenſum Campanum Agrippa retulerit, appareat. Fateor autem, mihi primo intuitu viſum eſſe, verba iſta, quæ Joannem Campanum concernunt, minus bene in noſtrum convenire, partim quod principibus ibi permiſtus Achivis, Petro Ravennati, Nuenario Comiti, Fabro Stapulenſi, Eraſmo, Reuchlino compareat, partim vero, quod, quem Agrippa Anno

 jam

viros inſignes, vivos tum adhuc maximam partem atque ſpirantes, imo integras urbes & Academias. confer &, quæ de ipſo celeberrimi nominis Vir J. H. von Seelen in Selectis ſuis litterariis p. 678. ſqq. annotavit. In Lexico autem Eruditorum fruſtra ejus nomen quæres.

jam MDXX. tanquam inſigni doctrina & virtute virum dilaudavit, Philippus Melanchthon in literis ad Conradum Heresbachium A. 1531. d. 15. Julii exaratis & ſuo loco allegandis juvenem appellaverit (*n*). Neque præterea indubium eſt, an anno demum 1520. vel antea jam a Colonienſibus ſcholis ſecluſus fuerit, cum Agrippa annum diſerte non indicet. Obſervabatur etiam animo Joannes Æſticampianus poëta, quem cum Bartholomæo Colonienſi ob reprehenſas barbarorum Theologorum ſordes Jacobi Hochſtrati, Arnoldi Tungerenſis & Orthwini Gratii opera Colonia ejectum eſſe, ex Hamelmanno Vir Celeberrimus Jac. Burckhardus (*o*) memorat. Eum igitur fortaſſis ab Agrippa indigitari ob aliquam nominis ſimilitudinem ſuſpicabar. Sed re penitius conſiderata mutavi ſententiam, ac ætatem hominis, qui forſitan annis illi par, ſi non ſuperior, fuit, Melanchthoni, licet de facie eum noverit, minus fuiſſe cognitam judicavi. Juvenem equidem tum, cum Colonia abire cogeretur, eum extitiſſe, neceſſe eſt, quippe qui,

(*n*) Lutherus etiam eodem circiter tempore in loco infra §. XI. plenius allegando ita de eo: Campanus *iſt noch jung und ungeübt &c.*

(*o*) In Commentario de vita Hermanni Buſchii, quem ejus Vallo humanitatis præmiſit, p. 182.

qui, ut ex poſtea dicendis conſtabit, Anno adhuc 1574. inter vivos numerabatur. Sed quid obſtat, quo minus eum præcocibus ingeniis accenſeamus? In libro certe poſtea recenſendo ad varia ſcripta ante annum 1532. a ſe elaborata provocat, & Nicolaus Franciſcus von Streitten, qui editionis curam geſſit, in epiſtola nuncupatoria ad Fridericum Daniæ Regem diſerte affirmat, ſibi eum a multis retro annis, ceu magna eruditione, ac ſapientia, egregiisque virtutibus præditum, notum, & propterea eximiis teſtimoniis a non paucis Viris illuſtribus condecoratum fuiſſe (*p*). Cumprimis vero Agrippæ verba in noſtrum Campanum convenire, mihi perſuaſit Wicelius, qui eum familiariter novit, ita ſcribens (*q*): *Dic mihi, quis hominum id temporis de Campano male ſenſit, quando eſſet in*

(*p*) En ejus verba: *Ich bin von etlichen groſs und hochgelehrten, vveiſen, erfarnen Männern underricht, vvie der hochgelehrte Johan* Campanus *(vvelchen ich vor vielen jaren vieler künſten, vveiſsheiten und tugenden reich erkannt, daſs er dann auch von vilen groſſen, vvolgebohrnen, ſtrengen, edlen Herren und Leüten gute Zeügnus beid ſeines Lebens, Leer und vvandels hat) hab ein Buch geſchrieben,* Reſtitution *Göttlicher Schrifft genannt, &c.*

(*q*) In epiſtola, e qua paulo inferius excerpta dabimus.

Saxonia? An non in pretio eruditorum magno erat? An non in claritate apud Juliacenſes? An non prædicabatur Colonienſium Sophiſtarum victor?

§. VI.

Quo autem deinde, Colonia emigrans, ſe verterit, mihi incompertum eſt. Georgius Spalatinus in Annalibus Reformationis, a Theologo Conſummatiſſimo D. Erneſto Salomone Cypriano A. 1718. in 8. cum aliis hujusmodi egregiis monumentis laudabili conſilio in lucem emiſſis (r) ad annum 1524. Campanum in Belgio SS. Trinitatem impugnaſſe notavit, ſed per πρόληψιν, opinor: occaſione ipſi oblata variarum hæreſium ſub repurgatæ religionis initia exortarum mentionem faciendi. Si enim jam tum venena ſua publice ſpargere veritus haud eſſet, vero ſimile non videtur, Wittebergenſes eum ceu apertum SS. Trinitatis hoſtem deinde per biennium in Academia ſua verſantem toleraturos fuiſſe. Anno namque 1528. circiter Wittebergam pervenit, captans haud dubie commodam occaſionem, dogmata ſua inter alios diſſeminandi;

(r) Pag. 93.

di; (*ſ*) ita tamen, homo vafer, ac mirus, teſte Wicelio, rerum ſuarum occultator, ſe geſſit; ut Lutherus atque Melanchthon tum demum, quum Witteberga re-

(*ſ*) Sandius Campanum Wittebergæ docuiſſe tradit, quod ita intelligi poteſt, ut vel dogmata ſua ibi clanculum ſparſiſſe, vel publico docendi munere functus eſſe exiſtimetur. Prius equidem haud abnuerim, quamvis nec hoc certum ſit & indubitatum; poſterius autem procul a veritate remotum eſſe videtur, nec ulla ratione probari poteſt. Scilicet voluit Sandius ſic Anti-Trinitariorum numerum viro, qui in ipſa Wittebergenſi Academia Lutheri ævo non infimi loci fuerit, augere. Alii potius Lutheri eum diſcipulum faciunt: verbi gratia Stanislaus Hoſius, qui in Confutatione Prolegomenon Brentii adverſus Petrum a Soto Lib. I. p. 23. hæc habet: *Exorti ſunt demum e ſchola Lutheri Joannes Campanus, & ex Hiſpaniis Michaël Servetus, qui libros aliquot de Trinitatibus erroribus, plenos erroribus & blaſphemiis ediderunt.* & Lib. III. p. 128. *Prius* (Satanas) *per Lutherum animos hominum præparari neceſſarium eſſe duxit ſacerdotii & ſacrificii ſimul abrogatione: quo ſic per gradus quosdam eo tandem perveniretur, ut eſſe Deus quoque Chriſtus negaretur. Has itaque partes Lutheri diſcipulo Campano & Serveto reſervavit.* Immo p. 151. Campanum *noſtrum* nuncupat. *Campanus veſter.* Sed & hoc nondum evictum eſt; nec ulla, quod ego ſciam, hujus rei in Lutheri, Melanchthonis & ipſius Campani ſcriptis apparent veſtigia. Eſto autem, audiviſſe eum aliquandiu Lutherum, & fuiſſe ejus diſcipulum: quid inde? Fuit & Judas proditor, omnium, qui unquam extiterunt & futuri ſunt, bipedum nequiſſimus Servatoris optimi diſcipulus peſſimus. Hoc certe nemo ullis fidiculis e Lutheri ſcriptis extorquebit, Campanum peſtifera ſua dogmata ex illo didiciſſe.

licta Nimeciæ aliquandiu commoraretur, Anti-Trinitarium ipſum eſſe ſenſerint. Antequam vero huc concederet, A. 1529. Marpurgum abiit, ut colloquio, Saxonum cum Helvetiis conciliandorum cauſa auſpiciis Philippi Magnanimi inſtituto, intereſſet, cujus etiam pars eſſe geſtiebat, diſputaturus cum Luthero de Sacra Cœna, de qua peculiarem ſententiam, a reliquis omnibus abeuntem, ſupra §. IV. Lutheri verbis a nobis memoratam, fovebat; ſed ad colloquium admiſſus non eſt (*t*): quod ſtomachum movit homini, ſuperbia & arrogantia inflato, qui ſolus ſibi ſapere videbatur. Cæterum eodem anno ante Synodum Marpurgenſem autumno habitam menſe Aprili Flensburgi in Holſatia Rex Daniæ Fridericus colloquium ſuper

(*t*) Dabimus hic ipſa B. Lutheri de ea re verba e Sermonibus ejus menſalibus f. m. 279. Campanus *kam gen Marpurg, und vvolt mit mir* diſputiren, *kondte kein* Dialecticam, *und vvolte gleichvvol ſeinen vvahn und ſchvvarm hoffertiglich und vermeſſentlich vertheidigen, ſagete, das vom Nachtmal des Herrn vveder der Luther, noch Zvvingel, noch* Oecolampadius, *auch der Bapſt nicht recht gelehrt hette, denn er fragte vveder nach Figuren noch Tropen, und machte ein neue Art zu reden, ſagte, es vver ein Brötern vvortlicher Leib. Und verdroſs ihn ſehr übel, daſs er zu Marpurg nicht auch mit ins Gemach zur* Diſputation *und Geſpräch beruffen und gelaſſen vvard. Solche Geſellen vverden vom Teüfel verblendet.*

ſuper articulum de corpore Chriſti, ejusque in ſacra ſynaxi manducatione orali indixerat, cui præter alios interfuere Melchior Hoffmannus, Anabaptiſtarum anteſignanus, & Joannes de Campis, juſſu Regis deinde ex Holſatia exturbati: hunc cum noſtro eundem forte eſſe, primum ſuſpicabar: ſed acta illius colloquii (*u*) deinde nactus, animum mutavi.

(*u*) Exhibentur ea in ſectione II. p. 21. ſqq. libri, cujus plenum hic dabimus titulum, cum minus ſit obvius, & ipſi Celeberrimo D. Valent. Ern. Lœſchero haud viſus, quod ex præfatione ejus, Hiſtoriæ motuum inter Evangelico-Lutheranos & Reformatos præmiſſa, p. 8. apparet. *Viel und lang begerte Hiſtoriſche* Conſignation *allerley* Acten *und* Actitaten, Receſſen, *Synodaliſchen Zuſammenkünfften*, Colloquien, *wunderſeltzamen Rathſchlägen und Veränderungen, ingleichen aller und jeder Lehr- Schutz- und Streit-Schrifften, gewechsleten* Miſſiven, *Send- und andern Schreiben, ſamt deroſelben unpartheyiſchen analytiſchen Inhalt und Copeyen, welche in und auſſer dem H. Römiſchen Reich, zwiſchen den Lutheriſchen, Bäbſtlichen und Calviniſchen über dem eigentlichen Wort-Verſtande deſs allerheyligſten Teſtaments unſers Herrn Jeſu innerhalb hundert Jahren ergangen ſeyn. Neben beſcheidener Ablehnung der unerfindtlichen* Calumnien *und beſchwerlichen Auflagen der Pfältziſchen, Newſtättiſchen, Emdiſchen, Römiſchen, auch anderer Geiſtlichen, und ſonderlich* Dn. Rodolphi Hoſpiniani. *Mit unglaublicher Mühe und vielen Unkoſten zuſammen getragen, von Jahr zu Jahren* continuirt, *in gewiſſe Theile verfaſſet, und ans Liecht gegeben durch* Chriſtoph. Wilhelmi

§. VII.

Quum A. 1530. Joannes Elector Saxoniæ, Conſtantis cognomen virtute ſua meritus, Caroli V. Imperatoris literis ad diem 8. Aprilis Auguſtæ in comitiis adeſſe juberetur, epiſtola d. 14. Martii ſcripta Lutherum, Jonam, Bugenhagium & Melanchthonem monuit, ut ſententiam ſuam de controverſis articulis conciperent, & quantocyus ad ſe Torgaviam perferrent (x). Huc igitur ſe itidem, licet non vocatus, contulit Campanus, partibus ſuis deeſſe nolens, atque cum illis Theologis, Luthero præſertim, in arenam deſcenſurus, vel, ut videtur, ſuas opiniones, ut confeſſioni Cæſari exhibendæ infererentur, ſi pote, obtruſurus. Verum & hic repulſam paſſus, mirum quantum animo exaſperatus fuit. Neque tum acquievit, ſed etiam tertia vice (ubi autem, ignoro) Lutherum in arenam provocavit. En ipſa ejus verba e libri infra recenſendi pagina ultima: *Wiewol ich ihn dreimal drei* *jar*

helmi a Vallo, *der H. Schrifft* Candidaten. Gera. A. M. DC. XI. in 4. Mihi prima tantum & ſecunda hujus operis ſectio viſa eſt, quarum illa hiſtoriam motuum a Reformationis initio ad A. 1529. hæc ad A. 1534. deſcribit.

(x) Vid. Seckendorf. Hiſtor. Lutheraniſmi Lib. II. Sect. 21. §. LV. f. 153. ſq.

jar nacheinander vor der ausgangenen Schrifft zu recht gefordert hab, erſt zu Margkburg, darnach zu Turgaw vor ſeine Fürſten, zum dritten für zwentzig gelerter Männer, mit überſichtigung aller meiner Schrifften, und das recht mir immerdar geweigert iſt, ſo hab ichs dennocht für gut angeſehen, mich auch nach der ausgangenen Schrifft jm und den ſeinen, wa und wenn ſie wollen, gerichtlich erbieten zu erſcheinen. Ich kan nit mer. Richte ſolchs zwiſchen ihnen und mir ein jeder, ſo verſtandt hat. Referenda huc etiam ſunt, quæ Wilhelmus Lindanus, iniquus more ſuo in noſtros, in præfatione Concordiæ Diſcordis p. 42. habet: *Ita fuit novella illa Lutheranæ doctrinæ formula Carolo V. A. brevi poſt Auguſtæ proponenda, a Campano aliisque exagitata, ut oblatam ab eo publ. illius oppugnationem Philippus Melanchthon & alii ſemitheologi ſubire non auderent.* Ecquis autem, quæſo, crederet, heroas tantos, totque victoriis a veritatis hoſtibus reportatis celebratiſſimos, congreſſum cum leviſſimæ armaturæ, imo ſtramineo, milite formidaſſe? Graviores erant occupationes, quibus id temporis diſtricti tenebantur, quam ut iis cum quovis errone in caſſum diſceptare vacaret. Videtur vero

vero dein ſingularem librum (quem loco citato *das Artickel-Buch* nominat) vel articulis Torgavienſibus vel ipſi Auguſtanæ Confeſſioni Campanus oppoſuiſſe.

§. VIII.

Poſthæc denuo Wittebergam regreſſus, ſed facile prævidens, rebus ſuis ibi minus bene conſultum fore, præſertim cum aliquando Lutherus e ſeceſſu ſuo Coburgenſi,& reliqui e Comitiis Auguſtanis redituri eſſent, anno eodem menſe Julio Nymeciam, oppidum Electoratus Saxonici haud procul Witteberga ſitum, ad Wicelium ſe recepit, quem animo tum a Luthero ejusque partibus abalienato eſſe noverat, perfecturus ibi, quæ in ipſum atque ὁμοψήφους, imo univerſum orbem Chriſtianum moliebatur. Rumor autem eo tempore ſerpſit, & ad aures quoque Melanchthonis, Auguſtæ Vindelicorum verſantis, pervenit, Campanum a Leodienſi Fiſcali captum & ultimo ſupplicio affectum eſſe (y): ſed vanum eum fuiſſe,

(y) Ita enim Melanchthon in literis ad Vitum Theodorum Auguſta A. 1530. d. 26. Julii datis, ejusque Epiſtolis per Elzevirios Lugduni Batavorum A. 1647. excuſis inſertis p. 434. *Hodie reſcivi ex Othone Beck, qui in dicenda ſententia in ſenatu imperii ſummo ſtudio adhor-*

ſe, ex dicendis elucebit. Id vero certum eſt, non adeo diu, ſed unum duntaxat menſem, & quod excurrit, Nymeciæ eum ſubſtitiſſe, ibique ſumma diligentia Patrum ſcripta, e bibliotheca Werneri de Stechau ipſius uſibus, conciliante Wicelio, conceſſa, pervolutaſſe. Inde autem Wicelio multæ adverſitates enatæ. Innoteſcebat enim id temporis, Campanum non de ſacra modo cœna & aliis fidei Chriſtianæ capitibus, verum etiam de ipſa SS. Triade, quod hactenus callide diſſimulaverat, perverſas fovere opiniones. Atque hinc & Wicelius in ſuſpicionem doctrinæ Anti-Trinitariæ venit (z), factumque, ut hac de cauſa, & quod præterea ſcriptum famoſum ſub nomine Agricolæ Phagi ediderat, Electoris Saxonici juſſu in cuſtodiam daretur, e qua dein dimiſſus a Lutheri partibus ad Romanas receſſit, calamumque in noſtros

adhortari ſolet Principes ad pacem, Campanum illum noſtrum, qui nova dogmata Torgam ante noſtrum diſceſſum attulerat, captum eſſe a Leodienſi Fiſcali: putant & ultimo ſupplicio affectam eſſe: ſed hoc poſtremum nondum certo ſcitur. Hoc dicas Doctori.

(z) In hanc ſuſpicionem Wicelium A. 1532. veniſſe Illuſtriſſ. Seckendorfius in Hiſt. Lutheran. Lib. III. Sect. 7. §. XXIV. f. 65. memorat, ſed ejus apologiæ, quibus illam ſuſpicionem a ſe amoliri anniſus eſt, Anno jam 1531. ſcriptæ ſunt.

ſtros ſtrinxit, emiſſis in lucem variis ſcriptis, quibus eorum & doctrinæ & moribus ſtigma imponere contendit. Campanus autem, cum Wicelius comprehenderetur, animo forte id prævidens ac præſentiens, jam elapſus erat. Cumque chartæ Wicelii curate perquirerentur, nihilque in iis, quod Campanianæ hæreſeos eum ſuſpectum redderet, occurreret, objectum eſt ei ab adverſariis, præſertim Juſto Jona, ab illius puero Campani ſcripta feſtinanter apparitoribus prærepta eſſe (*a*): verum de hoc crimine ſatis ſe purgaſſe Wicelium, cum Celeberrimo D. Ern. Sal. Cypriano (*b*) arbitror. Cochlæus

(*a*) Accipe hic verba Juſti Jonæ e libro ejus, cui titulum fecit: *Wilch die rechte Kirche, und dagegen vvilch die falſche Kirch iſt, Chriſtlich Antvvort und tröſtliche Unterricht, vvider das Phariſaiſch gevveſch Georgii Witzels. Witteb.* 1534. *Es hatte der Churfürſt zu Sachſen das nehſt nicht leiden vvollen, ſondern die Vogel vvollen ausnemen laſſen, iſt aber der ſachen leider zu langſam innen vvorden, da die Vogel ſchon ausgeflogen vvaren. Denn der Ertzleſterer Chriſti* Campanus *vvar hinvveg, und deſs Witzels knab (vvie er ſider der Zeit ſelbſt gerhümet) zu behende gevveſen, und des* Campani *ſamt andern ſeiner Geſellen ſchrifften und karten inn groſſer eil vvegbracht und verruckt gehabt, daraus man ſonder Zvveivel des Witzels Geiſt und Meinung ſolt recht ergriffen haben.*

(*b*) In Catalogo Codicum MSS. Bibliothecæ Gothanæ p. 109.

læus (*c*) & ex eo Henricus Spondanus (*d*) aliique, Wicelium Lutheri opera carceri ceu maleficum mancipatum eſſe tradunt, ſed ipſe beatus noſter Megalander id pernegat, Electoremque ſuâ ſponte eum captivum duxiſſe aſſerit (*e*). Operæ autem

(*c*) In Hiſtoria, quam vocat, Martini Lutheri ad A. 1531.

(*d*) In Continuat. Annalium Baronii Tom. II. ad A. 1531. num. XI. f. 409.

(*e*) Dabimus integrum locum, cum & alia ad Wicelii hiſtoriam pertinentia complectatur, e Lutheri Colloquiis menſalibus f. m. 278. Doct. *M. Luther ſagte, daſs* D. Georgius Brück, *Sechſiſcher Cantzler, den* Georgium Witzelium *bey dem Leben erhalten hette, denn er vvere ein Anfenger mit gevveſen der Auffrhur in Düringen, darumb als er gefangen vvorden, hette man jn köpffen ſollen, da hette* D. Brück *jn erbetten. Als er nu zu uns gen Wittenberg kam, da ſatzte ich jn über die Pfarr zu Niemeck zum Pfarrherr, vvelche Pfarr jetzt* Conradus Cordatus *hat. Aber da er ſich hernach an den* Campanum *hieng, zuſammen ſchrieben, und miteinander ein Kuche vvar, und den Artickel von der Gottheit Chriſti anfochten, vvelches* Dominus Philippus Melanch. *zum erſten erfure, und den* Campanum *anher erforderte, und er ſo erſchreckliche Gottslesterung fürgab, da fuhre Churfürſt Hans zu, und lieſs den Witzel fangen, und in Thurm legen, aber vvir* Theologen *vvuſten nichts drumb, da fiel Witzel von uns gar ab, und hieng ſich vvider an den Bapſt, und iſt nu unſer ergſter Feind vvorden, aber er vvirt ſein beſcheiden theil auch kriegen.* Melanchthon hic Campanum Witebergam revocaſſe dicitur; id ergo eum literis Augusta Vindelicorum, ubi tum comitiis intererat, ſcriptis

tem pretium videtur, integrum Apologeticon ad M. B. F. adverſus criminatores a Wicelio ſcriptum huc transferre, cum varia Campani perſonam & hiſtoriam concernentia contineat, ac præterea epiſtolæ illius, Lipſiæ A. 1537. in 4. editæ, quibus id inſertum eſt, rarius obviæ ſint. „ Exi-
„ git Divus Paulus, ut presbyter deligen-
„ dus bono teſtimonio comprobetur, &
„ idem ſedulo monet, ut delectus ita ſeſe
„ per omnia gerat, ne vel doctrinæ ſanæ la-
„ bem contrahat, vel ſuæ vitæ gratia Mi-
„ niſterium reprehendatur. Cujusmodi
„ mi N. quoties recolo, terrore quodam
„ percellor, conſiderans nimirum hume-
„ ris impoſitum onus tam grave, quam
„ gravia nunc inſtant tempora. Et hacte-
„ nus quidem ita vixi, ut criminatorem de
„ me obloqui puduerit. Nec extitit, un-
„ de jure incuſari a quoquam potuerim.
„ Nunc vero cum majore etiam cura vi-
„ tem ſcandala, & aſſiduus domi meæ li-
„ bris affixus, rebus meis vacem, mi-
„ nus a criminatore tutus ſum. In cujus
„ labiis

ptis feciſſe, neceſſe eſt. Et rediiſſe quoque Campanum Niemecia Wittebergam, Wicelius in Apologetico ad ipſum Electorem ſcripto, e quo mox excerpta dabimus, refert: ſed haud dubie clanculum: alias eandem cum Wicelio ſortem eum experturum fuiſſe, perſuaſum mihi habeo.

labiis venenum aſpidum, cujus lingua „ gladius acutus, cujus guttur patens ſe- „ pulchrum, cujus oculi nequam, & con- „ ſcientia cauteriata eſt. Quid querar? „ Benefaciens criminor. Pia facta arro- „ dunt inviduli pallentes. Sed nec tan- „ tillum oberunt. Nam conſcientia mihi „ bona eſt & pura. Quur enim ita cum „ Paulo non dicam, quicum & ego mihi „ nihil conſcius ſum? Nulla culpa palle- „ ſco, nec terreor accuſatiunculis iſtis, quas „ ſcio eſſe calumnias, invidia matre natas. „ Recte per Deum immortalem ſenſit, „ qui cecinit: „

Servat multos fortuna nocentes: „
Et tantum miſeris iraſci Numina „
poſſunt. „

Rei caput eſt: Accuſor M. Joannis Cam „ pani hoſpes menſtruus. O cœlum, o ter- „ ra! Velim vero hic mihi, non qui alter- „ utram juvent partem, ſed qui cauſſam ju- „ ſte reputent, ne accuſator fiat inſolentior, „ aut reus opprimatur indicta re. Primum „ rogo, an non fores meæ liberæ eſſe & cui „ vis patere peregrino debeant, qui modo „ ita venit, ut venit Campanus? Venit „ vero is cum literis Bibliopolæ Mauri- „

„tii (*ee*) commendatitiis. Venit mihi
„tam ignotus, quam eſt unus e Maſſage-
„tis. Venit optimi hominis & piiſſimi fra-
„tris ſpeciem præ ſe ferens. Venit comi-
„tatus Dionyſio quodam Brabantio, ho-
„mine in literis noſtris, hoc eſt, ſacris exer-
„citato. Talem egon' ab oſtio meo ar-
„ceam? Talem tecto, imo menſa etiam
„communi non digner? Fortaſſe vobis in-
„famatoribus minus peccaſſem, ſi nugo-
„nem aliquem, aut palponem excepiſſem,
„modo is non male apud vos audiret.
„At ego virum haudquaquam malum, li-
„terarum ſtudio inſignem, moribus, adeo-
„que rebus omnibus, ornatum excepi, &
„excepi rogatus, & excepi hoc libentius,
„quo magis mihi viri indoles adpareret.
„Quanquam, ſi liberet, poſſem rem to-
„tam a me uno verbulo amovere. Nem-
„pe hoc: Non ego, ſed Anthonius ho-
„minem hoſpicio ſuſcepit. Sed quia fa-
„cti hujus ego Anthonio ſuaſor extiti,
„cauſ-

(*ee*) Videtur is fuiſſe Mauritius Golzius, cui cum Bartholomæo Vogelio & Chriſtophoro Schrammio Jo. Fridericus Elector Saxoniæ A. 1534. Lutheri Biblia imprimendi vendendique privilegium dedit, quemque in nundinis Francofurtenſibus A. 1548. diem ſupremum obiiſſe Summe Venerabilis Theologus D. Guſt. Georg. Zeltnerus in peregregio Commentario de vita & fatis Joannis Lufftii p. 43. obſervat.

cauſſam omnem in me rejectam volo, „ hoſpiti Anthonio in hoc gratum factu „ rus. At inquis: Hæreſi pollutum exce „ piſti, nec non bonorum juratum hoſtem, „ quique exitio rei Chriſtianæ ſtudeat. „ Bona verba. Excepi ego neque hæreti „ cum, neque ullius hoſtem, neque pra- „ vum machinatorem, ſed Campanum, ſed „ fratrem, ſed ſtudiorum ſocium. Nec mi- „ hi apud ullos fraudi eſſe poſſit, etiamſi „ talem excepiſſem, qualem ipſe depin- „ gis, quippe ignorans. Quodſi crimini „ dare pergas, age, debebas fronti homi- „ nis inſcalpſiſſe, qualis fuiſſet, ut hinc ad „ monitus eum a domo prohibuiſſem. „ Neque enim tam ſum Lynceus, ut ani „ mi illius penetrale introſpicere quive- „ rim. Aut ſi a nemine colligendus erat „ hoſpicio Campanus, qui, rogo, fit, ut iſtud „ nullo edicto antea caverit princeps? A- „ deoque cur Wittembergæ eum, non „ menſem unum atque alterum, ſed ali- „ quot annos paſſi ſunt? Si hic dicas: „ Quis omneis novit? Idem ego pro me „ dico. Quodſi exactum, ſi profligatum, „ exulemque & judicatum hoſtem ſuſce- „ piſſem, quis omnium miraretur accuſa „ tionem? E Wittemberga expatiantem, „ non fugatum ſuſcepi, & eum, qui ob „

 nul- „

„nullum ſcelus neque patratum neque pa-
„trandum ad nos deambulavit, ſed qui or-
„thodoxos ſcriptores à Stechavio noſtro
„mutuum acceptos evolveret ac conſule-
„ret. Cujus negocii tamen neque me
„neque Anthonium conſcios unquam eſ-
„ſe voluit, homo rerum ſuarum mirus
„occultator. Illud de ipſo affirmare au-
„ſim, nempe diligentiorem Scriptorum
„veterum lectorem & judicem me vix in
„vita cognoviſſe. Lector erat diurnus &
„nocturnus, ſibi ipſi nihil parcebat, ge-
„nium defraudabat, vita ſobrius, con-
„verſatione honeſtiſſima, verborum per-
„paucorum, geſtibus laudatis. Breviter
„talis, quem ego ſuſpicere potui, abo-
„minari aut odiſſe non potui. Et cur non
„idem de Campano elogium referam
„ipſe, quod de Davide rex Achis. *Eſt*,
„inquit ille, *apud me David annis & die-*
„*bus, nec inveni in eo quicquam mali, à die,*
„*qua ad me venit uſque in hunc diem.* Et
„quid vetat, quo minus cum Abimelech
„ſacerdote & hoſpite ejusdem Davidis,
„hoſpitem meum excuſem, ubi Saul per-
„rexit conjurationem cauſari? *Quis*, di-
„xit ille, *in omnibus ſervis tuis, ſicut David*
„*fidelis?* &c. Novi profecto optime Doë-
„gitas meos: Novi Zyphæos, qui meam
„ani-

animam hoſtiliter quærunt. Sed ta-„ men tempus innocentiam meam illu-„ ſtrabit, & illorum patefaciet malevo-„ lentiam. Dominus inultam diu non pa-„ tietur. Juſtus enim eſt & rectum com-„ minans judicium. Si ultionem ſuſpen-„ derit uſque ad diem illum magnum, „ horrendumque, nec hoc animo meo di-„ ſplicebit. Scio me per invidiam vexari, „ ſcio undenam omne odium fluat. Non „ enim plane peccatum eſſe poteſt hoc, „ quod Campano exhibui, ſed officium. „ Si peccatum eſſet, diu ſenſiſſem hoc in „ conſcientia, indicante nimirum lege. „ Sed quid ob hæc verba facio? Gaudio „ eſſe mihi debet, & eſt, quod in cauſſa „ bona, hoc eſt, φιλοξενος patiar. Nam „ malo beneficus quam maleficus pati. „ Μισοξενος eſſe non poſſum, quum ipſe Xe-„ nus hac in terra cum tota familia ſim, „ præterea hortatur me ad philoxeniam „ præceptum Dei mei toties in Apoſtoli-„ cis epiſtolis repetitum. Poſtremo ipſa „ hoc ſuadet Naturæ lex. Verum quod „ ob philoxeniam nunc ceu ob κακεργιαν „ patior, mihi cum multis piiſſimis ho-„ minibus commune eſt. Lot (utinam „ hujus juſtitiam haberem!) affligebatur, „ quod eſſet Hoſpes piorum. Jonathas à „

 patre „

„ patre damnatur, quod Davidi eſſet fa-
„ miliarior. Rahabæ hoſpita domus ve-
„ xatur ab adverſariis propter peregrinos
„ non collectos modo, ſed & abſconſos
„ liberatosque. Sed nullum eſt exem-
„ plum accommodatius, quam quod de
„ Jaſone Theſſalonico narrat S. Lucas. Is
„ obtorto collo ad Poletarchas trahitur,
„ non ſine vitæ rerumque omnium diſcri-
„ mine. Ob quod quæſo flagitium?
„ Nullum profecto, ſed ob beneficium ma-
„ gis hoſpitalitatis. Nam Paulum aliosque
„ in domum ſuam exceperat, hoc eſt, fe-
„ cerat quod ſibi fieri voluiſſet. Atqui,
„ ais, tu non Jaſon es, neque Campanus
„ Paulus. Recte, at quod præſtitit Paulo
„ Jaſon, cupivi ipſe præſtare communi Fra-
„ tri, idque pari animo, ſin minus pari fa-
„ cto. Jam demonſtrandum accuſatori e-
„ rat, quanam in re tam malus tamque
„ reprobus ſit Campanus & quur ita vi-
„ tandus? Dixi, me bonum virum hoſpi-
„ tio excepiſſe; aſt alius diverſum adfe-
„ rat. Si ſatanæ vas, age, probetur. Ipſe
„ vas Dei electum & cognovi Campanum,
„ & prædicavi, neque enim ſecus, vel e-
„ moriar, de eo loqui poſſum. Nec ul-
„ lum ſpero me adacturum, ut vel huic,
„ vel quibusvis aliis in Germania contra
„ con-

conſcientiam maledicam, aut detraham, „
qui videlicet neque in me peccarunt, ne- „
que in alios videntur iniqui, neque (quod „
cumprimis dictum oportuit) contra fi- „
dei Catholicæ analogiam ſentiunt. „
Quod ſi nunc Campanus aliqua prodi „
dit, quæ vel abſurda, vel etiam a veri- „
tate ſimplici aliena eſſe videntur, mihi „
certe nihil periculi inde timendum eſt, „
maxime, quem cælarit ſua molimina. „
Et per Dominum juro, ſi mihi hic de Sy- „
naxi vel ſyllabam retexit. Apud Mar- „
burgum ipſo die, quo eram abiturus, „
nonnihil ſua de ſententia, vel non ſci- „
ſcitanti aperuit. Quam tantum abeſt ut „
probarim auditam, quum ad hunc uſ- „
que diem ſatis quid ſibi velit homo per- „
acer nondum intelligam. Fortaſſe &, „
alia progreſſu temporis publicaturus eſt, „
num ideo illa, quæcunque tandem fue „
rint, me involvere poterunt? O æquos „
homines, O principes Eccleſiæ Dei in „
terris! Si vobis cum Campano parum „
convenit, quid me arguitis? Aut ego- „
ne illius ſua in cauſſa defenſor patro- „
nusque? Habebatis eum nuper, cur „
non cum eo de cauſſa agebatis? Ovis „
ego Æſopica fontem turbavi, & ſus de- „
pendo acina, qui vineæ nihil obfui. In „

 me, „

„ me faba cuditur, homine omnium in-
„ nocentiſſimo. Sed ſubodoror odii ſe-
„ minarium. Ajunt, eum accuratius per-
„ luſtraturum omnium recentiorum Scri-
„ pta, ut vel eo pacto illi doceantur, quam
„ res fœda ſit, temere præcipitare libellos,
„ & pernicioſa, ſine judicio evomere,
„ quicquid noſtro palato rectum videtur,
„ non probe excuſſis, ſed obiter guſtatis
„ modo ſcripturis. Utcunque eſt, alienus
„ ergo a Campani negotio ſum, & tacere
„ illum jubeo, qui, ſi aliud nihil poteſt,
„ Campanum in me perſequitur. Si cui
„ cum illo res eſt, is ſcribat in illum, ita ta-
„ men, ne mutua alteratione veritas amit-
„ tatur. Nemo ſuæ gloriæ & authoritati
„ conſulat, ſed rei Chriſtianæ, quæ nun-
„ quam laboravit. Homo is ſum, qui ſi
„ impia à Campano hic propoſita audiſ-
„ ſem, non tuliſſem. Optavi ſæpenume-
„ ro, ut tales animos plures haberet Eccle-
„ ſia, qui tanta fide tantoque arderent zelo.
„ Nunc ſi talis perverſus eſt, quod vix ad-
„ ducar ut credam, age mihi nihil perit,
„ nec fit mea culpa, nec voluntate. Do-
„ mi meæ malus factus non eſt, ſi antea
„ bonus fuit. Nec à me hauſit, quæ ſcri-
„ beret. Vale.

„ Habes

Habes quid mihi pepererit Juliacen-„
ſe commercium, ut, ſed facti me non-„
dum pœnituit, quo aliud nimirum plus „
veniæ vix mereatur: Gratularis reduci „
e certamine Viſitatorum, & amice facis. „
Certamen profecto erat, nec incruen-„
tum. Sed non omnis in aruis Ama-„
thiis cecidi, nec ſic mea fata premuntur, „
ut nequeam levare caput. Quid vero „
actum ſit, habeo in ſchedis. Pars mo-„
dica hujus fuit Campanus, de quo tibi „
hæc ſcribens, ſex horas pendo. Quid „
vis? ad Tarpejum rapiendus eram, ſi vel „
unicum errunculum in doctrina, vel in „
vita flagitioſum deprehendiſſent. Hye-„
næ famelicoſiſſ. erant, ſed hic nihil præ-„
dæ. Si ne authoritate & vi gladii co-„
hercebunt, ne de peſſimo eccleſiæ ſuæ „
ſtatu amplius querar, Ariſtophanicos il-„
los muſſatores imitabor, & dicam μῦ „
μῦ μῦ. Tu bene vale. Nymeciæ. XXIV. „
Februarii. Anno M. D. XXX. „ (*f*)

C 5 „ Mi

(*f*) Mendoſe hic M. D. XXX. pro M. D. XXXI. poſitum eſſe, reor. Nam poſt habitam demum Marpurgi A. MDXXIX. autumnali tempore ſynodum Wittenberga Niemeciam venit Campanus, & quidem idibus Juliis, quod ex ſequentibus apparebit, atque adeo menſe Februario A. M. D. XXX. Wicelius hæc nondum ſcribere potuit.

„Mi Lector hæc ſcripſi ad amicum „multo ante quam huc pervaſiſſet rumor „de Trinitario (g) Campano. Quanquam & hoc ipſum, quod ſit Trinitarius „nuſpiam legi, nec à quoquam audivi, niſi „ab uno Luthero, communi utriuſque „hoſte. Quodſi verum eſt, apage por„tentum illud. Sin vanum reſpondere „habent accuſatores hominis. Ad me ni„hil attinet, ſeu verum ſit, ſeu vanum. „Hoc ne neſcires amice volui.

§. IX.

E re quoque noſtra eſt, ex prolixiori ejusdem apologetico ad J. S. D. (i. e. Joannem Saxoniæ Ducem) in Saxonia ſcripto A. M. D. XXXI. ea huc transſcribere, quæ

(g) Trinitarii rectius dicuntur ii, qui trinum Deum confitentur & adorant, quam illi, qui eum impugnant, (quod & Campanus fecit) quibus Anti-Trinitariorum nomen melius convenit. Sed curiæ Romanæ ſtylo SS. Triados hoſtes Trinitarii audiunt. Ita enim Pontifex in Bulla Cœnæ Domini, in Viridium quotannis Romæ publicari ſolita: *Excommunicamus & anathematizamus ex parte Dei omnipotentis Patris & Filii & Spiritus S. auctoritate quoque Beatorum Apoſtolorum Petri & Pauli, ac Noſtra, quoscunque Huſſitas, Wicklephiſtas, Lutheranos, Zvvinglianos, Calviniſtas, Ugonottas, Anabaptiſtas, Trinitarios, & a Chriſtiana fide Apoſtatas*, &c. vid. D. Jo. Fabricii Amœnitat. Theolog. p. 620. ſq.

quæ ad Campanum pertinent, cum ſint valde memorabilia, ac hominis hiſtoriam haud parum illuſtrent. En ergo tibi illa:

Sed aggredere. Campanum Julia-„ cenſem hoſpitio foviſti: in Sacramenta-„ riorum gratiam Marpurgo proximo au-„ tumno abiiſti: libros ſcripſiſti & epiſto-„ las, non dico quales: ſolus ſapis. Au-„ dis, opinor, primo ſtatim ingreſſu cor-„ date lector, quid ſit rei, ut ſupervaca-„ neum propemodum ſit, hujusmodi di-„ luere.„

Sunt apinæ tricæque, & ſi quid vilius„ *iſtis.*,

Audis, inquam, quo fonte accuſatiuncu-„ læ iſtæ manent, nempe invidiæ. Sed ſa-„ tius eſt invidioſum eſſe, quam miſeran-„ dum. Quibus gravis etiam ad videndum„ ſum (cur enim non, quod res eſt, dicam)„ eam mihi foderunt foveam, quam uti-„ nam ipſi vitare in perpetuum poſſint.„ Condono & illis, quicquid hac in re pec-„ catum eſt, condonaturus, ſi hoſtilius„ transacta fuiſſent omnia. Sed ad defen-„ dendum propero, vos æqui advortite.„ Idibus Julii venit e Wittemberga ad me„ nihil minus cogitantem Campanus, Dio-„ nyſio„

„ nyſio Brabantio comitatus, quem, ut eſt
„ vultu præclaro, honorifice exceptum ſe-
„ dere juſſi. Mox ille depromptis literis
„ ſciſcitatur de Anthonio, cui eas reddat.
„ Anthonius forte aſſidet nimirum à le-
„ ctione Hebræa. Nam in hoc ſtudio una
„ exercebamur. Literis acceptis reſigna-
„ tisque legit nobis, à ſe petere Mauricium
„ bibliopolam, ut Magiſtro, qui litteras
„ reddiderat, evolvendos ſcriptorum Ec-
„ cleſiaſticorum libros apud Wernherum
„ de Stechau proſpiceret: Hoc ſibi fore
„ pergratum. Anthonius annuit, mihi res
„ quippe literaria, perplacet. Imus igitur
„ unà ad Wernherum. Rogamus, ut pro
„ ſua charitate codicum ſuorum copiam
„ viro illi faceret. Is, qui eſt hominis can-
„ dor, volumina quinquaginta plauſtro ve-
„ henda ad nos curat. Anthonius homi-
„ nem in ſuas ædes recipit, ſive quod eſ-
„ ſent meis capaciores, ſive quod in altiſſi-
„ mo receſſu, & idem victum ſubminiſtrat.
„ Studens mecum ſæpicule prandet, ſæ-
„ picule cœnat, idque carptim: Nam tan-
„ ta erat illi temporis parſimonia, ut vix
„ horam menſæ impartiret, adeo prope-
„ rabat ad Charites ſuas. Redeuntem in
„ ædes Anthonianas deducebam. Non-
„ nunquam ſuavius nugabamur, nonnun-

„ quam

quam ſeverius diſſerebamus. In con- „
clave, ubi legebat nec mihi nec etiam „
hoſpiti ingreſſus unquam patuit: adeo „
res ſuas atque inſtitutum nos cælabat, „
ut ſui etiam nominis erga nos eſſet per „
tinaciſſimus Harpocrates, nec niſi quan- „
do eſſet mox à nobis abiturus, & caſu „
quopiam nomen Campani reſcivimus. „
Studium hominis tantum erat, ut diebus „
Julii longiſſimis, bonam partem noctis „
adjiceret. Bis nobiscum lavabat. Bis „
una rus deambulabamus animi gratia. „
Hic converſationis Campani apud nos „
tenor. Cæterum de eruditione viri & „
moribus quid attinet dicere, quum id ab- „
unde alii? Ego admirabar hominem, „
non tantum amabam, quod tot rebus „
eſſet ornatiſſimus. Jam, vir tantus pro- „
lapſus in hæreſim Arianam dicitur, & „
idem negare carnem CHRISTI in pane. „
Quam famam ſatis ego mirari non poſ „
ſum, qui longe diverſa ab eo, quod di- „
citur, audierim. Nec facile adducor, „
ut rumuſculo illi credam. Qui, ut ma- „
xime verus ſit, quid quæſo ad me? A- „
ge igitur accuſator fratrum, adeſto, ner- „
vos omneis explica, & proba argumen- „
tis, male feciſſe nos, Campani hoſpi „
tes. Proba, nos reos eſſe, mali dog- „
matis. „

„ matis. Proba, ſi quid ille à nobis ad-
„ jutus eſt. Proba, conſentire illi nos.
„ Stamus, nec te refugimus, quantumvis
„ atroces minas ſpirantem. Audimus, ſi
„ quid habes: Et hoc audimus confiden-
„ tiores, quo ſumus juſtiores. Ais pro-
„ ponenti arriſiſſe applauſiſſeque. Ais
„ nos illum e Wittemberga accerſiſſe, ut
„ eſſet, quicum communem doctrinam re-
„ futaremus.

„ *Nunc immenſa cavi ſpirant mendacia*
„ *folles.*

„ Nam ſi ejuſmodi de nobis unquam re-
„ ſciveritis, non in carcerem modo, ſed
„ in Albim etiam nos projicite. Ignotus
„ ad ignotos venit, notos reliquit, ſed ta-
„ men eoſdem. Sua nos cælavit, teſte,
„ ut rumparis, DEO Omniſcio. Nec ap-
„ plauſi, niſi ubi veriſſima diceret, & ali-
„ quando, ubi rectiſſime de religionis
„ cauſſa quereretur. Si hæreticus eſt, hæ-
„ reticum Wittemberga dedit, aut certe
„ Colonia, aut Duſſeldorpium, non fecit
„ Nymecia. Hæreticos ego, ut nemo,
„ odi, nec mihi cum horum ullo quic-
„ quam convenit, quotquot unquam fue-
„ re, ſunt, & erunt: Sed ego contra be-
„ ne

ne nos feciſſe Campani hoſpites proba-,,
bo, idque ſole clarius. Primum paro-,,
chos decet philoxenia. Deinde Biblio ,,
polæ, qui ſcripſerat, ut amico honeſta,,
roganti obſequendum. Poſtremo do-,,
cti colendi nobis ſunt, indoctis licet. In,,
ſumma, quia apud nos ſtudere volebat,,,
non neotericos & inſulſos doctorculos,,,
ſed eos illi curavimus Patres, è quibus ſi,,
alioqui nutaſſet, ſtabiliri poterat. At,,
quos? Non reticebimus. Hilarium ceu,,
vexilliferum primo loco pono, cujus o-,,
pera, curantibus nobis, evoluit Campa-,,
nus. Jam quis Hilario felicius atque in-,,
victius in Arium pro tuenda Trinitate ſcri-,,
pſit? Dicant, qui legerunt. Evoluit &,,
Cyrillum, noſtra cura, qui totum ferme,,
Joannem adverſus Trinitatis negatores,,
enarrat, & idem librum copioſiſſimum,,
fecit, qui Theſaurus inſcribitur, contra,,
Arianos & Eunomianos. Dedimus item,,
antiquitatis avido Baſilium legendum.,,
Is annon quinque libros in Eunomium,,
ejaculatus eſt pro divinitate unigeniti?,,
Dedimus & Athanaſium, qui de incar-,,
natione verbi ad Macharium ſcribit, &,,
in eodem opere diſputationem Nyce-,,
nam legit. Dedimus præterea Ambro-,,
ſium, qui de Trinitate libros quinque,,
ad,,

„ad Gratianum Imper. condidit. Et
„idem de fide orthodoxa peculiarem li-
„brum in Arianos fecit. Item de Spiritu
„ſancto alium copioſiſſimum ad eundem
„Gratianum ſcripſit. Nam is per epi-
„ſtolam rogarat Ambroſium, quonam
„modo DEUS eſſe poſſet Spiritus ſanctus.
„Præter iſtos dedimus Auguſtinum, qui
„quantoties ſanctam vindicet Τρίαδα, ne-
„mo niſi, qui non legit, neſcit. Atque
„hoc præſertim in libro, cui titulus, *de*
„*trinitate & unitate DEI.* Quid, quod
„idem XV. libros de trinitate compoſuit?
„Ejusdem de hæreſibus libellum, & item
„Tertulliani de iisdem apud nos legit
„Campanus. Proinde an non benefeci-
„mus, tibi malefici? Nos, ſi veneno infe-
„ctus fuit, antidota ſaluberrima miſero
„porreximus. Nos profuimus: non ob-
„fuimus, idque neque illi, neque Eccle-
„ſiæ, neque Principatui. Gladium dedi-
„mus, quo excinderet, non quo defende-
„ret hæreſes. Ubi igitur maleficium,
„quod vinculis plectas? laudem merui-
„mus, eam nobis in crimen vertunt. O
„temporis iniquitatem! Quod ſi de carne
„in pane lis eſt, legit idem apud nos Am-
„broſii libellum de Sacramentis, in quo
„iſtud valide evincit. Legit Cypriani
„ſer-

ſermonem. Legit Laurentii Vallæ ea- „
dem de re, noſtro beneficio, conciun- „
culam. Legit Theophylactum, idem aſ- „
ſerentem, ut cæteros prætercam. Ais: „
eosdem poterat autores Wittembergæ „
legere. At quis eum invitarat, ut hic „
legeret? Si potes, demonſtra: Sin mi- „
nus, quid oggannis. Sed aliud adrudit „
accuſator, quo fortius nihil habet: Ni- „
mirum, principali edicto antea cautum, „
ne quis id genus homines tecto dignare- „
tur. Reſpondeo: Edictum iſthuc val- „
vis noſtri oppiduli adprime affixum eſt. „
Verum, quid is hominis eſt? Hæreticus? „
Seditioſus? Papiſta? Catabaptiſta? Pnev- „
matophorus? Si horum quicquam erat, „
quis nos præmonebat, ne talem exci- „
peremus? Nam ſi talem prudentes ex- „
cepiſſemus ſocietatis non monitionis „
cauſſa, edicto certe veſtro, principes, ob- „
noxii eſſemus. Sed quicumque eſt, im- „
prudentes eum & ignoti excepimus, id- „
que juſti nomine, non, injuſti, ubi ergo „
juſti merces? Nec hic delituit, ut ho- „
ſtis, ſed ut amicus in aperto commora- „
batur, nec è latibulo ad nos venit, ſed „
à Wittemberga, venit petens non ini- „
quum quippiam, ſed æquiſſimum ho- „
neſtiſſimumque. Etenim dic mihi quis „

„ hominum id temporis de Campano ma-
„ le ſenſit, quando eſſet in Saxonia? An
„ non in pretio eruditorum magno erat?
„ An non in claritate apud Juliacenſes? An
„ non prædicabatur Colonienſium Sophi-
„ ſtarum victor? Cæterum ſi nunc, poſtea-
„ quam erupiſſe dicitur error hominis, ta-
„ le faceremus, non mirum, ſi patere-
„ mur? Si condemnatum, proclamatum,
„ finibus excluſum recepiſſemus, eſſet pro-
„ fecto, quod traduceremur inobedientes.
„ Sed hoc ne factum? Quis doctorum
„ eum id temporis, inquam condemna-
„ rat? Quis principum ejecerat? Quis ho-
„ minum vitarat, ceu publicum hoſtem
„ Campanum? Mira res eſt. Quem tota
„ regio tulit, eundem Nymecia non ferat?
„ Sed mihi tempero. Auditis, opinor, quæ
„ affero. Verum unum illud appendam,
„ unde liqueat, imò unde palpes, ſi velis,
„ quàm non hoſpitii cauſſa paſſi ſimus.
„ Vos cognoſcite. Idem Campanus bien-
„ nium totum Wittembergæ ante fuit,
„ quam Nymeciam videret. Nec ſine ho-
„ ſpitio fuit. Hoſpes vero immunis a cri-
„ mine eſt, apud quem ſua lucubravit.
„ Apud nos legit modo aliena, & excer-
„ pſit, nec immunes tamen ſumus. Il-
„ lic tot menſes, hic unum modo degit:
„ Illinc

Illinc ſcribere ad alios poterat, & ad „ ipſum alii, hinc nullam cuiquam ſylla- „ bam ſcripſit. Dicis: Quid hoſpiti laico „ cum Campano? At quid nobis? Nos „ fortaſſe minus illo conſcii moliminis ſu- „ mus, adeoque: quod ante teſtatus ſum: „ plane nihil ſumus. Sed hoſpes ille „ prior, ad quem à nobis quoque rediit, „ venia dignus erat, quia apud ipſum pe- „ cunia Campanus, hic gratis victitavit. „ Cenſura columbas vexet potius, eæ e- „ nim inermes ſunt, & infirmiores, quam „ quæ ulciſci injuriam poſſint. In no- „ bis faba cuditur; Is vero, ad quem re- „ diit hæreticus (ut dicitur) inſons eſt. „ Quaſi unus hoſpes hoſtis malefaciat „ tantum, cæteri, quorum limina fre- „ quentius libentiusque terit, non item. „ Quod ego non dixerim, ut hoſpiti illi, „ bono fortaſſe viro, noceam, ſed ut me, „ qui nihil peccavi, meumque hoſpitium „ à flagitii nota defendam. Rem uno „ verbo dicam: Scriptor, non hoſpes „ Wicelius affligitur. Sed de his ſatis ſu- „ perque. „

§. X.

In quarto Epiſtolarum Wicelii libro extat etiam ejus Expoſtulatio de graviſſima

injuria hoſtis Jonæ, Erphurdiæ poſtridie Joannis Baptiſtæ A. MDXXXII. ſcripta, in qua inter reliqua graviter conqueritur, apologiis ſuis, quibus de Campano ſe abunde purgaverit, fidem denegari. En quædam illius verba: „Scis, ſcis, inquam, ex „apologiis meis & ex confeſſione Beltziana „na mihi nihil rei eſſe cum Campano, „quem ignotum hoſpitem quondam ex„cepi, ſed emoriar, ſi mihi vel unicum jo„ta de fide ſua aperuerit. Jam diu id te„ſtor, nec mihi creditis, aut ſi creditis (ut „veriſimile eſt, niſi ſaxei eſtis) qua fronte „iterum audetis mihi hoc impingere, „quod ſcitis vaniſſimum eſſe? Annon ſa„tis eſt, ſi conſtanter & ex animo negem, „me cum Campano ſentire? Quid am„plius faciam? Num cor exectum etiam „oculis veſtris ſubjiciam? Inquirite apud „Nymeciam, examinate conciones, quas „illic peregi, explorate ſcripta, ipſa deni„que privata colloquia excutite, num „quid Campiani illic reſideat. Illud jam „millies teſtificor, ſi in vita mea vel ſenſi „vel dixi ſcripſique ſecus de Chriſti Jeſu „deitate, quam hactenus Catholica Ec„cleſia credidit, non renitar, quo minus „vivus exurar, & anathema proclamer „per univerſum orbem. Sed vix credi-

„bile

bile eſt, vos vere ſentire, quod Cam-„ panizem, niſi quod hujus invidia cogi-„ tatis me ubique opprimere in ultionem„ reverſionis, quam forte defectionem in-„ terpretamini. Hoc vel inde liquet,„ quod Lutherus ipſe, cui ſecundum ho-„ minem bene volo, diſcedentem me ro-„ gavit, ut ſuppetias ferrem contra ſe-„ ctas, maxime Campani. Et idem lectis„ excuſatricibus literis meis ad Ducem Sa-„ xon. Illuſtriſſ. ſatisfactionem accepit,„ præſertim quum verbis quoque ſacrile-„ gum errorem coram ipſo a me deter-„ gerem.„ Et multis interjectis: „Su-„ pereſt Campanus, qui ſi coram adſta-„ ret, in faciem illi expuerem (ſi vera„ ſunt, quæ de portento iſto narrantur)„ adeo odi, quotquot ſunt hæreſes ad-„ verſus ſacroſanctam Trinitatem. Quæ„ ſcribo, ecce coram Deo, non men-„ tior.„

Nihilo tamen minus Lutherum aliquot poſt annis Wicelium, cum jam Lipſiam vocatus eſſet, Campanianæ hæreſeos adhuc ſuſpectum habuiſſe, ex ejus colloquiis menſalibus (*b*) videre eſt.

 §. XI.

(*b*) Fol. m. 261.

§. XI.

Sed a Wicelio ad ipſum Campanum redeamus. Eum A. 1531. in ditione Ducis Juliacenſis diverſatum eſſe, didici e literis Phil. Melanchthonis, eo anno d. 15. Julii ad Conradum Heresbachium, Ducis Conſiliarium exaratis, ubi & ſingularis libri, ab eo conſcripti, mentio habetur (*i*). Ita autem ille: *Eſt apud vos quidam, cui Campano nomen eſt, qui profitetur ſe hoſtem Lutheranæ factionis, idque callide facit, ut eo prætextu inſinuet ſe in animos iſtarum nationum, apud quas inviſum eſt Lutheri nomen, ac contra Lutheranos nihil admodum ſcribit, niſi meras* λογομαχιας, *& venenata convicia. Interim* καινοτομει περι ὑιου θεου, και περι του ἁγιου πνευματος ἐυνομιανοφρονει. *Telam orditur, quam non poterit detexere. Ideo te oro, ut pro tua prudentia des operam, ne quid exiſtat ex illis diſputationibus mali. Juvenis eſt & imperitus horum certaminum* και νεανιευει πηνον (l. πλεον) θρασυνικως. *Titulum libro fecit: Contra totum poſt Apoſtolos mundum. De his rebus cogitabis.* Liber hic num Germanico, an Latino idiomate concinnatus ſit,

(*i*) Vid. Epiſtolarum Phil. Melanchthonis a Caſp. Peucero publicatarum libellum alterum p. 394.

ſit, numque publicæ luci expoſitus, an ſuppreſſus, tenebriſque mancipatus fuerit, definire haud auſim. Lutherus eum legit, non vero typis excuſum, ſed manu, & ipſius quidem Campani, exaratum (*k*). Si editus eſt, ipſa raritate eum rariorem eſſe cenſeo, qui in tot inſtructiſſimarum Bibliothecarum catalogis eum fruſtra quæſivi, & neminem, qui illum aut conſpexerit unquam, aut fando duntaxat, ubi vel unicum ejus exemplar lateat, audiverit, novi, licet ſtudioſiſſime de eo inquiſiverim. Quæ in Colloquiis Lutheri menſalibus e quodam Campani libro referuntur (*l*), hinc deprompta eſſe

 reor.

(*k*) In Sermonibus Lutheri convivalibus f. 277. hæc narrantur: Doctor Martinus Luther *laſe in des* Campani *Buch, das er mit eigener Hand geſchrieben, und* Münſterus (Sebaldus ſcilicet, ni fallor, Juris Conſ. Wittebergenſis, cujus vita in Melanchthonis Præf. ac Orationum Tom. II. p. 444. ſqq. legitur) *überſehen und ausgeſtrichen hatte, vvelches Titel vvar, vvider die Lutheriſchen und alle Welt nach den Apoſteln, und derſelben vvunderbarliche und ſeltzame ungehevvre Irrthumb. Ausgeſtrichen* non dilaudare & præconiis extollere, ſed idem eſſe ac expungere atque obelo transfigere exiſtimo. Forte Munſteri cenſuræ liber oblatus fuit.

(*l*) Pag. cit. Campanus *iſt noch jung und ungeübt, und in ſolche fragen gerathen, und Schvvermerey gefallen, denn er meynt, er könne mehr Griechiſch, denn Luther und Pomer, hat nie keinen kampff gefühlt, noch ſich*

reor. In eo certe, qui mihi ad manus eſt, quemque infra recenſebo, illa haud extant.

§. XII.

Anno 1532. prodiit opera Nicol. Franc. von Streitten ejus *Göttlicher und heiliger Schrifft* Reſtitution *und beſſerung*, de quo libro deinceps plura. De hoc ſermo eſſe videtur in Lutheri colloquiis menſalibus (*m*), ubi hæc verba legimus: *Als* Anno 1532. *ein grewlich böſs Buch wider die heilige Dreifaltigkeit im Druck ausgegangen war, ſprach* Doctor *Luther: Die Schwermer gedencken nicht, daſs andere Leüte auch von dieſem*

ſich mit dem Teüfel geraufft, drumb rhümet er ſich, er ſey der ſachen gantz und gar gevviſs, es könne jm nicht feilen, und ſagt: Er könne von der Gottheit Chriſti deütlicher und klerer reden, und dieſelbe auſſtreichen, denn Joannes der Evangeliſt ſelber. Verdampt mich als ein Lügener und Teüffeliſchen Menſchen, das ich lehre, vvie der Glaube in den Gottſeeligen noch ſchvvach ſey, und müſſe teglich vvachſen und zunemen, und in Schvvachheit und in Kampff fortfahren und immer ſtercker vverden. Da verdampt er mich mit ſeiner Plerophoria *und Gevviſsheit, und ſpricht: Alſo gevviſs als Gott Gott iſt, alſo gevviſs iſt Luther ein Teüffeliſcher Lügner. Denn die Chriſten ſollen gevviſs und vollkommen ſeyn, und* definirt, *daſs ein Chriſten ſey ſo heylig, fromm und gerecht, daſs er nicht könne irren. Alſo verfürt er das arme Volk.*

(*m*) Fol. 69. conf. fol. 296.

dieſem Articulo Tentationes *haben gehabt; Aber es helt doch ja den ſtich nicht*, *opponere meam cogitationem verbo Dei & Spiritui Sancto* &c. Niſi forte beatus Vir digitum intenderit in Serveti Dialogos de Trinitate, ejusdem plane furfuris, qui eo ipſo anno itidem lucem adſpexere: ſed ipſi Campani liber notior fuiſſe videtur, quam Serveti.

§. XIII.

Ab eo tempore ad annum uſque 1541. nihil prorſus de Campano eruere mihi licuit. Hoc autem anno ſcripſit ad eum Argentorato epiſtolam Sebaſtianus Franck (*n*), Vir uti ipſe παραδοξος, ita & mirus τῶν παρα-

(*n*) Exuamus hac occaſione ἐν παρόδῳ perſona ſua Pſeudonymum, aliis, quod ſciam, prætermiſſum, nempe Auguſtinum Eleutherium, quo ſub nomine latet Sebaſtianus Franck ὁ παραδοξολογος, prænomine ejus Græco cum Latino, & cognomine Germanico cum Græco commutato. Hoc ſub nomine extat Liber Latinus, quem Franckius vero ſuo nomine adpoſito antea Germanice divulgaverat, Mülhuſii ſuperioris Alſatiæ A. 1561. in 8. excuſus h. t. *De Arbore ſcientiæ boni & mali, ex qua Adamus mortem comedit, & adhuc hodie cuncti homines mortem comedunt, quidnam ea ſit, ac quemadmodum ea etiam hodie cuique, ſicut Adamo, vetita ſit: & quemadmodum hæc arbor, videlicet ſerpentis ſapientia, in Adamum plantata, ſit magnus ille deaſter, & multiceps illa belua, cujus ſit in Daniele & Apocalypſi mentio, quam adoret univerſus mundus. Et rurſus quid ſit arbor vitæ, contra totius humani*

παραδόξων æſtimator, cujus Joannes Hornbeckius in Summa Controverſiarum (*o*) inter ὁμοψήφους Adami Boreeli, libelli *Ad legem & teſtimonium* ſcriptoris, meminit, eaque illum aſſerere refert, Chriſti externam viſibilem eccleſiam una cum donis & ſacramentis ſuis per corruptelas Antichriſti ſtatim ab exitu Apoſtolorum abiiſſe in cœlum, & in ſpiritu ac veritate occultari, atque ita a mille & quadringentis annis, ad ſuam nimirum uſque ætatem, nullam Eccleſiæ congregationem cum ſacramentis ſuis extitiſſe: neque concionatores & miniſtros ad id vocatos eſſe, quod agunt, vel licere alicui diſperſam colli-

---

humani generis ſapientiam, probitatem atque ſcientiam. Item de Majeſtate & natura ſermonis Dei. In perſonati quoque Martini Bellii libro de hæreticis, in quo multorum tum veterum, tum recentiorum de iis ſententiæ exhibentur, an nimirum ſint perſequendi, & quomodo ſit cum eis agendum, comparet inter cæteras p. m. 102. ſqq. & Auguſtini Eleutherii ſententia, non eſſe temere habendos pro hæreticis, quos mundus pro talibus habeat. Et hæc ipſa etiam Sebaſtianum Franckium auctorem agnoſcit. Hauſta enim ea eſt ex ejus præfatione in tertium tertiæ partis Chronicorum librum.

(*o*) Lib. VI. p. 434. Videtur & Hornbeckio, ſedulo alias hujusmodi rerum indagatori, Campanus minus fuiſſe cognitus. Alias enim ipſum haud dubie ob librum contra totum poſt Apoſtolos mundum ſcriptum cum aliis inter Boreeli ὁμοψήφους retuliſſet.

colligere eccleſiam, vel ſacramenta promere, niſi extraordinarie a Deo vocato miſſoque, & ſignis aut miraculis ad id confirmato. Epiſtola illa ex idiomate Latino, quo ſcripta erat, in noſtrum converſa Amſtelodami A. 1661. typis excuſa eſt. Ejus fragmentum mecum amice communicavit Vir, uti in omni literarum genere verſatiſſimus, ita eximiæ humanitatis laude perinſignis Jo. Conradus Zieglerus Scaphuſienſis. En Tibi epiſtolæ initium, ut ex lacinia de integro texto judicare quodammodo queas.

Sebaſtian Franck wünſchet ſeinem Freünde Johann Campan Seligkeit.

Gnade ſey mit eüch, mein Campane, *von dem Vatter aller Liechter durch unſern Herren!*

Daſs ihr gegen alle genannte Lehrer der Römiſchen oder (wanns Gott beliebte) der Chriſtlichen Kirchen ſeithero der Apoſteln Zeiten biſs auf dieſen Tag eins beſinnet und glaubet: und lieber eins gegen alle empfinden und glauben, als mit allen oder je mit vielen irren wollet: daran thut und glaubet ihr meines erachtens recht und wohl. Und zweiff-

le gar

le gar nicht, dieſelbe meinung werde eüch mit der Zeit mehr und mehr gefallen, und wünſche, daſs ihr darinn von Gott geſtärket werden möget. Denn ich zweiffle nicht, daſs nicht alle die berühmte Lehrer (deren Werk und Schrifften nu im weſen vorhanden und im ſchwang ſind) die Wölffe ſeyen, welche Paulus *im Geiſt vorgeſehen, die ſich in Gottes Schaaffſtall eindringen, und der Heerde nicht verſchohnen würden*, Act. 20. *welche auch Johannes Antichriſten oder Wider-Chriſten nennet, die bey der Apoſtel lebzeiten ſchon abgewichen, und von denſelben ausgangen ſeyn; ſie waren aber nicht von ihnen*, 1. Joh. 2. *maſſen ihre Früchte und Werke genugſam Zeügnus geben. Dann bald darnach ſind erfolgt und auskommen die Werk und Schrifften von* Clemens, Irenæus, Tertullianus, Cyprianus, Chryſoſtomus, Hilarius, Cyrillus, Origenes *und mehr andern, welche voll tobens und fremder unſinnigkeit, weit von der Apoſtel Geiſt abgeſondert, voll Gebott, Geſetz, element, und menſchlicher einſetzungen.* Irenæus *erzehlte von ſieben ſtänden und ordnungen der Menſchen.* Clemens *ein Lehrjünger* Jacobi *des Apoſtels (wie man vorgibt) bringt etwas vom Feegfeür, und viel ander unnütz Geſchwätz auf die Bahn. Darauf iſt alsbald*

an

an ſtatt der Tauff mit verkehrter Ordnung der Kindertauf erfolget. Deſs Herren Abendmal iſt in ein opffer verändert : wodurch, wie ich warhafftig glaube, geſchehen, daſs nach dem Tod der Apoſtel die äuſſerliche Gemeine Chriſti mit ihren Gaben und Sacramenten durch den einfallenden und verderbenden Antichriſt alsbald verſchwunden, gen Himmel weggefahren, und im Geiſt und warheit verborgen iſt, alſo daſs ich gewiſs und verſichert bin, daſs ſeit vierzehnhundert Jahren hero kein äuſſerlich verſammelte Kirch oder Gemeine mit ihren Sacramenten geweſen ſey, &c.

§. XIV.

Anno 1546. d. 10. Junii Melanchthon (*p*) hæc de noſtro ad Vitum Theodorum perſcripſit: *Campanum ſcias in Juliacenſi ditione clam pernicioſiſſima venena contra filium Dei & contra Spiritum S. ſpargere, imo reipſa delere univerſum Evangelium. Interea ſe venditat Gropero, & diligitur, quia audet rabioſe maledicere noſtris Eccleſiis. Deus æternus Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, qui in baptiſmo filii vere patefecit ſe, & Filium & Spiritum S. regat nos, & non ſinat extingui lucem Evangelii.* Eo autem anno virulentum aliquod

(*p*) In Epiſtolis per Elzevirios editis p. 495.

aliquod ſcriptum in publicum emiſiſſe illum, ex alia Melanchthonis epiſtola ad Heresbachium (q) exarata, & his quidem verbis colligo: *Calumniæ Campani editæ ſunt, quas cum videris, quantum mali, quos motus pariturae videantur, facile intelliges. Incurrit in omnes ſine diſcrimine. Nemo quidquam recte dixit præter unum hunc Thaleta Campanum. Sed privatæ injuriæ facile diſſimulari a nobis poſſunt: vos videritis, utrum Eccleſiæ hoc genus calumniarum profuturum ſit.*

§. XV.

Exinde latibula quæſiviſſe videtur noſter, neſcio an his aliisque Melanchthonis querelis apud Heresbachium, cujus magna erat in Ducatu Juliacenſi auctoritas, de illo habitis compulſus. Quum tamen A. 1553. prodiiſſet liber quidam anonymus, dogmati de Trinitate adverſus, Melanchthon eum e Campani calamo profluxiſſe ſuſpicatus eſt in literis ad Davi-

(q) Quæ extat in altero ejus epiſtolarum libello, a Peucero vulgato p. 398. Anni equidem indicium in ea expreſſum haud eſt, ſed alia præcedit ad eundem A. 1546. pridie Cal. Junii data, in qua Joannem, illius ex ſorore nepotem, honorifico teſtimonio ornat, utque ſumtus ipſi neceſſarios mittat precatur: in hujus autem exordio eundem, quem iterum egregiis laudibus afficit, in patriam jam reverti nunciat.

Davidem Chytræum (*r*) datis ſcribens: *Opto & recte conſtitui Academias, & earum pium conſenſum eo majore cura tueri, quia creſcit rabies ingeniorum. Jam oblatus eſt liber ſine nomine autoris, palam oppugnans doctrinam de Filio Dei & de Spiritu S. & renovans Samoſateni impietatem. Exiſtimo Campanum architectum eſſe, qui diu latuit in arcibus Juliacenſium quorundam Nobilium. Sed de hoc ſcripto alias plura.* Fortaſſe autem iſta conjectura Philippum fefellit, isque liber fuit Serveti Reſtitutio Chriſtianiſmi, iſto anno impreſſa, cujus in fronte auctoris nomen expreſſum haud eſt, literis tantum initialibus M. S. V. in fine notatum. Et facile ſane fieri potuit, ut primo auctorem Melanchthon ignoraret, eumque Campanum eſſe conjiceret, qui eundem fere titulum libro ſuo Germanico, A. 1532. edito, indiderat. Quicquid vero ejus ſit, inde

(*r*) Vid. Epiſtolas Dav. Chytræi p. 1234. Scripſit autem eas literas Melanchthon pridie Encæniorum, quæ Jeroſolymæ inſtituta ſunt repurgato templo ante annos 1716. Inſtituta vero ſunt illa a Juda Maccabæo anno ante annum Chriſtum 162. die 25. menſis Casleu, qui dies in noſtrum Decembrem incidit. vid. Chytræi Chronologia Herodoti ac Thucydidis p. m. 345. Collocata quoque illa epiſtola in Chytræanis inter eas eſt, quas Melanchthon ad eum Anno 1553. ſcripſit.

inde tamen colligere licet, Anno 1553. Campanum, nondum carcere fuiſſe clauſum. Haud dubie enim alias illius rei notitiam habuiſſet Melanchthon, qui hominem vigili cura obſervabat, cuique cum Heresbachio, ut ex epiſtolis a Peucero divulgatis liquet, anno adhuc 1559. commercium literarium intercedebat.

§. XVI.

Fuiſſe vero eum tandem in cuſtodiam datum, atque per longum temporis ſpatium in ea adſervatum, Guilielmus Lindanus me edocuit, e cujus ſcriptis, quæ ſingula hodie rariora ſunt, bina deinde hanc in rem loca producam. Quandonam autem id factum ſit, præciſe definire nequeo. Si tamen conjecturis indulgere liceat, crediderim, ſupplicium de infelici Serveto Genevæ A. 1553. d. 27. Octobris ſumtum, cujus fama in omnem orbem Chriſtianum emanavit, Ducem Juliacenſem ad Campanum, ejusdem farinæ, imo turbulentioris animi hominem, vinculis coërcendum excitaſſe. Silentio autem prætereunda haud ſunt, quæ ante ejus captivitatem contigiſſe videntur, a Bredenbachio his verbis commemorata (ſ): *Perſuaſe-*

(ſ) Sacrarum Collationum Lib. XXXIII. p. 711. Bredenbachius vero hæc hauſit e Guil. Lindani Lib. I. cap.

ſuaſerat Joannes Campanus miſeris ruſticis non longe a fluvio Rura degentibus, quod vel hodie res ipſa loquitur & teſtantur vicini, ne amplius auſteris ſeſe frangerent agriculturæ laboribus: non ſeſe fruſtra duris vexarent, diutius fatigarent, enecarent fodiendi, arandi, metendi ſudoribus, inſtare diem judicii: brevi omnia inundationibus aquarum delenda: indulgerent genio igitur, molliter ſe tractarent, ſuavius viverent, quod miſellæ ſupererat vitæ ruſticanæ, omnia propediem certo certius peritura. Illi ſtolidi ſtolido ac deliro prophetæ creduli, ſuos vendunt agellos: qui illos emit, ſenſit non fruſtra ſeſe illum aluiſſe prophetam. Quæ ipſa, ſi vera ſint, hominem in carcerem conjiciendi occaſionem forſitan præbuerunt. Non autem prorſus fabuloſa & ficta eſſe arbitror. Licet enim Bredenbachius ea ex Lindano hauſerit, cui falſa comminiſci, & atrociſſimis conviciis adverſarios onerare ſolemne erat, quod vel ſola illa nefanda opprobria, quibus Lutherum, Calvinum & Bezam proſcindere non dubitavit

cap. IX. de fugiendis idolis. Verbis autem allegatis lacuna poteſt expleri in Dictionarii Bælliani Tom. IV. f. 3076. edit. Roterod. recentiſſ. Bredenbachii enim liber ex iis eſt, quos bibliopola Roterodamenſis nanciſci haud potuit.

vit (*t*), teſtatum faciunt: haud tamen ſemper mentiuntur Cretenſes. Erat Lindanus (*u*) Epiſcopus Ruremundenſis, atque adeo illa res ipſi, utpote in iſto tractu verſanti, notiſſima eſſe poterat. Provocare præterea veritus non eſt ad ipſa rei documenta, viva tum quaſi & palpabilia, ad vicinorum item teſtimonia, quorum ludibrio & contradictionibus ſe expoſuiſſet, ſi hæc omnia confinxiſſet; cum præſertim ea tempeſtate illorum haud pauci pontificiæ religioni nuncium miſerint.

§. XVII.

Sed audiamus jam Lindanum de ejus carcere (*x*): *Campaniſtas vocat Confeſſio Mans-*

(*t*) Cum alibi, tum præſertim in Chriſtomachia Calviniſtica & Sacramentariorum omnium vere Sathanica.

(*u*) Lindani vita & ſcripta enarrantur a Jo. Knippenbergh in Hiſtoria Eccleſiaſtica Ducatus Geldriæ, Bruxellis A. 1719. in 4. edita, Lib. V. Cap. X. p. 196. ſqq.

(*x*) In Catalogo Sacramentariorum, Chriſtomachiæ Calviniſtæ præfixo p. 36. Eadem habentur in ejus Dubitantio, quem, quod obiter hic obſervo, Germanice convertit, atque Coloniæ A. 1568. in 8. evulgavit Jacobus Rabus Ulmenſis, ὁ παραβάτης, magni Parentis, D. Ludovici Rabi, Theologi eximii, degener filius. Hunc vero de Campano locum & Gabr. Prateolus in Elenchum Alphab. Hæreticorum & Theodorus Petrejus in Catalogum Hæret. transtulerunt.

Mansfeld. a Joanne Campano, qui aliam adfert verborum cœnæ Domini expoſitionem, quam Carolſtadiani, Zwingliani, Oecolampadiani, Suencfeldiani aut Calviniſtæ. Verum ejus commentum ob intolerabilem, opinor, blaſphemiam non recitat. Inter alias ejus abominationes, ac ridiculos ſuæ vocationis ad propheticum officium enthuſiaſmos, perverſiſſimam de Filio Dei & Spiritu S. quem perſonam negat diſtinctam, pertinaciſſima tenet atque tuetur ſententiam. Is jam annos plurimos reſipiſcentiæ ſpe in Clivia detinetur fruſtra captivus, cum perſæpe ſuis deliriis illuſus prophetarit, ſeſe certos poſt dies carcere liberatum iri, quod niſi fieret, ſancte pollicebatur ſuarum opinionum deteſtationem atque palinodiam. Ex eo autem carcere ad Lindanum examinis cauſa A. 1574. miſſus fuit quidam Campani libellus (*y*), in quo præcipue ſuam de euchariſtia ſententiam, novam prorſus & a reliquis omnibus abeuntem, expoſuiſſe atque propugnaſſe videtur, exhiberi nimirum in ea ſacramentale & mortuum, vitaque deſtitutum funus & cadaver Chriſti, quod teſtamento proprie conveniat: vivum enim corpus in cœlis eſſe, in cœna vero ſacra-

 men-

(*y*) Cujus mentio fit in modo citato Catalogo Sacramentariorum p. 51.

mentale & mortuum. Contra hunc calamum ſtrinxit, atque Coloniæ A. 1575. in 8. typis Cholini cum aliis quibusdam edidit Lindanus Reſponſionem pro vero ac vivo Chriſti corpore in ſancta Euchariſtia adverſus Joannis Campani blaſphemias (z), quam ſi nanciſci potuiſſem, forte plura Campanum concernentia inde eruere licuiſſet. Guilielmus a Gent, Juris-Conſultus, in libro Coloniæ A. 1584. in 8. evulgato, cui titulum fecit: *Exempla illuſtrium aliquot miraculorum, Dei beneficio in ſacroſancta Euchariſtia & corporis Dominici hoſtia edita & declarata*, p. 295. memorat Lindani Reſponſionem ad Joannis Campani Neſtorizantis atque Calvinizantis libellum, haud ita pridem ipſi examinandum miſſum, ex eaque quædam decerpta exhibet. Incompertum vero mihi eſt, an hæc quoque in lucem edita, eademve ſit cum modo dicta. Si enim ita eſſet, ſequeretur, Campanum jam ante annum 1553. ſecus ac ſupra §. XV. ſuſpicatus eram, in carcerem contruſum fuiſſe.

(z) Vide Knippenbergium l. c. p. 197. qui ad ſcriptorem Lindani publici juris factorum catalogum Sylvæducis A. 1584. impreſſum provocat. conf. & Hieron. Ghilini Theatrum hominum Literatorum, Italice ſcriptum, Tom. II. p. 166.

ſe. Ita autem ibi inter cætera ad Campanum Lindanus: *Quæ ſcribo, non ex aliorum relatu narro, ſed libello authentico Gallico, ex actis publicis per Regium Secretarium Wilhelmum Gorretium ſcripto, & manu Notarii, ſigilloque D Officialis Reverendiſſimi Domini Epiſcopi Pariſienſis munito, refero, quemadmodum tibi autographum ipſum oſtendit, cui haſce tibi perferendas jam dudum paravi, Venerabilis D. L. Gerardus Meranus, ubi de tuo liquebit latibulo, quod vicini rogati notum ſibi negant, tutusque erit acceſſus. Rebar enim fortaſſis te movere tandem poſſe perpetuam patrum noſtrorum orthodoxorum ſententiam (uti ipſe agnoſcis tuo libello de pacis conſilio) de indubitata veri ac vivi corporis Domini, in S. Euchariſtia præſentia, quam vel diabolus ipſe Lauduni, ut nec verbis audebat inficiari, ita nec rebus ipſis diſſimulare, ſed poſt jactata ſua in S. Euchariſtiam convicia, blaſphemasque lædorias, quibus nunc paſſim regiones, & Hugonottis & Goeſſis, veſtrisque ſacramentariis undique ſcatentes, utuntur, coactus eſt ſuum deſerere mancipium, poſtquam ea fuiſſet miſeræ Nicolaæ energumenæ per Reverendiſſimum Dominum Boeſium Epiſcopum Laudunenſem, ſpectante innumera populi corona religioſe atque cum precibus eccleſiaſticis adhibita. A vero enim non abhorrere videbatur,*

illum tali teſtimonio ſingulariter poſſe moveri, qui ab iſtiusmodi revelationibus apocalypticis ſpirituum (uti fertur) non raro apparentium, atque ſubinde (ſi vera narrant) colloquentium, tota hac provincia minime habetur alienus, & qui obſcuram illam D. Johannis Apocalypſin poſt propheticam ſui Juliacenſis carceris, annorum viginti ſex, quod ait, purgationem, ſeſe eximie prædicat intelligere, ac prolixis commentariis illuſtraſſe, ac neminem omnium tempora noviſſima ſe melius noviſſe. Ipſam vero eam hiſtoriam ne dicam, an fabellam, pro ſtabilienda tranſubſtantiatione adverſus Hugonotas, uti videtur, effictam, non lubet heic repetere, cum diaboli Laudunenſes hodie ſint ſuſpectiſſimi, ac fidem ſuam inſidiis Urbano Grandiero ſtructis (*a*) prorſus decoxerint. Ex allegatis autem verbis conjectare licet, privatim hæc a Lindano ſcripta ac ad Campanum miſſa fuiſſe, quæ num deinde typis quoque expreſſa ſint, me quidem fugit: præterea noſtrum poſt viginti ſex annorum captivitatem e carcere vel evaſiſſe vel emiſſum eſſe, atque in latibula iterum ſe abdidiſſe. Hinc etiam eum de viſionibus ac revelationibus ſibi

(*a*) Vid. ſcripta a nobis in octavo hujus opellæ Tomo p. 507. allegata.

ſibi factis ſe jactaſſe, adque extremam, ſi præſertim ea, quæ ſupra §. V. notavimus, conferamus, perveniſſe ſenectam, perſpicimus. Plura nobis de heterocliti capitis homine non conſtant.

§. XVIII.

Sectatores vero ei haud defuerunt, ſi cum aliis, tum Stanislao Hoſio, Epiſcopo olim Varmienſi & R. E. Cardinali, fides habenda. Is enim in Confutatione Prolegomenorum Brentii adverſus Petrum a Soto, Antwerpiæ Anno 1561. in 8. impreſſa, aliquoties Campanianæ ſectæ meminit. v. g. Lib. II. p. 42. *Omnes iſti quos enumeravimus, ſive ſint tot jam diſſectæ ſectæ Lutheranorum, ſive Sacramentariorum, ſive Anabaptiſtarum, ſive Suenckfeldiani, ſive Picardi, ſive Campani, vel Servetiani, ſive quocunque tandem alio nomine vocentur, omnes, inquam, iſti quamvis in multis & præcipuis fidei noſtræ Chriſtianæ dogmatibus graviſſime diſſentiant inter ſe, nec minus atrocia alteri contra alteros, quam contra Chriſtianos, Catholicos & Orthodoxos prælia gerant, in hoc tamen uno conſentiunt, quod ordinem ex Eccleſia ſublatum cupiunt.* Et p. 89. *Si certam habent perpetuæ Chriſti præſentiæ promiſſionem ſingula veræ eccleſiæ membra,*

qualem tu putas veſtram eſſe Lutheranam: quæſo te, Brenti, fuitne tum in ſingulis præſens Chriſtus, cum plurima & ea præſtantiora Eccleſiæ veſtræ membra, partim ad Zwinglianam, partim ad Munceranam, partim ad Suenckfeldianam, partim ad Campanam, fidemne dicam an perfidiam, ab errore veſtro defecerunt? Idem Lib. V. p. 227. ſq. *Nulla fuit Luthero cauſa, quamobrem ſic excandeſceret contra ſodales ſuos, cum præſertim hunc ei honorem haberent, quod eum ſibi viæ demonſtratorem fuiſſe faterentur. — Eundem honorem habet illi quoque Balthaſar Pacimontanus, quem primum volunt ætate noſtra pridem ſopitos ignes Anabaptiſtarum excitaſſe. Vidit is, habere ſuam factionem Lutherum, habere ſuam & Zwinglium, non impune modo, verum etiam cum quadam ſui nominis laude. Cogitabat & ipſe ſecum: Quid impedit, quo minus & nos celebre nomen noſtrum ad poſteros transmittamus? Cur & ipſi non congregamus cœtum aliquem, ſicut Lutherus & Zwinglius fecerunt, ſeorſum ab orbe Chriſtiano, ſic nos quoque ſeorſum & ab orbe, & ab illis? Ut habeamus & ipſi noſtram eccleſiam, & ad iſtorum impietatem amplius etiam aliquid addamus. Quid autem? Num idem a Suenckfeldio quoque, num idem a Campano & Serveto, & aliis plerisque factum*

non

non eſt? Et eſt quisquam ex iis, qui ſuum cœtum non vocari velit Eccleſiam? Immo Anno jam 1534. Sebaſtianus Franckius in Coſmographia ſua, Germanice ſub titulo *Weltbuch* in folio edita, peculiarem ipſi ſectam tribuit: *Ich wolt ihr vil anzeygen, deren ein jeder ſein eygne Kirch*, opinion *und auch glauben hat, als dann iſt der Bapſt, Luther, Zwinglin, Teüffer mancherley, Joan. Campanus, Joannes Bünderlius, Schwenckfeld, Melchior Hoffmann, Bilgram, Böhem, Pickarder, Armenier, Moſcobiter.* Part. II. f. 44.

§. XIX.

Cæterum an Campanus noſter unus idemque cum Joanne Campenſi fuerit, diſpiciendum jam venit. Ita quidem ſenſere ii, qui catalogum hæreticorum A. 1559. Romæ juſſu Pontificis confecerunt, quem P. P. Vergerius in primo ſuorum Operum adverſus Papatum Tomo cum annotationibus recudendum curavit. In eo enim Catalogo p. 289. edit. Verg. *Joannes Campanus ſive Campenſis* primæ hæreticorum claſſi annumeratur. Notandum vero, in Indicibus librorum prohibitorum & auctorum damnatorum, poſthac emiſſis, nomen Campenſis non

 am-

amplius comparere, ſed nigro tantum theta ſignari *Joannem Campanum, qui contra Trinitatem ſcripſit* (*b*). Et revera diverſiſſimi fuere Joannes Campanus & Campenſis. Fuit hic quartus Hebraicæ linguæ, cujus peritiſſimus erat, laudatus eo nomine Sebaſtiano Munſtero (*c*), in Collegio Buslidiano Lovanii profeſſor (*d*), cujus extat Pſalmorum omnium juxta Hebraicam veritatem paraphraſtica interpretatio, primum edita Norinb. typis Jo. Petreji A. 1532. in 8. E dedicatione ad Joannem Dantiſcum, Culmenſem Epiſcopum & Regis Polon. apud Cæſaream Majeſt. tum Oratorem eodem anno data quædam memorabilia, paucis forte cognita, hac occa-

(*b*) V. g. in Indice librorum prohibitorum & expurgatorum Bernardi de Sandoval, & Roxas Cardin. & Archiep. Toletani, cura Bened. Turretini Genevæ A. 1619. in 4. recuſo. p. 49. in Elencho Librorum prohibitorum Franciſci Magdaleni Capiferrei, Romæ A. 1640. in 8. edito p. 200. in Indice librorum prohibit. Clementis XI. auſpiciis Romæ A. 1711. in 8. publicato p. 252. & in eo, qui Pragæ juxta exemplar Romanum A. 1726. in 8. prodiit, p. 202.

(*c*) In epiſtola nuncupatoria, Operi grammatico conſummato, & ex variis Elianis libris concinnato præmiſſa.

(*d*) Vid. Aub. Miræum de Scriptoribus Sæculi XVI. f. 183. edit. Fabric. Duos Johannes Campenſes ex uno effinxiſſe videtur Kœnigius in Bibliotheca ſua p. 159.

occaſione decerpere operæ videtur pretium: *Ego tantum nativum quendam guſtum horum Pſalmorum dare volui, futurum ſperans, ut olim eccleſiæ conſenſu totum vetus Teſtamentum doctis & linguarum peritis in noſtram linguam transferendum committatur, quemadmodum audio hunc noſtrum ſummum Pontificem Clementem VII. ante nuperrimam Romanæ urbis expugnationem tentaſſe, ut videlicet ea provincia ſex Judæis & ſex Chriſtianis Hebraice peritis mandaretur.* Eandem paraphraſin cum verſione Pſalterii Latina Huldrici Zwinglii Lugduni ex officina Seb. Gryphii A. 1533. in 16. prodiiſſe, obſervat Jacobus le Long (*e*). In Catalogo Bibliothecæ longe inſtructiſſimæ Marchionis S. Philippi, Regis Hiſpan. dum viveret, ad Belgii Fœderati Ordines Legati memoratur (*f*) Enchiridion Pſalmorum cum Joannis Campenſis ad veritatem Hebraicam paraphraſi, Antw. A. 1535. in 8. typis exſcriptum. Eadem Argentorati quoque cum quatuor Pſalterii translationibus Latinis, interpretis nempe vulgati, Hieronymi, Felicis Pratenſis & Seb. Munſteri, nec non para-

(*e*) In Biblioth. S. Part. I. f. 300. edit. recentiſſ. Pariſ.

(*f*) Part. III. p. 1.

paraphraſeos Chaldaicæ verſione A. 1545. itidem in 8. lucem vidit. Dignam inſuper illam judicavit, quam in noſtrum idioma transferret Georgius Frœlichius. Ad manus enim mihi eſt ejus *Verteütſchung aller Pſalmen*, *wie die* Joannes Campenſis *nach Hebreiſcher Warheit in das Latein gebracht hat*, *zu gunſt Teütſcher* Nation, *on Glos und auslegung verſtendtlich und lauter gemacht. Getrukt zu Augſpurg durch Sylvanum Ottmar*. M. D. XXXVI. in 12. Frœlichii præfatio ſcripta jam A. 1534. d. 20. Maji eſt. Campenſem vero docta non in Pſalmos tantum, ſed & præterea in Eccleſiaſten Salomonis paraphraſi magnum ſibi nomen peperiſſe teſtatur Aubertus Miræus (*g*). Poſſideo quoque ejus Grammaticam Hebraicam, quam A. 1544. Pariſiis Chriſtianus Wechelus in 8. impreſſam dedit hoc titulo: *Ex variis libellis Eliæ, Grammaticorum omnium doctiſſimi, huc fere congeſtum eſt opera Joannis Campenſis, quicquid ad abſolutam Grammaticen Hebraicam eſt neceſſarium.* Romam eum A. 1531. a Leone X. evocatum & opimo ſacerdotio dotatum eſſe ſcribit Miræus, ſed oppido fallitur: Leo enim X. Anno jam 1521. d. 2. Dec. ad plures abierat.

(*g*) Loc. cit.

rat. A Clemente ergo VII. factum id eſt. Romæ autem ipſum ad annum uſque 1536. eſſe commoratum, e literis Nicolai Clenardi ad Franciſcum Hoverium Ebora eo anno exaratis (*h*) colligo, ubi is inter reliqua: *Dicit Polites te piſcatum Romæ, & in navicula Petri grandem cepiſſe piſcem. Facias me certiorem, num & meus hamus illic valeat. Quid autem? vidiſtine Romæ Campenſem? Quid accidit homini, quod tam ſuperbe ſilentium agat? provocatus a me ante biennium, necdum reſpondit. Conqueritur eadem de cauſa Polites noſter. An jam eſt Semicardinalis? nullisne Arabicantibus locus eſt? An ſolis mercatoribus?* Roma vero illum deinde alio & forte Venetias abiiſſe a Contarenis vocatum ejusdem litteræ ad Joachichum Politen ſcriptæ (*i*) me edocent. Tandem dum per Germaniam pararet in patriam reditum, e vita emigravit (*k*), & quidem teſte Miræo Friburgi Briſgojæ. Hæc ἐν παρόδῳ de Joanne Campenſi, multis ignoto.

§. XX.

(*h*) Quæ extant inter cæteras ejus epiſtolas, Hanoviæ typis Wechelianis A. 1606. in 8. excuſas, Lib. I. p. 76.

(*i*) Loc. cit. p. 98.

(*k*) Vid. Clenardi Epiſt. Lib. II. p. 258.

§. XX.

Nunc promiſſi memor ad brevem recenſionem libri Campaniani, cujus exemplum, quod olim Joannis Brentii, Theologi Summi, fuit, ad manus habeo, accingor. En tibi plenum ejus titulum:

Göttlicher und Heiliger Schrifft,
vor vilen jaren verdunckelt, und
durch unheylſame Leer und Lerer
(aus Gottes Zulaſſung)
verfinſtert, Reſtitution *und beſſerung*
durch den hochgelehrten Johannem Campanum.

Ein ſendtbrieff an K. M. von Denmarcken &c.
durch Nicolaum Frantz von Streitten.

Anno 1532. in 8.

Integer libellus, typis minutioribus exſcriptus, undecim plagulis abſolvitur. In epiſtola nuncupatoria ad Fridericum Daniæ Regem Nicolaus Franciſcus von Streitten, qui editionis curam geſſiſſe videtur, ſe graviter offenſum diſſidiis Theologorum atque hinc permotum eſſe, ait, ut eo ſtudioſius Scripturam ſacram excuteret, & eruditorum quorundam conſilium exquireret, quorum

quorum indicio Joannem Campanum libro, Reſtitutionem divinarum Literarum inſcriptum, concinnaſſe didicerit: eum igitur ſe legiſſe, atque ex ipſo auctore, multis cum illo ſermonibus habitis, aſſertorum ſuorum rationes ita percepiſſe, ut ejus inſtitutum non potuerit non maximopere laudare, ac ei pollicem premere, utpote nihil aliud in ſcriptis ſuis docentis atque urgentis quam veram Dei & Chriſti agnitionem, nec ſuum honorem & commodum, ſed unius Dei & Chriſti gloriam, proximique ſalutem quærentis: edoctum ſe inſuper hoc Campani libro eſſe, Deum omnipotentem electorum ſuorum tandem miſertum, clauſum Scripturarum librum recludere velle, ut omnibus pateat. Miror vero, qua fronte ibidem præfator ille aſſeverare auſus fuerit, Campanum a ſcripto ſuo procul abeſſe lites & amaræ prælia linguæ juſſiſſe, cum tamen id bile in Lutherum inprimis & Melanchthonem effuſa turgeat.

Jam ad ipſum librum, in quatuor partes diſtributum, accedamus, potiora inde momenta enarraturi. Agitur autem in eo de Trinitate in genere, & dein in ſpecie de Spiritu S. vera nativitate Filii Dei ex Patre, dictis Evangelii Joannis, quibus vera Chriſti Dei-

ſti Deitas probatur, externo verbo Dei, Sacramento altaris, baptiſmo, precibus, morte, inferno, gremio Abrahami, reſurrectione & adſcenſione Chriſti, pœnitentia, diſcrimine baptiſmi Joannis & Chriſti, confeſſione & abſolutione, ſacramentorum efficacia, loco vexato 1. Cor. III. 12. ſqq. prima fide viduarum & votis, peccato in Spiritum S. libero arbitrio, juſtificatione per fidem & opera, vaticinio Eſajæ Cap. LVI. 8. ſqq. quod in Luthero & doctoribus ipſi ὁμοψήφοις completum eſſe aſſerere haud erubuit, Leviathane, filiis Dei, de quibus Gen. VI. ſignis diei extremi, jure, quod vocat, ſedentium &c.

Prima partis primæ ſectio inſcribitur *de ſancta Triade* (*von der heiligen Dreyfaltigkeit*), quæ *de Dyade* potius (*von der Zvveyfaltigkeit*) inſcribenda fuiſſet. Revera enim Campanus duas tantum divinitatis perſonas ſtatuit, Patrem & Filium, ita invicem unitas, ſicuti maritus & uxor per matrimonii vinculum una caro fiunt. *Der heylige Geiſt ſpricht in der Schrifft, das Got eynen Sun hat, doch alſo bei ſich hat, das wie Man und Weib ein Fleyſch, ein Leib und ein Weſen ſeindt, wiewol es zvvo perſonen ſein: ſo auch Got der Vatter und Got der Sun, wiewol es*

zwo

zwo underſcheiden perſonen , ſeint doch nur ein ſubſtantz *und eyn gemeyn Weſen. Unnd dieſes* ſententzes *ſigel und grundt ſtebt* Gen. I. *und* V. *das Got ſprach , Laſt uns einen Menſchen ſchaffen zu unſerm Bild und Gleichnuſs , und was es für ein Menſch geweſt ſei , den er zu ſeinem Bilt und Gleichnuſs geſchaffen hab , ſetzt er darbei , ſagende , Man und Weib ſchuff er ſie , damit er zu kennen gibt , das er nit allerhandt Menſchen zu ſeiner Gleichnuſs dazumal gſchaffen hab , ſunder nur den ehlichen Menſchen — — Ein ehlich Menſch aber iſt nit zwen Menſchen , ſunder zwo perſonen in einem Menſchen , weil es auch nur ein Weſen iſt , und nit zwei Weſen — — So dan Got dieſen ehligen Menſchen Adam und Eva zu ſeinem Bild und Gleichnuſs gemacht hat , und die zwo Perſonen ein Menſch ſeindt , folgt derhalben , das auch in Got und Gotes Geſtalt zwo perſonen ſeint , und doch nur ein Got ſein , wie dann auch Chriſtus ſolchs bezeügt* Johan. 10. *Der Vater und ich wir ſeint eins, verſtehe, durch die Götliche Verknüpfung und einigung , wie Man und Weib durch die ehliche Verknüpffung , zweier Perſonen in eine Gotheyt. — Und iſt auch diſs ehlich Bild der einige Spiegel deſs Götlichen Bilds und Geheimnuſs , wer das ehlich Bild nit verſteht , dem*

iſts unmöglich ſolchs zu verſtehn, wie zwo Perſonen in der Gotheit beyd Got ſeint, und doch nur ein Got iſt und bleibt.

Adeo autem hac inventione Vir portentoſus ſibi placuit, ut ab Apoſtolorum ætate ad ſua uſque tempora ex hujus rei inadvertentia neminem prorſus recte de Deo ſenſiſſe, ſibique uni myſterium hoc recluſum Numinis beneficio eſſe gloriari non dubitaret. Per Spiritum S. in ſacris literis non tertiam divinitatis perſonam, quam diſerte negat, verum eſſentiam, naturam ac operationes Dei Patris & Filii ſignificari affirmat, ac propterea luculentiſſima oracula divina miſere detorquet, rectius de ejus divinitate ſentientes acerbe carpens, immo eo tandem audaciæ progrediens, ut de iſthoc fidei capite in impia hæc verba erumpere non veritus fuerit: *Kein punct iſt in der Welt fauler, der auch minder Grunds, und alle gewaltige Texte wider ſich hette.* Eximium Joannis 1. Ep. V. 7. de Trinitate oraculum, cujus γνησιοτητα ipſe Servetus in dubium vocare auſus non eſt, pro ſuppoſititio habet, auctoritate Eraſmi fretus, & nactus deinde ὁμοψηφȣς Socini aſſeclas. Chriſtum eſſe Dei Filium, non per adoptionem, ſed veram generationem, de ſubſtantia Patris pro-

productum , atque adeo unius ejusdemque cum illo eſſentiæ fatetur, ſed ita, ut ſimul Filium aliquando non fuiſſe, Patremque ante Filium extitiſſe aſſerat. Hinc Scripturæ dicta , pro æternitate Filii pugnantia, ita exponit, ut Chriſtum ante ſæcula, cum mundus nondum creatus eſſet, ex Patre & paterna ſubſtantia genitum, principio rerum ac temporum jam extitiſſe quidem, attamen initium habuiſſe arbitretur; nihilo autem ſecius dici poſſe, in æternitate eum generatum eſſe, cum ante creationem nulla tempora , nulli dies fuerint. Paucula ſpeciminis loco afferamus : *Das Hebr. 7. geſchrieben iſt , das der Sun keinen Anfang gehabt habe , das ſagen wir auch, dann wir ſagen, das vor aller Zeit, und ehe dann die Tag noch waren , er geweſt ſei, dann das iſt je gewiſs , daſs die Tage von der ſchöpffung Himmels und der Erden erſt angefangen haben, dann das war der erſte Tag, ſpricht Moſes. So wir dann mit Salomone ſagen , das der Sun vor der Welt, und allen creaturen geborn ſey, iſt mercklich, das wir gantz nit wider dieſen ſpruch ſein , wie dann auch nit gegen den* Mich. 5. *Das deſs Suns Ausgang geweſt ſei von Anfang, und von den Tagen der ewigkeit: dann das ſagen wir auch,*

das er in ewigkeit von anfang der Welt geborn ſei. Dann das Wort, von Anfang, muſs man von der Welt, creaturen, und der Zeit anfang verſtehen, wie auſs Moſe geſehen, das die Zeit mit der Schöpffung angefangen hat, ſunſt iſt in der ewigkeit kein anfang, ſonder eittel ewigkeit, on end, on anfang. Quo autem ordine cuncta facta ſint, ita ediſſerit: *Chriſtus iſt am erſten aus Got geborn, wie vor aus Salomon und des Teüffers zeügnuſs geſehen, gemacht und geſchaffen, nach Chriſto die Engel, nach den Engeln die Welt, dann die Engel waren in der Welt Schöpffung ſchon da, wie Chriſtus im Job ſelber zeüget. Nach der Welt aber Adam, nach Adam Eva, nach Eva Cain &c. und weil dem alſo, was iſts dann, das Luther* argumentiert, *das Chriſtus darumb on anfang ſeiner ſei, weil er am anfang der Welt war? Es laut eben, ob man ſprech, die Engel waren am anfang der Welt, oder die Welt war am anfang Adams, und Adam am anfang Eve, darumb ſeint die Engel, item Adam und dy Welt on anfang. Oder, Julius Cæſar war am anfang deſs Römiſchen Keyſerthumbs, darumb iſt Julius on anfang.*

Filium item Patre minorem, ejusque adminiſtrum in creatione mundi aliisque operibus peragendis (*ſeinen Amtmann, Unter-*

ter-

terherren und Diener) ſtatuit, illumque ex ea tantum ratione a Joanne τον λογον nuncupari autumat, quod Patris nuncius, miniſter & legatus fuerit: Joannis de Chriſto oracula ad ſua uſque tempora neminem præter ſe recte intellexiſſe ſibi perſuadens. *Und wirt alſo der hoch Evangeliſt zuletſt einmal recht verſtanden, der biſsher ſo grewlich miſshandelt iſt von allen* Scribenten, *niemans auſsgeſchloſſen.* Reliquas ejus de aliis fidei capitibus opiniones enarrare longum foret. Sufficit nobis, oſtendiſſe, ſummo eum jure Anti-Trinitariis aggregari. Hoc tantum adhuc monebimus, quavis data occaſione eum venenatis morſibus Lutherum ac Melanchthonem inſequi, diriſſimaque in illos eructare convicia, cujus rei quædam ſpecimina exhibebimus, ut inde eluceat, quam procul a vero abſit laus Campano a Nicolao Franc. von Streiten tributa, illum ſcripta nimirum ſua dicteriis atque ſcommatibus in alios haud conſpurcaſſe. De verbis inſtitutionis Cœnæ dominicæ differens, in B. Lutherum, Virum omni præconio longe majorem, ita invehitur. *Hierauſs mag man merken, wie Luthers Rhum whar ſei, er heldt ſich allein am Wort, und leügt dran, dann Chriſtus*

ſpricht nit, das Brot iſt beim Leib Chriſti, oder der leichnam ſei beym Brot, ſonder ſchlecht auſs, Das Brot iſt mein leip. Dann wird Luthers Rhum war ſein, wenn er beibringet, das mit der warheit nimmer geſchehen mag, das auf dieſem Ort, iſt, ſo vil ſei als, bei iſt. Der Herr ſpricht in Moſe, der ſei verflucht, der dem Wort Gottes zu oder abthut. Nun ſihet man hie klärlich, das Luther in dem Verſtand der Wort hie dem Wort Gottes zuthut, wann er, iſt, für, bei iſt, auslegt. So lang ich nun das, bei iſt, für, iſt, bei ihm finde, will ich ihn vor ein Gotsverfluchten anſehen &c. Cum, Melanchthonem in locis communibus Sacramentis vim juſtificandi denegare, memoraſſet, in hæc homo mordaciſſimus erupit verba: *Verflucht aber, und abermal verflucht ſey Luther ſampt ſeiner gantzen Rot, weil ſie wiſſen, und allezeit wol gewiſt haben, das diſer jr geſell die Chriſtenheit mit dieſem ſeinem jrthumb ſo grewlich verfürt hat, und noch verfürt, dennocht jn nit zu dem Widerruff halten, ja das mer iſt, diſer ehrgeitzig kopff hat ſelber offenlich wider dieſe Meynung* diſputirt *und geſchloſſen, das ſie irriſch were, aber unter Zwinglis namen, und verſchönt alſo ſich ſelber. Auſs dieſem einigen ſtuck kan man leichtlich all ihr hertz und fromkeit kennen,*

kennen, als das ſie lieber ſehen, das die gantz gemaine, die der Herr mit ſeinem teüren Blut erkaufft hat, verloren gehe, dann das ſie ein lötlein jrer ehren verliren wolten &c. Abſona vero & inſulſa plane ſunt, quibus Lutheri nomen, æternitate dignum, naſutus homo allatrat, verba: *Es wär vielleicht beſſer, das er zu ſeinem vätterlichen, rechten, teüflichen namen widerkerte, welchen jm Got (der beſſer wiſſen würd, was es für ein Mann ſein ſol) auff der tauff geben hat, und lieſſe ſich mit den ſeinen nit Luteriſch, ſondern Luderiſch, dann wenn mans wol beſihet, befindt es ſich, das er mer ein Luder in der ſchrifft ſein tauffnamen nach geweſt ſei, dann ein Lutherer, dann wie ein Luderbube ſein holtz fürt, ſo hat diſer die Schrifft gefürt, und je lenger je mehr.* Quaſi vero beatiſſimo Viro vel Luderi vel Lutheri nomen, cujus poſterioris & omen habuit, utpote reipſa candoris atque integritatis, nec non ſinceritatis in docendo laudem meritus, in baptiſmo inditum fuiſſet. Hinc etiam liquido patet, quam inique ii agant, qui Campanum ſua βδελυγματα in Lutheri, omnia ſane alia ad divinæ ſcripturæ normam docentis, ſchola didiciſſe mendaci ore blaterant. Cæterum Campanus ſæpenumero ad alium,

eumque majorem, librorum Latino idiomate ſcriptum provocat, in quo varia, quæ hic extremis duntaxat digitis tetigit (*l*), prolixe & ex inſtituto excuſſerit. Ibi inter cætera ſe oſtendiſſe ineptus thraſo, Campana, quæ olim jam in proverbium ceſſit, arrogantia & ferocia tumidus, gloriatur, integrum Danielem a Luthero & Melanchthone corruptum, & ne unicam quidem illius viſionem ab iis recte expoſitam eſſe, Wittenbergenſes item ſupra ducenta loca in Latina Novi Teſtamenti verſione, A. 1529. publici juris facta, Lutherum autem, quem Saxonicum Papam inconcinniter vocat, in Germanica ejusdem translatione quinquaginta adulteraſſe. Sub libelli finem de jure, uti nuncupat, ſedentium agit, de quo eum Latino ſermone integrum opus ſcripſiſſe in præfatione Nic. Franc. von Streitten refert. Quid per illud jus intelligat, ipſius verbis ediſſeramus. *Paulus* 1. Cor. 14. *hat ſolche Ordnung ingeſatzt*, *das man die gemaine Prophecien halten ſol, das iſt*, *wenn die gmeyn zu hauff käme*, *umb die ſchrifft*

(*l*) Pars tertia præſertim & quarta opuſculi, quod præ manibus habemus, paucis tantummodo pagellis conſtant, & majoris operis compendium atque συνοψιν complectuntur.

ſchrifft auszulegen, das dann zween oder drei ſolten, und darüber auch eim jeden, ſo viel ihrer iſt, macht gibt und gebeüt, ſo die erſten irren, jre ſententz *zu ſagen. Weil dann der Herr dieſe Weiſs durch Paulum ingeſatzt hat, hätt Luther ſolche weiſe in Brauch müſſen bringen, weil er der letzten Gemain Diener geſatzt war &c.* Ita videlicet homo maledicus ubique Megalandrum noſtrum ſcopum, in quem tela ſua conjiceret, ſibi conſtituit.

§. XXI.

Ex antea autem dictis conſtare arbitror, Campanum infelicis Serveti ſequacibus annumerandum haud eſſe. Nam licet uterque articulum de Trinitate ferociter impugnaverit, diverſiſſima tamen id ratione fecerunt. Ille Chriſtum ante ſæcula a Patre generatum profitetur: hic, antequam in utero Mariæ efformaretur, eum non extitiſſe ſtatuit. Ille Chriſtum verum Dei Filium ex ipſa ſubſtantia Patris ante orbem conditum productum, atque adeo ejusdem divinæ ἐσίας participem aſſerit: hic negat & pernegat, Servatoremque eam ob cauſam Dei Filium vocari vult, quod Deus patris vicem ſuppleverit, ac illum ſine ſemine virili in Ma-

riæ utero efformaverit. Ille Chriſtum τον λογον dici, per quem Deus ceu adminiſtrum ſuum omnia creaverit, exiſtimat: hic ipſi hoc nomen in ſacris litteris tribui pertinaciter inficiatur, neque per eum conditum eſſe mundum concedit. Ut alia taceam. Ipſe etiam Campanus ab Apoſtolorum ævo neminem præter ſe recte de Deo Patre & Filio ſenſiſſe perhibet, atque adeo nec Servetum, cujus vero ne verbulo quidem uſquam meminit, forte ipſi, dum ſua ſcriberet, nondum cogniti. B. Lutherus Campanum ab Eraſmo Roterod. formatum eſſe cenſuit, *Eraſmus*, inquiens (*m*), *iſt Rex Amphiboliarum — er hat Crotum*, *Egranum*, *Witzeln*, *Oecolampadium*, *Campanum*, *und andere Schwermer und Epicurer geſeet und gezeüget*. Procul dubio hisce verbis ſignificare voluit, Campanum ſua ex Eraſmi ſcriptis hauſiſſe dogmata, vel ſaltem, hunc illi occaſionem ad comminiſcenda ea præbuiſſe. Sed ingenue fateor: Virorum Summus, uti maximi etiam heroës ſuos patiuntur manes, hic humani aliquid paſſus eſſe mihi videtur.

§. XXII.

(*m*) In Colloquiis menſalibus f. m. 294. edit. Francof. 1568.

§. XXII.

Liceat hac occaſione corollarii loco quædam adjicere de alio ejus commatis homine, qui Anno MDL. in patria mea hujusmodi etiam dogmata diſſeminare anniſus eſt. Fuit is Claudius quidam, Conſtantienſis, qui nonnullis civium, & mulierculis præſertim quibusdam perſuadere contendit, Mariam Virginem præter Chriſtum plures peperiſſe filios; non eſſe tres in una eſſentia divina perſonas; Patrem ſolum eſſe verum Deum, majorem Filio; Scripturam S. eſſe corruptam, præcipue primum Evangelii Joannæi caput, cujus initium ſic legendum ſit: *In principio erat verbum, & verbum illud erat Dei* &c. veritatem nondum in apricum productam eſſe, ſed a ſe demum, utpote qui cœleſte manna comederit, producendam, eque tenebris eruendam: omnia ſomnia ſe interpretari poſſe, atque futura etiam inflatu divino prænunciare; omnes civitates & magiſtratus, qui fidem ſibi non habeant, interituros, & quæ ſunt alia. Sed urbe ejectus eſt homuncio, iique, quibus virus ſuum inſtillare laboravit, rectius edocti. Hæc e tabulis publicis didici.

dici. In præfatione autem ſecundæ epiſtolarum Schwenckfeldii partis, quæ in quatuor libros iterum diſtributa eſt, video, in quarto ejus libro exhiberi illius epiſtolas adverſus varias Anabaptiſtarum ſectas, quas inter & Claudiana memoratur: ſed & tertio & quarto libro, cum duo priores ad manus mihi ſint, deſtituor, hincque dicere, quæ ibi de Claudio ac ejus hæreſi habeantur, nequeo.

II.

MEDITATIO
DE
PRAESTANTIA RELIGIONIS CHRISTIANAE, COLLATA CUM PHILOSOPHIA SOCRATIS.

Viro, Pietate, Eruditione, Meritis in Rem Sacram & Literariam, Candore denique, Præcellentiſſimo.

JOH. JAC. HULDRICO,
in Illuſtri Gymnaſio Tigurino
Eth. & Juris Nat. Profeſſori
Clariſſimo.

S. P. D.

Jacobus Zimmermannus.

§. I.

Accuratam, rerum olim inter Philoſophos geſtarum, ſententiarumque, quas profitebantur, cognitionem, multum conferre

conferre ad Eruditionis & Sapientiæ profectum, nemo eſt Eruditorum, qui temerè in dubium vocet: ut enim taceam, omnia, quæ de laudibus *Hiſtoriæ* in Univerſum dici poſſunt, *Hiſtoriæ Philoſophicæ* competere; multa ſunt, quæ ſingulari quâdam ratione, ejus *præſtantiam* demonſtrant. Refert *Illa* veterum ac modernorum Eruditorum cogitata, de Deo, ejus virtutibus, mundi adſpectabilis origine, ingenii humani viribus, imbecillitate; *deſcribit fata* & veri nominis Philoſophorum & inſanientis Sapientiæ Conſultorum; *iſtorum* præclara inventa, mores ad virtutem compoſitos; *horum* linguæ prælia, ſuperbiam, ingenii luſus &c. Hæc omnia autem ita comparata ſunt, ut animo veri cupido plus adferant utilitatis, quam ea, quæ in *Hiſtoria Civili* quam maximè ſpectantur. In *hac* enim Vita *Imperatorum*, *Belli Ducum*, res pace belloque aut bene aut male geſtæ, utramque paginam faciunt. Pauciſſimi autem illorum, qui literis operam navant, ſi vel maxime omnia rite perpendunt, ſolidum exinde fructum percipere poſſunt. Quælibet vitæ conditio, priva ſibi vindicat prudentiæ adminicula, & præcepta. Homini, qui per omnem vitam literis operam dat, Exemplum viri docti & pii,

plus

plus utilitatis conferet, ad perſonam, quam ſuſtinet, rite tuendam, quam contemplatio vel eminentiſſimarum virtutum, quibus hic vel ille Belli Dux, nobilitatus fuit. *Hiſtoria* verò *Philoſophica* veritatis amanti ut multa ſuppeditat argumenta, animum a pravis ſtudiis & erroribus abducendi, virtutem & veritatem amandi; ita animum mirifice perficit, & voluptate perfundit. *Qui veterum Philoſophorum* (ut de recentioribus jam nihil dicam) *Scripta evolvit*, vel me tacente, de iis, quæ dixi, perſuaſus erit, & probarunt hoc ſatis, Viri in his literis verſatiſſimi, *Cudworthus*, *Stanlejus*, *Menage*, *Jonſius*, *Heumannus*, *Brukerus* aliique, quorum pervulgata ſunt nomina. Nullum autem gravius eſt argumentum, quam quod *Illa* mirum quantum conferat ad *Religionis Chriſtianæ Excellentiam* & *divinam originem demonſtrandam* & *defendendam*. Solent Increduli ſummis laudibus extollere *rationem*, & *ejus vim*, laudare perpetim *Philoſophiam*, quæ nulla myſteria, i. e. ut illi putant, dogmata rationi contraria credenda imponat, profiteri, nîl in *Revelatione* præclare dictum, quod ipſa ratio invenire non poſſit; ad *hanc* igitur *ſolam* in rebus credendis recurrendum, cætera aut ignorantiæ,

rantiæ, aut ſuperſtitioni, aut Sacrificulorum fraudibus deberi. At qui *Hiſtoriam Philoſophicam excolit*, *quantum ratio valeat*, *quæ ejus vis ſit ſimul & imbecillitas*, *clariſſimis exemplis edocetur*. Non *provocamus* hic ad plebem, quæ leviſſimis etiam ſuſpicionibus ducitur; non ad immanes ritus Gentium; non Sacrificulorum decreta inſulſa; ſed ad virorum ſummâ ingenii vi præditorum, hominum per omnem vitam veritatis inquirendæ ſtudio deditorum, ſententias & dogmata. Imo *provocamus* ad eos inter Chriſtianos, qui ingenii acumine & philoſophicarum rerum peritiâ, omnium confeſſione celeberrimi ſunt, ſimulque acerrimo ſtudio, Religionem Chriſtianam examinarunt. *Fatentur Illi omnes*, ſe divinâ Revelatione adjutos accuratiores de rebus divinis notiones adeptos: *Hanc ſolidiſſima argumenta* ſuppeditaſſe, veritates naturâ cognitas, illuſtrandi, demonſtrandi; imo ſe ſæpiſſime adactos fuiſſe ad *divinam Revelationem* tanquam ſacram quandam anchoram in rebus dubiis confugere. Legant, qui hac de re dubitant Summorum Virorum, *Werenfelſii*, *Lokii*, *Clarkii*, *Leibnizii*, *Turretini*, *Clerici*, *Stillingfleti*, ſcripta, & ſi quo pollent ingenii acumine, veritatisque

tisque amore ſentient, quid *Revelatio* conferat ad *rationem perficiendam.* Placuit & mihi pro ingenii viribus ſpecimen hujus rei exhibere *Exemplo Philoſophiæ Socratis cum Religione Chriſtianâ, collatæ.* Præterquam autem quod argumentum hujus disquiſitionis ſit *graviſſimum* ; ſingulari quâdam occaſione ad illam inſtituendam invitatus fui, quam breviter narrabo. Incidit aliquando in itinere, inter eos, qui communi vehiculo utebantur, ſermo de libro quodam tum temporis edito, in quo auctor Excellentiam Religionis Chriſtianæ demonſtrare voluit. Unus ex Comitibus, Vir Juvenis, ſed erecti Ingenii, haud inſcitè de „ eo judicabat ; addidit tamen fruſtra o- „ mnes illos eſſe, qui libros ejusmodi con- „ ſcriberent ; neminem hactenus reper- „ tum, qui Revelationis alicujus neceſſita- „ tem perſpicuis argumentis probaſſet ; ra- „ tionis præcepta & culturam Philoſophiæ „ ſufficere, ad bene beatéque vivendum. „ Provocabat præprimis ad Philoſophiam „ Socratis, hanc omnia in ſe complexam, „ quæ ad emendandam hominis mentem „ facere poſſent ; Incomparabilem illum „ Philoſophum non ſolum Rectorem & „ Gubernatorem hujus Univerſi agnoviſ- „ ſe ; ſed & ſaluberrima præcepta ad ge „

 neris „

„neris humani emendationem apprime „neceſſaria, in medium protuliſſe, & ad „virtutem deamandam cunctos adhorta- „tum; homines, ſiquidem vacivas illi „præbuiſſent aures, & dictis ejus obtem- „peraſſent, æternum felices futuros fuiſ- „ſe. Religionem Chriſtianam efficacio- „ra argumenta ad virtutem colendam non „attuliſſe; fortunæ & ſuperſtitioni tri- „buendum, quod tanta hominum multi- „tudo illius decreta adprobaverit, cum in „ea præter præcepta, quæ ratione innote- „ſcunt, nihil ſit, quod perſpicaci ingenio „ſatisfacere poſſit; ſermonem ibi eſſe de „miraculis, Myſteriis, quæ cum rectæ ra- „tionis principiis manifeſte pugnent, &c. Multa, ut in ejusmodi familiaribus colloquiis fieri ſolet, ad hæc regeſſi, quibus ille alia repoſuit, quæ hîc repetere animus non eſt. Altè animo, quæ ille dixit infixi, & non ſemel, de hoc argumento meditatus fui. Cum autem ab aliquot annis diligentius quam antea veterum Philoſophorum de rebus divinis Syſtemata evolverem; in animum induxi, ſingulari quâdam diſſertatione, controverſiam illam examini ſubjicere; *non eo certe animo*, quaſi crederem me majori demonſtrationis vi, quam hactenus factum, Religionis Chriſtianæ

ſtianæ Præſtantiam probaturum; meo enim memet pede metior, & quam paupertini ingenii homo ſim, pulcherrimè ſcio; ſed ut oſtendam me inter eos eſſe, qui exiſtimant, nihil Religione Chriſtiana excellentius eſſe, aliosque ad eam amandam pro viribus inducam.

Hoc autem *qualecunque* & *periturum* forſitan (quod tamen tanquam non periturum ſcripſi) *Specimen Tibi Cl. Huldrice* offero, tanquam Amoris & Venerationis qua Te complector, τεκμήριον. Graviſſimæ mihi hujus rei ſunt rationes. *Nihil dicam de ſingulari favore, quo me ab ineunte adoleſcentiâ complexus es; nihil de egregiis præceptis & conſiliis, quibus animum meum imbuiſti; nil de paterno affectu, quem mihi a longo jam tempore exhibuiſti, & adhuc exhibes. Non referam egregia tua in Rem Sacram, & Literariam merita. Omnes enim norunt, Te inter præcipua Helvetiæ noſtræ Ornamenta numerandum. Hoc tantum dicam, pauciſſimos, ſi a Te diſceſſero, eſſe, qui Religionis Chriſtianæ divinam vim & excellentiam altius introſpexerint, præceptorum Chriſti præſtantiam & admirabilem efficaciam majori argumentorum robore probaverint, & animis hominum infixerint. Teſtes ſunt omnes,*

qui Tè publice dicentem non ſine ſtupore audiverunt, qui κεντρον *illud, quod in eorum animis reliquiſti, non ſemel ſenſerunt; Teſtes Sermones illi Sacri ponderoſiſſimi, qui omnium manibus teruntur, & late per Orbem Eruditorum & piorum adplauſu excepti ſunt. Quis igitur melius de præſtantiâ divinæ illius Religionis judicare? quis præceptorum excellentiam certius pervidere poſſet, quam qui publice, & privatim id unice agit, ut homines ad eam amplectendam, & amandam, graviſſimis argumentis inſtiget, ipſoque opere ſe Ducem exhibeat? Nolo ulterius virtutes tuas ingenii mei culpâ deterere; novi modeſtiam tuam, quæ omnium tuarum virtutum præcipuum Ornamentum eſt, nihil enim ſoles ad oſtentationem, Omnia ad conſcientiam referre. Prohibere tamen non potes, quo minus quâvis datâ occaſione in laudes tuas eam, & quantum æſtimem Cl. Huldricum oſtendam.* Accipe igitur, ſerenâ fronte, hoc qualecunque mei in te adfectûs, ſpecimen. *Gallum offerre debet, cui Hecatombe deeſt.* Sicubi autem ceſpitavero, aut minus rectè ratiocinatus fuero, *Tu* me in viam reduces. Ego placide monentem ſequar. Sed jam ad rem.

§. II.

§. II.

Antequam autem Comparationem inter Religionem Chriſtianam, & Philoſophiam Socratis inſtituamus, quædam in anteceſſum monenda ſunt. *Primum eſt, hanc collationem inſtitutam eſſe æquiſſimis legibus;* non quæritur, quid hic vel ille Eximius Philoſophus Revelationis luce adjutus, præſtare potuerit, in explicandis, & demonſtrandis, Religionis Naturalis principiis & dogmatibus; ſed quid præſtiterit, Vir perſpicacis ingenii, qui Revelatione deſtitutus, ingenium tamen quantum potuit excoluit. Fatemur modernos Philoſophos, divinâ Revelatione adjutos, Syſtema Theologiæ Naturalis conficere poſſe, quod exacte cum rationis præceptis conveniat; qui enim ab initio juventutis, Chriſtianæ Religionis principia imbiberunt, ſimulque rationem omnibus viribus excoluerunt, notiones, quas S. Literæ de Deo, rebusque divinis, ſuggerunt, ita apte cum iis, quæ ſolâ ratione innotuere, connectunt; ut tandem exiſtiment, ſe hæc omnia ſolius ratiocinationis ope, inveniſſe. Talis eſt plerorumque qui *Deiſtæ* vocantur Religio. Religionis Chriſtianæ dogmatibus & præceptis innutriti, capita

Theologiæ naturalis examini ſubjiciunt, & immemores eorum, quæ aliunde acceperunt, omnia tribuunt rationis ſuæ viribus. Æquum autem eſt, ut in hac *collatione* eos audiamus, qui diligentiſſime quidem rerum divinarum contemplationi vacarunt; Revelationis tamen alicujus luce deſtituebantur. *II.* Increduli contendunt, ad vitam bene beateque tranſigendam, ſufficere, ſi quis rationi convenienter vivat, non opus eſſe, ut quis inſolita quædam Sacrorum Antiſtitum decreta credat, requiri tamen probitatem vitæ, quantum in hac rerum caligine fieri poteſt, exactiſſimam; identidem ſibi objici Philoſophorum Superbiam, vitiligandi de rebus nullius momenti pruriginem, prava animi ſtudia &c. Sed tales veri Nominis Philoſophos non eſſe. Opponemus ergo iis Virum præſtantiſſimum, & Philoſophum rectioris exempli, Socratem nempe. *Is Philoſophiam e cœlo in terram devocavit: non diſputavit de rebus abſtruſis, & ingenii humani vim ſuperantibus; non ſubtilis Geometra, aut Metaphyſicus fuit, non terminorum faber;* ſed qui omni ſtudio id egit, ut hominum emendaret mores. Is non multa dogmata diſcipulis credenda impoſuit, aut auctoritate ſuâ, quos rationibus non

potuit,

potuit, in ſuam perduxit ſententiam. Philoſophus præterea, non voluptati, non ambitioni, non avaritiæ, aut aliis peſſimis animi adfectionibus deditus. Talem autem aptiſſimum eſſe, ad rationis præcepta inveſtiganda, explicanda, probanda, confitentur omnes rerum æqui arbitri. *Socratis Vita, inquit M. Eraſmus, nihil aliud mihi videtur, quam temperantiæ & tolerantiæ Exemplum.* Quod ſi igitur probare poſſumus Socratis Philoſophiam, longe infra dignitatem Religionis Chriſtianæ ſubſiſtere, *æquum eſt, ut illi agnoſcant*, nihil Religione Chriſtianâ excellentius eſſe, nihil denique ad mentem mortalium perficiendam, & emendandam, hâc Religione aptius.

III. In hac comparatione non imitabor Rhetores, qui ut adſequantur, quod intendunt, nullâ habitâ æquitatis & veritatis ratione, aut in cœlum tollunt laudibus, quod defendere volunt, ſilentio autem involvunt, quæ ſcopo, quem intendunt, contraria videntur; aut quæ vituperare in animum inducunt, ita deprimunt, ut nullum plane modum teneant, nec ullam mentionem faciant eorum, quæ verum decus adferre poſſent. *Confitebor* igitur, *Socratem fuiſſe virum eminentiſſimarum virtutum*, Virum optimum, ſapientiſſimum,

 excel-

excellentiſſimum. Aut ſilentio involvam, aut fidem non habebo iis, quæ quidam minus æqui Judices, Athenæus, Epicurei, Ariſtophanes, contra eum in medium protulerunt. Laudes è contra, quas Viri Cordati in eum congeſſerunt, minime reticebimus, ut omnes, quotquot ſine partium ſtudio rem examinant, fateantur, nos candide egiſſe, neque quicquam eorum oblitos, quæ ad famam & virtutes viri illuſtrandas, quantum per brevitatem licet, facere poſſent. *IV.* Denique Philoſophiam Socratis conferemus cum Religione Chriſtianâ, quatenus in V. & N. T. libris, non hoc vel illo Theologiæ Syſtemate, continetur. Poſtquam enim Chriſtiani in partes iverunt, multa hinc inde ex variis principiis Religioni adjecta ſunt, quæ a primæva ſimplicitate receſſerunt. Poſtulamus igitur, ut dicta noſtra ex limpidiſſimis Revelationis fontibus repetantur, & ad rectæ interpretationis regulas, quæ de doctrina Chriſti & Apoſtolorum in medium proferimus, exigantur. Neque enim in brevi hac disquiſitione ſingillatim loca omnia, quibus nitimur, adferre potuimus.

§. III.

§. III.

Comparemus igitur primo *methodum docendi Socratis*, cum *eâ*, *quâ uſus* eſt *Chriſtus & Apoſtoli*. Obſervandum hic ante omnia, ſcopum Socratis fuiſſe, uti homines emendaret, & ad præſtantiorem vivendi rationem transferret. Breviter, ſed more ſuo eleganter hoc monet Plutarchus περι πολυπραγμοσυνης p. m. 307. ἧς (de Philoſophia Socratis loquitur) ἣν τελος ἐπιγνωναι τα ἑαυτου κακα ἀπαλλαγηναι. Hic ſane ſi ullibi ſummâ opus eſt prudentiâ & arte. Plerique Athenienſium artem recte ratiocinandi ignorabant; neque quælibet homines perſuadendi methodus æque eſt apta; præterea, non plebs tantum Athenienſis; ſed & nobiliore genere nati, præjudiciis religionis imbuti erant, cultuique publice recepto pertinaciter adhærebant. His igitur præconceptæ opiniones de patrio cultu eximendæ, & genuina Religionis principia methodo perſpicuâ, omniumque captui accommodatâ, inſtillanda. At Socrates perpetuâ fere ſemper *Ironiâ* uſus eſt. Hæc methodus autem *primo difficilis captu*, *neque apta ad plebem convincendam.* Probe tenendum eſt, non quæri, utrum hæc methodus ad re-

tundendos Sophiſtas apta ſit; ſed utrum illa methodus adhibenda ſit Ei, qui quosvis ab erroribus revocare, & ad veritatis cognitionem, virtutisque amorem, perducere vult, quod negamus. Vel enim is, qui ita ratiocinatur, *ex conceſſis* tantum argumentatur, vel ex *principiis evidentibus* & *immotis*. Si *prius*, ejusmodi argumentatio nihil aliud probat, quam conceſsâ quâdam propoſitione, conſectarium aliquod inde elici poſſe, quod alter cum quo diſputatur, aut nondum perſpexit, aut hactenus admittere noluit. Interim tamen ille, qui ad propoſitionem ejusmodi concedendam, vel invitus cogitur, nondum videt, ubi erraverit, aut cur huic potius, quam alii ſententiæ album calculum adjiciat: Si *poſterius* eſt, omnia principia exactiſſime ſunt cognoſcenda, & continuus propoſitionum nexus attentiſſime eſt perpendendus, cum facile is, qui ad concedendam aliquam propoſitionem nos adducere vult, hiatum in ratiocinando committere poſſit; præterea ad omnia Conſectaria attendere debent auditores, & inſtitutâ comparatione eorum, quæ conceſſerunt, cum iis, quæ alter inferre vult, ſingula non ſemel in animo volvere & revolvere. Imo non ſolum ad ſingularum propoſitionum

tionum vim & totius ratiocinationis nexum attendere debent, ſed & ad ipſa verba, quæ errorum non minima cauſa ſunt. Ad ejusmodi autem Examen inſtituendum, plerumque plebs inepta eſt, neque etiam tempus habet ejusmodi ratiocinationes perpendendi: clara & nuda veritatis propoſitio ſine longioris ratiocinationis ambagibus, magis plebis animos convincit, quam ex arte petita argumentatio. Experiuntur hoc omnes, qui ejusmodi hominibus inſtituendis animum adjiciunt, non ſemel vel clariſſimæ propoſitiones repetendæ, inculcandæ, infigendæ ſunt. Hinc *Viri illi Magni*, qui ante duo Secula Religionem a Superſtitione, quæ orbem quaſi inundavit, purgarunt, nudâ & apertâ veritatis propoſitione, plus effecerunt, quam Philoſophi longis ratiocinationibus. Quod ſi igitur Socrates emendare voluit genus humanum, & Semina veritatis & virtutis hominibus inſtillare, faciliori quâdam via uti debuiſſet, imprimis ſi plebi hâc ratione quàm maxime conſulere voluit. 2. *Hæc methodus hominum, præſertim ſuperborum animos potius irritat quam emendat.* Ejusmodi Ironicâ ratiocinatione ex ſcopo ejus, qui eâ utitur homines vel inviti eo reducuntur, ut ſe erraſſe ſentiant. Sophiſtæ autem,

autem, quorum cauſâ hanc methodum adhibuit, ingenio non deſtituebantur quidem, ſed ſuperbiâ, & propriæ laudis opinione turgidi erant. Hi argumentis ad ſilentium redacti, irritabantur & ignominiâ quadam ſe adfectos putabant: quamprimum autem hæc opinio animo inſidet, mentis acies turbatur, & ad iram, vindictam, ejusque, cum quo diſputatio interceſſit, contemtum abripitur: experientia hoc ſatis confirmat. Plerique Eruditi *gloriæ animalia* ſunt, altos gerunt ſpiritus, neque ad confeſſionem erroris, facile adduci poſſunt: quod ſi hoc in illis rebus fiat, quæ Religionem non concernunt, quid putemus factum fuiſſe, ſi Socrates eos perſuadere voluit, inſanas eſſe publice receptas de rebus divinis ſententias? hinc etiam pauciſſimi Sophiſtarum hâc ratione emendati & a pravis ſtudiis abducti ſunt. Ipſe Socrates teſtatus eſt, hac diſputandi ratione, non ſemel irritatos hominum animos. Unus nobis ſufficit locus, qui in Apologia Platonis pag. m. 9. extat. ubi ita loquitur. *προς δε τουτοις ὁι νεοι μοι ἐπακολουθουντες, ὁις μαλιστα σχολη ἐστιν, ὁι των πλουσιοτατων ἀυτοματοι, χαιρουσιν ἀκουοντες ἐξελεγχομενων των ἀνθρωπον. Και ἀυτοι πολλακις ἐμε μιμουνται, ἐιτα ἐπιχειρουσιν ἀλλους ἐξεταζειν. Καπειτα ὀιμαι ἑυρισ-*

κουσι

κουσι πολλην ἀφθονιαν, οἰομενων μεν, εἰδεναι τι των ἀνθρωπων, εἰδοτων δε ἢ ὀλιγα, ἢ οὐδεν. ἐντευθεν οὖν οἱ ὑπ᾽ αὐτων ἐξεταζομενοι, ἐμοι ὀργιζονται, οὐχ᾽ αὐτοις. Και λεγουσιν ὡς Σωκρατης τις ἐστι μιαρωτατος, και διαφθειρει τους νεους. i. e. *præterea adoleſcentes maxime opulenti, quive a negotiis vacant, me ultro ſequentes, delectantur, cum refelli a nobis homines ſpectant. Quin etiam ipſi nonnunquam me imitati, alios deinde confutare contendunt: quâ quidem in re, plurimam reperiunt turbam hominum aliquid ſe ſcire putantium, cum aut nihil ſciant, aut perparum. qui vero ab his convincuntur, non tam illis quam mihi redduntur infenſi, clamantque eſſe Socratem quendam ſceleſtiſſimum, Juventutisque corruptorem.* Hinc etiam factum, ut non tantum veteres, ſed & multi modernorum, exiſtimarint Socratem, ambitione commotum, perpetuâ ejusmodi Ironia uſum fuiſſe. Perraultius *dans ſes Paralleles des anciens & des Modernes* tom. IV. p. 139. ubi *le Chevalier: J'ay toûjours hay, l'air mocqueur, & ironique avec lequel Socrate parloit aux gens:* p. 141. inquit *L'Abbé: ces ironies ſont offencentes, comme c'eſt leur nature de l'être presque toûjours, & ſi elles nous plaiſent dans les Ouvrages de Platon, c'eſt, que nous ſommes bien aiſes, de nous divertir, avec Socrate*

crate

crate, aux depens de ceux, a qui il parle, leſquels au moins que d'etre bien ſtupides, devoient en etre trés malcontentes. Chevalier. Si ces Ironies m'offençent apres deux mille ans, moy, qu'elles ne regardent point, quel chagrin & qu' elle indignation ne devoient elles point cauſer aux perſonnes intereſſées? vous en dires ce, qu'il vous plaira, mais il n'eſt point d'un homme veritablement ſage, & vertueux, de ſe divertir de la ſorte. L'Abbe. Je ſuis perſuadé, qu'en cela Socrate contrevenoit a la loy naturelle, qui nous deffend, de faire a autruy ce, que nous ne voudrions pas qui nous fut fait. Idem ſentit auctor libri, cui titulus: *la fauſſetê des vertus humaines;* nimirum ſuperbiam & ambitionem hujus rei cauſam fuiſſe contendit. Sed in horum tamen ſententiam, ambitionem quod attinet, concedere non poſſum; licet credam, hac ratione Sophiſtas aliosque irritatos fuiſſe: & licet ſine dubio hominem vanæ ſapientiæ laude turgidum, ejusmodi quæſtionibus retundere; ratiocinantur hi, imprimis poſtremus, ex intentione Socratis, quæ methodus actiones hominum examinandi periculoſa eſt. Vel optimorum Virorum actiones in vitia mutari poſſunt, ſi perverſum iis finem ſubeſſe poſſe, ſufficiat dixiſſe. Notum eſt

eſt Eruditorum judicium de *Tacito*. Æquitati proin, & præceptis Religionis Chriſtianæ contrarium mihi eſſe videtur, ejusmodi Judicium: aliter ſane Paulus I.Cor.XIII.v.7. alibique loquitur, quam auctor libri ſupra citatus. Cum Socrates ubique profeſſus ſit, ſe eum in finem Ironiâ illâ uti, uti Superbos Sophiſtas retunderet, & moderatos efficeret, acquieſcendum puto, licet concedam, minime hac ratione Socratem conſecutum, quod intenderat. 3. *Hæc methodus ideo apta non erat ad Athenienſes a pravis ſtudiis & erroribus abducendos, quod tum temporis Eruditi Athenienſes artem Sophiſticam excolebant, & utramque in partem de quavis re diſputabant.* Novimus autem plebem plerumque parum curare Eruditorum diſputationes; perinde ipſi eſt, quid illi in Scholis inter ſe litigent; præterea cum multi, præſertim illo, (quanquam & noſtro) tempore, de rebus nullius momenti, de lanâ caprina, imo aliquando, non de rebus, ſed verbis, inter ſe litigent, paulo perſpicaciores e plebe crediderunt, ſine dubio, aut omnes, aut pleraſque eorum concertationes, nullius ponderis eſſe; diſputare illos potius, quis doctior, perſpicacior, loquacior ſit, quam quid Societati & hominum

minum Saluti conducat. Saltem plebs Sophiſtam, a veri nominis Philoſopho, qualis Socrates erat, vix diſtinguere poterit. Quâ ratione igitur fieri potuit, ut plebs Athenienſis, Socrati, perpetuâ fere Ironiâ utenti, vacivas aures præberet, & dictis ejus obtemperaret, ſi & cæteri Sophiſtæ, quorum ingens numerus erat, identidem ſtrophis ſuis obſtrepuere? Sine dubio credidit, ſi forte ejusmodi diſputationi interfuit, utrosque loquaces eſſe homines, aut nos, quid verum falſumque ſit, ſcire non poſſe. Haud obſcurè fatetur hoc ipſum Socrates apud Platonem in Phædone p. 37. poſtquam enim dixit homines facile eo adduci poſſe, ut & rationes, & homines odio habeant, ita pergit: Καὶ μαλιςα δη ὅι περι τους ἀντιλογικους λογους διατριψαντες, ὀιθ᾽ ὁτι τελευτωντες ὀιονται σοφωτατοι γεγονεναι τε και κατανενοηκεναι μονοι, ὁτι ὀυτε των πραγμάτων ὀυδενος ὀυδεν ὑγιες, ὀυδε βεβαιον, ὀυτε των λογων. ἀλλα παντα τὰ οντα ἀτεχνως, ὥσπερ ἀν᾽ Ευριπω ἀνω. και κατω ςρεφεται, και χρονον ὀυδενα ἐν ὀυδενι μενει. Πανυ μεν ὀυν, ἐφην ἐγω, ἀληθη λεγεις. ᾿Ουκ ὀυν Φαιδων ἐφη, ὀικτρον ἀν εἰη το παθος, εἰ ὀντος δη τινος ἀληθους, και βεβαιου λογου, και δυνατου κατανοησαι, ἔπειτα δια το παραγιγνεσθαι τοις τοισι λογοις τοις ἀυτοις, τοτε μεν δοκουσιν ἀληθεσιν εἰναι, τοτε δε μη, μη ἑαυτον τις ἀιτιωτο, μη δε την ἑαυτου ἀτεχνιαν, ἀλλα

ἀλλα τελευτων δια το ἀλγειν ἀσμενος ἐπι τȣς λογȣς διατελοι των δεοντων της ἀληθειας τε, καὶ ἐπιςημης ςερηθειη. i. e. *præcipue vero illis id evenit, qui plurimum rationes contradictorias agitant. hos enim ſcis putare tandem ſe ſapientiſſimos evaſiſſe, ſolosque animadvertiſſe, neque in rebus, neque in rationibus eſſe ſanum aliquid, aut firmum; ſed omnia revera tanquam in Euripo ſurſum deorſumque jactari, nullumque tempus in aliquo permanere. Vere nimirum loqueris, inquam. Nonne inquit ægritudo hæc Phædo miſerabilis eſſet, ſi cum ratio aliqua vera firmaque ſit, comprehendique valeat, poſtea autem auditis hujuscemodi rationibus, quæ modo afferre vera, modo falſa videntur, aliquis hinc in ambiguitatem deductus, non ſe ipſum, neque ejus inertiam ob id accuſet, ſed tandem velut æger culpam omnem a ſe ipſo, in ipſas transferat rationes, & in reliqua vita eos odio habeat, atque vituperet, rerum ipſarum veritate ſcientiâque privatus.* Hinc etiam, Ariſtophanes, anſam arripuit *Summum Virum* publicè traducendi; quam comœdiam, uti Veteres perhibent, æquiſſimis auribus accipiebant Athenienſes. Num autem credibile eſt, omnes ita occæcatos futuros, ſi Socrates nudâ & apertâ Veritatis profeſſione uſus fuiſſet, & perpetuâ illâ Ironiâ abſtinuiſſet? Orta tan-

dem etiam a Socrate *Academicorum Secta*, quæ ſingularem voluptatem quærebat, in oppugnandis & defendendis quibusvis, ſive veris, ſive falſis Sententiis. Verum equidem eſt, Socratem Scepticum non fuiſſe, ſecus ac contendit *Illuſtris Huetius*, cujus rationes alibi examinamus: verum etiam eſt, ipſum perpetuâ Ironiâ non ſemper uſum, ſed aliquando aperte amicis interrogantibus, mentem ſuam aperuiſſe. Teſtatur hoc Xenoph. mem. L. IV. p. 503. ed. Baſ. quæ brevitatis cauſa latine tantum dabo. *Multi eorum, qui ſic a Socrate redarguebantur, non amplius eum adibant, quos ideo molliores putabat: Euthydemus vero, non aliter arbitratus, ſe poſſe laude dignum evadere, niſi quam ſæpe verſaretur cum Socrate, nunquam amplius aberat ab eo, niſi aliquid urgens cogeret: nonnulla etiam imitabatur illorum, in quibus Socrates ſtudebat. Qui, cum ſic eum videret affectum, minime turbabat argutus, clariſſime vero ac ſimpliciſſimè omnia ei exponebat, quæcunque opinabatur oportere hominem ſcire, ac in eis ſtudere: Igitur ſubtiles & induſtrios & ingenioſos efficere ſuos auditores non feſtinabat, ſed ante iſta putabat oportere moderatos eos facere, cum eos, qui absque moderatione in hujuscemodi valeant, magis injurioſos arbi-*

arbitraretur, *ac potentiores ad malè faciendum fore.* Ex quo loco patet, *1.* veriſſimum eſſe, quod dixi, multos eâ, quâ uſus eſt, diſputandi methodo ab eo alienatos fuiſſe. *2.* Methodum illam ad retundendos præprimis Sophiſtas ab eo adhibitam fuiſſe, & poſito demum vanæ opinionis tumore, ſimpliciter, quæ dicenda eſſent, monuiſſe. *3.* Paucos hâc ratione emendari potuiſſe. Quis enim neſcit, *miraculo proximum* eſſe, *hominem ſuperbum* & *inflatum* ad moderati animi ſtudium, & ignorantiæ confeſſionem perducere. Ex quibus omnibus concludimus, methodum docendi, quâ uſus eſt Socrates, minus aptam fuiſſe, Athenienſium animos ab erroribus revocandi, & meliores reddendi.

§. IV.

Comparemus jam *methodum docendi Chriſti & Apoſtolorum.* Sunt viri haud indocti, qui vellent Chriſtum & Apoſtolos eodem genere argumentationis uſos eſſe, quo utuntur Geometræ; putantes, ita Religionis Chriſtianæ veritatem, ſolidiori fundamento ſuffultam fore, nec tot diſputationes locum habituras. Non dicam ipſius rei naturam ejusmodi methodum

ferre non poſſe, & miraculis Chriſtum, quicquid minus perſpicuum videbatur, ſatis probaſſe; hoc tantum dico, ejusmodi methodum minime aptam fuiſſe, homines ad verum Dei cultum perducendi. Pauciſſimi mortalium ea ingenii perſpicaciâ præditi ſunt, ut longiorem aut paulo difficiliorem ratiocinationem rite intelligere poſſint; temporis præterea penuriâ laborant, ad examen ejusmodi inſtituendum, diſtricti negotiis, ad vitam hanc tolerandam ſpectantibus; quod ſi minime propter hoc impedirentur, obſtaret tamen pigritia, quo minus diu ejusmodi examini inhærerent; præſertim, cum præjudicia de Religione, & pravæ animi adfectiones, identidem animum a veritate, rite perpendenda, abſtrahant. Quod ſi præterea Judæorum, ad quos in viam veritatis reducendos, Servator noſter miſſus erat, indolem contemplemur; videbimus ingenium eorum, percipiendæ accuratæ demonſtrationis minime capax fuiſſe. Pertinaciter ritibus ſuis inhærebant, & ad oracula veteris Teſtamenti & temere arreptas traditiones potius, quam ad ſubtiles ratiocinationes provocabant. Tandem, ſi hac methodo uſus fuiſſet Servator noſter, pro excellenti quidem Philoſopho habitus fuiſſet, minime

nime autem promiſſo Meſſiâ. Rectiſſime igitur, ac ſapienter Servator noſter hanc methodum neglexit. Non uſus eſt præterea *perpetuâ* illa *Ironiâ*, quâ delectabatur Socrates, quâ Judæorum animos potius a ſe abalienaſſet, & in cenſum Sophiſtarum relatus fuiſſet; cum & inter Judæos, uti obſervarunt Eruditi, tum temporis ejusmodi genus hominum diſputax fuerit; non uſus tandem eſt *methodo* quâdam *analyticâ*, & ab ideis innatis incipiens, ad id, quod intenderat, probandum progreſſus eſt; quemadmodum nonnulli, noſtro tempore, ſimpliciſſimum Chriſti & Apoſtolorum ſermonem, in minutiſſimas partes ſolvere & reſolvere ſolent. Nihil hîc, quod artem, nihil, quod Scholam vel minimum ſapiat, reperis. „Omnia (verbis Excellentiſſimi Genevenſium Theologi J. A. Turretini utor) plana ac facilia, „ non aliunde, quam ex vulgi uſu, & recepto ſermone deſumta. Similitudines, parabolæ, ex rebus obviis, ac velut e trivio. Argumenta, ratiocinationes, non quæ doctos ſolos afficiant, ſed „ quarum vim vel ruſticus, atque idiota, „ poſſit agnoſcere. Quæ quidem omnia „ ita ſapienter ſuis quæque locis aptan- „ tur, ut res vel maximè ſublimes ipſis „

 quaſi „

„ quaſi ſenſibus ſubjiciant. „ Ita *divina* illa *Oratio*, quam in monte habuit, ſpecimen hujus rei egregium eſt ; in *quâ ſolâ*, quicquid Socrates & Celeberrimi Philoſophorum habuere alicujus pretii, veluti in Compendium contracta, *ſuavi* & *pathetico*, ſed & *claro* & *perſpicuo* ſermone proponit. Servator noſter aliquando *parabolis* & *ſimilibus* ex uſu vulgi petitis utebatur, ita facilibus captu, uti concipi haud poſſit, quâ ratione homo, vel mediocriter, attentus, ſenſum ignorare potuerit : non poſſum mihi temperare, quin adſcribam elegantiſſima verba M. Eraſmi, quæ extant in aureo libello, methodo nempe compendio perveniendi ad veram Theologiam, pag. m. 137. „ Nullum autem (inquit) „ familiarius docendi genus, nec efficacius, quam per *Similium Collationem* : ea „ Chriſtus a rebus vulgatiſſimis ſumit, „ qui, ſuam doctrinam quam maxime po„ pularem eſſe, voluit. Quis enim non „ vidit jaci ſemen in terram? quis non „ conſpexit, piſcatores jacientes retia? „ quis neſcit palmites amputatos exare„ ſcere? atque hæc vulgata mire novat, ad „ ſuam Philoſophiam accommodans. De „ Scotidarum argutiſſimis ſubtilitatibus „ paucorum eſt diſſerere : in his promtum

„ eſt

eſt quibuslibet philoſophari. Vides exo-„ rientem Solem, exhilaratis; quid volu-„ ptatis ſenſurus, ſi cordis oculis exoriatur „ Sol ille juſtitiæ? moleſta res eſt morbus „ corporis; quanto moleſtior animi mor-„ bus; horres contagium peſtis corpora-„ lis; multo magis vitanda morum peſti-„ lentium contagio. Res elegans tibi vi-„ detur, hortus omni florum & arborum „ genere vernans; quale ſpectaculum ani-„ mus innocentiâ virens, ac virtutum omni „ genere exuberans? vides ſerpentem, ha-„ bes exemplum Chriſtianæ prudentiæ; „ vides columbam, habes imaginem Chri-„ ſtianæ Simplicitatis; vides cervum, ha-„ bes Symbolum admonens, avide ſectan-„ das divinas literas &c.„ ita Eraſmus. Hæc omnia tamen pro temporum, hominumque ratione mire temperavit, nec omnia, quæ credenda erant, uno impetu effudit, aut omnia omnibus eodem tempore indixit. Quin etiam diſcipulis, & futuris Religionis Chriſtianæ propagatoribus, per intervalla, animi ſui ſenſa, & divina Eloquia, aperuit; in alia tempora, alium animi eorum ſtatum, quædam protrahens. Imprimis vero operam dabat, ut ante omnia animos eorum præpararet, ad ſata accipienda, ſeu, ut clarius

loquar, voluit, ut præjudicia Sectæ deponerent, & pravas animi cupiditates eradicarent; tum demum mentem divinam indolem Religionis Chriſtianæ percepturam; hinc ſumma adhortationum ejus hæc erat: *mentem mutate, & fidem habete Evangelio meo.* Verum eſt, Socratem continuis illis quæſtionibus, homines ad ſui cognitionem & moderati animi ſtudium, perducere voluiſſe; Sed cum accuratâ quâdam ratiocinatione uteretur, ad Scholæ regulas exactâ, & vel invitos, ad ignorantiæ confeſſionem adducere vellet, factum eſt, ut multi, partim ratiocinationis nexum non intellexerint, partim ab eo alienati fuerint, & crediderint, id tantum eum agere, ut alios confunderet, & ſummam diſputandi peritiam oſtenderet. *Hæc* autem *divini noſtri Servatoris* methodus, omnibus ingeniis erat attemperata, quam ſimplices adſequi, nec Eruditi ſpernere poterant. Diſcipuli, & Religionis ejus propagatores Apoſtoli, eandem triverunt ſemitam: aliquando tamen Capita quædam Religionis momentoſa, paulo accuratius, multis argumentis, probarunt; præſertim, cum inter illos, qui fidem dederant Religioni Chriſtianæ, multi exorti ſint, qui a ſimplicitate divinæ illius doctrinæ

ctrinæ receſſerunt, aliosque turbare conati ſunt. Quod ſi Apoſtoli allegoriis aliquando utebantur, illæ breves erant & ab hominibus iſtorum temporum facile intelligebantur, quæ nobis aliis diſciplinis deditis, alii ſermoni, moribus denique adſuetis inuſitatoria, videntur. Hæc qui attente perpendit, & ingenii humani indolem perſpectam habet, ni fallor fatebitur, *Socratis quidem methodum, ſi* ἀκρι-βεια *philoſophica ſpectetur, ſubtiliorem longe fuiſſe, docendi ratione, quâ uſi ſunt Chriſtus & Apoſtoli; Chriſti vero & Apoſtolorum ad emendandum genus humanum, multo accommodatiorem, ac præſtantiorem, fuiſſe.*

§. V.

Præſtantia Religionis Chriſtianæ patet ex eo, quod Chriſtus & Apoſtoli, opiniones, cum æternâ hominum ſalute pugnantes, minime aut ſilentio involverint, aut toleraverint, multò minus probaverint; Socrates vero ſuperſtitionem tum temporis graſſantem, & opiniones noxias de Diis, eorumque cultu, publice non rejecerit; Sed ſuo adhuc exemplo comprobaverit. Qui homines a peſtilentiſſimis erroribus revocare, & ad cultum Deum decentem inducere vult ille clare, rotunde,

omnia ea proponere debet, quæ homines, quo minus recte Deum colant, impedire poſſunt. Rectus de Deo ſenſus, & genuina attributorum ejus contemplatio, fundamentum ſunt, omnis cultûs & religionis. Quod ſi igitur ejusmodi homo ſciat, eos, quos emendare vult, aut Deum Summum mundi Rectorem ignorare, aut opiniones de Eo habere, quæ Sanctiſſimæ ejus Naturæ, & virtutibus contrariæ ſunt, ſummâ eum ope niti decet, ut illas ex animis eorum radicitus evellat, & rectiora edoceat, nulla diſſentientium, nullâ religionis publicè receptæ, nullâ periculi, habitâ ratione. *At Socrates nec Cultum Deorum, nec Oracula, nec Sacrificia, nec divinationem rejecit*, quod jam oſtendemus. Xenoph. initio memorab. p. m. 441. Ed. Baſ. defenſurus Socratem ait: πρωτον μεν ἐν, ὡς ἐκ ἐνομιζεν, ἑς ἡ πολις νομιζει θεες, ποιῳ ποτ' ἐχρησαντο τεκμηριω; θυων τε γαρ Φανερος ἠν, πολλακις μεν οἰκοι, πολλακις δε ἐπι των κοινων της πολεως βωμων. i. e. *hoc igitur primum quod non coleret Deos, quos etiam Civitas, quo argumento oſtenderunt? cum ſæpiſſime tum domi tum etiam in aris communibus civitatis eum conſtet ſacrificaſſe.* Ibid. p. 450. τα μεν τοινυν προς τες θεες Φανερος ἠν, καὶ ποιων καὶ λεγων ἡπερ ἡ Πυθια ὑποκρινεται τοις ἐρωτωσι πως δει ποιειν,

δει ποιειν ἠ περι θυσιας, ἠ περι προγονων θεραπειας, ἢ περι ἀλλου τινος των τοιουτων. ἥ τε γαρ ἡ Πυθια νομω πολεως ἀναιρει ποιουντας ἐυσεβως ἀν ποιειν. Σωκρατης τε οὑτως καὶ ἀυτος ἐποιει, καὶ τοις ἀλλοις παρῃνει, τους δε ἀλλως πως ποιουντας, περιεργους καὶ ματαιους ἐνομιζεν ειναι. i. e. *Circa igitur Deos eo modo videbatur dicere, & facere, quo Pythius illis reſpondet, qui interrogant, quomodo oporteat agere, aut de immolationibus, aut de majorum obſervantiâ, aut de aliis hujusmodi rebus. Sicut enim Pythius de immolationibus jubet, quod recte agat is, qui conſuetudine Civitatis utatur; Sic etiam Socrates ipſe faciebat, cæterosque admonebat: eos vero, qui aliter agebant, curioſos & vanos arbitrabatur.* Clarius adhuc mentem hoc de negotio aperit p. 510. quæ brevitatis cauſâ latine tantum dabo. *Dic mihi, ait, o Euthydeme, qualem tu putas pietatem eſſe? at ille: Optimum quidpiam me hercule, ait. Habesne & qualem pium hominem eſſe dicas? mihi, inquit ille, is pius eſſe videtur, qui Deos veneratione proſequatur. Licetne quo quisque voluerit modo Deos honorare? Non, inquit, ſed lege quâ expoſitum ſit, quid facere conveniat. Quicunque igitur ſecundum leges faciet, ſcitne, quo pacto Deos oporteat venerari? puto, inquit. Qui igitur norit Deos honorare, non aliter putat hoc oportere facere, quam*

quem-

quemadmodum novit? minime, inquit. Eſtne quisquam, qui Deos honoret aliter, quam putet oportere? non puto equidem. Qui igitur teneat leges circa divinum cultum poſitas, is profecto Deos ſecundum leges honorat? Vehementer inquit. Qui igitur Deos ſecundum leges honorat, is, uti oportet, honorat? quid ni? qui uti oportet honorat piusne eſt? maximè. Qui ergo circa divinum cultum leges poſitas ſciat, recte a nobis pius definiatur. Ita, inquit, videtur. Ex quibus locis patet, Socratem, cultum receptum, non modo ſubvertere noluiſſe, ſed & inſanos eos exiſtimaſſe, qui aliter ſentirent, & agerent. Num autem hoc decet Philoſophum, aut Virum probum? num ab eo generis humani emendatio exſpectari poteſt? num legi Civitatis potius, an æternis quas de Deo habemus. Ideis, attemperandus eſt cultus? quam præſtitiſſet, ſi rotunde dixiſſet, ſoli, ſoli, inquam, omnium rerum Creatori, & Gubernatori, cultum eſſe exhibendum! Sane hîc non præſtitit, quod de ſe confeſſus eſt in Critone. Ἐγω, inquit, ἀ μονον νυν, ἀλλα καὶ ἀει τοιϰτος, ὁιος των ἐμων μηδενι ἀλλῳ πειθεσθαι ἠ τῳ λογῳ ὁς ἀν μοι λογιζομενῳ βελτιςος φαινηται. *Ego non tantum nunc, ſed etiam ſemper ejusmodi fui, uti meorum ne-*

mini,

mini, ſed rationi parerem, quæ mihi ratiocinanti, optima videretur. Sane ſi hoc Axiomatis loco ponendum eſt, cultum Deo, νομῳ πολεως, eſſe exhibendum, vel abſurdiſſimæ de Deo ſententiæ, & opiniones, ſunt adprobandæ, & deteſtandus etiam cultus, nunquam eſt abrogandus. Ita Atheus quis, vel Scepticus, eſſe poteſt, & ſimul tamen identidem ingeminare, cultum patrium minime eſſe mutandum. Ita Sext. Emp. LIX. p. 560. Ed. Fabricii de Sceptico ſuo ait: ταχα γαρ ἀσφαλεςερος παρα τȣς ὡς ἑτερος Φιλοσοφȣντας, ἑυρεθησεται ὁ Σκεπτικος: κατα μεν τα πατρια ἐθη και τȣς νομȣς, λεγων ἐιναι θεȣς, και παν το εἰς την τȣτων θρησκειαν, και ἐυσεβειαν, συντεινον ποιων. *fortaſſe enim ſtabilior, ac conſtantior, invenietur Scepticus, quam ii, qui aliter philoſòphantur: ſiquidem profitetur, Deos congruenter patriis moribus & legibus, & facit quidquid pertinet, ad eos piè colendos:* hinc recte ait Cl. Editor in notis: *Ineptum & ab* ἀσφαλεια *philoſophica repulſum prorſus ac remotum, quod ita profitetur eſſe Deos, eosque ſe colere, non quales* ἀσφαλως *perſuaſus eſt, haud inficiandis rationibus, ſed* κατα τα πατρια ἐθη και τȣς νομȣς, *profeſſurus ita Chimæram quamcunque* ἀσφαλως, *atque cultu proſecuturus, ſi moribus ita receptum & cautum legibus patriis eſſet.* Quis igitur

Socra-

Socratem non graviter peccaſſe fatebitur? aut enim perſuaſus fuit cultum publice receptum falſum eſſe, aut ignoravit. Si perſuaſus erat, cur palam hoc faſſus non eſt, & quantum în ſe, ad cultum Deo Soli exhibendum, cunctos adhortatus? Si ignoravit, ineptus erat ad religionem caſtam hominibus inſtillandam. Novi Platonem in Evtyphrone & libro ſecundo de Republica, adſerere, Socratem improbaſſe, quæ de Diis finxerant Poëtæ. Sed, qui Deos ritu patrio colendos eſſe vult, num ille jure culpare poteſt eos, qui receptæ opinioni conſtanter adhærebant? illi enim, qui Deos, uti legibus receptum erat, colebant, dicere poterant, circa Cultum Deorum, axiomatis loco hoc tenendum: *A cultu patrio ne latum quidem unguem recedendum eſt.* Quid hîc reponere potuiſſet Vir optimus, quod veri amanti ſatis facere potuiſſet? Si enim craſſiores tantum plebis de Diis opiniones ſe rejicere dixiſſet, ſtatim in promtu reſponſio erat, Religionem plebis eſſe religionem publice legibus ſtabilitam, ſequi ergo, vel ex *Ipſius principiis*, nihil hîc mutandum. Si aliud animo preſſit, in medium erat proferendum. Ex adductis ſupra locis ſatis patet, Socratem Oraculorum

lorum auctoritatem non rejeciſſe; cultûs enim normam ad Oraculorum reſponſa referebat. Notum autem eſt, multum ea contuliſſe ad ſuperſtitionem augendam; magnus erat hominum ad Ea concurſus, magna auctoritas. Omnia autem in illis Oraculis ad fraudem compoſita fuiſſe, adeo luculenter probarunt *doctiſſimi Viri* v. Dalen, Fontenelle, Baſnage, ut pauci poſthac futuri ſint, qui Diabolo effata Oraculorum adſcribant. Quis antem dubitet, Socratem ſciviſſe, Oracula non Deorum providentiâ, aut curâ edi, ſed meras eſſe fraudes verſutiſſimorum Sacrificulorum, cum noſtro tempore fallaciam eorum detexerint Eruditi. Ipſe autem omnes circumſtantias noſſe probè potuerit. Sane cæteri Philoſophi, qui nec acumine ingenii, nec amore veritatis, cùm Eo certare poterant, aperte ſibilis exceperunt vaniſſimam hominum de divinitate Oraculorum perſuaſionem. Scio, poſſe mihi opponi locum Plutarchi de dæmonio Socratis p. 580. in quo, poſtquam Vir πολυμαθεςατος Socratem laudaſſet, quod Philoſophiam repurgaſſet, addit: ἡ παν ἐπαγγειλαμενῳ λογῳ ἀγαθον και το συμφερον, τῳ διδασκειν εἰς θεȣς ἐπαναχωρειν, της των πραξεων ἀρχης ὡς τȣ λογȣ καταφρονȣσα, και την ἀποδειξιν ἥ

δοκει

δοκει διαφερειν ἀτιμασασα, προς μαντευματα τρεπεται και ὀνειρατων ὀψεις. i. e. quæ, (ſc. Philoſophia) cum omne bonum, atque utile, ad principia rationis referre profiteatur, eo quod ad Deum recurrere ſemper docet, principium actionum unâ cum ratione negligens, & demonſtrationem, in qua pretium ejus poſitum eſſe videbatur, poſtponens, ad Oracula, Somnia, atque Viſa, convertitur. Sed quemadmodum falſum eſt, quod in antecedentibus Plutarchus adſerit, Socratem nempe a Superſtitione philoſophiam liberaſſe, ita minime etiam probavit Plutarchus, Socratem Oracula repudiaſſe. Confirmatur hoc, ex ipſa Platonis Apologia, in qua ad teſtimonium amici provocabat, qui perhibuerit, Oraculum dixiſſe, Socratem omnium hominum Sapientiſſimum eſſe; quod ſi divinam auctoritatem illi minime tribuiſſet, malignum & ſuperbum ſe exhibuiſſet, ſi coram Judice eo provocaſſet. Quæ de Oraculis dixi, idem de divinationibus intelligi volo. Xenoph. Libro I. memorab. περι δε των ἀδηλων, ὁπως ἀποβησοιτο μαντευομενους ἐπεμπεν εἰ ποιητεα. και τους μελλοντας οἰκους τε και πολεις καλως οἰκησειν, μαντικης ἐφη προσδεισθαι. i. e. *de illis vero, quorum incertus exitus eſſet, a Diis, an ſuſcipienda ſint,*

dæ ſint, petere hortabatur: aſſerebatque omnibus, qui aut domum, aut civitatem recte habitaturi ſunt, opus eſſe divinatione. Idem Lib. I. p. 450. ει δε τι δοξειεν αυτω σημαινεσθαι παρα θεων, ἡττον αν επειθη παρα τα σημαινομενα ποιησαι, ἡ ει τις αυτον επειθεν οδε λαβειν ἡγεμονα τυφλον, και μη ειδοτα την οδον, αντι βλεποντος και ειδοτος. και των αλλων κατηγορει, οἱ τινες τα παρα των θεων σημαινομενα, ποιουσι τι, φυλαττομενοι την παρα τοις ανθρωποις αδοξιαν. αυτος δε παντ᾽ ανθρωπινα ὑπερεωρα, προς την παρα των θεων ξυμβουλιαν. i. e. *ſi quando autem quicquam a Diis ſibi oſtendi putabat, minus perſuaſus fuiſſet præter oſtenſa facere, quam ſi quis perſuaderet ei, ducem in via cæcum pro vidente recipere, & viæ ignarum pro cognoſcente. Illos autem, qui cavendo hominum opiniones, præter illa, quæ Dii conſulerent facerent, ſtoliditate accuſabat. Ipſe vero conſultationem divinam omnibus anteferebat humanis.* Idem Lib. IV. p. 504. το δε και ει αδυνατουμεν μεν τα συμφεροντα προνοεισθαι, ὑπερ των μελλοντων, ταυτην αυτους ἡμιν συνεργειν δια μαντικης τοις πυνθανομενοις φραζοντας τα αποβησομενα, και διδασκοντας ἡ αν αριστα γιγνοιτο. i. e. *quod autem*, inquit, *quando nobis impoſſibilis eſt, futurorum Providentia, ipſi nos in hoc juvant per divinationem exitum rerum interrogantibus; manifeſtantes atque docentes, quonam pacto quam*

optime fiant, magni Amoris eſt. Vides Socratem divinationem minime neglexiſſe, licet autem Ille forte aliter loquebatur, quam ſentiebat, patet tamen eum publicè nunquam voluiſſe eam taxare. Hiſtrioniam autem illam multum ad ſuperſtitionem augendam feciſſe, adeo notum eſt, ut nihil ſupra: hinc Cicero recte funditus illam ſubvertendam putabat, licet ipſo opere æque ac Socrates nil mutare decreverat. Quod ſi hæc igitur omnia in Summam colligamus, fateri neceſſe eſt, Socratem nec Philoſophi, nec Viri Boni officia præſtitiſſe, dum hæc Superſtitionis fulcra non ſolum non ſubverterit, ſed & auctoritate ſuâ probaverit. His enim ſublatis, via ad cultum puriorem ſtrata eſt. Stantibus autem iisdem, nulla melioris & emendatioris cultus inter homines obtinendi, ſpes eſt. Intercedit tamen, præter alios, hic Ingenioſiſſimus Vayerius *de la vertu des Payens* p. 592. dicens: *On prouve trés mal ſon idolatrie, par les termes, dont ſes diſciples ſe ſont ſervis, dans leur Apologies, quand ils ont ecrit, qu'il n'avoit rien innové au fait de la Religion, ajant toujurs vecu pour ce regard, comme les autres, & uſé des Sacrifices, ſelon qu'ils etoient alors en uſage. Car deja leur*

propre

propre interet, & la crainte de la cigüe les peut avoir fait parler de la ſorte. D'ailleurs il y a lieu de dire, que Socrate, qui n'avoit que la foi implicite, ſe contentoit de reconnoitre un ſeul Dieu dans la loi de la nature, ſans vouloir, pour cela troubler le gouvernement public, par l'introduction d'un nouveau culte, dont il ne pouvoit uſer, ſans violer les loix de l'Etat: Et que s'il a ſacrifié a quelques divinités Atheniennes, ça ete vraiſemblablement par une nüe reconnoiſſance des puiſſances, d'un ſeul Dieu, qu'il adoroit, ſous des noms differens. Sed male defendit Virum aliâs præſtantiſſimum Eruditus Vayerius: primo enim aliunde, quid ſenſerit feceritque Socrates, ſcire non poſſumus, quam ex diſcipulorum teſtimoniis, unde igitur patebit, eos hac in parte tempori inſerviiſſe? 2. Eo ipſo, quod Socrates cultum patrium ſequebatur, nec Philoſophi nec Viri Cordati officium adimplevit. Et quantum videtur, doctiſſimus Vayerius ipſemet nil tentaſſet ad cultum Idololatricum Eccleſiæ Romanæ ſubvertendum. Nimirum ubi tanta eſt Eccleſiæ auctoritas parum valet & conſcientia, & Philoſophia. 3. Si vel maxime, dum Deos Athenienſium coluit, aliud animo agitavit, nondum tamen excuſari poteſt; *nec*

enim in cauſa religionis Hiſtrionem agere licet, & aliud præ ſe ferre, aliud credere, præſertim in iis, quæ caſtum Dei cultum ſpectant, quæque ſine offenſione Dei, & hominum, tegi haud poſſunt.

§. VI.

At *divinus* noſter *Salvator* longiſſime ab hac viâ receſſit. Cum mundo adparuit, non minus depravatus erat ſtatus Judæorum, quam Gentilium. *Judæi* equidem divinam habebant Revelationem in Scriptis Moſis & Prophetarum contentam, quam tamen adeo neglexerant, ut nonniſi tenuis umbra veræ religionis remanſerit; traditionibus variis ea, quæ ad verum Dei cultum pertinebant, mire adulteraverant. Hinc Spretis momentoſiſſimis veritatibus, quæ ad vitam pie degendam, & ſummam felicitatem conſequendam faciebant, ea ſectabantur, quæ ſine mentis emendatione, facile præſtari poſſunt. Hæc autem minime tulit *divinus* noſter *Servator*, provocabat denuo ad Legem & Prophetas. In purgatione animi à pravis adfectionibus, in vivendi ratione ad voluntatem Numinis exactâ veram pietatem conſiſtere ingeminabat. Non quæri, utrum Hieroſolymis, vel in monte Samariæ,

mariæ, Deum adorarent, ſed utrum verâ mentis ad Deum ubique præſentem converſione hoc facerent. Parum juvare ipſos, quod ab Arahamo oriundi eſſent, illum ſibi placere, qui ad exemplum Abrahami pietatem unice ſectaretur. Meſſiam ſe eſſe, unicam Spem Fidelium, Cauſam unicam noſtræ cum Deo reconciliationis, publice docebat, licet haud ignoraret, quam hoc ab opinionibus plerorumque alienum eſſet.

Cum autem Religionis, etiam minime puræ, Antiſtites ubique multum valeant, & receptas ſemel ſententias pertinaciter defendant, eorumque etiam, penes quos rerum ſumma eſt, favorem vulgo obtineant, facile fieri poteſt, ut metu eos offendendi abſterriti viri veritatis minus amantes, receptam publicæ Religionis profeſſionem, minime eo, quo decet, fervore, aggrediantur, ſed inter familiares tantum muſſitent, eamque albis dentibus rideant. Sed *divinus* noſter *Servator* Phariſæos, genus hominum peſtilens, & ad genium Seculi totum compoſitum, publice taxavit, & mores eorum ad vivum depinxit. Eosque præcipuam Religionis tantopere deturpatæ, morumque depravatiſſimorum, Cauſam eſſe, in me-

 dia

dia etiam turba, pronuntiavit; & licet facile prævideret, verſutos illos Hiſtriones, ad Sui Internecionem omnia paraturos; nunquam tamen a ſanctiſſimo Inſtituto deſtitit: noluit *Ille*, Deum coli νομῳ πολεως, quemadmodum Socrates, noluit, ea quæ Dei ſunt, aliis tribui, gravius vulnus & altiſſime inhærens non fomentis alendum, ſed penitus tollendum, & vel enſe reſecandum eſſe, rebatur, ne pars ſincera etiam trahatur. Similiter *Apoſtoli* exemplum *Ejus* ſequebantur. Et ut de paganis ſolis jam dicam, in ipſa florentiſſima urbe Athenienſium *unicum mundi* Rectorem deprædicabant, cultum Deorum publice reprehendentes, fruſtra ringentibus inſanientis Sapientiæ Conſultis, qui diverſiſſimam philoſophandi rationem ſequentes, in ſuperſtitione tamen & ritibus receptis defendendis, in unum conſpirabant. Argumentabantur illi ἀπαιδευτοι, ſed ſummis Philoſophis candidiores, de Deo, & virtutibus ejus, de naturâ cultus caſti, & Deo placentis, licet haud ignorarent, Philoſophos illos exiſtimare, ſe ſolos ſapere, & quid verum rectumque ſit, noſſe. Nolebant hi tempori inſervire, eaque, quæ ἀκινητα eſſe videbantur tolerare. Imo quod magis eſt, cum perſuaſi erant, fidem in Ser-

vatorem

vatorem noſtrum, aliaque, cum his connexa Religionis capita, ad conſequendam ſalutem, creditu neceſſaria eſſe, *ea publice profitebantur*, nec ullis minis, perſecutionumque æſtu, ab excellentiſſimæ religionis profeſſione, abſterreri poterant; licet haud ignorarent, homines perverſos ſannis ejusmodi res excepturos eſſe: hinc & de reſurrectione corporum noſtrorum, dogmate plane Paganis ignoto, non ſolum præſentibus Philoſophis, ſed & Viris ſummæ dignitatis loquebantur, ea gravitate & fiducia, uti facile adparuerit, nec deluſæ mentis ſomniis nec ſubtilibus Sophiſticationibus deceptos eſſe Viros optimos & pientiſſimos. Athenienſes & cæteri pagani μυϛηρια ſua, ſeu potius, tetra & ridicula deliramenta coram plebe velabant, & nonniſi Initiatis retegebant: *Apoſtoli* uti prudenter, & caſte, τα βαθη τȣ θεȣ ediſſerebant, ſic vel ideo ſe a divino Servatore miſſos dictitabant, ut quæ Seculorum vitio obſcurata eſſent, in lucem proferrent, & quæ hactenus orbis ignoraret, cunctis mortalibus annunciarent. Hac demum certe ratione Religio aliam induit faciem, & divinâ adſiſtente gratiâ, ſuperſtitio, quæ orbem inundavit, migrare, excellentiſſimæque Deum colendi rationi,

 cedere

cedere debuit, quod ne ſubtiliſſimi quidem Philoſophi unquam præſtare potuerunt. Verum eſt interim, Apoſtolos quædam in Judæis & Gentilibus toleraſſe, neque ad ritus omnes, quibus erant, imprimis priores adſueti, abjiciendos eos coegiſſe. Prudenter ferebant, quæ tolerari ſine ſalutis diſpendio, poterant. Sed primo ſtatim edocebant cunctos, in quo veræ Religionis indoles conſiſteret. Et ſi quando de myſteriis R. Chriſtianæ loquebantur, eorum θεοπρεπειαν ſimul oſtendebant. Neque *diſciplinam* aliquam *Arcani* circa dogmata & ritus obſervandam injunxere, quæ ſequentibus demum Seculis, non ſine caſtæ Religionis damno, introducta eſt. Neque (ut hoc in tranſitu dicam) enim adprobare poſſum quorundam Virorum doctorum ſententiam, exiſtimantium, hodierno Religionis ſtatui, enaſcentibus indies tot Religionis ἐμπαικλοις conducibilem quam maxime fore, hujus *diſciplinæ Arcani reſtaurationem*. Aut enim dicendum eſt, dari in Religione Chriſtiana μυςηρια adverſâ fronte cum evidentiſſimis rationis principiis pugnantia, aut veritates ſaltem captum noſtrum quidem ſuperantes, minime autem contradictorias, ſed Deo dignas. Prius nemo adſeret, qui Religionem Chriſtianam,

ſtianam, ſine ſtudio partium examinaverit, neque etiam adſerunt hoc, Viri docti. Poſterius concedimus quidem, ſed nihil hîc credendum imponitur, quod homines perſpicaces, & imbecillitatis ingenii humani probe gnari, admittere non poſſint; cum in illis diſciplinis, circa quas ſubtiliſſimorum Virorum cura verſatur, multa paſſim ejusmodi obſerventur δυσνοητα. Quid igitur prohibet, quo minus publicè, & privatim, coram plebe & eruditis, illa poſſint proponi? neque hactenus ſublimia illa ingenia, quæ cæteros homines deſpectare ſolent, hactenus immotis rationibus demonſtrarunt, μυστηρια illa in ſacris Revelata apertam involvere contradictionem. Loquor autem de myſteriis, quæ in S. Literis traduntur, non autem confictis Pontificiorum myſteriis. Saltem notum eſt, per hanc diſciplinam factum, ut ſimpliciſſima gratiæ divinæ ſigna, in ludicram quandam hiſtrioniam, commutata fuerint.

§. VII.

Sed conſideremus jam ipſam Socratis doctrinam & rectè vivendi præcepta. Calumniam fuiſſe atrociſſimam Ariſtophanis, adſerentis, Socratem, omne diſcrimen inter juſtum & injuſtum, ſubvertiſſe & omne

Numen ſuſtuliſſe, notum eſt paucis. Præcipua ejus dogmata recenſebo, & loca tantum citabo, cum hæc omnia prolixius præſtiturus ſim, in Apologiâ Socratis contra Ariſtophanem ſuſceptâ. Numinis exiſtentiam agnoſcit, & probat, argumentis, ab univerſi ordine, & finibus rerum Creatarum, apud Xenoph. Mem. L. IV. p. 503. Eundem Summum mundi Rectorem inconſpicuum nec minus tamen colendum ibid. 505. *Incorporeum*, præter Plutarchum de placitis, Lactantius de ira Dei cap. 12. ſect. 13. *bonum* Xenoph. Lib. I. p. 450. & Lib. IV. p. 505. *omniſcium* idem p. 454. *Sapientiſſimum* Plato in Apologia p. 471. *Omnia curare poſſe* idem *Xenoph.* p. 454. *omnibus rebus proſpicere* Lib. I. p. 452. leges *quasdam dari divinas*, *ab omnibus obſervandas* ibid. p. 508. *preces ad Deum fundendas*, & *in genere tantum translatâ in Deum quid nobis quam maxime proſit*, *curâ*, p. 450. *Deum colendum*, *&* *adorandum* p. 453. *adſpectabilem hanc rerum univerſitatem produxiſſe*, Lib. IV. p. 505. *nobilitatem mentis & corporis pulchritudinem Dei beneficentiæ* deberi, p. 433. præterea Socrates, quosvis homines ad virtutis amorem, conſtantiam, prudentiam, temperantiam, modeſtiam, cæterasque virtutes colendas, adhor-

adhortatus eſt, quæ omnia cum notiſſima ſint, hîc adferre nolo. Concedimus igitur lubentes, *Virum Summum*, præcipua capita religionis naturalis agnoviſſe, & hâc in parte, multos alios Philoſophos ſuperaſſe. Quod ſi tamen, Religionis Chriſtianæ Decreta ſine ſtudio partium contemplamur, aut fallor vehementer, aut multis modis Socratis Philoſophiâ præſtitit; Primo enim ea ipſa, quæ ratione ſolâ de Deo cognoſci poſſunt, Revelatio clarius, & evidentius, ad omnium perſuaſionem aperit. Exhibet enim *magnificas* de Deo notiones; Deum nobis ſiſtit *æternum*, *Independentem*, *omnium rerum Conditorem*, *ſolo nutu cuncta producentem*, *Sapientiſſimum*, *Omniſcium*, *Æquiſſimum*, *Miſericordem*, *Omnibus*, *maximis*, *minimis proſpicientem*, *cuncta Conſervantem*, *Gubernantem*, *pios imprimis foventem*, *omnia ad hominis ſalutem præſtantem*, *leges æquiſſimas humano generi præſcribentem*, &c. nihil tam præclare cogitari, nedum de Deo dici poteſt, quod Religio Chriſtiana non identidem inculcet. Nolo hæc ipſiſſimis verbis Scripturæ probare, cum omnibus, qui divinam illius Originem agnoſcunt, notiſſima ſint. Conferantur Libri Vet. & Nov. Teſt. cum Platonis

& Xe-

& Xenophontis Scriptis, & examine inſtituto patebit; quæ doctrina excellentiores præbeat de Deo, & rebus divinis cogitationes. Quod ſi tamen Philoſophia Socratis non minus recta, quæ de Deo cognoſci ex ratione poſſunt, nos edoceret, quam Religio Chriſtiana; *deſtituta tamen eſt præſtantiſſimis illis ad Pietatem Incentivis, quæ Religio Chriſtiana ſuppeditat*. Ad virtutem amandam, adduci debent efficaciſſima argumenta, quibus homines, ad illius ſtudium pertrahuntur. *Præmia ſi tollas, periere virtutis amores.* Neceſſarium hoc eſt, propter voluntatis depravationem, quæ tanta eſt, ut, niſi præſidiis quibusdam muniatur ad virtutem ſectandam, facillime in præceps abripiatur. Aut nulli enim, aut pauciſſimi mortalium, virtute ſolâ ejusque præſtantiâ, moventur. Imo ſi verum dicere velimus, niſi certa quædam, aut maxime probabilis adſit ſpes præmii virtutis, difficulter concipi poteſt, quâ ratione virtutis contemplatio, tantam vim in animos hominum habeat, ut vehementiſſimis adfectionibus ſuppreſſis, virtuti adhæreant. Convenienter rationi vivendum eſt, virtuti opera danda. Ita eſt: Sed cur? quia rationi conveniens eſt. Si denuo quæram, reſponſio

eadem

eadem repetetur. Perquam inſuper difficile eſt oſtendere, præcepta rationis vim aliquam *juris* habere *divini*; qui hâc de re dubitat, legat Conſultiſſimi, & Eruditiſſimi, Hombergii ICti Marpurgenſis, *Dubia*, cîrça *Jus Naturæ*. Accedit tandem, quod nemo non videt, Virtutis amantes non ſemper eſſe omnium feliciſſimos. Eleganter acutiſſimus Lokius loquitur, in tractatu, cui titulus *que la Relig. Chret. eſt tres raiſonnable* p. m. 326. *a la verité*, inquit, *les Philoſophes relevoient la beauté de la Vertu. Ils ornoient ſi bien cette divine Fille du Ciel, qu'elle attiroit les yeux des hommes, & gagnoit leur approbation; mais comme ils ne lui aſſignoient aucune dot, il y en avoit peu qui vouluſſent l'epouſer.* Eruditus Auctor, qui tractatum illum in linguam gallicam tranſtulit, hîc a Lokio diſſentit. *Je ne ſai*, inquit, *ſi M. Loke a calculé exactement: mais il me ſemble, que des ſectes tres fameuſes & qui ont ſubſiſté long temps dans le monde comme l'Ecole de Socrate, les Stoiciens, & les Cyniques, ont fait profeſſion d'eſtimer la vertu pour elle-même & de preferer l'Honnete a l'utile.* Provocat etiam ad Horatium, qui Od. L. III. Od. 29. ita ait:

Fortu-

Fortuna ſævo læta negotio, &
Ludum inſolentem ludere pertinax,
Tranſmutat incertos honores,
Nunc mihi, nunc alii benigna.
Laudo manentem: ſi celeres quatit
Pennas, reſigno, quæ dedit, & meâ
Virtute me involvo, probamque
Pauperiem ſine dote quæro.

Non nego Philoſophos & Poetas aliquando de ſe ita locutos. Sed aliud eſt dicere, aliud facere. Qui ingenium Horatii novit, difficulter ſibi perſuadebit, virtutem ſolam tantam vim in ejus animum habuiſſe, ut difficillima quæque propter virtutem ſolam perpeti voluerit. Cicero etiam non ſemel cum Stoicis adſeruit, *virtutem ad bene beateque vivendum ſe ipſa contentam eſſe.* Sed audi eundem Orat. pro Rabirio: *Nemo,* inquit, *noſtrum in Republicâ periculis cum laude ac virtute verſatur, quin ſpe poſteritatis fructuque ducatur.* & Tuſc. Lib. I. *Licuit eſſe otioſo Themiſtocli, licuit Epaminondæ, ſed neſcio quomodo inhæret in mentibus quaſi ſeculorum quoddam augurium futurorum: quo quid emdemto, quis tam amens eſſet, qui ſemper in laboribus & periculis viveret?* Ita vides aliter loqui Eloquentiſſimum Conſulem, cum ſibi in porticu, aliter cum in Curia eſſe vide-

videtur. Legatur hac de re ſecunda Sectio diſſert. VII. Opuſc. Theolog. Excellentiſſimi noſtri Werenfelſii. Quod ſi vel maxime concederemus, Virum egregiis animi dotibus inſtructum, virtutem propter ſe ipſam, non commoda, non gloriam, non voluptatem, ſectari; fatendum tamen eſt, ejusmodi virtutem fore *excellentiorem*, *conſtantiorem*, ſi haud incerta ſpe, futuræ immortalitatis, corroborata eſſet. Fatetur hoc ipſum Vir doctus, qui a Lokio diſſentit p. 320. in adjecta notâ, quod nobis hactenus ſufficit. Pone igitur, Socratem *ſolâ virtutis præſtantiâ* commotum, convenienter rationi vixiſſe, patet tamen, pauciſſimos paſſibus æquis, in hoc virtutis ſtadio ſequi potuiſſe *Virum eminentiſſimarum Virtutum*. Quantum enim, bone Deus! temporis requiritur ad perſuadendos homines, qui nec ingenio valent, nec tempus ejusmodi res examinandi *habent*, nedum animum, a vehementioribus affectionibus vacuum, virtute nihil excellentius, nihil amore noſtro dignius eſſe. Alia autem argumenta, Socrates ad perſuadendos Athenienſium animos adferre non potuit, *dum ipſemet de iis* præmiis, & pœnis poſt mortem, dubitanter locutus eſt. Quod clariſſimis jam teſtimoniis,

moniis probabimus. Non fidem habebo Luciano, qui in Dialogo Menippi & Cerberi Tom. I. p. 307. ed. Grævii perhibet, Socratem ſummo cum timore mortem adiiſſe; ſed diſcipulorum, & fautorum verba adducam. In fine Apologiæ Plat. Socrates ita loquitur: ἀλλα γαρ ηδη ὡρα ἀπιεναι. ἐμοι μεν ἀποθανȣμενῳ, ὑμιν δε βιωσομενοις. ὁποτεροι δε ἡμων ἐρχονται ἐπι ἀμεινον πραγμα, ἀδηλον παντι, ἡ τῳ θεῳ. *Sed jam hora eſt hinc abire, me quidem ut moriar, vos autem ut vitam agatis. Utri vero noſtrum in melius eant, omnibus, præterquam Deo, eſt incertum.* Paulo ſupra in eadem Apologia ait: δυοιν γαρ, θατερον ἐςι το τεθναναι, ἡ γαρ οἱον μηδεν ἐιναι, μηδ᾽ αἰθησιν μηδε μιαν μηδενος ἐχειν τον τεθνεωτα, ἡ κατα τα λεγομενα μεταβολη τις τυγχανει ȣσα, και μετοικησις, της ψυχης τȣ τοπȣ τȣ ἐνθενδὲ εις ἀλλον τοπον, και ἐιτε δη μηδεμια αἰσθησις ἐςιν, ἀλλ᾽ οἱον ὑπνος, ἐπειδαν τις καθευδων μηδ οναρ μηδεν ὁρᾳ, θαυμασιον κερδος αν ἐιη ὁ Θανατος. & paucis interjectis: ἐι δ᾽ αὐ οἱον αποδημησαι ἐςιν ὁ Θανατος ἐνθενδε, εἰς ἀλλον τοπον, και ἀληθη ἐςι τα λεγομενα, ὡς αρα ἐκει ἐισι παντες ὁι τεθνεωτες, τι μειζον ἀγαθον τȣτȣ ἐιη ὠ Ἀνδρες Δικαςαι. i. e. *duorum enim alterum mors eſt. Nam aut tanquam nihil omnino ſit, ſenſum nullum ullius rei retinet is, qui deceſſit e vitâ:*

aut

aut quemadmodum dicitur permutatio quædam, aut transmigratio animæ ab hoc in alium locum. Sive ergo nullus remanet ſenſus, ſed tanquam ſomnus quidam eſt, in quo quis ſomnium cernit nullum, admirabile lucrum erit in morte. Sin autem mors eſt tanquam transmigratio quædam hinc in alium locum, ac vera ſunt quæ dicuntur, videlicet in alio ſeorſum a nobis loco omnes defunctos eſſe, quidnam melius quam hoc eſſe poteſt o Judices! In Phædone pag. 46. poſtquam multum de ſtatu poſt mortem locutus eſſet, ita pergit: Το μεν οὐν ταυτα διισχυρισασθαι οὑτως ἐχειν ὡς ἐγω διεληλυθα, οὐ πρεπει νουν ἐχοντι ἀνδρι. ὁτι μεντοι, ἠ ταυτ᾽ ἐστιν, ἢ ταυτ᾽ ἁττα περι τας Φυχας ἡμων και τας οἰκησεις, ἐπειπερ ἀθανατον γε ἡ ψυχη φαινεται οὐσα, τουτο και πρεπειν ἐμοι δοκει και ἀξιον κινδυνευσαι οἰομενῳ οὑτως ἐχειν! *Hæc igitur eo modo ſe habere, ut ego narravi, non decet Virum judicio præditum affirmare. Attamen vel hæc vel talia quædam eſſe circa animos noſtros eorumque habitationes, quandoquidem animum immortalem eſſe liquet: hoc adſerere & decere mihi videtur & dignum eſſe ſic rem habere putantem periclitari.* In eodem Phædone ait: Νυν δε εὐ ἐστε ὁτι παρ᾽ ἀνδρας τε ἐλπιζω ἀφιξεσθαι ἀγαθους, και τουτο μεν οὐκ ἀν πανυ διισχυρισαιμεν.

Plutarchus, qui Socratem maximi fecit, in Conſol. ad Apollon. ſimiliter inducit

eum loquentem: nimirum mortem, non eſſe timendam, quod aut ſimilis ſomno, aut peregrinationi futura ſit, aut tandem morte obitâ cuncta deſtructum iri. Quodnam autem Veri nominis ſolatium, Vir probus & virtutis amans, in ejusmodi perſuaſione invenire poterit? ſcilicet poſt acerrimum veritatis ſtudium, culturam rationis, virtutis ſtudium, poſt tot pravas animi concupiſcentias edomitas, poſt tolerata tot mala, ad plures abeundum eſt, & exacto vitæ tempore, hoc unicum tandem ſolatium, quod ad rationis normam vitam ſuam compoſuerit. Recte Eruditiſſimus Clark. *demonſt. de l'exiſtence de Dieu* tom. 2. p. m. 179. *Suppoſé qu'un homme ſouffre la mort, pour l'amour de la vertu, s'il n'a d'autre bonheur a attendre, que celui que lui procure le contentement interieur, qui naît du ſentiment, qu'il a fait courageuſement ſon devoir, & qu'il s'eſt inviolablement attaché aux regles de la juſtice; & s'il n'y a point d'heureux avenir, ou il recueille le fruit de ſa perſeverance dans le bien, peut on dire, qu'il ſoit plus heureux en effet, que celui qui meut martyr d'une fauſſe opinion, qu'il a entrepris de ſoutenir par caprice & par entetement? Il faudra dire au contraire, ſuppoſé que la vertu n'ait aucune recompenſe a attendre*

tendre dans l'avenir, que Dieu lui a donné des charmes ſi grands, & qu'elle ſe captive ſi neceſſairement l'eſprit & le cœur de l'homme, que l'homme ne peut s'empecher de ſe declarer pour elle, & qu'avec tout cela, il l'a laiſſée deſtituée de motifs ſuffiſans, pour porter les hommes a ſoutenir rigoureuſement ſon parti. Erunt forſan, qui dicent, immortalitatem mentis humanæ, & certam perſuaſionem de præmiis & pœnis poſt hanc vitam, ope rationis ſolius, minime innoteſcere; quod ſi hoc vel maxime concedam, ſequetur inde, Summam eſſe Religionis Chriſtianæ præſtantiam, quæ firmiſſime hanc veritatem ſtabilivit. Non ſolum enim Chriſtus exemplo ſuo, futuræ vitæ & immortalitatis certiſſimum adduxit argumentum; ſed & promiſit omnibus ſuis cultoribus beatæ immortalitatis poſſeſſionem. Apoſtoli hâc fide armati, aliter plane loquuntur, quam Socrates proximus morti. vide Rom. 8. v. 15. 16. 2. Timoth. 4. v. 8. Confer igitur dubiam ſpem Socratis, cum immotâ fiduciâ Apoſtolorum, & quantum præſtet Religio Chriſtiana, Philoſophiâ Socratis clariſſimè patebit. Quod ſi autem Socrates Vir perſpicaciſſimus & præſtantiſſimus ita dubie de futura vita locutus

eſt, quam ſpem habuerit plebs, quæ utilitate potius, quam rectæ ratiocinationis legibus, ad quælibet agenda impellitur, facile dijudicari poteſt. Saltem nullibi legimus Socratem argumentum petiiſſe a *certitudine vitæ futuræ* ad incitandos homines, ut virtutem ſectentur: hinc quam languidum virtutis ſtudium fuerit, omnes, vel me tacente, intelligent.

§. VIII.

Addam hic aliud ad Pietatis Studium *Incentivum*, quod ex *ipſa Religionis Chriſtianæ naturâ* emergit, ejusque *præſtantiam* abunde demonſtrat. Quum animus hominis difficulter Religionis præceptis pareat, omnia argumenta adferenda ſunt, quibus animus ad virtutem amandam inducatur. Socrates præter ea, quæ recta docet ratio, in medium proferre nihil potuit, neque etiam, uti audivimus, probis *certam beatæ immortalitatis ſpem*, promittere potuit. *Religio Chriſtiana* non ſolum argumenta petit a *perfectionibus* Dei, *creatione*, & *Conſervatione* rerum omnium innumerisque beneficiis, quibus genus humanum adficitur,

ſed

ſed imprimis a *Magnifico Opere Redemptionis* Lucæ 1. 74. 1. Cor. 6. 20. & aliis locis quamplurimis. Eum in finem in memoriam nobis revocat, *miſerabilem generis humani ſtatum, atrocitatem, & pœnam peccati, incredibilem amorem Dei erga nos, Chriſti Servatoris noſtri Sapientiam, Innocentiam, cruentam mortem pro homine, vim, & incredibile pondus hujus mortis, promiſſa ejus omne noſtrum meritum, omnem ingenii vim Superantia, Bona denique in nos redundatura, egregia, perennatura, & æternam felicitatem adlatura.* Hæc *Incentiva*, non ſimpliciter proponuntur, ſed repetuntur, inculcantur, eâ ratione, quæ aptiſſima eſt ad hominum animos commovendos. Latius hæc diducere & demonſtrare nolo; more ſuo, id eſt ſolide, hoc probat Eximius Werenfelſius, æternum Helvetiæ noſtræ Decus, diſſert. Theolog. VII. Hoc tantum obſervandum, hæc *Incentiva* omnium captui eſſe accommodata, in oculos quaſi incurrentia, ad animos hominum etiam perverſiſſimorum emolliendos efficaciſſima, exemplisque eorum, qui illam Religionem profitebantur, vimque ejus ſenſerunt, roborata, & confirmata. „Scio quid dicturi hîc „ ſint increduli, reſpondebunt, hæc *In-* „

 cen „

„*centiva*, quorum mentionem fecerim, „petita eſſe a Myſterio S. S. Trinitatis & „Redemtionis: hæc autem ſuperare ca„ptum humanum; e re autem, cujus „notiones plane ſint obſcuræ, argumen„ta ad pietatem recte peti non poſſe. So„cratem argumentatum eſſe ab iis, quæ „ratio capere poteſt; ad impoſſibile au„tem neminem obligari.„ Ad hæc ſequentia noto: I. eſt, fateri nos, hæc Myſteria a nobis capi non poſſe, ſufficit quod abſurda & contradictoria non ſint. Credimus Unum Deum, hoc ratio & Revelatio docet. Credimus porro in Unico hoc & perfectiſſimo Ente aliquid eſſe, quod Patrem, aliquid, quod Filium, & tandem aliquid, quod Spir. S. vocamus: modum hujus rei prorſus ignoramus. Credimus porro, Deum ſingulari quâdam, nec ſatis nobis hominibus cognitâ ratione, manifeſtatum in carne, uti cum S. Scriptura loquar. 2. *Incentiva* illa, minime petuntur ex eo, quod circa naturam ineffabilem Dei, & myſteriorum, ignoramus, ſed ex eo, quod homines intelligere poſſunt. *Deus Triunus* quatenus ceu bonus, miſericors, Sapiens, Juſtus, conſideratur, eſt objectum adorationis, cultûs, non quatenus eſt Ens aliquod

quod Inenarrabile, & cujus intimam naturam cognoſcere non poſſimus. Priori enim demum ratione Deus eſt σεβασμιος. Ita S. Scriptura refert, Chriſtum nos ſanguine ſuo redemiſſe, pro nobis ſatisfeciſſe, vitam & immortalitatem adquiſiviſſe, minime autem ex ineffabili conjunctione, quæ interceſſit inter Deum, & humanam naturam argumentatur, Deum Patrem velle pios per Chriſtum æternùm felices reddere, Spiritum Sanctum animos hominum mutare, in adverſitatibus auxilium ferre, &c. Par igitur eſſe, ut ad Chriſtum confugiamus, gratiam Spiritûs Sancti imploremus, non autem argumentatur a modo Myſterii SS. Trinitatis. Tertio. Si nulla *Incentiva* ad virtutem ſequendam valerent, niſi quæ petuntur a rebus, quarum naturam, & modum exacte perſpiceremus, ſequeretur nec ipſa *Incentiva*, quæ ratio circa Cultum Dei ſuppeditat, quicquam valere. Laudandus eſt Deus, inquit ratio. Cur? quia omnium rerum Creator & Conſervator eſt. Sed num ſcimus, qua ratione Deus ſolo voluntatis Imperio, adſpectabilem rerum Univerſitatem producere potuerit? gratiæ ſunt agendæ Deo, quod innumeris quotidie nos beneficiis

 cumu-

cumulet, num perſpecta eſt autem ratio Conſervationis, & Operationis in Corpora & mentem? Ipſi illi, qui rationem ſolam audiendam eſſe putant, ex ſola ratione probari poſſe putant, nos teneri convenienter rationi vivere, licet argumentatio illa, minime nitatur ἀκριβεια Mathematica, quam tamen frequenter in ore habent. Licet igitur Myſteriorum illorum rationem & naturam, minime recte perſpiciamus, ſufficit tamen, quod illa *quatenus* capi poſſunt, in ſe comprehendant *efficaciſſima ad pietatem Incentiva.*

§. IX.

Probavimus Præſtantiam Religionis Chriſtianæ, collata cum Philoſophia Socratis ex *Incentivis ad pietatem*, quæ Religio Chriſtiana in medium profert, & quidem Philoſophia Socratis deſtituta eſt. Patebit autem illa *Præſtantia* porro, ſi oſtendemus, Chriſt. Relig. *certiſſimam viam oſtendere ad Deum propitium reddendum, minime autem philoſophiam Socratis.* Probo autem id inde, *quod Socrates minime oſtendere potuerit, velle Deum cum homine peccatore, in gratiam redire.* Potuit quidem Socrates Deum concipere, uti Ens aliquod optimum, miſericors, placabile, non iræ,

non

non vindictæ, cupidum, aut moroſum. Poſſe adeoque Deum, ſi velit, in gratiam redire cum errante. Sed certo eum hoc velle, unde novit? Credidit, vivendum eſſe convenienter rationi, oportere nos cuncta animi deſideria ad nutum Numinis componere, oportere nos modeſtos, temperantes, placabiles, pacis ſtudioſos eſſe; reſiſtere pravis animi adfectionibus, & ſtudiis, animo evellere omnia deſideria voluntati Numinis, quantum illa cognoſci poteſt, contraria. Quod ſi in ſe deſcendit, fateri debuit, ſe multoties cogitationibus, & actionibus ſuis, a vero rectoque deſciviſſe. Vehementiores enim ſunt animi adfectiones, quam ut vel evidentiſſimis ratiocinationibus infringi poſſint; neſcivit igitur, utrum Deus velit omnes illas aberrationes ſibi ignoſcere. Dices, Socratem potuiſſe credere, *benigniſſimum Numen*, errores, quos parum cavit natura humana, remiſſurum: Sufficere, ſi quis pro viribus rationis decreta ſervet. Sed quis *determinare tutò* poſſit, *ad quem gradum* uſque, probabilitas, ut ſic dicam, futuræ remiſſionis extendenda ſit? quis *definire*, *quot peccata* Deus condonaturus ſit, nec ne? Hoc certe illorum eſt explicare, qui *artem litigandi cum Deo callent*.

lent. Certam igitur, & immotis argumentis ſuperſtructam fiduciam, homo, qui rationem ſolam audit, habere non poterit, Deum ſecum in gratiam rediturum. Imprimis autem neceſſe eſt, hoc *ei* accedere, qui dubitanter loquitur, de præmio poſt mortem, quique, ſi conſcientiam in conſilium adhibuit, fateri debuit, ſe *pro Viribus*. Cultum Numinis purum *reſtituere* minime laboraſſe. Supponamus autem, Socratem, multis exercitationibus ad virtutis amorem conformatum, *certis argumentis* perſuaſum fuiſſe, Deum velle ſecum in gratiam redire, errores commiſſos ſibi ignoſcere, & beatæ Immortalitatis ſe participem reddere. Hoc certe aliis, qui cum eo nullâ ratione comparari poterant parum profuiſſet. Totius fere Antiquitatis conſenſu conſtat, Socratem extraordinariis animi dotibus inſtructum fuiſſe. Quod ſi igitur Is vel maximè eo perfectionis progreſſus fuiſſet, ut futuræ felicitatis ſpem habere potuiſſet, alii tamen ex hoc Socratis ſtatu nullum Solatium percipere potuiſſent, præſertim cum *Ille* adſereret, virtutem proprie loquendo, doceri non poſſe, ſed θείᾳ quadam μοίρᾳ, viris tantum magnis, virtutis ſemina indi. Regerent quidam, cæteros ean-

eandem fiduciam habere potuiſſe, ſi eodem ſtudio virtuti operam dediſſent. Sed quis in ea temporum caligine ſperare potuit, multos eo virtutis progreſſuros? quis omnes præconceptas opiniones de modo Deum colendi, & genuinæ pietatis ſtudio ex animis illorum hominum evellere, voluntatis depravatæ vim frangere, excellentiam virtutis, cujus leviſſima quædam & evanida tantum Exempla proſtabant, animis eorum inſtillare potuiſſet. Sed quid opus eſt verbis. Ipſe Socrates dubiis rebus implicitus, haud obſcurè non ſemel ſignificavit, optandum eſſe, ut Deus, evidentiore quâdam ratione mortales edoceret, quid *ſibi* quam maxime placeret. *In Alcibiade* ſecundo circa finem poſtquam docuit, Juſtitiam, ac Sapientiam penes homines ſapientes eſſe, Sapientes vero ac juſtos illos eſſe, qui intelligant, quid apud Deos hominesque faciendum & dicendum ſit, ita pergit p. 232. βουλοιμην δ' ἀν και σου πυθεσθαι, ὁ τι ποτ' ἐν νῳ ἐχεις, προς ταυτα. Αλ. Ἀλλ' ἐμοι μεν, ω Σωκρατες, οὐκ ἀλλη πη δοκει, ἢ εἰπερ σοι τε και τῳ θεῳ. οὐδε γαρ ἀν εἰκος εἰη, ἀντιψηφον ἐμε τῳ θεῳ γιγνεσθαι. Σω. οὐκ οὐν μεμνησαι ἐν πολλῃ ἀποριᾳ φασκων εἰναι, ὁπως μη λαθης σεαυτον εὐχομενος κακα, δοκων δε ἀγαθα. Αλ. Ἐγωγε. Σω. ὁρας οὐν, ὡς

οὐκ

ἐκ ἀσφαλες σοι ἐϛιν ἐλθειν προς τον θεον ἐυξομενῳ. ἱνα μη δ᾽ ἀν ἐτω τυχῃ, βλασφημεντος σε ἀκεων ἐδεν ἀποσεξηται της θυσιας ταυτης. τυχον δε και ἑτερον τι προσαπολαυσης. ἐμοι μεν ἐν δοκει κρατιϛον εἰναι, ἡσυχιαν ἐχειν. τη μεν γαρ Λακεδαιμονιων ἐυχῃ, δια την μεγαλοψυχιαν, τετο γαρ καλλιϛον των ἐν ἀφροσυνῃ γε ὀνοματων, ἐκ ἀν ὀιμαι σε ἐθελειν χρησθαι. ἀναγκαιον ἐν ἐϛι περιμενειν, ἑως ἀν τις μαθῃ, ὡς δει προς θεες και προς ἀνθρωπες διακεισθαι. Αλ. ποτε ἐν παρεϛαι ὁ χρονος ἐτος, ὠ Σωκρατες, και τις ὁ παιδευσων, ἡδιϛα γαρ ἀν μοι δοκω ἰδειν τετον τον ἀνθρωπον, τις ἐϛιν. Σω. ἐτος ἐϛιν ὡ μελει περι σε. ἀλλα δοκει μοι, ὡσπερ τῳ Διομηδει Φησι την Ἀθηναν Ὁμηρος ἀπο των ὀφθαλμων ἀφελειν την ἀχλην, ἡ νην παρεσα τυγχανει, τοτηνικαυτ᾽ ἡδη προσφερειν, δι ὡν μελλεις γνωσεσθαι ἡ μεν κακον, ἡδε και ἐσθλον. νυν μεν γαρ ἐκ ἀν μοι δοκης δυνηθηναι. Αλ. ἀψαιρειτω, ειτε βελεται, την ἀχλην, ειτε ἀλλο τι. ὡς ἐγω παρεσκευασμαι, μηδεν ἀν Φευγειν των ὑπ᾽ ἐκεινε προστατ- τομενων, ὁς τις ποτ᾽ ἐϛιν ἀνθρωπος, εἰγε μελλοιμι βελτιων γενεσθαι. Σω. ἀλλα μην κακεινος θαυμαϛην ὁσην περι σε προθυμειαν ἐχει. Αλ. εἰς τοτε τοινυν και την θυσιαν ἀναβαλλεσθαι, κρατιϛον εἰναι, μοι δοκει. Σω. και ὀρθως γε σοι δοκει. ἀσφαλεϛερον γαρ ἐϛιν, ἡ παρακιν δυνευειν τοσετον κινδυνον. Αλ. ἀλλα πως ὠ Σωκρατες; και μην τετον τον ϛεφανον, ἐπειδη μοι δοκεις καλως συμβεβελευκεναι, σοι περιθησω. τοις Θεοις δε και ϛεφανες και τ᾽ ἀλλα παντα τα νομιζομενα τοτε δωσομεν, ὁταν ἐκεινην την ἡμεραν ἐλθεσαν

θεσαν

θȣσαν ἰδω. ἡξει δ'ȣ̓ δια μακρȣ τȣτων βελοντων. i. e. ex verſione M. Ficini. *Cupio tamen ex Te audire, quid in iis ipſe ſentias.* Al. *Mihi verò, o Socrates! haud ſecus, quam Tibi ac Deo videtur: neque enim fas eſſet, a Deo me diſſentire.* So. *Recordaris, dixiſſe te in plurima dubitatione diſcrimineque verſari, ne te ipſum falleres, cum mala quandoque pro bonis optares?* Al. *Memini.* So. *An vides non ſatis tutum tibi eſſe ad orandum pergere, ne quando te Deus audiens imprecantem tua Sacrificia reſpuat, aliud vero quiddam fortuitum reportes? Mihi ergo videtur operæ pretium eſſe quietem agere: nam Oratione Lacedæmoniorum propter magnanimitatem, id enim nomen honeſtiſſimum eſt omnium, quibus Inſipientia ſignificatur, non exiſtimo uti te velle. Quare neceſſe eſt exſpectare, donec diſcatur, quemadmodum ad Deum atque ad homines habere ſe deceat.* Al *Quando erit, o Socrates, & quis Præceptor? Jocundiſſimè enim hunc hominem, quisquis erit, agnoſcam.* So. *Hic eſt, cui tu curæ es. Verum mihi videtur, quemadmodum Diomedi Minervam inquit Homerus ab oculis nebulam abſtuliſſe, ut diſcerneret Deum ab homine, ſic & ab animo tuo prius oportere caliginem, quâ nunc offunditur, auferre: deinde illa propius admovere, per quæ ſeu bonum quid ſit ſive malum dignoſcas, nunc enim*

enim impos eſſe videris. Al. *Auferat ſeu nebulam ille velit, ſive quodcunque aliud. Etenim paratus ſum nihil penitus prætermittere, quod ille præceperit, quisquis denique ſit, modo ipſe ſim melior evaſurus.* So. *Atque ille mirum in modum tibi providet.* Al. *In illud itaque tempus hoc Sacrificium differre optimum fore cenſeo.* So. *Et recte quidem: tutius enim eſt, quam tanto periculo ſe ſubjicere.* Al. *Sic eſt, o Socrates! Interea tamen quoniam mihi bene conſuluiſſe videtur, hanc tibi coronam imponam. Diis autem & coronas & reliqua omnia quæcunque decet, tunc demum offeremus, cum diem illum adventaſſe cognovero. Adventabit autem quamprimum Diis volentibus.* Quod ſi quis contendat minime hac ratione probari, Socratem revelationis neceſſitatem agnoviſſe, cum eo *de Verbis* litigare nollem. Cum enim, uti ex hoc loco conſtat, ut alia taceam, Socrates crediderit, homines feliciſſimos fore, ſi Deus, quâ ratione coli vellet, ipſemet homines edoceret, ſatis patet, viſam eſſe Viro Præſtantiſſimo, Revelationem quandam extraordinariam Opus Deo digniſſimum. Cum igitur *Religio Chriſtiana* modum *placandi Deum* apertè tradat, quis non majorem fiduciam Deum ſibi propitium reddendi, habere

pote-

poterit? præprimis cum non longâ ratiocinatione via ad hoc præſtandum quærenda ſit. *Jeſus enim Chriſtus* Ipſe fidem interponit ſuam, neminem condemnationem ſubiturum, qui *ad ſe* tanquam Sacram Anchoram confugerit, ſe omnibus quotquot errores ſuos confeſſuri, & deploraturi eſſent, veniam daturum, ſi modo iis in poſterum nuntium miſerint. Quod ſi Vir probus prætendat imbecillitatem ſuam, conteſtatur, ſe propter infinitam ὑπεροχὴν meriti, quod præſtiterit, piis omnia etiam graviſſima peccata, condonaturum, neminique, qui ſtudio pietatis operam dederit, ea imputaturum: Quis autem non videt hac in parte Religionis Chriſtianæ præſtantiam? recte Lactantius Inſtitut. Lib. I. cap. I. *Quia fieri non potuit, ut Homini per ſe ipſam ratio divina noteſceret; non eſt paſſus hominem Deus lumen Sapientiæ requirentem diutius oberrare, ac ſine ullo laboris effectu vagari per tenebras inextricabiles, aperuit oculos ejus aliquando, & notionem veritatis munus ſuum fecit: ut & humanam Sapientiam nullam eſſe monſtraret, & erranti ac vago viam conſequendæ immortalitatis oſtenderet.* Neque certitudinem hujus Reconciliationis hominis cum Deo, tantummodo clare oſtendit,

ſtendit, ſed & omnia in medium profert, quæ ad θεοπρεπειαν tanti beneficii inſinuandam, & extollendam, facere poſſunt. Eum in finem oſtendit Revelatio, *miſerrimam hominum Conditionem ſine Chriſto*, *impotentiam virium* mentis humanæ, etiam reſpectu Virorum aliâs Sapientiſſimorum: provocat ad *neceſſitatem* & *utilitatem* ejusmodi reconciliationis, *infinitaque Bona* cum illa conjuncta graphice depingit. Quid autem homini peccatorum ſuorum atrocitatem deploranti & conſcientiæ ſurda verbera ſentienti, gratius eſſe poteſt, quam perſpicere ad quem tuto confugere poſſit, rebus in arctis levamen adhibiturum? num Sacrificia, num lotiones, num alia, quæ Athenienſes ex legibus cultûs, quem obſervabant, *talem fiduciam*, *tantum gaudium* adferre poterant? aliter ſane loquitur Socrates ad eos, qui ſoliciti erant, utrum veniam a Deo, ſiquidem pro viribus eum coluiſſent, impetraturi eſſent. Xenoph. memorab. L. IV. p. m. 505. cum Euthydemus dixiſſet, ſe non parum negligere Deos, dolere vero, quod nullus hominum beneficiis Deorum condignas retribuere gratias poſſit, reſpondet Socrates. Ἀλλα μη ἀθυμει ἐφη, ὠ Ἐυθυδημε. ὁρας γαρ ὁτι ἐν

Δελφοις

Δελφοις Θεος, ὁταν τις ἀυτον ἐπερωτα, πως ἀν τοις θεοις χαριζοιτο, ἀποκρινεται νομῳ πολεως. νομος δε δηπου πανταχου ἐςιν κατα δυναμιν Ἱεροις, Θεους ἀρεσκεσθαι. πως οὐν ἀν τις καλλιον και ἐυσεβεςερον τιμωη Θεους, ἠ ὡς ἀυτοι κελευουσιν οὑτω ποιων; ἀλλα χρη της μεν δυναμεως μηδεν ὑφιεσθαι; ὁταν γαρ τις τουτο ποιη, φανερος δη που ἐςι τοτε οὐ τιμων Θεους. χρη οὐν μηδεν ἐλλειποντα κατα δυναμιν τιμαν τους Θεους, θαῤῥειν τε και ἐλπιζειν τα μεγιςα ἀγαθα. οὐ γαρ παρ ἀλλων γ' ἀν τις μειζω ἐλπιζων σωφρονιη, ἠ παρα των μεγιςα ὠφελειν δυναμενων. οὐδ' ἀν ἀλλως μαλλον, ἠ ἐι τουτοις ἀρεσκει, ἀρεσκοι δε πως ἀν μαλλον, ἠ ἰσως μαλιςα πειθοιτο ἀυτοις. i. e. *Non eſt propterea dolendum, ait, o Euthydeme. Vides namque Delphicum Deum interrogantibus, quonam modo quisquam Diis gratum faciat, reſpondentem, lege Civitatis. Lex vero ubique talis eſt profecto, ut juxta facultates quisque Deos ſacrificiis placet. Quo itaque pacto aut melius, aut magis pie Deos quisque honorare poſſit, quam eo modo, quo ipſi præcipiunt? Oportet igitur non prætermiſſo quoquam poſſibili (quicunque enim hoc facit, is negligit Deos) hoc modo Deos honorare, ſperareque maxima bona ab eis. Quis namque compos mentis a quoquam alio majora ſperaret, quam a Diis, qui maxime nobis prodeſſe poſſunt. Hæc vero ſperare ab eis oportet illum, qui eis placet: Ille vero*

le vero eis placebit, qui quam maxime illis obediat.

§. X.

Sed nec modum tantum Deum propitium reddendi oſtendit *Revelatio*, ſed & *Vires ſufficientes ad virtutem ſectandam promittit & exhibet.* Potuit Socrates excellentiam virtutis demonſtrare, homines variis argumentis ad eam amandam hortari, exemplo quin etiam ſuo, oſtendere, quam vim illa habeat in animis hominum. Hæc quidem præclara ſunt; ſed ultra progredi non potuit Vir Summus. At plerique mortalium non ratione, ſed pravis ſtudiis & adfectionibus ducuntur, adeo ut præſtantiſſima præcepta plerumque violentis & præcipitibus animi deſideriis cedere debeant. Experiuntur illi hoc ſæpiſſime, qui majori luce perfuſi ſunt, quam Socrates. Adde jam debilem cognitionem Dei, Poëtarum & Sacrificulorum commentis obfuſcatam, præconceptas Athenienſium opiniones, de cultu publico minime mutando, nec in caſto Dei amore, ſed ritibus externis quærendo, quem Socrates & Plato & præceptis, & Exemplo, confirmarunt. Hinc Viri Docti inter Gentiles miſerandam

dam illam mentium humanarum faciem aliquando confeſſi ſunt, & deplorarunt, licet qua ratione medelam adferre poſſent, ipſimet ignorarent. Graphice hunc ſtatum depingit Cicero Tuſc. quæſt. Lib. III. Sect. 2. *Natura parvulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus opinionibusque depravati ſic reſtinguimus, ut nuſquam naturæ lumen adpareat. Sunt enim ingeniis noſtris ſemina innata virtutum: quæ, ſi adoleſcere liceret, ipſa nos ad beatam vitam natura perduceret. Nunc autem ſimulac editi in lucem & ſuſcepti ſumus in omni continuo pravitate, & in ſummâ opinionum perverſitate verſamur; ut pæne cum lacte nutricis errorem ſuxiſſe videamur. Cum vero Parentibus redditi, demum Magiſtris traditi ſumus, tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas, & opinioni confirmatæ natura ipſa cedat. Accedunt etiam Poëtæ: qui cum magnam ſpeciem doctrinæ ſapientiæque præ ſe tulerunt, audiuntur, leguntur, ediſcuntur, & inhæreſcunt penitus in mentibus. Cum vero accedit eodem quaſi maximus quidam Magiſter populus, atque omnis undique ad vitia conſentiens multitudo, tum plane inficimur opinionum pravitate, a naturaque deſciſcimus.* Alia loca, quæ ubique proſtant, omitto. Qualis autem fuit Ciceronis ævo, naturæ humanæ indoles,

L 2

doles, talis etiam fuit tempore Socratis. Auxilium ergo divinum, ad ſublevandam naturæ impotentiam, & duritiem cordis frangendam, promittere non potuit Vir Optimus. *Revelatione* opus eſt ad probandum, Deum auxilio quodam cœlitus conceſſo, probitatis amantes adjuturum. Scio illos, qui ſola ratione duce felicitatem ſe conſecuturos ſperant, auxilium ejusmodi divinum rejicere, atque adſerere, ejusmodi adflatum cœleſtem in animos hominum ne quidem concipi poſſe. Sed oportet ejusmodi homines probare, abſolute impoſſibilem eſſe talem adflatum, quem gratiam Dei Theologi vocare ſolent, quod credo nunquam præſtabunt. Cur ipſimet concedunt, Deum Univerſum non ſolum creaſſe, ſed & adhuc dum conſervare, num melius perſpiciunt operationem Dei in plantam & animalia, quam in creaturam ratione præditam? num quod modum hujus operationis ignoramus, negandum eſt, prorſus Deum hoc facere poſſe? quot manifeſtiſſima eſſent neganda, ſi hæc ratiocinandi methodus valeret. Sane ipſe Socrates hac in parte eos refutare poterit. Apud Xenoph. mem. L. IV. p. 505. probat, Deum omnia, maxima, minima, curare, licet operatio

ipſius

ipſius inviſibilis ſit; ἀλλα μην, ita pergit, και ἀνθρωπȣ γε ψυχη, εἰπερ τι και ἀλλο των ἀνθρωπικων τȣ θειȣ μετεχει. ὁτι μεν βασιλευει ἐν ἡμιν, φανερον, ὁραται δε ȣδ' ἀυτη. ἁ χρη κατανοȣντα μη καταφρονειν των ἀορατων, ἀλλ' ἐκ των γινομενων την δυναμιν ἀυτων καταμανθανοντας, τιμαν το δαιμονιον. i. e. *Atqui hominis etiam anima, ſi quid aliud humanum natura divina participat. Nam illam in nobis, dominari manifeſtum eſt, videtur autem minime. Quæ cum quis conſideret, non negligat inviſibilia oportet, ſed ex illis, quæ fiunt, potentia eorum cognita, honore Deos proſequamur.* Lib. I. p. 453. quærit Socrates ex Ariſtodemo, utrum putet elegantiſſimum ordinem univerſi a Cauſa minime intelligente ortum. Reſpondet Ariſtodemus: μα δι ȣ γαρ ὁρω τȣς κυριȣς, ὡσπερ των ἐνθαδε γινομενων τȣς δημιȣργȣς. ȣδε γαρ την ἑαυτȣ ψυχην ὁρας, ἡ τȣ σωματος κυρια ἐςιν. ὡςε κατα γε τȣτο ἐξεςι σοι λεγειν, ὁτι ȣδε γνωμη, ἀλλα τυχη παντα πραττεις. *Ita puto mehercule. Non enim video, qui ea ordinent, ſicut video, qui iſta fabricantur, quæ in hoc mundo fiunt. Nec tuum animum tu vides, qui in corpore dominatur, ita ut ſecundum hoc tibi liceat dicere, non ratione, ſed caſu omnia te facere.* In Theæteto. p. 120. ait Socrates: εἰσι δε ὁι ἀμυηθοι, ὁι ȣδεν ἀλλο ὁιομενοι εἰναι, ἡ ȣ ἀν δυνωνται ἀπριξ ταις χαιροιν λαβεσθαι. Παν το ἀορατον

ἐκ ἀποδεχόμενοι ὡς ἐν ἐσίας μέρει. *Profani ſunt, qui nihil aliud eſſe putant, quam quod pugno tenere poſſunt — — Quicquid verò inviſibile eſt, in eorum quæ ſunt, numero nequaquam habent.* Ita loquitur Socrates Vir artis ratiocinandi peritiſſimus. Cum igitur Revelatio divinum ejusmodi auxilium ad virtutem ſectandam, & felicitatem conſequendam, non ſolum promittat, ſed ipſo opere exhibeat, nemo non videt, eam multis modis præſtare Philoſophiâ Socratis, quæ talia promittere nunquam potuit. *Chriſtum* autem *Ipſum* hominibus probis ejusmodi auxilium promittere, imo ipſo opere concedere, nemo qui Revelationem legit, cuicunque tandem Sectæ diſſentientium inter ſe Chriſtianorum addictus ſit, negare poterit: *Promittit Sanctiſſimus noſter Servator idemque Benigniſſimus, ſe veritatis ſtudioſis majorem lucem conceſſurum, conatus hominum proborum fluxos atque mutabiles confirmaturum, omnem veritatem ſcitu neceſſariam edocturum, benigne protecturum, debiles ſed ſimplices atque candidos roboraturum, preces adflictorum exauditurum, ſpem & fiduciam eorum minime fruſtraturum, adflictis ſolatium adhibiturum, imo effecturum, ut tandem Omnia piis cedant in Salutem.* Quæ omnia etiam ipſo opere

re præſtitit, adeo ut ſumma rerum καταστροφὴ exorta fuerit, de quo infra. Quod ſi ergo omnia, quæ de doctrina Chriſti diximus, in ſummam colligamus, patebit Religionem Chriſtianam Philoſophiâ Socratis quam maxime præſtare.

§. XI.

Comparemus jam *Socratem ipſum* cum *divino noſtro Salvatore ejusque diſcipulis*, & in hac etiam comparationis parte elucebit, ſingularis *Religionis Chriſtianæ* præſtantia. Fatemur ante omnia, Socratem fuiſſe Virum eminentiſſimarum virtutum. Fatemur, Eum omnium fere Eruditorum conſenſu, totiusque judicio Græciæ (uti verba Ciceronis mea faciam) cum prudentiâ, acumine, venuſtate, & ſubtilitate; tum vero eloquentiâ, varietate, copiâ, quam ſe cunque in partem dediſſet, omnium fuiſſe facile principem. Nihil igitur laudibus ejus detrahemus. Imo non ſine Numine factum eſſe credimus, quod Socrates, corruptiſſimis Athenienſium moribus, miſſis abſtruſioribus contemplationibus, virtutis ante omnia ſtudium commendaverit. Concedamus etiam verum eſſe, quod ipſe de ſe ſcripſit in

Apolog. apud Platonem pag. 12. οὐδεν γαρ ἀλλο πραττων ἐγω περιερχομαι, ἢ πειθων ὑμων και νεωτερους και πρεσβυτερους, μητε σωματων ἐπιμελεισθαι, μητε χρηματων προτερον, μητε ἀλλου τινος οὑτω σφοδρα, ὡς της ψυχης, ὁπως ὡς ἀριςη ἐςαι. λεγων ὁτι οὐκ ἐκ χρηματων ἡ ἀρετη γινεται, ἀλλ' ἐξ ἀρετης χρηματα, και τ' ἀλλα ἀγαθα τοις ἀνθρωποις ἁπαντα, και ἰδια και δημοσια. Interim negare non poſſum, quosdam mihi videri ultra modum in laudes Socratis excucurriſſe. M. Ficinus eum Chriſti præcurſorem (*f*) eſſe dixit, notum eſt illud Eraſmi in Convivio Sobrio dictum: Vix mihi tempero quin dicam: *O Sancte Socrates ora pro nobis.* T. Faber in vita Ariſtippi, quam e græco Laertii in gallicum idioma transtulit, & notulis quibusdam illuſtravit, poſtquam dixiſſet, Socratem pro inſtitutione pecuniam non accepiſſe, hæc addit: *C'eſt juſtement ce que Jeſus Chriſt diſoit a ſes chers Amis*, δωρεαν ἐλαβετε, δωρεαν δοτε. *Auſſi n'y a t-il jamais eu d'homme, je dis homme ſimplement homme, qui ait ſi bien reſſemblé a J. C., que Socrate.* Aliorum immodicas laudes referre nolo. Imprimis autem provocant Viri Docti ad *Oraculum Delphicum*, cujus effato Socrates omnium hominum Sapientiſſimus vocatur;

(*f*) Et typum. vid. Amœn. liter. Tom. I. p. 84. ſqq.

catur; provocant ad *Genium* illius divinitus conceſſum, perpetuæque vitæ Comitem, ex quo adpareat, eum ultra ſortem humanam evectum fuiſſe; addunt denique, Socratem *pro gloria Unius Dei* mortem obiiſſe conſtantiſſimo animo & ſerenâ fronte. Hæc autem prius paulo exactius ſunt indaganda, antequam comparationem illam rite inſtituere liceat. Et Primo quidem, quod *Oraculi* effatum attinet, dubium quam maxime, utrum Pythia hæc pronuntiaverit. De fide Oraculorum melius jam edocti ſumus, quam ut divino Dei conſilio quicquam adſcribere poſſimus. Sacerdotum fraudulentorum Ora hæc Oracula erant, ultra nihil quærendum. Ipſe Socrates in Apologia adſerit, Chærephontem amicum ſuum, ſed tum temporis jam mortuum a Pythia hoc effatum audiviſſe. Nec credibile, ſi Sacerdotum illorum genium perpendamus, ejusmodi teſtimonium Socrati exhibitum fuiſſe. Solent enim illi minus favere illis, qui a Religione publice receptâ, vel hilum recedunt, & morum probitate excellunt, unde veriſimilis mihi non videtur Nobiliſſimi Mothei Vayerii ſententia, quâ putat, ideo hanc laudem tribuiſſe Oraculum Socrati, quod doctri-

 nam

nam de moribus melius excoluerit, omnes, quæ ad virtutis ſtudium inflammaverit. Crederem potius, Sacerdotes incredibilem animi vim perſpicientes eum laudaſſe, quod viderent, eum Oracula ipſa minime contemnere, nec intercedere, quo minus Athenienſes cultui publice recepto inhærerent. Sed conjecturis opus non eſt, dum de narrationis fide jure dubitari poteſt. Quod poſtremum eleganter oſtendit politiſſimæ Eruditionis Vir Ch. A. Heumannus, Act. Philoſoph. tom. 3. Quicquid ſit, non negamus, Socratem Virum fuiſſe, *ſuo tempore* Sapientiſſimum, quod ſine Oraculi reſponſo, omnes, (nec enim futiles rhetoricationes Lactantii curamus,) qui Viri Magni cogitata expenderunt, fatebuntur. Secundo. De Genio ipſius multa in medium proferre animus non eſt: erudite hanc materiam excuſſit Theologus Eximius, G. Olearius, ὁ νυν ἐν ἁγιοις in erudita diſſertatione de genio Socratis conſcripta: referam tantum Sententiam illorum, qui putant, Socrati *bonum Dæmonem* cælitus conceſſum fuiſſe, ut comparatio noſtra eo illuſtrior ſit. Max. Tyr. diſſertat. XXVI. initio ſic loquitur: Θαυμαζεις ἐι Σωκρατει συνην δαιμονιον, Φιλον, μαντικον, ἀει παρεπομενον,

ἀνδρι

ἀνδρι καθαρῷ μεν το σωμα, ἀγαθῷ δε την ψυχην, ἀκριβει δε την διαιταν, δεινῷ δε φρονειν, μεσικῷ δε ἑιπειν, εἰς δε το θειον ἐυσεβει, ὁσιῷ δε τα ἀνθρωπινα. i. e. *Miraris Leum quendam adfuiſſe Socrati, amicum & futuri præſcium, comitem vitæ individuum, mentisque illius hoſpitem: homini, qui & corpore puriſſimus, & animo optimus, & vivendi ratione perfectiſſimus, & in dicendo eſſet Suaviſſimus: qui pie cum Deo, ſancte cum hominibus verſabatur.* Dæmonem autem illum fuiſſe mediam quandam inter Deos hominesque Subſtantiam Maximus perhibet. Quam autem utilitatem Socrati attulerit comes ille divinus, ita deſcribit Maximus: *Si vero homo (inquit) qui indole ſit generoſiſſima & inſtitutione apte temperatâ, veræque ſemper addictus ſapientiæ, nec fortunæ deſtitutus ſubſidio, hoc a Deo Immortali ſit conſecutus, ut dignus hujus, de quo agimus, Dei conſortio haberetur, mirumne videbitur aut fide indignum, & hunc quantum ſibi ſatis eſſet, divinare potuiſſe? Non ut Athenienſibus de malis Græciæ deliberantibus Oracula redderet, aut Lacedæmoniis de expeditione conſulentibus, aut ſi quis in Olympicis ludis aut in judicio certaturus de Victoria quæreret, aut avarus de divitiis, aliisque eiusmodi parvæ rei negotiis, pro quibus Deos quotidie obtundunt*

dunt homines. Non quod fortaſſe hæc ignoraverit Deus Socratis, ſiquidem futurarum non ignarus eſſet rerum — Sed hoc præ reliquis e Dei hujus colloquio, quem contemplabatur mente, conſecutus erat Socrates, ut primo vitam ſuam honeſte, tanti Comes Numinis inſtitueret: aliis deinde, quoties neceſſitas ferret, ſine invidiâ ſe ſe exhiberet. Et paucis interjectis: Το μεν Σωκρατȣς δαιμονιον, ἑν και ἁπλȣν, και ἰδιωτικον και δημοτικον, ἡ ποταμον διαβαινοντα ἀνακαλȣμενον, ἡ ἀποθνησκειν προαιρȣμενον· ȣ̉ κωλυον, ἡ Ἀλκιβιαδȣ ἐρωτα ἀναβαλλομενον. i. e. *ille de quo loquimur Dæmon Socratis ſimplex erat, privatus, popularis: qui cum aut fluvium tranſire cogitat Socrates, revocare eum ſolet, aut cum Alcibiadem amare inſtituit, differre ſuadet, aut cum defenſionem parat, non permittit, aut cum mori ſtatuit non repugnat.* Poſtea Maximus omnibus Virtute præſtantibus, ejusmodi genium conceſſum eſſe perhibet. *Hi ſunt,* inquit, *quibus divina aſſiſtit natura, quorum vitam promovet, quos manu ſuâ protegit & defendit. Alios namque ominibus, alios auguriis, hos inſomniis, hos monitis, hos ſacrificiis conſervat. Fieri enim non poteſt, ut humana mens, quæ eſt ejus imbecillitas, præſertim cum ſecunda hac vita, denſiſſima in caligine, multoque & aſſiduo præſentium malorum*

in

in tumultu verſetur, ac ſtrepitu, a quibus perturbari eam neceſſe eſt, rationis vi omnia conſequatur. Tandem ad finem hujus diſſertationis ita ait Maximus: *Magnus eorum eſt numerus.*

> *Ter ſunt mille etenim per terræ uberrima regna*
> *Gens immortalis, famuli Jovis.*

Horum alii morbis medentur, alii in rebus dubiis conſilium dant, alii occulta nuntiant, alii in exercendis auxilio ſunt artibus; alii iterum ſunt Comites. Rurſus alii urbani, alii ſunt ruſtici: alii ſunt marini, alii ſunt terreſtres. Alius rurſus aliud corpus habitat. Hic Socratem, ille Platonem, ille Pythagoram, Zenonem ille, ille Diogenem: Quot denique hominum ſunt ingenia: tot & Dæmonum ſunt genera.

> *Namque Dei ſimiles peregrinis ſæpe colonis*
> *Quodlibet induti percurrunt corpore terras.*

At vero ſi animam mihi oſtenderis impiam, ſcias illam neque Incolam, neque Vitæ ſuæ habere præſidem. Hactenus Maximus. Non inquiram in ea, quæ de variis Angelorum generibus narrat Maximus: conferantur

rantur hac de re Joh. Clerici Viri Summi adnotata ad Geneſ. 18. & Sect. VII. diſſert. de ſubverſione Sodomæ Magnus item Grotius ad Matth. XVIII. 10. nec in dubium etiam revocabo, quæ de Socratis Genio narrat Maximus. Credideram aliquando Socratem, qui θεια quadam μοιρα Viros ingenio præſtantes naſci putavit, ex ſingulari, quâ pollebat ingenii acie, virtutisque ſtudio, animo quin etiam quælibet tolerandi apto concluſiſſe, vix ſine Numinis curâ Dæmonisque cuſtodiâ, ea omnia ſibi contigiſſe, cæteros etiam facile in eam ſententiam adductos, quod viderent ſe adhibito omni ſtudio longe infra virtutes Magni hujus Viri ſubſiſtere. Confirmatus ſum in eâ opinione, quod noverim Virum quendam Celebrem & magnæ auctoritatis, circa ultimos vitæ dies firmiſſime credidiſſe, omnem ſucceſſum negotiorum non ingenio, aliorum favori, aut auctoritati ſuæ, ſed Angelo cuidam familiari, adſcribendum. Sed mittam hanc Conjecturam & ſupponam in gratiam eorum, qui Socratem non ſine cauſa magni æſtimant, Summo Viro contigiſſe Dæmonem quendam bonum, vitæ Comitem. In quam ſententiam etiam conceſſit, Vir

Sum-

Summus Joh. Clericus Sylv. philolog. cap. 3. p. 214. ſq.

§. XII.

Quod ſi hæc omnia concedamus, patebit tamen ex collatione Chriſti, & Apoſtolorum, Summa Præſtantia Religionis Chriſtianæ. Primo enim ipſe Maximus concedit, non Socrati tantum, ſed omnibus Viris præſtantibus, Platoni v. gr. Zenoni aliisque ejusmodi Genium conceſſum fuiſſe. At Plato ille, Zeno ille, non obſtante perpetuo illo Dæmonis comitatu, in multis miſere halucinabantur, mira ingenii portenta edebant, & gloriæ animalia tantum erant, nec generis humani emendationi animum adjicere. Secundo: Ipſius Genii Socratis ea erant munia, quæ Socrates ope ingenii præſtare potuiſſet, exceptis paucis, quæ tamen tanti non erant, ut cælitus Genius concederetur. Scilicet non permittit transire fluvium, jubet amorem Alcibiadis differre, &c. Plutarchus de genio Socratis p. 831. ita inducit loquentem Theocritum: *Genium vero Socratis, mi homo, an pro fabulâ habebimus? mihi vero ſicut Homerus Ulyſſi Minervam in omnibus ærumnis facit præſen-*

præſentem auxilio eſſe, ita videtur genius Socrati viſum quoddam vitæ quod anteiret, ab initio ſtatim adjunxiſſe; quod viſum præcedens Socratem, lucem rebus obſcuris inferret, & humana ratione non penetrabilibus: ſicut & ſæpe genius illum allocutus eſt, divino quodam inſtinctu propoſita animi ejus dirigens. Horum pleraque & præcipua e Simia licet, aliisque Socratis ſociis cognoſcere, me autem præſente, quum ad Eutyphronem vatem irem, jam Socrates, ut meminiſti Simia, ſuperne apud Symbolum & Andocidis domum ambulabat, ſimul & interrogans Eutyphronem, ſubito autem ſubſiſtens, r. liquisque etiam ut ſtarent perſuadens, diu ſane commoratus, deinde converſus per vicum arcas fabricantium abiit: & ſocios, qui præceſſerant revocavit, indicans ſe a genio monitum, ut hac diverteret. Ac plerique quidem una cum ipſo converterunt ſe, inter quos & ipſe fui Eutyphroni adhærens. Quidam autem Adoleſcentuli recta procedentes, nimirum ut Socratis genium redarguerent, Charillum tibicinem ſibi adjunxerunt, qui & ipſe mecum Athenas ad Cebetem venerat. Cum autem ambularet per vicum Sculptorum juxta curias judiciarias, turba iis ſuum occurrit cœno oppletarum, quæ ob multitudinem ſeſe trudentes, cum decedendi ſpatium hominibus non eſſet, alios impetu ſuo proſtraverunt,

verunt, alios commaculaverunt. Venit etiam Charillus domum crura & veſtes luto plenus, ut cum riſu genii Socratis mentionem facere libuerit, nusquam hominem relinquentis, nusquam negligentis. Hactenus Plutarchus. Num autem hæc res tanti momenti fuerit, ut genius ille hîc intercederet, quilibet facile videt. Quicquid autem de hoc ſit, certum eſt Socratis illum Genium, nihil feciſſe, quod ad generis humani emendationem conferre quidquam poſſet, ut adeo de hoc Dæmone præclare ſentire non poſſim. Cur enim non impulit Socratem ad præconceptas de Diis cultuque recepto opiniones ſubvertendas, & generi humano Salutaria proponenda? cur Ariſtophanem inſignem nebulonem in ipſo comœdiæ actu non morbo aliquo adfecit, uti omnes perſpicerent, Socratem propiore Numinis commercio uti? aut quæ tandem utilitas in Genus humanum ex conſtanti illo Dæmonis comitatu redundavit? num tandem per eum factum, ut peſtilentiſſima Superſtitio, quæ tabis inſtar omnium animos invaſerat, aut penitus evaneſceret, aut minus graſſaretur? num diſcipuli ejus hoc ipſo non ſolum de divinâ Socratis miſſione aut perſuaſi, aut ad Su-

perſtitionem ſubvertendam commoti fuere? Tertio: Si Chriſtum & Apoſtolos hac in parte conferamus, longe præſtantiora audiemus. Chriſtus Servator noſter non ſine *miraculo* natus eſt; natus ex voluntate Dei, natus ita, ut longe antea non Oraculo quodam fallaci, ſed Revelatione divinâ admirabilis ejus adventus annunciatus fuerit. Deus ipſe ſtupenda miracula ad Illuſtrem hunc adventum ſignificandum effecit, qualia ſunt adparitio, & curſus, inuſitatæ ſtellæ, Magorum eum in finem excitorum adventus, &c. natus ex Virgine modo nobis homuncionibus inexplicabili minime tamen impoſſibili. Imo aut falſiſſima eſt tota narratio de Chriſto, aut non ſine Numine fuit ille adventus. Nulla hîc locum habent dubiæ fidei Oracula, ipſi enim hoſtes Chriſti infenſiſſimi Judæi, vim prædictorum labefactare non poterant. Sed nolumus huic argumento inſiſtere. Socrates genium habuit perpetuum Comitem Vitæ & ſurdum monitorem. Chriſtus erat æterna Sapientia Dei, ὁ λογος non fictitius ille Platonis, ſed æternus ipſis Angelis præſtantior, imo *Deus Ipſe*. Sed neceſſe non eſt, ut in hac comparatione graviſſimam illam veritatem ſupponamus.

mus. Sufficit Chriſtum ſingulari & perfectiſſimâ Sapientiâ inſtructum fuiſſe, quod ne ipſi quidem hoſtes negare poterant. Non opus habuit genio ejusmodi. Ipſe enim intimas easque abſtruſiſſimas hominum cogitationes novit, non erat multarum rerum ignarus, nullis pravis animi adfectionibus ad aliquid agendum impellebatur, omnis labis & criminis expers provocare poterat ad conſcientiam omnium Joh. VIII. ut ſe alicujus peccati, ſi quidem poſſent, reum peragerent. Num Socrates ſi exanimi ſententiâ loqui voluiſſet ad hoc provocare potuiſſet? num ope Genii ſui cogitationum humanarum decreta novit? recte Lactantius Lib. IV. Sect. 23. p. 489. Ed. Walchii. *Philoſophi putant: neminem adhuc perfectum extitiſſe Sapientem, id eſt, in quo ſummæ doctrinæ ac ſcientiæ Summa Virtus & perfecta juſtitia conſenſerint, quod quidem verum fuit. Nemo enim poſt mundum conditum talis extitit niſi Chriſtus, qui & verbo Sapientiam tradidit, & doctrinam præſenti virtute firmavit.* Galenus de curandis animi effectibus: ἐιπερ ἀναμαρτητος ὁ σοφος, ὀυδ᾽ ἀνθρωπον ὑπαρχειν αὐτον, ἀλλα θεον. *Si Sapiens Omni vitio careat, non eſſe eum hominem ordinariæ notæ, ſed plane extraordinarium, & Deum verius,*

quam hominem. Talis autem erat Chriſtus Salvator noſter. Quarto: Quandoquidem autem vel excellentiſſima præcepta, & Exempla, ab iis, qui veri amantes haud ſunt, parvi æſtimantur; pauciſſimi etiam ſint, qui vera rerum pretia norint, & ad præſtantiſſimorum Virorum monita attendant; aut ſtupiditate, aut pravis ſtudiis impediti, *Servator noſter miracula* patrabat quam plurima in media turba præſentibus non amicis tantum, ſed & hoſtibus, atque ita homines vel inviti cogebantur fateri, Eum cœlitus miſſum, ad emendandum genus humanum. Nemo ignorat autem miracula, veri nominis puto, ab hominibus præſtari non poſſe. Non quæram jam, utrum illa a ſubſtantiis Deo inferioribus effici poſſint, quæ multorum doctiſſimorum Virorum ſententia eſt: ſufficit, quod hi Ipſi fateantur, non ſine Numinis voluntate ea fieri, eademque, nonniſi ad veritatem & pietatem confirmandam permitti a Deo poſſe. Quod ſi igitur vel maxime concederem, Deum permittere, ut ope Angelorum miracula patrentur, patet tamen, Chriſtum longiſſime ſuperaſſe Socratem. Platonici Juniores, Jamblichus, Porphyrius, Pythagoræ adſcribunt mul-

ta miracula; Si Philoſtrato credimus, Apollonius multa etiam præſtitit: nunquam tamen vel Plato vel Xenophon, diſcipuli Socratis & maximi Admiratores ejusmodi, quid de eo memoriæ prodiderunt, minime ſilentio preſſuri, ſi quid ſimile Athenis contigiſſet, cum genii ipſius non uno in loco mentionem fecerint. Si genius autem ille divinitus conceſſus fuit, minime tamen potuit Athenienſes eo adducere, ut *firmiter* de hoc negotio perſuaſi fuerint; quilibet genium aliquem privatum ſibi adſcribere poteſt, quod verum an falſum ſit, non ſolum difficile eſt aliis perſpicere, & cognoſcere; verum illi ipſi, qui ejusmodi res jactant ſi cuncta ſubtilius rimantur, tantum non ad ἐποχὴν confugere tenentur. Difficile eſt imprimis plebi, cui inſolitis ejusmodi rebus Deus quam maxime conſulere vult, accuratum examen inſtituere. Hinc factum etiam, ut ipſi Veteres inter ſe de hoc Dæmone diſputarent. *Miracula* autem, qualia *Salvator noſter* præſtitit multa, ita ſunt comparata, ut in admirationem ſummam, & veritatis confeſſionem, rapiant non minus doctos quam plebem. Hinc ille cœcus qui viſum recepit, Joh. VII. uſus hoc argumento con-

tra Phariſæos, qui ſcrupulum movebant, qui tamen ipſi, cum Dæmoni cuidam maligno adſcriberent hæc miracula, non ſolum impudentem prodiderunt audaciam, ſed & hac ipſa deteſtandâ calumnia confeſſi ſunt, miracula Chriſti ope humanâ majora eſſe nec arte ficta. Scio Spinozam adſerere, miracula fieri non poſſe, quod illa contra leges naturæ, id eſt, ex mente Spinozæ, contra Deum ipſum ſeu mundum eſſent neceſſitate naturæ exiſtentem. Sed Tenebrio ille demonſtrare non potuit, leges quas Philoſophi vocant naturales, abſolute eſſe neceſſarias, ita ut alius mundi ordo, aliæ leges circa motum Planetarum, &c. eſſe non poſſent. Quod ſi leges illæ arbitrariæ ſunt, licet ſapientiſſimè inſtitutæ, quid impedit, quo minus aliquando contra illas agat, præſertim ſi ipſo opere videamus, Deum habuiſſe graviſſimas cauſas, cur illas mutaret. Si Socrati divinâ ſorte contra conſuetum ordinem contigit Genius, vel eum tantum in finem, ut a nocituris quibusdam abſtineret, num minus Deo dignum eſt *inſolitis rationibus* uti, ad Idololatriam extirpandam, & caſtiſſimum cultum inſtituendum inter homines tetra caligine obſeptos? Ita ſane Deum oportuit agere,

re, non aliter. Vir prudens & ſapiens, ſi quidem ſcopum excellentiſſimum, quem intendit, tritâ viâ conſequi haud poteſt, generoſo quodam impetu commotus, inſolitum hactenus iter quærit, nec quicquam inexpertum omittit, ut laude digniſſimum obtineat propoſitum. Deus ſine dubio Sapientiſſimus, poſtquam præceptis, quæ ratio ſuppeditavit, nil apud Gentiles effecit, non ſolum ipſe extraordinariâ quadam ratione voluntatem ſuam declaravit, ſed addidit ſtupenda miracula, ad excellentiſſimam doctrinam confirmandam aptiſſima, quibus qui fidem non habuit, *inter portenda numerandus erat.* Sed quid multis probo, Chriſtum multis modis ſuperaſſe Socratem, *Ipſi diſcipuli Chriſti*, homines nullis diſciplinis exculti, argutiarum Philoſophicarum ignari, piſcatores, operâ manuum vitam tolerantes, multis modis præſtant Socrate, *non quidem ingenii perſpicacia & acumine; ſed donorum cœlitus donatorum copiâ, miraculis vitæque innocentiâ*, quæ omni doctrinâ præſtat. Antequam nomen dediſſent Chriſto, & diſciplinæ ejus ſe totos commiſiſſent fingendos, a cætera hominum turbâ minime erant diſtincti; ſed quamprimum divinæ ejus diſcipli-

ſciplinæ ſe tradebant, toti mutati ſunt. Initio quidem in quibusdam errabant, nondum per omnia cœleſtis doctrinæ intelligendæ capaces. Non quidem genio quodam ſe inſtructos, gloriabantur; ſed virtute miracula patrandi erant inſtructi, quæ vehementius oculos hominum perculerunt, quam neſcio cujus genii comitatus aut accuratiſſima ratiocinandi methodus, quæ a plebe rite perpendi non poſſunt. Præterea genii loco Φεϱομενι, erant ὑπο πνευμαῖος ἁγιꙋ, cujus licet operationes difficulter intelligamus, negare ideo tamen non licet. Exeruit ſe ſe imprimis divinæ hujus Operationis vis, *cum ſubitaneâ quâdum & inuſitatâ* ornati eſſent facultate, linguas, quas nunquam didicerunt ſtupentibus omnibus intelligendi, & loquendi. Bone Deus! in quam admirationem rapti fuiſſent Athenienſes, ſi Socrates præter vitæ probitatem miraculis inſtructus fuiſſet, ipſoque opere demonſtraſſet, quem in finem Deus ſibi ejusmodi Dæmonem conceſſiſſet. Ope autem horum miraculorum diſcipuli illi maximo cum ſucceſſu cœleſtem illam doctrinam propagabant, & non minus Idololatras, quam cæteros a vero caſtoque Dei cultu aberrantes, revocabant. *Divinus*

vinus ille, quem acceperunt, *Spiritus*, eos non tantum, quo minus certa loca peterent, inhibuit, ſed adhortatus eſt, ut hûc illûc difficillima inſtituerent Itinera. *Hujus impulſu* commoti nihil non pro Religionis Chriſtianæ propagatione tentabant, patiebantur, & exequebantur, ſpretis etiam violentiſſimis perſecutionibus & exquiſitiſſimis doloribus. Invigilavit tamen etiam Divina Providentia eorum conatibus, ita, ut Angelorum etiam præſidio muniti, e præſentiſſimis vitæ periculis liberarentur. Confer igitur, ut de doctrinâ nihil amplius dicam, *genium Socratis ejusque operationes*, cum Apoſtolorum miraculis, donis linguarum, cuſtodiâ Dei, quâ fruebantur, & aut fallor vehementer, aut clariſſime conſtabit, Socratem Virum aliâs magnum, longè inferiorem eſſe Apoſtolis.

§. XIII.

Sed alia adhuc ſunt, quæ hoc ipſum probant. *Primo enim Socrates non potuit loqui tanquam Legislator, cujus præcepta vim obligandi haberent.* Ratiocinabatur ille de virtutum præſtantiâ, easque Athenienſibus commendavit, earum etiam utilita-

 tem,

tem, honeſtatemque probavit. Sed teneri Athenienſes his præceptis oſtendere non potuit. Obſtabant aliorum Philoſophorum decreta, quibus Athenienſes multum tribuebant, illorum ratiocinationes majus pondus non habebant, quam Socratis. Nullus eorum potuit *auctoritate* ſuâ hominibus perſuadere, ſe cœlitus ad emendandos homines miſſum, legesque, quas commendabat, conſiderandas, tanquam divinas. Verum eſt, pleraque Socratis præcepta fuiſſe æquiſſima, & rationi convenientia, & hactenus omnes, qui vim eorum perſpiciebant, obligabantur, ut mores ſuos ad ea componerent; Sed cum *Auctoritas*, illa præcepta non tantum injungendi, ſed & illa tanquam Numinis voluntatem cœlitus conceſſam præcipiendi, Socrati defuerit, neque Auctoritate ſuâ & præmia promittere, & pœnas inferre potuerit, multum roboris deceſſit excellentiæ horum præceptorum. Accedit etiam hûc ſententia Socratis de virtute. Adſerebat ille, uti notum eſt, virtutem doceri non poſſe, ſed θειᾳ quadam μοιρᾳ hominum animis virtutis ſemina inſita. Quæ tamen pauciſſimis tantum à Diis concedantur. Protagoras vero Celebris Sophiſta, qui Socratis tempore Athenis vixit, contrarium docuit,

docuit, quod ex Platonis dialogo, qui Protagoræ nomen præ ſe fert, patet; in eo aperte ait: Athenienſes putaſſe, virtutem non naturâ inſitam, aut ſponte, ſed doceri potuiſſe, & curâ iis partam eſſe, quibus aderat. *ὁτι ἀρετην ȣ̓ φυσει ἡγȣ̃νται εἰναι, ȣ̓δε ἀπο τȣ̃ αὐτοματȣ, ἀλλα διδακτον τε και ἐξ ἐπιμελειας παραγιγνεσθαι, ᾧ ἀν παραγιγνηται.* Non quæram, utrum hæc ſententia cum cæterorum Philoſophorum opinionibus conveniat, necne, de eo agit Cl. Clericus Sylv. philolog. p. 166. Sufficit, quod idem Vir Summus fateatur, multis, qui Protagoræ cogitata legerint, viſum iri, Protagoram melius ratiocinari, quam Socratem. Patet ſaltem ex hoc, aut Socratem a communi & receptâ ſententiâ diſceſſiſſe, aut ſaltem ita locutum, uti cæteri exiſtimarent, eum longe aliter ſentire quam Athenienſes. Et hâc ratione Socrates vel invitus effecit, ut illi, qui jam vitiis immerſi erant, aliquod præſidium inde caperent; nihil enim libentius ejusmodi homines audiunt, quam ea, quæ ſummam difficultatem in virtute colenda probare poſſunt; ita enim neceſſariò inferri poſſe putant, in ſuâ poteſtate ſitum haud eſſe virtutem ſequi; ſaltem hoc certum eſt, plebem Athenienſem litem illam inter Socratem & Protagoram

diri-

dirimere non potuiſſe. Et erat tamen res non nullius momenti: Speciem Viri probi & virtutis amantis hâc adſertione præbere potuit Protagoras, Socrates autem Sophiſtæ, ad convellenda quælibet parati. Præterea depravatiſſimi erant mores Athenienſium, & nihil magis neceſſarium erat, quam ut opiniones, quæ virtutis ſtudio adverſabantur animis eorum eximerentur, e contra ſummum quoddam deſiderium virtutem ſectandi injiceretur. Hoc autem inter alia etiam obtinetur, ſi oſtendatur, præcepta rationis rite perpenſa *obſervatu facilia eſſe.* At ſententia Socratis, ſaltem ſpecie, virtutis ſtudium ſufflaminabat. Non quidem negavit Socrates, quod ex Xenoph. patet, educationem & inſtitutionem, aliquid ad virtutis ſtudium conferre; Sed qui ſemel vitia amavit, potius ea credit, quæ cum deſideriis animi conſpirant, quam quæ dicuntur. Si autem Socrates generis humani emendationem, quantum in ſe erat, promovere ſtuduiſſet, omnia vitare debuiſſet, quæ aliquod erroribus & vitiis præſidium dare poterant. 2. *Socrates, ſi verum fateri volumus, mortem perpeſſus non eſt ob confeſſionem unius Mundi Rectoris.* Plerique ideo magni faciunt Socratem & in cœlum tollunt

lunt laudibus, quod conſtantiſſimo animo mortem obierit, & quidem ob amorem Numinis. Sed qui attente legerit accuſationis capita, & defenſionem ipſam Socratis, obſervabit, hanc minime fuiſſe mortis cauſam. In ſuperioribus jam obſervavimus, Socratem cultum publice receptum, non tantum non rejeciſſe, ſed ſequendum etiam, adſtruxiſſe. Ex Apologiâ, quæ apud Platonem legitur, patet, ei duplex fuiſſe Accuſatorum genus: *priores* accuſabant, quod curioſius rimaretur, quæ in cœlo & ſub terra ſunt, & quod ratiocinando efficeret, ut deterior cauſa melior videretur. Inter hos referendus videtur Ariſtophanes, cujus accuſationis capita præcipue eo redeunt: *poſteriores* dicebant, eum Juventutem corrumpere, & Deos novos inducere. Priores non moramur, ſed quid ad poſtremum reſponderit Socrates, diſpiciemus. Plato in Apologiâ defenſionem ejus adducit, quæ tamen ita æquivoca eſt, ut ſatis pateat, noluiſſe ipſum ingenuè, quid ſentiret, aperire, omnia huc redeunt, illum Deos negare non poſſe, qui Dæmones coleret. Cur autem apertè magnus ille Philoſophus, qui ſalutem civium tantopere ſibi curæ eſſe dixit, non Scapham Scapham

pham adpellavit? cur confeſſus non eſt, ſe Unum tantum & Summum mundi Dominum agnoſcere, & paratum eſſe pro hâc ſententiâ extrema quæque pati? aſſerit quidem p. m. 12. Apologia, ſe ad finem uſque vitæ homines ad virtutis ſtudium cohortaturum. Και ἑως περ ἀν, ἐμπνεω και ὁιος τε ὠ, ἐ μη παυσωμαι Φιλοσοφων. Και ὑμιν παρακελευομενος τε και ἐνδεικνυμενος, ὁτῳ ἀν ἀει ἐντυγχανω ὑμων, λεγων ὁιαπερ εἰωθα. ὁτι ὠ ἀριςε ἀνδρων Ἀθηναιος ὠν, πολεως τῆς μεγιςης και ἐυδοκιμωτατης εἰς σοφιαν και ἰςχυν, χρηματων μεν ἐκ αἰσχυνῃ ἐπιμελομενος, ὁπως σοι ἐςαι ὡς πλειςα, και δοξης και τιμης Φρονησεως δε και ἀληθειας, και της ψυχης, ὁπως ὡς βελτιςη ἐςαι, ἐκ ἐπιμελῃ, ἐδε Φροντιζεις &c. i. e. *quamdiu ſpirabo, vireſque ſuppetent, philoſophari non deſinam exhortans & docens quemcunque nactus fuero, ſicut ſoleo, hunc in modum. Quid tu, o Vir optime, cum Civis ſis Athenienſis, civitatis ampliſſimæ ac ſapientiâ ac potentiâ præſtantiſſimæ, non erubeſcis in eo omnem operam ponere, quo tibi pecuniarum & gloriæ & honoris quamplurimum ſit: ut autem prudentia & veritas & optimus animi habitus in te ſit, neque cogitas, neque curas* &c. Sed ſi tantum ſtudium virtutem propagandi, in eo fuit, cur ipſemet de cultu Unius Numinis, ſine quo nulla veri nominis virtus eſſe poteſt, altum

tum hic coram Judice ſilet. Scio multos errores dari, de quibus acerrime inter ſe Eruditi diſputant, qui nullum tamen ſaluti detrimentum adferre ſolent. Sed abſurdæ de Deo opiniones, penitus animis ſunt evellendæ, antequam caſtum Dei cultum iis implantare licet. At Xenophon initio memorabilium & ipſe in Apologia Platonis teſtatur, Socratem Deos minime ſpreviſſe. Johannes quidem Clericus conatur eum hac in parte aliquatenus defendere, dicens pag. 205. Sylv. philolog. *Ego vero exiſtimarim, Socratem & Platonem aliosque Philoſophos ſub nominibus Deorum Græcorum, licet turpibus fabulis deboneſtatorum, coluiſſe naturas ſanctas & æternas, prout eas intelligebant, easque humanâ multo præſtantiores, quibus nomen Dei vere convenire putabant. Ergo nomine Jovis in eorum ſermonibus, intelligendum Summum illud Numen, de quo in Timæo pag.* 530. *ubi ſe dicit Creatorem eſſe aliorum Deorum: nominibus vero reliquorum Deorum, eos, qui ab eo orti ſunt, hoc eſt, inferiores omnes Deos. Numina vulgi nihil erant, præter mera Numina Commenticiorum Deorum, qui nec erant Dii, hoc eſt, humanâ naturâ meliores, nec fuerant; ideoque ſe iisdem nominibus abuti poſſe putabant Philoſophi, ad ſigni-*

ſignificandas inconſpicuas & ſempiternas mentes, quæ omnia, ut credebant, providentiâ ſuâ complectebantur, ſapienterque adminiſtrabant, & benevolæ humano generi erant. Hactenus Vir Summus, Clericus. Sed quis non videt, hanc excuſationem eſſe levem, & publicum Deorum Cultum ita ſtabilitum eſſe? nec video, quâ fide Socrates vocabulis illis abuti potuerit, ſi credidit, Deo ſoli cultum competere. Si autem Deorum nomine inferiora ejusmodi Numina intellexit, cur aperte confeſſus non eſt? cur cultum ſimul publicum quâvis ratione retinendum clamavit? num dici poteſt, eum *Zelo quodam pro Dei gloriâ flagraſſe*, qui æquivocationibus ludit? præſertim autem mirum hoc eſt, quod cum in Apologiâ, non tanquam reus, aut ſupplex, ſed Judicum Magiſter, ac Dominus locutus fuerit, atque ita hâc ratione Judicum animos contra ſe concitaverit, altum tamen voluerit ſilere, de iis, quæ, ne exquiſita quidem tormenta, quo minus in medium proferret Vir veritatis & virtutis amans, prohibere poſſent. Quid dicam de Gallo, quem proximus morti offerri juſſit Æſculapio? Sunt qui putant, eum hac ratione recepto cultui voluiſſe inſultare. Dacierius p. 328. verſionis ſuæ ita ait: *Icy le*

coq

coq eſt le Symbole de la vie. Eſculape eſt l'emblême du Medecin. Socrate veut dire par la, qu'il remet ſon ame entre les mains du veritable Medecin, qui vient le purifier & le guerir. Idem fere ſentit Mothæus Vayerius. Doctiſſimus Havercamp. in eruditis Obſervat. ad Tertulliani Apologet. p. 380. affert imaginem gemmæ inſculptam, quæ referre videtur Socratem ſuper aram immolantem gallinaceum. Sententia autem Havercampii de hoc Sacrificio Socratis hæc eſt: *Certe,* inquit, *quare illi gallum immolari voluerit Socrates patet, utpote qui iam convaluiſſet, primum ad meliorem vitam ex caducâ hâc & morbidâ emigraturus, inimicorum exiſtimatione punitus, ſuo judicio finitus, ut eleganter de Theramene Val. Max. L. 3. cap. 2.* Sed ſi vel maxime benignam hanc interpretationem admitterem, nondum tamen video, quâ ratione excuſari poſſet Socrates. Erat ille in confinio mortis, præſentes tantum erant amici. Hi ſine dubio ſciebant, quid de Diis ſentiret, quem ergo in finem celabat animi cogitata & obſcure loquebatur? num credimus, plebem Athenienſium, ſi mandatum hoc Socratis amicis datum, percepit, crediidiſſe, id intendiſſe Socratem, quod Viri illi docti vellent? an non hac ra-

tione crediderit, Socratem in cultu recepto ad finem vitæ permanſiſſe ? num decuit Philoſophum, qualis Socrates erat, ludere in re ſeriâ? quam præſtitiſſet, ſi in carcere omni argumentorum robore amicos cohortatus fuiſſet, ut cultum uni Deo exhiberent, nec unquam ab hac ſententiâ defendendâ ſe abduci paterentur? vera igitur damnationis cauſa non erat confeſſio conſtans unitatis Dei. Fatetur cauſam mortis ingenue Cl. Clericus loco citato pag. 217. dicens: *Athenienſes offenderat, quod eos, qui ſe doctiſſimos putabant, imperitiæ ſæpius arguiſſet, moresque aliorum depravatos reprehendiſſet, & tum verbis tum factis damnaſſet. Juventutem colloquiis ſuis eo adduxerat, ut multa a majoribus minus prudenter inſtituta in adminiſtratione Reipublicæ, multaque perperam eo tempore fieri intelligeret. Fabulas denique Poëticas, quibus priſcæ religiones nitebantur, moribus exitiales eſſe oſtenderat.* Ita Clericus. Non jam dicam, quod Socrates meâ opinione peſſimè fecerit, quod ſe defendere noluerit, & hortantibus amicis viamque elabendi monſtrantibus, vacivas aures præbere noluerit. Sed hæc ſingulari diſſertat. ſunt excutienda & contra M. Tyrium vindicanda.

§. XIV.

§. XIV.

Plane autem alia etiam hac in parte Chriſti & Apoſtolorum fuit ratio. Chriſtus non ſolum leges rationi convenientiſſimas inculcavit, omnesque ad eas ſectandas adhortatus eſt; *ſed & tanquam Legislator præcepta & doctrinam ſuam propoſuit. Ego vero dico vobis*, ſolebat ad Judæos ſenſum oraculorum divinorum male interpretantes dicere. Imo aperte quibusvis denunciabat, Deum olim, cum adſcriptus judicii dies venturus eſſet, quemvis judicaturum ſecundum præſcriptum, quem promulgaverat ſermonem. Se cœlitus miſſum eſſe, ad ſalvandos homines perhibebat. Provocabat ad doctrinam oraculis divinis conſentaneam. Confirmavit eam miraculis ſtupendis. Locutus eſt ut Legislator, qui Jus in homines omnes haberet Summum, ob infinitæ perfectionis ὑπεροχὴν, Creationem & ſuſceptum Opus Redemtionis. Spiritibus ipſis imperitavit, ſeque Dominum eorum eſſe, oſtendit, & ut hoc facilius crederent, non ſemel probavit, vel ipſas hominum cogitationes ſibi perſpectas eſſe. Publice quin etiam profeſſus eſt, ſe pro æternâ felicitate hominibus adquirenda, mortem perpeſſurum

rum ignominioſam, ſimul autem ſuis viribus ſuperas evaſurum ad auras. Præſtitit autem hoc ipſum. Hinc ſummo jure quosvis ad doctrinam ſuam amplectendam, adhortari potuit, omnesque, qui divina ſua Decreta ſpernerent, damnationi ſubjicere, ſeveriſſimaque judicia in perverſos exercere. Quis autem modus Deo dignior excogitari poteſt ad homines emendandos? quid vehementius mortales ad virtutem ſtimulare, quam præſentia ejusmodi Legislatoris, qui & ſalvare & perdere poteſt? quis Auctoritati ejus non cedet, qui vitæ innocentiâ, doctrinâ admirabili floret, qui & miraculis ſua dicta confirmat, & Univerſitati rerum imperat? qui ad generis humani utilitatem mortem oppetit; & reſurrectione ſuâ fortiſſimum miſſionis divinæ argumentum exhibet, tandemque, quantam vim habeat in animos hominum, eorumque actiones miraculis cœlitus fidiſſimis ejus comitibus conceſſis, demonſtrat, & præſentiſſima judicia in hoſtes exercet? Omnium teſtor conſcientiam, utrum in Eo major vis non ſit, ad homines a perverſis ſtudiis abducendos, & virtutem promovendam, quam in Philoſopho acuto & probitate morum conſpicuo? Præterea aliis argumentis *divi-*

nus

nus noſter Servator demonſtrabat, quantopere ſibi curæ ſit Salus hominum. Non ſolum ad caſtiſſimum Deoque digniſſimum cultum omnes adhortabatur, *ſed & zelo pro gloriâ Dei flagravit.* Quem in Socrate fruſtra quæres. Eum in finem hinc inde ad lucrandos a veritatis via aberrantes profectus eſt. Poſtulavit ab hominibus non tantum mores ad rectæ rationis leges confirmatos, ſed & candorem, pietatem exactiſſimam, & totos per artus diffuſam. Divinæ enim quam promulgavit Philoſophiæ genus, ut M. Eraſmi verba mea faciam *in affectibus ſitum verius, quam in Syllogiſmis, quæ vita magis eſſet, quam diſputatio, afflatus potius, quam Eruditio, transformatio denique magis, quam ratio.* Hinc factum, ut Religionis Antiſtites, in meram hiſtrioniam caſtiſſimum Dei cultum mutantes, graviſſime non ſemel perſtrinxerit, & iram divinam iis intentaverit. Etiam non ſemel tangi ſe miſericordiâ tot hominum aberrantium, effuſis lachrymis oſtendit. In eo enim ſummam voluptatem percepit cum, quæ divinitus impoſita erant, exequeretur, & incrementum veri caſtique cultus Dei oculis cerneret. Mortem denique non pro ſe, quippe innocentiſſimo, ſed aliis perpeſſus eſt, pro

hoſtibus oravit, ipſoque opere oſtendit, ſe divinitus miſſum eſſe, cœlo terrâque cohorreſcentibus, & auctoritatem ejus comprobantibus. Idem dicendum de diſcipulis. Non quidem ipſi ſe Legislatores eſſe dicebant, ſed Legatos tantum ſummi rerum omnium Domini. Ejus nomine loquebantur: Eum in finem provocabant non ſolum ad doctrinam cœlitus acceptam, & dona linguarum, ſed imprimis ad *miracula*, divinæ miſſionis certiſſima argumenta. In cultum publice receptum & Judæorum & Gentilium invehebantur graviſſime, magnaque auctoritate docebant & Judæos & Gentiles modum Numen præſtantiſſimum colendi ignorare; ponendas igitur hactenus præconceptas opiniones, alios mores induendos, alia Deum propitium reddendi adhibenda media. Hæc frequentiſſimè ingeminarunt, inter promiſcuam turbam, in foro, in Conventibus, in Curiâ denique, hanc divinam ſententiam conſtantiſſimè inter mille tormenta defenderunt & morte confirmarunt. De quo mox plura.

§. XV.

Tandem conſideremus vim, quam habuit doctrina Socratis in animis hominum; & con-

& conferamus ſimul incredibilem efficaciam doctrinæ Jeſu Chriſti. Præcipui diſcipulorum Socratis erant, Plato, Ariſtoteles, Xenophon, Æſchines, Cebes, Ariſtippus, Zenó, &c. Cleombrotus & Ariſtippus, teſte Laertio in hujus vita, apud Laidem nobile ſcortum verſabantur, cum Socrates in vinculis eſſet. Poſt mortem ejus in diverſas ſectas abiverunt, & nobiliſſimam de moribus doctrinam, inutilibus quæſtionibus deturparunt. Quidam perplexis diſputationibus inhiabant, & in Syllogiſmis potius conficiendis, quam moribus emendandis occupati erant, regulas etiam recte vivendi tales excogitabant, quæ a quovis Agyrta præſtari poſſent: alii deceptricis imaginationis ludibria ſequentes, quæſtiones in medium proferebant, quas ipſi non intellexerunt. Plato ille ingenium habuit ad *fanaticiſmum* aptiſſimum, nec puduit eum Præceptorem ſuum de *amore* ita loquentem inducere, ut caſtæ aures vix ſine offenſione transmittere poſſint; alii voluptatem ſectabantur, alii denique ingenium exercebant in enodandis cauſarum naturalium principiis; ſinguli autem mentis emendandæ, aut nullam, aut exiguam curam habebant. Tantum abeſt, ut virtutis ſtudium, ad quod

ſingulos adhortabatur Socrates, excolerent ipſi, omnibusque commendarent, ut potius nobiliſſima hæc Philoſophiæ pars tantum non penitus neglecta ſit. Plato & Ariſtoteles ita obſcurè de ſummo rerum omnium Domino locuti ſunt, ut difficulter eorum ſententiam capere poſſimus. Idem Plato cultum publice receptum mutandum eſſe minime exiſtimavit. In Epinomide exerte hoc profitetur, τουτων παντων, inquit, ὁ νομοθετης, ὁστις νουν κεκτηται και τον βραχυτατον, ουποτε μη τολμηση καινοτομων, ἐπι θεοσεβειαν, ἡτις μη σαφες ἐχει τι, τρεψαι πολιν ἑαυτου, και μην ουδ᾽ ὡν ὁ πατριος νομος ειρηκε περι θυσιων ἀποκωλυσει, μηδεν το παραπαν ειδως, ὡσπερ ουδ᾽ ὀν δυνατον ειδεναι τι θνητη φυσει των τοιουτων περι. i. e. *horum omnium Legislator, qui vel minimum mentis habeat, nunquam aliquid innovabit. Cavebit enim, ne ad novum minus certum religionis cultum civitatem ſuam vertat. Nec, quæ patriâ lege vel conſuetudine de ſacrificando firmata ſunt, movere audebit. Scire namque debet, mortali naturæ non eſſe poſſibile, certi quicquam de his cognoſcere.* In Ariſtippo evanida ſunt illarum veritatum, quæ omnium momentoſiſſimæ ſunt, veſtigia. Nemo ex iis aliquo pro gloriâ Dei Zelo flagravit; ſed aut voluptatibus inhiabant, aut literis ad delectationem

tionem vacabant. Cæterum ea, quæ ad emendationem generis humani facere poſſent, turpiter negligebant. Hinc ipſe Socrates diſcipulis ſuis & propagationi doctrinæ ſuæ diffidebat. Audi eum coram Judicibus ita loquentem in Apologia apud Platonem pag. 12. Ἐαν γαρ με ἀποκτεινητε, οὐ ῥαδιως ἀλλον τοιουτον ἑυρησετε. ἀτεχνως, εἰ και γελοιοτερον εἰπειν, προσκειμενον τη πολει ὑπο του θεου, ὥσπερ ἵππῳ μεγαλῳ μεν και γενναιῳ, ὑπο μεγεθους δε νωθρωτερῳ, και δεομενῳ ἐγειρεσθαι ὑπο μυωπος τινος. Ὁιον δη μοι δοκει ὁ θεος ἐμε τη πολει προστεθεικεναι τοιουτον τινα, ὃς ὑμας ἐγειρων και πειθων και ὀνειδιζων ἑνα ἑκαςον, οὐδεν παυομαι, την ἡμεραν ὁλην πανταχου προσκαθιζων. τοιουτος οὐν ἀλλος οὐ ῥαδιως ὑμιν γενησεται. i. e. *Si enim me interfeceritis, haud alium talem repeerietis, vere quidem, & ſi forte id dictum ridiculum eſt, civitati veſtræ a Deo adhibitum, velut equo cuidam magno & generoſo, ſed ipſa mole pigriori, atque a tabano aliqua excitari indigenti: qualem videtur me Deus civitati addidiſſe, qui ſingulos exuſcitans & monens & objurgans non ceſſo diem totam vobis aſſiſtere. Talem vero alterum non facile nanciſcemini o Viri Athenienſes.* Verum eſt, pœnituit mox Athenienſes, talem virum interfeciſſe, verum etiam, quosdam eam ob cauſam pœnas dediſſe. Plutarchus de *in-*

vidia & *odio* p. 556. ita ait : *Eos , quorum calumnia Socrates fuit oppreſſus , ut extremè malos ita oderunt , itaque averſati ſunt Cives , ut neque ignem eis accenderent , neque interrogantibus reſponderent , neque in balneo aquâ uterentur eâdem , ſed quâ illi laviſſent , eam tanquam pollutam juberent a miniſtris effundi: donec illi impatientiâ odii ſe ſuſpenderunt.* Hæc quidem Plutarchus graviſſimus auctor. Sed nec ipſe, nec alii teſtantur, Athenienſes alios mores induiſſe, cultum Deo digniorem recepiſſe. Verbo, doctrina Socratis *majorem vim in animis hominum non habuit*, *quam alia quædam philoſophandi methodus.* Certe, quantum ex hiſtoria conſtat , Athenienſes ſuperſtitionem minime rejecerunt. Diſcipuli & Sectatores Socratis , quisque pro ingenii indole, philoſophabantur, & inanibus diſputationibus tempus miſerè perdebant. Nemo, nemo, inquam, ad cultum caſtum Deo exhibendum cæteros adhortabatur: nemo mortem pro *unius Dei* gloriâ oppetere volebat. Plerique erant adſentatores , animalia gloriæ, molles, diſputaces. Quis antem credat , cæteros homines virtuti operam daturos, pravis ſtudiis valedicturos & mentem mutaturos eſſe *talibus ducibus ?* quis ſpem meliorum temporum a

Sacri-

Sacrificulis, hominibus, ut rerum divinarum ignariſſimis, ſic peſtilentiſſimæ Superſtitioni addictis exſpectare poterit? hinc teterrima Superſtitio orbem inundavit, & omnia ad interitum vergebant, uſque dum divina Bonitas extraordinario quodam auxilio generi humano medelam afferret.

§. XVI.

Præſtitit hoc Ipſum Salvator noſter. Non ſolum enim vitam vixit ſanctiſſimam, & Deo digniſſimam, non ſolum potentiam ſuam in miraculis, & vi, quam exerebat in animis hominum, oſtendit; ſed & prædixit, fore ut nec portæ inferorum, nec Tyrannorum violentia, nec tormentorum æſtus, progreſſui Sanctiſſimæ Religionis, prævalerent. Hâc ſpe meticuloſos, & de futuro anxios diſcipulorum animos erexit, & infinitum præmium conſtantiæ promiſit. Illi, quanquam initio timidi erant, quidam etiam eorum Magiſtri optimi proditor, alter viribus plus æquo fidens turpiter lapſus, omnes tamen Unico excepto, in unum conveniebant, diſciplinam a Magiſtro traditam forti animo tuentes, neque ulla minarum, aut perſecutionum vi, a Sanctiſſima Religione defen-

ſendenda ſe abripi patiebantur. Ille Ipſe Petrus, qui paucis ante diebus turpiter Magiſtrum metu mortis deſeruerat, ad Synedrium Judæorum vocatus, Antiſtitibus illis Sacrorum in faciem dixit: *Hoc ipſe Jeſus, quem cruci adfixiſtis, a morte revocatus eſt, & hujus rei nos ſumus teſtes.* Omnes autem dono miraculorum, & linguarum cœlitus donati, quaquâverſum iter faciebant, & generoſo impetu incitati, inter mille labores, & perſecutiones, nullo habito gloriæ, aut utilitatis reſpectu, cunctos ad amplectendam divinam Religionem invitabant. Quæ doctrina etiam tantam vim habuit in hominum animos, ut Senes & Juvenes, Docti & Indocti, utriuſque Sexus, certatim ad eam profitendam & defendendam ruerent, vitamque Deo, ratione, digniſſimam inſtituerent. Non obſtabant præconceptæ opiniones, veluti cum lacte materno hauſtæ, non chariſſimorum pignorum lachrymæ, non commoda hujus vitæ, non exilium, quo minus Religionem illam tuerentur; imo, quod magis eſt, ne quidem exquiſitiſſima tormenta eos perterrefacere poterant. Hinc ad martyria ſerenâ fronte, animoque imperterrito, properabant, & citius quidem aliquando, quam ipſa neceſſitas poſtularet.

Scio,

Scio, quosdam dicturos, ſuperſtitionem multum etiam ad hoc contuliſſe, provocabunt ad rationes, quas in medium protulit Eruditiſſimus Dodwellus in diſſertat. de Cauſis martyrii. Concedam, ſi ita velint, quosdam aut pertinaciâ, aut nimio martyrii deſiderio abreptos, ſine ſufficientibus rationibus, tam intrepido animo mortem perpeſſos; at omnes, vel plerosque, ſolis his rationibus commotos, eo conſtantiæ proceſſiſſe, vix credere permittit humanæ naturæ indoles, quæ dolores exquiſitos ſine cauſâ ſibi concitare non ſolet. Eadem olim fuit natura humana, quæ nunc eſt. Quæ dolorem excitare ſolent fugimus, præſertim ſi nulla adjuncta eſt utilitas. Hiſtoria Eccleſiaſtica ſatis docet, multos perſecutionis æſtu, aut fugâ ſibi conſuluiſſe, aut aliud locutos, quam quod animo preſſerant. Sine ratione plerique Religioni addicti ſunt, iis in locis, in quibus ſine perſecutionis metu ſecure vivere poſſunt; at ut homines exquiſitiſſima tormenta, quæ facile evitare poſſent, perpetiantur, difficulter credi poteſt. Recte Lactantius Lib. V. cap. XIII. *Si feminæ ſexus infirmitate labuntur, (nam interdum iſti muliebrem & anilem ſuperſtitionem vocant) Viri certe ſapiunt. Si pueri, ſi adoleſcentes impro-*

improvidi ſunt per ætatem, maturi certe ac ſenes habent ſtabile judicium. Si una Civitas deſipuerit, ceteræ utique innumerabiles, ſtultæ eſſe non poſſunt. Si una provincia, una natio providentiâ caret, cæteras omnes habere intelligentiam recti neceſſe eſt. Quum verò ab ortu Solis uſque ad occaſum lux divina ſuſcepta ſit, & omnis ſexus, omnis ætas & gens & regio unis ac paribus animis Deo ſerviat, eademque ubique ſit patientia, idem contemtus mortis; intelligere debuerant, aliquid in ea eſſe rationis, quod non ſine cauſa uſque ad mortem defendatur, aliquid fundamenti ac ſoliditatis, quod eam religionem non tantum injuriis, & vexatione non ſolvat, ſed augeat ſemper, & faciat firmiorem. Verum eſt, multos ex Chriſtianis & magnam eorum partem fuiſſe homines ſimplices & ἀπαιδεύτους. Sed illi homines ſæpe minore præconceptarum opinionum mole obruti eſſe ſolent, quam Eruditi. Hi enim plerumque inani diſputationum στρεβλώσει capti, variisque dubiis circumſepti, mille elabendi rimas quærunt, nec tanto Zelo pro Dei gloriâ ardent. Ipſe, Magnus aliâs Vir, Eraſmus in Epiſtolis ſuis fatetur, ingenium ſuum ad martyrii gloriam reportandam ineptum eſſe. Supponit autem illorum hominum objectio, ad ſalutem

tem conſequendam, & veram Religionis indolem perſpiciendam, opus eſſe ſyſtematicâ quâdam cognitione omnium illarum propoſitionum, de quibus Eruditi inter ſe diſputant, quod minime credo. Purgatio animi a pravis adfectionibus, ſolida quædam perſuaſio de divinitate Religionis Chriſtianæ, ejusque naturâ & indole, amor virtutum Chriſtianarum, ſtudiumque ardens Deo placendi & convenienter huic Religioni vivendi plus efficit, quam notitia omnium rationum & objectionum de certis Religionis capitibus, quæ inter diſſidentium Chriſtianorum familias agitantur. Quæ ipſa etiam primis & antiquiſſimis temporibus, rariora erant, quam noſtro Seculo, quo nulla ferè ætas ſufficeret, ad cognoſcendas, nedum examinandas controverſias, quæ ſenſim ſenſimque ortæ ſunt. Loquor autem de plebe non de Doctoribus, qui majori rerum cognitione inſtructi eſſe debent. Quod ſi jam addas, primos veritatis hujus cœleſtis Doctores, homines fuiſſe, nullis diſciplinis excultos, artis recte ratiocinandi ſecundum leges Philoſophorum imperitos, nullâ humanâ auctoritate, aut præſidio munitos, magis patebit, admirandum plane fuiſſe progreſſum hujus Religionis.

Si

Si enim homines fuiſſent, ſummâ ingenii acie inſtructi, variis linguis & diſciplinis exculti, ad genium Seculi compoſiti, haberent quod objicerent illi, quibus Sanctiſſima Religio diſplicet; dicere poſſent, ejusmodi homines facile poſſe decipere ſimplices. At alios Deus pro infinitâ ſuâ Sapientiâ elegit. Eleganter Lud. Vives Lib. II. de veritate fidei: *Miſit (inquit) Deus pauciſſimos ad quamplurimos, rudes ad peritiſſimos. Erat enim mundus ingeniis atque artibus excultus, ſi unquam aliâs, ne quis fucum factum, aut dolo captos homines poſſit ſuſpicari; miſit infantes ad diſertiſſimos atque eloquentiſſimos, miſit ſimplices ad aſtutos, inermes ad armatos, imbelles ad bellicoſos, inopes ad imperium populi Romani. Expediebat tantam eſſe in primis illis ædificii hujus exſtructoribus humilitatem, ne ipſi humanis viribus artibusque aliquid tribuerent, ut in iis ſpei quicquam aut fiduciæ collocarent; Sed ſibi penitus diffiſi, ab ope ac præſidio penderent Dei. Tum ne quis ſtulte ac dementer aliquid ex iis, quæ facta eſſent, humanæ potentiæ attribueret.* Hactenus Vives. Chriſto Jeſu ergo Salvatori noſtro debemus, quod melior orbis pars habeat religionem Deo convenientiſſimam, Deo digniſſimam, cultum caſtum & ab omni

omni ſuperſtitionis labe purgatum. Hæc Religio etiamſi hinc inde a male feriatis hominibus variis ingenii humani ſcoriis obtegatur, emicat tamen ſatis, ſi rite perpendatur, divina illius Origo & admirabilis pulchritudo, adeo ut eâ nihil excellentius, nihil ad perficiendam hominis mentem aptius excogitari poſſit. Miramur & ſtupemus igitur merito, βαρβαροφωνους ἀνθρωπους την ἑλληνικην ἐυγλωττιαν νενικηκοτας, και τους κεκομψευμενους μυθους παντελως ἐξεληλαμενους, και τους ἁλιευτικους σολοικισμους τους ἀττικους καταλελυκοτας ξυλλογισμους. *homines barbari Sermonis græcæ Eloquentiæ facundiam ſuperaſſe, ſciteque ornatas fabulas, penitus profligatas, piſcatorumque ſolœciſmis diſſolutos fuiſſe atticos Syllogiſmos*, verba ſunt Theodoreti p. 552. Ed. Sirmondi. Sine Chriſto & Apoſtolis, religio omnis in meras ineptias, tenebras, & otioſorum hominum deliramenta degeneraſſet, ſine his præſtantiſſimi Philoſophi fruſtra ratiocinando, pertinaciſſimo morbo, qui venas omnes pervaſit, medelam attuliſſent. Sive igitur Bonitati divinæ, ſive doctrinæ ipſius præſtantiæ, adſcribas felicem illum ſucceſſum Religionis Chriſtianæ, ſatis patet, majorem vim eam in animis hominum habuiſſe, quam Socratis & Celeberrimorum Philo-

ſophorum accuratiſſimas ratiocinationes. Scio difficultatem haud levem quosdam propoſituros. Provocabant nimirum, ut hanc efficaciam Religionis Chriſtianæ extenuent, ad *Vitam plerorumque, qui Chriſtiani vocantur*, quæ adeo eſt vitiis contaminata, ut difficulter credamus, Religionem illam radices egiſſe, in animis eorum. Utinam tam facile rem ipſam negare poſſemus, quam facile oſtendere poſſumus, cauſas hujus perverſitatis minime impedire, quo minus admiranda ſit efficacia in Religione Chriſtianâ ad animos hominum in melius mutandos. Sed cum heîc loci quæſtio hæc graviſſima examinari haud poſſit, ablego illos, qui hanc quæſtionem movent, *ad Eximii Theologi Werenfelſii diſſ. quintam*, in qua hanc ipſam objectionem proponit & diſcutit, & *addo Excellentiſſimi hujus Viri, Amicum Oſterwaldium Theologum itidem, & Pium & Perſpicacem, qui in aureo libello, a quibusvis Theologiæ Candidatis ſedulo evolvendo, de corruptionis fontibus, inter Chriſtianos graſſantis* ad hanc ipſam objectionem prolixe reſpondet. Hoc unicum addimus, nos ideo Philoſophiam Socratis minime deprimere, quod pauciſſimi ad ejus normam vitam exegerint: Sed contendimus,

quan-

quantacunque fuerit ejus præſtantia, longiſſime tamen eam infra Relig. Chriſtianæ dignitatem poſitam eſſe, non ſolum reſpectu efficaciæ, quæ ex ipſius Religionis indole petitur, ſed & propter auxilium Divinum, quod Deus ſuppeditat illis, qui ex animo Religioni illi convenienter vivere volunt. Interim & nos *dolemus*, in tanta Veritatis luce, tam paucos reperiri, qui ad excellentiſſimam hanc Religionem vitam componant; *dolemus*, homines quidem de Religione diſputare velle, ipſius autem præcepta ſanctiſſima obſervare nolle; *dolemus*, nos hodierno tempore minime, quod olim tamen factum legimus, provocare poſſe, *ad emendatiſſimos Chriſtianorum* mores, *tanquam ad certiſſimum Religionis Chriſtianæ Argumentum.* Sed hæc tamen non impediunt, quo minus divina illa Religio vim ſuam exerat in multorum animis. Sunt enim, Deo ſit laus, non pauci, qui divinam illius vim ſentiunt, & qui nondum ſentiunt, fatentur tamen ipſam Religionem, in ſe ſpectatam, omnium præſtantiſſimam eſſe. Unde concludimus tandem, Religionem Chriſtianam, ſive indolem doctrinæ, & præceptorum, ſive Auctorem & diſcipulos, ſive denique Succeſſum ejus perpen-

O 2 damus,

damus, præſtare multum Philoſophia Socratis. Et hæc ſunt, Venerande HULDRICE, quæ de hoc argumento meditatus ſum, non alium certe in finem, quam ut præſtantiam Religionis Chriſtianæ, de cujus divinâ origine perſuaſiſſimus ſum, extollerem, & ſi fieri poſſet, homines ad eam amandam, inducerem. Satis enim me vixiſſe arbitrarer, ſi tenuis ille labor unum tantum ab erroribus liberatum ad iter cœleſte direxerit. Si minus recte præſtiti, quod præſtandum erat, laudabis ſaltem Voluntatem. Sed verbum non addam.

Vale.

III.

Brevis notitia Codicis MS.
qui varios ſermones in Concilio Conſtantienſi habitos complectitur.

Humaniſſime hunc cum aliis pridem pro ſua, qua me complectitur, benevolentia e bibliotheca Monaſterii Blavifontani mecum communicavit Vir Reverendiſſimus atque Excellentiſſimus, D. PHIL. HENRICUS WEISSENSEE, Abbas tum Blavifontanus, nunc vero Abbas Hirſaugienſis & Celſiſſimo Wirtembergiæ Duci a Conſiliis Eccleſiaſticis, literarum ac literatorum Fautor maximus, quem propitium Numen Wirtenbergico Sioni atque Heliconi diutiſſime ſervet incolumem & omnigena proſperitate beatum. Scriptus eſt Codex Anno MCCCCLXXXII. In ejus fine hæc leguntur haud illepida: *Acta ſunt hæc in Monaſterio S. Johannis Baptiſte in Blauburen Anno MCCCC82. vices Chriſti gerente in eodem loco Reverendo in Chriſto Patre Dominoque Hainrico Schmid. Eodem anno in eodem loco apparuit rara avis, capitulum provinciale*

dico, in quo multa bona comeſta, pauca geſta ſunt. Eodem anno peſtilencia regnavit per totum dominium Dominorum de Wirttemberg & fere per totam Sueviam. Continentur in eo præter alia Sermones XXVIII. in Concilio Conſtantienſi habiti, e quibus haud pauca teſtimonia de miſerrima Eccleſiæ ejus ævi facie decerpi poſſent. Dabimus heic eorum tantummodo indicem, quos in Actis Concilii Conſtantienſis, ac tertia Hiſtoriæ literariæ Reformationis Parte haud vulgavit Celeb. Hermannus von der Hardt, iis fortaſſe tum non inſtructus.

Sermo fratris Matthæi de Aula Regia Ordinis Ciſtercienſ. Magiſtri in artibus ac S. Theol. Profeſſ. habitus Domin. 4. poſt Trinit. Text. *Eſtote Miſericordes.*

Sermo fratris Joannis Zachariæ S. Theol. Prof. Ord. Heremitarum S. Auguſtini, unius de Ambaſiatoribus almæ Univerſit. ſtudii Erdfordienſ. A. 1415. Text. *Gratia vobis & pax.*

Sermo Joannis Gerſonis Cancellarii Pariſienſ. A. MCCCXV. Text. *Obſecro vos tanquam advenas & peregrinos.* 1. Pet. II.

Sermo Anonymi poſt clandeſtinum receſſum olim Joannis Papæ XXIII. A. MCCCCXV. incipit: *Reverendiſſimi in*

Chriſto

Chriſto Patres & Domini Præſtantiſſimi, Eccleſiæ Sanctæ Dei Cardines immobiles, inflexibilesque Columnæ. Almi Numinis auxilio primitus invocato.

Sermo fratris Alexii Ordinis Minor. Epiſcopi Placentini, Domin. II. Quadrageſ. A. MCCCCXVI Text. *Faciamus hic tria tabernacula.* Matth. XVII.

Sermo Anonymi de Nativitate Mariæ Virginis. Text. *Liber generationis Jeſu Chriſti.* Matth. I.

Sermo Fratris Bernhardi Baptiſati Monachi & Abbatis Ord. S. Bened. in S. Theologia Licentiati A. MCCCCXVI. Domin. III. poſt feſtum paſch. Text. *Plorabitis & flebitis vos, mundus autem gaudebit,* &c. Jo. XVI.

Sermo Joannis de Rotha Ordinis Minor. Vicegeneralis ac S. Theol. Prof. A. MCCCCXVI. in feſto Nativ. Mariæ inc. *In JEſu Chriſti nomine te flagitante virgine, quæ Deum peperiſti, thema fiendi ſermonis texam. Generationis liber JEſu Chriſti.*

Sermo Magiſtri Mauricii de Praga S. Theol. Profeſſ. Dominica VII. poſt feſtum Pentecoſt. Text. *Attendite a falſis prophetis.* Matth. VII.

Sermo Magiſtri Jacobi Epiſcopi Placentini in exequiis Domini Cardinalis Barenſis. inc. *Mihi occaſum flebilem, Reverendiſſimi Patres & Domini, dolenter & amariſſime recolenti* &c.

Sermo Generalis Ordinis Prædicatorum Dominica I. Quadr. A. MCCCCXV. inc. *Reverendiſſimi Patres & Domini Præſtantiſſimi, Domini Cardinales, Cardines terræ excellentiſſimi, Præſules, Doctores eximii, Paſtoresque fidelium animarum, ſuper quibus poſuit Deus orbem. Etſi juxta ſacri canonis veritatem omnia ſuis debent convenire temporibus.*

Sermo Anonymi A. MCCCCXV. d. 15. Septembr. Text. *Obſecro vos, ut ſitis in caritate radicati.* Eph. III.

Sermo Epiſcopi Firmani Ordin. Minor. A. MCCCCXVI. in feſto corporis Chriſti. Text. *Caro mea vere eſt cibus.* Jo. VI.

Sermo Anonymi. Text. Dominus dabit vobis ſignum: *Ecce virgo concipiet & pariet filium.* Jeſ. VII.

Sermo Anonymi de contemtu ſacri Concilii. Text. *Filius noſter iſte protervus & contumax eſt, noſtra monita audire contemnit.* Deuter. XXI.

Opere

Opere pretium eſt, ex hoc quædam decerpere. Habitus eſt in Joannem Archiepiſcopum Moguntinum, & quidem ab ipſo, uti videtur, Martino V. Pontifice Maximo. Meminit enim Orator prædeceſſorum ſuorum, a quibus multa beneficia & ipſum archiepiſcopatum Joannes acceperit, ſubque ſermonis finem, ſua auctoritate nixus, graves in eum pœnas ſe decreturum minatur. Ita autem in eum inter cætera invehitur: *Prædeceſſores noſtri & nos & iſta ſancta mater Eccleſia unum filium genuit Joannem Archiepiſcopum Moguntinenſem, & non ſolum genuit, immo fovit, immo indulgentius educavit, immo ipſum ad unam de ſolennioribus eccleſiarum exaltavit. Sed iſte filius protervus & contumax patris & matris contempſit imperium, immo etiam contra patrem & matrem conſpiravit, inimico & hoſti eccleſiæ adhærendo, ſicut magis declarabitur infra. Ergo merito vocandus fuit, ut compareret coram ſenioribus, id eſt, coram iſto ſacro Conſiſtorio, cujus auctoritate eſt judicandus, ut poſtmodum ſubſequatur increpatio dura & monitio talis, quæ cedat ceteris in exemplum, ut de eo merito proponamus verba textus.* Exprobrat dein nonnullis interjectis illi beneficia, ab eccleſia in eum collata, fuiſſe ſcilicet eum a

O 5 Do-

Domino Joanne ad Archiepiſcopatum promotum, in partibus, uti vocant, conſecratum, palliumque ipſi miſſum, graves quoque proceſſus contra illos, qui caſtra Archiepiſcopatus detinebant, in ipſius favorem ab eo inſtitutos: per Dominum Benedictum etiam ejusque nuncios in Germaniam miſſos curatum, ut poſſeſſionem archiepiſcopatus obtinuerit. Deinde, quam ingratum is contra erga eccleſiam ſe præbuerit, his verbis ediſſerit: „Iſte poteſt dici valde protervus, vel ſuperbiens, vel valde crudelis & ferox erga matrem ſanctam eccleſiam. Poſt enim ſuſcepta tanta beneficia ſtatim adheſit Bavaro, de hereſi & ſciſmate condemnato: *& preſtitum iſti jusjurandum eccleſie fidelitatis dicitur omagium feciſſe Bavaro & jusjurandum fidelitatis preſtitiſſe*: (*a*) & ita fautor hereticorum dici poteſt. Omni die vadit ad ſua conventicula: ſi vera ſunt, que nobis relata ſunt, ipſe ſuper omnes homines tenet eum in ſuperbia ſua, in ſua malicia, nec permittit venire ad reconciliationem ſuam. Ipſe enim ligam di-

„citur

(*a*) Quæ alio charactere imprimenda curavi, mendoſa eſſe, facile vides.

citur feciſſe cum eo non verendo in- „ currere ſententias latas per Dominum „ Joannem Papam. Ipſe nihilominus „ cum capitulo ſuo dicitur intraſſe multa „ capitula in prejudicium iſtius ſancte ec- „ cleſie, perjurium perjurio cumulando, „ que capitula diffuſius continentur in ci- „ tatorio. — — Ut addat peccatum pec- „ cato, non ſolum protervus eſt in com- „ mittendo, ſed etiam contumax in o- „ mittendo. Contumax enim ſecundum „ Iſidorum L. X. Etymolog. dicitur, quia „ contemnit vel negligit. Iſte autem ci- „ tatus ſuper multis criminibus, primo „ per deceſſorem noſtrum Dominum Be- „ nedictum, (jam erunt cito ſeptem an- „ ni) poſtmodum vero per nos, (hodie „ eſt jam annus vel circa,) poſt multas „ prorogationes, tandem in termino pro- „ rogato contumaciter venire contem- „ pſit, mittens aliquas excuſationes, quas „ prædeceſſor noſter frivolas reputavit. „ Ergo contumax eſt & merito. „ Tandem multis interpoſitis ita invectivam hanc orationem finit: „ Quia ergo ver „ ba non ſufficiunt, opus eſt facto. Et „ ideo quia iſte citatus venire contempſit „ & excuſationes quaſdam miſit, primo „ excuſationes illas, ſicut propoſite & „ ſcripte „

„ſcripte ſunt, frivolas reputamus, & „(*ipſum*) ab officio & beneficio ſuſpen„dimus, ad penas alias, prout ſuadebit „juſticia, proceſſuri. Ergo quilibet ex„emplo illius territus attendat ſibi illud „Prov. XXIII. Audi fili patrem tuum, „qui genuit te, & non contemnas, cum „ſenuerit mater tua &c.„ Hæc ideo huc transferre volui, quod ejus rei, niſi mea in inquirendo me fefellerit induſtria, haud meminerint Hardtius & Lenfantius. Stetiſſe equidem illum a partibus Joannis XXIII. & poſt ejus fugam e Concilio quoque digreſſum (*b*) uterque annotavit (*c*): criminis vero illius, cujus eum Pontifex reum peragit, a neutro, quod ſciam, fit mentio. Nec ego ſane, quo illa accuſatio tendat, novi, ab aliis id edoceri cupidus. Cæterum incognitus fuit hic Codex, in Wirtembergia latens, Viro, dum viveret, Celeberrimo, & rerum Germanicarum,

(*b*) Non igitur ingratus in Joannem Papam fuit.

(*c*) Ille in Act. Concil. Conſtant. Tom. IV. Part. II. f. 55. & Part. III. f. 148. ſq. hic in Hiſtoria Concilii Conſtant. Gallice ſcripta p. 79. 83. 141. edit. Amſtelod. 1714. ubi etiam refertur, per legatos eum ſe Concilio excuſaſſe, nec non p. 402. fuiſſe vero Concilio ſemper ſuſpectum: tandem autem A. 1417. a Cæſare inveſtitum p. 442.

nicarum, judice Herm. von der Hardt, ſcrutatori ſagaciſſimo, Jo. Ulrico Pregizero, quod ex deſcriptione itineris ab eo pro luſtrandis Conſtantienſis Concilii MSCtis, juſſu Sereniſſimi Würtembergiæ Ducis, olim confecti apparet (*d*). Continet vero hoc Volumen præter pauca alia etiam Judicium Magiſtrorum Academiæ Pragenſis de propoſitionibus quibusdam Jo. Münſingeri, a me in octavo hujus opellæ faſciculo (*e*) publici juris factum; nec non Judicium Magiſtrorum & Doctorum Academiæ Viennenſis, &c. de iisdem, quod ha[illegible] vice ex apographo curate ſcripto Summe Venerandi Superintendentis Bietigheimenſis Domini Georg. Valentini Zeis cum lectoribus meis communicare viſum eſt.

(*d*) Exhibetur ea a Celeb. Hardtio in Prolegomenis Actorum Concil. Conſtantienſ. f. 8. ſqq.

(*e*) P. 511. ſqq.

IV. Judi-

IV.

Judicium Magiſtrorum Academiæ Viennenſis de propoſitionibus quibusdam Jo. Munſingeri.

Sequitur Declaratio Magiſtrorum & Doctorum Viennenſium.

In nomine Domini Amen. Anno Nativitatis ejusd. 1386. Indictione Nonâ, Pontificatûs in Chriſto Sanctiſſimi Patris & Domini noſtri, Domini Urbani divinâ providentiâ Papæ ſexti Anno nono, 2. die menſis Junii, hora ſexta, in oppido Wiennenſi Pataviensis Diœceſeos in Collegio Domini Alberti Ducis Auſtriæ, &c. in comodo habitationis Venerabilis Domini M. Hainrici de Oyta Præpoſiti Widenburgenſis S. Theologiæ Doctoris eximii, in mei Notarii Publici infra ſcripti, teſtiumque ſubſcriptorum ſpecialiter ad hoc vocatorum & rogatorum præſentiâ, perſonaliter conſtituti Venerabiles Patres, Domini & Magiſtri, Dn. Leonardus Oblegannenſis Dioc. Ordinis S. Auguſtini, Conradus de Ebraco Abbas Morimundi Herbipolenſis Dyoc. Ord. Cyſtercienſis, Hainricus de Langenſtain, alias dictus de Haſſia Moguntinenſis Dyoc. Hainricus de Oyta præli-

prælibatus, Fridricus de Nürmberga Bambergenſis Dyoc. Ordinis S. Mariæ de Monte Carmeli, Andreas Patavienſis Dyoc. Ordinis Cyſtercienſis, S. Theologiæ egregii Profeſſores, attentis humilibus & devotis precibus, ſupplicationibus & petitionibus decentibus cum magna inſtantia dudum eisd. per honorabilem Virum Dn. Johannem Münſinger exhibitis & porrectis ſuper articulis infra ſcriptis lumine Theologicæ veritatis delucidandis, & eorum dubiis penitus removendis, magiſtralem eorum Declarationem in quodam quaterno papireo per eos tunc publice & legittimè exhibito & producto de verbo ad verbum deſcriptam tradiderunt, oſtenderunt, protulerunt & legittimè aſſignarunt, Omnes & ſinguli alta voce, alta, expreſſa & intelligibili voce ipſam Declarationem de ipſorum omnium & ſingulorum deliberata determinatione proceſſiſſe & legittime emanaſſe affirmantes. Cujus quidem Declarationis & quaterni papirei tenor per omnia de verbo ad verbum erat & eſt iſte: Petrus Apoſtolus J. Chriſti, Catholicæ gregis Paſtor & Doctor ab eod. ſingulari Privilegio conſtitutus, vigilandum præcipuè in his, quæ fidei ſunt Chriſtianæ inſinuans hortatur omnes, maxime

me autem Præſides & Doctores, dicens: Dominum J. C. ſanctificate in cordibus veſtris parati ſemper ad ſatisfactionem omnipotenti, &c. Et quare hoc, niſi quòd fideles nullo dubitationis ſcrupulo in credendo facillent & ne facillantibus error ſurrepat, aut ne quisquam plus vel aliter ſapere quam . . . conatus, ſimplices Chriſti ſcandalizet, ſed pervigili Catholicæ eruditionis exercitio hujusmodi amotis errorum exercitiis fideles Chriſti creſcant in virtute, roborentur in ſpe, perficientur in fide. Hæc n. ſunt propter quæ in principio Dominus Jheſus ab initio quosd. poſuit in Eccleſia Apoſtolos, quosd. v. paſtores & Doctores ad conſummationem ſanctorum in opus miniſterii ad edificationem corporis Chriſti miſtici i. Eccleſie ſeu populi Chriſtiani. Itaque m. hac ratione temporalium ſtudiorum fructuoſa exercitia erexit Spiritu S. edocta Apoſtolica auctoritate. In quibusd. veritatis gymnaſiis erudiuntur ſimplices, creſcunt Doctores in doctrina Katholicæ veritatis approbati, exeuntque inde pugiles pro fide, exeunt & canes gregem dominicum à lupis defenſuri. Ibi diſtinguuntur dubia, elucidantur credenda, & dogmata reprobantur inſana. Acuitur

gladius

gladius Spiritus, qui eſt verbum Dei, politur lorica fidei, fabricatur omnis armatura Dei, contra nequitias ſpirituales in cœleſtibus, contra pſeudoprophetas, qui veniunt in veſtitu ovium, intrinſecus autem ſunt lupi rapaces. Securè igitur & legittimè illic pro habenda diſcuſſione magiſtrali recurrendum eſt, quicquid ſcrupuloſæ quæſtionis ubicunque in his, quæ religionis ſunt Chriſtianæ, fuerit ſubortum, admonente Scripturâ Devt. 17. Si difficile & ambiguum apud te judicium eſſe perſpexeris, ſurge & aſcende in locum, quem elegerit Dominus Deus tuus, veniensque ad ſacerdotes Levitici generis quæras ab eis, qui indicabunt tibi judicii veritatem, & facies quæcunque dixerint, qui præſunt loco, quem Dominus elegerit, & docuerint te juxta legem ejus, ſequerisque ſententiam eorum non declinans ad dextram vel ad ſiniſtram. Cùm ergo ſacerdotibus Vet. Teſt. ſucceſſerint apoſtoli, paſtores & doctores, ut docet Apoſtolus, multo magis utique ſub lege Chriſti, veni etenim non ſolvere legem ſed adimplere, à fidelibus ſuper dubijs miſteria Chriſtianæ religionis concernentibus diſcutiendis ordo præſcriptus minimè debet negligi aut obmitti. Hæc præmittendo dixerimus de-

clarantes & aperientes ſimplicioribus viam diſcuſſionis legittimam, ne forte decipiantur vel decepti ſint, per quosdam pſeudo homines ignaros, ſcolaſticæ eruditionis expertes, ſtudiorum emulos, & Doctorum apoſtolica auctoritate approbatorum detractores, qua arte . . . ſimpliciores deviantur. De quibus Bernhardus . . . vir ignarus eſſe perhibetur, qui cùm eorum vita atteſtante animales ſint, non cognoſcentes quæ Dei ſunt, ſed quæ eorum accuratius attendentes, indiſcrete ſe omnibus præferunt, Et ſub quad. fictâ ſimplicitate ſpeciem vulpinam abſcondentes calliditatem de propoſitionibus verſis in dubium circa Chriſtianæ religionis præcipua myſteria & ſacramenta, temerario auſu & ſcribere præſumunt & diffinire. Unde & ſuper hujusmodi quibusd. propoſitionibus in dubium revocatis de miſterio incarnationis & eukariſtiæ nuper fuit exhibitum & præſentatum Facultati Theologicæ Studij Wiennenſis quoddam Inſtrumentum publicum, quod ſic incipit: In nomine Domini Amen. Anno Nativitatis ejusd. 1385. Ind. 8. die 12. menſ. Sept. hora veſperarum vel circa, in conventu Ordinis Prædd. oppidi Ulmenſis, civibus Ulmenſibus teſtibus ad præmiſſa vocatis pariter

pariter & rogatis. Quod quidem inſtrumentum continere cernimus quasd. propoſitiones cum earum probationibus & deductionibus in dubium à quibusd. revocatas, & ob hoc etiam Univerſitati Wiennenſi, ut veritas evidentius cognoſcatur ſub manu publica per M. Johannem Münſinger, qui eas poſuiſſe perhibetur exhibendas, qualiter eum feciſſe fatemur his . . . . Et quamvis determinatio magiſtralis illarum propoſitionum ad nos primo & principaliter relata non fuerit, ut tenor indicat inſtrumenti præfati; tamen quia rogati & multiplici inſtantia impulſi fuimus per eos, qui dictum inſtrumentum conſenſſerunt, cupientes quodammodo etiam noſtras opiniones ſuper illis propoſitionibus. Advertimus ideo, quòd licet aput intelligentes & exercitatos ſenſus & Catholicam facultatem habentes non debeat de illis propoſitionibus magnum eſſe dubium, tamen quia apud ſimpliciores, in lacte magis quam in ſolido cibo juxta doctrinam Apoſtòli nutriendos, poſſent dictæ propoſitiones ſcandali fomitem occaſionaliter miniſtrare; ad conſulendum ſaluti fidelium & ad amputandum circa tam venerandum tamque ſaluberrimum ſacramentum omnem dubietatis ſcrupulum ex di-

ctis propoſitionibus ortum vel veriſimiliter oriturum, benigniſſimè & clariſſimè absque multarum deductionum ambagibus dicimus concorditer, Primò de Propoſ. I. quæ erat: Corpus Chriſti non eſt Deus, quod quia ex ejus deductione in inſtrumento contenta clare patet, quòd ponens eam accepit corpus Chriſti pro eâ ſubſtantiâ in quam converſus eſt panis vi conſecrationis Sacramenti Eukariſtiæ, ideò ipſe in ponendo illam cenſendus non eſt nec erat ab aliqua Catholicâ veritate errâſſe, quia ſic capiendo corpus Chriſti nulli Theologo nec Philoſopho eſt dicta propoſitio dubia, ſed certiſſimum eſt, quòd ejus contradictoria, videlicet illa: Omne corpus Chriſti eſt Deus, eſt falſiſſima & hæretica. Secundo dicimus, quòd hæc propoſitio: Corpus Chriſti non eſt Deus, abſolutè & nudè poſita eſt Catholicè de virtute ſermonis concedenda, tùm quia ly corpus in modis loquendi humanis communiter ſumitur pro ſubſtantia corporea, quæ eſt vel fuit in homine præter animam; tùm quia ita ſumunt DD. & S. Scriptura, prout notum eſt apud illos, qui aliquid de Scripturâ S. vel etiam de Philoſophia intelligunt, & ideo multas ad hoc adducere auctoritates ſuperfluum eſt. Et quamv.

Catho-

Catholicè concedendum ſit, quòd Chriſtus eſt corporeus vel corpus concretum, loquendo ratione unionis yppoſtaticæ, licet non ſit corporeitas, ſicut Chriſtus eſt homo & non eſt humanitas, tamen ly corpus non ſumitur ſic communiter ſive uſualiter, ſed ſicut dictum eſt ſuperius. Et per conſequens illa indefinita virtute ſermonis eſt concedenda: Corpus Chriſti non eſt Deus, quamvis ſecundum hoc hæc negativa univerſalis: Nullum corpus Chriſti eſt Deus, eſſet neganda. Conſequenter dicimus, hanc propoſitionem: Humanitas Chriſti non eſt homo, Katholicè concedendam eſſe juxta communem modum loquendi DD. & Scripturarum, in quibus ly humanitas Chriſti ſumitur pro compoſito ex humanâ naturâ animo & corpore, quod quidem compoſitum ſic aſſumptum eſt à Dei filio & perſona filij Dei facta eſt perſona ſive ſubſiſtentia illius compoſiti, quod compoſitum humana natura dicitur, & non fuit nec eſt actu perſona nec homo, quamv. aptum natum ſit eſſe perſona, quia diviſum à filio Dei inciperet in ſe perſonaliter ſubſiſtere & eſſe homo. Iſtam dicimus doctrinam veram & ſolidam circa hunc punctum juxta Scripturas & communem DD. traditionem. A-

 lia

lia propoſitio eſt, quòd Chriſtus non ſit compoſitus ex natura humana & divina. Circa quam dicimus, quod quamv. hæc Propoſitio: Chriſtus homo eſt compoſitus, referendo compoſitum ad naturam aſſumptam & non ad perſonam aſſumentem, concedi poſſit, quia de ratione cujusl. hominis eſt, ut in eo ſit compoſitio, qua ex anima rationali & corpore fiet unum per ſe, prout atteſtatur Symbolum Athanaſii; tamen nequaquam eſt concedendum, quod homo Chriſtus ſit taliter compoſitus ex naturâ humanâ & divinâ, quia in hoc omnes concordant & Philoſophi & Theologi; Ex natura creata & increata nihil per ſe unum nec aliquod ens fieri poteſt. Et quia ex dictis in prædicto Inſtrumento circa illam propoſitionem contentis apparet clare, quod ponens illam propoſitionem loquitur de compoſitione, qualiter dictum eſt, proprie dicta, prout ex componentibus fit per ſe unum, ideo in hac propoſitione nec veritati nec Doctoribus contradicit, quia Damaſcenus & alii Doctores, quorum dicta ſonant, Chriſtum eſſe yppoſtaſim compoſitam, loquuntur large de compoſitionibus, ad hunc ſenſum: Chriſtus eſt ypoſtaſis compoſita, i. e. in Chriſto eſt duarum

natu-

naturarum ſcil. divinæ & humanæ compoſitio, i. e. ſimul poſitio in una perſona, hoc eſt dicere, quòd Chriſtus eſt perſona divina, quæ eſt ſubſiſtentia duarum naturarum, inter quas tamen non eſt aliqua compoſitio faciens ſuppoſitum aliquod vel aliquid per ſe unum. Illis tamen naturis diverſimode perſona divina ſubſiſtit, nam uni earum, ſcil. naturæ divinæ ydempticè & neceſſariò, alteri verò non ydempticè ſed contingenter. Alius ſenſus eſt habendo reſpectum ad compoſitionem naturæ humanæ in Chriſto, ut jam dictum fuit. Et adhuc alio modo dicitur eſſe Chriſtus compoſitus, utpote denominativé, ratione unionis hypoſtaticæ, ita videlicet, quod ſicut ratione mortalitatis aſſumptæ naturæ Chriſtus dicitur mortalis, ita ſuo modo compoſitione aſſumptæ naturæ denominetur compoſitus. Ex quibus omnibus clare judicamus, quòd ſicut nec anima nec corpus indifferentialiter unus eſt homo, ita nec divinitas anima & corpus indifferentialiter unus eſt Chriſtus, ut quidem ſcolaſticæ diſputationis & eruditionis emuli & ignari, præcurſores Anti-Chriſti indocti, ſub colore ſimplicitatis columbinæ ſimplicitatem introducentes aſininam, de miſterio incarnationis in-

diſcrete nedum loqui ſed etiam ſcribere præſumunt, & præſumptuosè loquentes in Chriſto ſubſtantias confundunt, divinam ſcil. & humanam, contra illud Athanaſij: Unus omnino, non confuſione ſubſtantiæ; & contra illud ejusdem: Licet Chriſtus ſit unus, non tamen duo. Et à fortiori Chriſtus Deus eſt homo non eſt quæcunque tria, ſed eſt una perſona divina tribus naturis ſubſiſtens, quæ non ſunt nec faciunt aliquod ſuppoſitum unum, ut liquet ex præmiſſis. Rurſus omnes DD. aſſertivè clamant, quod filius Dei aſſumpſiſſet, quod non erat. Igitur nec Theologica auctoritas permittit, quod illa tria indifferentialiter ſint unus Chriſtus, nec philoſophica admittit traditio, quod anima & corpus indifferentialiter ſint unus homo, quamv. enim ex corpore & anima fiat aliquid per ſe unum, quod eſt homo, manent nihilominus anima & corpus ſuis differentijs ſpecificis diſtincta, quod nemo qui parum etiam . . . . guſtaverit, dubitare poteſt. Et quia fortaſſis occaſionem erroris ſumpſerunt ſic loquentes ex illo paſſu Symboli: Sicut anima rationalis & caro unus eſt homo, ita Deus & homo unus eſt Chriſtus; ideo hoc ſic accipiendum dicimus: Sicut anima rationalis &c.

i. e.

i. e. ſicut homo eſt ſuppoſitum duarum naturarum ſimul ſumptarum, quæ ſunt anima rationalis & caro; ita Chriſtus eſt ſuppoſitum duarum naturarum, ſcil. divinæ & humanæ. Eſt tamen in hoc exemplo duplex diſſimilitudo. Prima in hoc, quod perſona puri hominis eſt ydemptice anima rationalis & caro, perſona verò hominis Chriſti non eſt duæ naturæ ſcil. divina & humana, ſed utramque perſonat utrique ſubſiſtendo. Secunda diſſimilitudo eſt, quia in perſona puri hominis anima rationalis & caro faciunt per ſe unum, in perſona autem hominis Chriſti natura divina & humana non conſtituunt aliquid per ſe unum, ut viſum eſt in præmiſſis. Patet ergò quòd in præmiſſo paſſu ſymboli ly ſicut non ſumitur, ut dicit omnimodam ſimilitudinem, ſed prout notat aliqualem conformitatem. Alia propoſitio erat, quòd corpus Chriſti non eſt adorandum adoratione latriæ. Circa quod primò dicimus: Sanè quòd ſive aſpiciatur corpus Chriſti ſive ejus ſanguis ſub ſpeciebus panis vel vini intentio adorationem latriæ exhibentis terminari & referri primò & per ſe in Chriſtum verum Deum & hominem ſub utriſque ſpeciebus totaliter contentum, hæc eſt veritas ſolida & omnium

DD. intentio, quam hic præmittimus. Et dicimus notanter, primo & per ſe, quia communis modus loquendi Doctorum in hâc materiâ innuit, quod etiam humanitas vel corpus Chriſti, in quantum unitur divinitati, quodammodo adorari dicatur adoratione latriæ, ubi quia verba DD. ſic loquuntur, & bene & male intelligi poſſunt, ideo Doctorum intentionem in hac materia elucidandam dicimus, quòd intentio DD. ſic loquentium non eſt nec fuit, quòd humanitas aſſumpta à filio Dei ratione unionis ad divinitatem ſic intrinſece deificetur, cujus etiam adoratio latriæ terminare & ſingulariter referri debeat in ipſam, quamdiu eſt unita divinitati ſive divinæ perſonæ. Hoc enim non eſt verum, ideo ſic faciens ydolatriam committeret, attribuens puræ creaturæ, quod ſoli Deo attribuendum eſt. Non eſt ergo hæc intentio Doctorum, ſed omnium dicto modo loquentium de adoratione corporis Chriſti, in quantum eſt unitum divinitati, quòd quia adoratur Chriſtus verus Deus & homo, & humanitas ſeu corpus eſt aliquid illius hominis, ideò etiam corpus ejus indiſtincte, ſecundum modum loquendi, quo denominatio totius ſolet transferri in partem, denominativè adorari adoratione latriæ.

latriæ. Non tamen intelligatur, quod humanitas ſit pars Chriſti, ſed aliquid Chriſti cui verbum ſubſiſtit, & quo Deus eſt homo, & ad illum modum adorandi corpus Chriſti adoratione latriæ nullo modo ſequitur, quòd intentio adorantis terminetur aut terminari debeat ultimatè in naturam humanam vel in corpus Chriſti ſub Eukariſtia contentum. Sed per illud corpus ſub ſpeciebus viſum, tanquam occaſionem adorandi Chriſtum præbens in eo paſſum intentio adorantis tranſire debet in Chriſtum verum Deum & hominem, qui eſt ſub ſpeciebus ſacramenti. Et quia ſic conſiderando corpus divinitati conjunctum, in quo Chriſtus eſt paſſus pro nobis, ſeu ſimiliter quantum ad ſpecies objectum & præſentatum adoramus ipſum cujus eſt corpus, ideo dicimus eâd. adoratione latriæ adorari utrumque diverſimodè, tamen quia unum ſcil. Chriſtum finaliter & terminativè, & aliud ſcil. corpus Chriſti non ſic ſed tantùm relativè in alterum, ſcil. cujus eſt corpus, quod in illa adoratione latriæ Chriſto exhibita ſimul honoratur, faciendum eſt ergò ſanè, quod ead. adoratione quâ ſolus Deus eſt per ſe & propriè adorandus, etiam ejus corpus & humanitas aliquo modo adoranda dicenda eſt, modo

ſcil.

ſcil. ſupra declarato, conformi cuidam Synodo Eccleſiæ, in quâ dicitur: Si quis duabus naturis dicit adorari Chriſtum, ex quo duæ adorationes introducuntur, ſed non una adoratione Deum verbum incarnatum cum propriâ ipſius carne adorat, ſicut ab initio Eccleſiæ traditum eſt, talis anathema ſit. Et iterum: Si quis audet dicere, aſſumptum hominem coadorari oportere domini verbo quaſi alterum alteri, & non magis unâ adoratione honorificat Emanuelem, ſecundum quod factum eſt caro verbum, anathema ſit. Idcirco dicimus, quòd coram Eukariſtia vel viſa ipſa debet tanta & talis exterior & interior reverentia fieri, ſicut fiebat coram Chriſto vel ad Chriſtum in terra ambulantem, & ſicut modò fit à ſanctis ad ipſum in cœlo. Ita quod ſicut tunc fiebat relatio adorationis ad illum hominem verum Deum, qui videbatur; ita hic in propoſito fieri debet, quia iſte idem homo in numero verus Deus eſt totus ſub ſpeciebus Eukariſtiæ, & mediantibus eisdem, velatè videtur, quia tunc nudè in ſeipſo ſeu in propria forma videbatur, & jam in cœlo videtur.

Ultima propoſitio erat: Hoſtia conſecrata non eſt Deus. Circa quam dicimus,

quòd

quòd quia hoſtia ſacra vel conſecrata, quantum ad propoſitum pertinet, conſuevit in ſcripturis divinis & apud DD. Katolicos tripliciter accipi: 1. videlicet pro accidentibus, ſub quibus vi conſecrationis eſt corpus vel ſanguis Chriſti. 2. pro ipſo ſanguine & corpore Chriſti quæ ibidem ratione conſecrationis ſunt. 3. pro ipſo Chriſto, qui eſt ſacerdos & hoſtia juxta illud Apoſtoli ad Hebr. 9. Qui per Spiritum S. ſeipſum obtulit immaculatum Deo. Hoc præſuppoſito cum probationibus dictæ propoſitionis in Inſtrumento Publico contentis, clarè patet, quod ille qui dictam poſuit, accepit hoſtiam conſecratam primo modo, non judicamus in hoc ipſum ab aliquâ Katholicâ veritate deviâſſe, nec quenquam qui diceret, hoſtiam conſecratam ſecundo modo non eſſe Deum, errare, ſed hoc dicentem credimus Katholice ſentire. Quia tamen ſecundum communem omnium Sanctorum ſententiam nihil in Deum ſubſtantialiter poſſit converti, conveniens eſt, quòd licet ſub accidentibus panis poſt conſecrationem ſit realiter Chriſtus verus Deus & verus homo, tamen vi conſecrationis converſivè ſolum eſt corpus Chriſti ſub ſpeciebus panis, in quod virtute conſecrationis

panis

panis convertitur, quod quidem corpus non eſt Chriſtus, ſed eſt quædam ſubſtantia corporea quæ dicitur caro Chriſti, quæ eſt hoſtia ſecundo modo accepta. Et hæc eſt ſententia concors DD. Katholicorum, dicentium, ſub ſpeciebus panis poſt conſecrationem eſſe carnem vel corpus Chriſti formaliter & per ſe vi conſecrationis, & quia caro illa non eſt ſine ſanguine & anima & perſona divina ſine divinitate, cui humanitas in Chriſto eſt unita, dicunt DD. & ſecundum hoc eſt intrepidè à fidelibus credendum, quòd in Sacramento Euk. ſub ſpeciebus panis & vini concomitanter ſunt ſanguis & anima, & per conſequens ibi eſt veraciter Chriſtus Deus & homo, ac per hoc etiam ſeipſum in ſacramento dediſſe fatendum eſt, juxta illud Joh. 6. Ego ſum panis vivus qui de cœlo deſcendi &c. Ex quibus clarè patet, quòd intentio Chriſti in cœna conſecrantis & dicentis: Accipite, manducate, hoc eſt corpus meum, non erat loqui de ſeipſo, ſic quòd poſt conſecrationem fieret converſio panis in ſeipſum Deum, ſed ſolum in corpus ſuum juxta prius dicta. Quod etiam conſtat, quòd poſtquam locutus eſt de corpore, diſtinctè ſubjunxit de ſanguine, dicens: Hic eſt ſanguis

meus.

meus. De illis quibusd. dictis & propoſitionibus in dicto inſtrumento contentis nihil decrevimus, & quod in eis nihil ſcrupuloſæ aut periculoſæ dubietatis eſſe judicamus. Quæ autem in prædictis diximus Zelo elucidandæ veritatis & removendæ ſcrupuloſitatis ad eruditionem ſimplicium prout occurrit absque præjudicio ſanè diximus, ſaniùs in ſapientum magiſtrali ſeu ſcolaſticæ declarationi duntaxat infixi, Romanæ præſertim Eccleſiæ totum hoc & cætera hujusmodi auctoritate determinanda reſervantes. Finit Declaratio.

Incipit Declaratio ſuper Collatione M. Johannis Münſingers Rectoris Scolarium tunc temporis in Ulma.

Cum omne crimen atque peccatum oblatis Deo ſacrificijs deleatur, quid de cetero pro delictorum expiatione Deo dabitur, ſi circa ipſum ſacrificium erratur? ut de Conſecratione Diſt. 5. Cum omne, & eâd. §. Quotiescunque. Ne igitur circa infra ſcriptas propoſitiones, quæ de ſacrificio loquuntur altaris, error aliquis oriatur in fidelium cordibus, vel ex quorundam temeraria

meraria & frivola ipſarum impugnatione ac contradictione, contra quos pro veritate defendenda expedit, ut fideles maximè in ſacris & canonicis ſcripturis inſtructi ſe opponant murum defenſſionis pro domo, ut Ezech. 14. & 1. Q. 3. Salvator, & 4. Diſt. §. error ſubortus. Idcirco attendentes illud Jeronymi: Innocens absque ſermone converſatio quantum prodeſt exemplo, tantum nocet ſilentio. Latratu namque canum & paſtorum baculo lupi ſive veritatem impugnantes arcendi ſunt. 4. Diſt. in principio. Et indiſcretum ſilentium eos qui erudiri poterant in errore derelinquit. Ead. Diſt. §. error. Attendens inſuper quòd error cui non reſiſtitur approbatur, & veritas cùm minimè defenſſatur opprimitur. 8. Diſt. Error. Nec prodeſt alicui ſuo errore non pollui, ex quo conſenſſum etiam negligentià præſtat erranti. Ead. Diſt. 83. can. cap. non eſt grandis. Et cap. Quid prodeſt. Ipſas propoſitiones & earum veritatem nil tamen de proprio affirmando vel ponendo ymmo ipſarum propoſitionum declarationem & approbationem ſanctæ Sedi Apoſtolicæ ſemper reſervando, ipſas ex ſcripturis ſacris canonicis duximus declarandas.

Et

Et 1. pro declaratione hujus propoſitionis, quâ dicitur, quòd ſolus Deus adoratione latriæ eſt adorandus, eſt advertendum, quòd in oratione latriæ, prout notat gloſſa de Conſecr. Diſt. 3. in canone Venerabilis, tria exiguntur, videlicet caritas dilectionis, multitudo ſacrificiorum & veneratio. In dulia vero ſola veneratio requiritur. Sed archidyaconus in eod. cap. dicit, quòd duæ ſint ſpecies adorationis, puta latria & dulia. Latria, dicit ipſe, eſt ſervitus ſive cultus ſoli Deo debitus. Dulia verò eſt cultus, qui debetur creaturæ. Et hoc habetur per verſum: Dulia fit ſervo, debetur latria Chriſto. Latria tamen ſecundum ipſum habet in ſe quatuor; Dulia unum ſolum. Adoramus enim Deum adoratione latriæ, ipſum diligendo ſuper omnia, credendo in eum, ſacrificia illi offerendo, & ſuper omnia venerando. Creaturam verò ſanctam adoramus reverentiam exhibendo, non in eam credendo vel ſuper omnia diligendo vel ſacrificia impendendo, hoc enim eſſet ydolatrare. Iſtis præſuppoſitis probatur veritas propoſitionis ſic: Nulli creaturæ ſerviendum eſt cultu divino, ut in præallegato cap. Venerabilis, & exponit ibi gloſſa cultu divino ſcil. latria. Ergo apparet ex iſto textu juncta gloſſa, quod nulli

creaturæ debetur adoratio latriæ. Si ergo nulla creatura adoranda eſt cultu latriæ, igitur ſolus Deus adorandus eſt adoratione latriæ. Argumentum claret ex eo, quia quidquid eſt, vel eſt creator vel creatura. Facit de Conſecr. Diſt. 2. cap. quia paſſus, & cap. reverentia. Sed nulla creatura eſt adoranda adoratione latriæ, ergo ſequitur, quòd ſolus Deus. Præterea ſi aliquid aliud à Deo eſſet adorandum adoratione latriæ, ergo eſſet in ipſum credendum, & ſuper omnia diligendum, & venerandum, ut in notatis ſupra dictæ gloſſæ & Archidyaconi patet, quod falſum eſt. Et facit Clementina de reliquijs & veneratione ſanctorum. Solus enim Deus ſuper omnia diligendus eſt, & quilibet eum plus ſe diligere tenetur, ut de Pœnit. Diſt. 2. Provide iterum ergo concluditur, quòd ſoli Deo debetur latria, quia ſolus Deus ſuper omnia diligendus & venerandus eſt. Probatur etiam veritas concluſionis ex deſcriptione latriæ, quæ eſt cultus ſoli Deo debitus. Sic probatur veritas primæ concluſionis cum ſuo correlativo, quod eſt textus in præallegato Cap. Venerabilis.

Pro veritate alterius concluſionis, quâ dicitur. Corpus Chriſti non eſt Deus, inducitur textus, qui hoc ad literam probat, qui habetur de Conſecr. Diſt. 2. §. credis, ubi

ubi dicitur: Si credis à Chriſto carnem eſſe ſuſceptam, & offeras transfiguratum corpus in altari, nec tamen diſtinguis naturam verbi, ubi dicit ArchiDiaconus: verbi i. e. divinitatis vel deitatis & corpus Chriſti. Dicitur. Si rectè offeras, rectè autem non dividas, peccaſti, & ſunt verba S. Ambroſij in ſermone de Abel & Cayn. Et dicit gloſſa: Qui igitur in altari patri filium ymolat rectè ymolat, ſed ſi in ead. perſona duas naturas non intelligat, non rectè dividit. Et dicit ArchiDyaconus ſuper eand. literam: non tamen diſtinguis inter naturam verbi & corpus Chriſti, i. e. ſi non diſcernis inter naturam deitatis & humanitatis, ſed dicas fuiſſe commutabilitatem naturæ in naturam, non aſſumptionem naturæ cum naturâ, peccaſti. Patet igitur ex prædicto canone, & dictis gloſſæ & archidyaconi, quòd corpus Chriſti non eſt Deus; nec eſt commutabilitas naturæ in naturam ſed aſſumptio. Et quòd peccet ille, qui inter corpus Chriſti & divinitatem non diſtinguit. Facit etiam ad juſtificationem quæſtionis, quod ponit Archidyaconus 23. Diſt. in cap. qui omnipræſens, ubi dicit: In yppoſtaſi filij eſt trinitas ſubſtantiarum, videlicet deitas, corpus & anima. Ex quibus patet veritas concluſionis cum correlativo ſuo, quo di-

citur: Corpus Chriſti eſt creatura. Si enim non eſt Deus, ut oſtenſum eſt, ſequitur quod ſit creatura. Præterea incepit eſſe & ſumptum eſt de virgine. De conſecr. Diſt. 2. quid ſit ſanguis, & cap. omnia, & cap. reverentia, cum ſimilibus, & originaliter Matth. 2. Ergò ſequitur quod non ſit Deus, cùm Deus non inceperit eſſe. De ſumma trinitate ca. firmiter. Ex quibus etiam patet ſecundum correlativum, quod corpus Chriſti non eſt adorandum adoratione latriæ. Si enim nil eſt adorandum adoratione latriæ niſi ſolus Deus, videlicet ex probatione Concluſionis primæ, & ſi corpus Chriſti non eſt Deus, ut declaratur ex deductione concluſionis ſecundæ, ſequitur neceſſario, quod non ſit adorandum adoratione latriæ. Hoc etiam tenet gloſſa expreſsè in cap. acceſſerunt de Conſecr. Diſt. 2. ſuper verbo nemo, ubi ſic dicit: Adoramus quidem humanitatem Chriſti quadam veneratione majori quàm univerſas creaturas, illa tamen quæ dulia eſt non latria. Si ergo humanitas Chriſti ad quam pertinet ejus . . non debet adorari latria ſed dulia, ergo nec corpus, & ſic bene ſtat concluſio cum ſuis correlativis. De veritate alterius concluſionis nulli ambigendum eſt, videlicet quòd ſpecies panis & vini in ſacramento altaris non

non ſint Deus, per ea quæ habentur de Conſecr. Diſt. 2. in cap. ſignum & in canone ſpecies, ubi dicit, quod ſpecies & ſimilitudo illarum rerum . . . ſunt. Et per ea, quæ notantur in can. non eſt iſte, & cap. tribus gradibus, ubi notat Gloſſa & Doctores, quomodo & quando tales ſpecies deſinunt eſſe? Sed quod deſinit eſſe, non eſt Deus. De veritate intellectus concluſionis nullum eſt dubium, ſed quod modus loquendi ſit bonus & canonicus, etiam dato quod in fine ejus concluſionis non fuiſſet adjunctum illud: intelligendo per hoſtiam conſecratam ſpecies ſeu accidentia, probatur per canonem eâd. Diſt. 2. dum frangitur hoſtia, ubi loquitur de ſacramento vel hoſtia conſecrata, & tamen ibi proferendo ſimpliciter hoſtiam, ſumitur hoſtia pro ſpeciebus, quia dicit: dum frangitur. Sed certum eſt, quòd hoſtia, quæ eſt corpus Chriſti, de qua loquitur alter canon ead. Diſt. de hac quidem hoſtia, frangi non poteſt, ergo ſupponit pro ſpeciebus, etiam nulla determinatione adjecta ut ibi notatur. Præterea dato non tamen conceſſo, quòd modus ille loquendi ſine additione non poſſit ſtare, tamen adhuc ponens propoſitionem excuſabilis eſt ex eo, quod ſtatim ſubjunxerit, quid per hoſtiam conſecratam intelligere

voluerit. Sed ea quæ ſtatim fiunt in eſſe videntur, de Electione cap. officij. Nec eſt multum hoc curandum de verborum ordine, ex quo conſtat de mente, De confirmatione utili vel inutili, Venerabiles. Non enim intentio ſermoni ſed ſermo intentioni deſervit, & plerumque dum proprietas terminorum attenditur, ſenſus veritatis amittitur. De verborum ſignificatione cap. de Intelligentia, & cap. Propterea. Et facit prima quæſtione primo capitulo Martianus, ubi dicitur: non in rebus ſcripturarum eſſe Evangelium ſed in ſenſu. Recipimus etiam concluſionem tertiam irreprehenſibilem eſſe & ad veritatem & ad modum loquendi. Alia verò concluſio, quâ continetur, quòd quatuor ſunt ſub ſacramento, ſcil. corpus Chriſti, ſanguis ejus, anima Chriſti & Deitas, quorum ſolum unum ſcil. Deitas eſt Deus; illa quantum ad primam partem ſui, videlicet quòd illa ſint ibi, probatur per ea quæ habentur & notantur de Conſecr. Diſt. 2. cap. corpus Chriſti ſecundo, ubi dicit Archidyaconus, quod ſecundum Auguſtinum . . veritas notat realem exiſtentiam, quia dicit Auguſtinus, quod eſt id quod eſt, ſic eſt ibi corpus Chriſti ſecundum veritatem & ſimiliter ſanguis, ymmo eſt ibi totus Chriſtus, quia totus in

in ſingulis portionibus, ut de Conſecr. Diſt. 2. cap. ubi pars, & cap. ſingulis. Sub ſpecie tamen panis eſt tantum caro per converſionem & ſanguis per commixtionem, Deitas verò per unionem. Ex iſtis probatur concluſio, quantum ad primam ſui partem, quod illa ſunt ibi in veritate. Et faciunt etiam ea, quæ notat gloſſa ead. Diſt. cap. Comperimus. Sed quantum ad ſecundam partem, quòd nullum eorum ſit Deus niſi Deitas, probatur ex his quæ dicta ſunt in deductione Concluſionis ſecundæ, quia ut ibi probatur, illæ naturæ ſunt in Chriſto per modum aſſumptionis naturæ ad naturam vel unionis, non per modum commutabilitatis naturæ in naturam, ut in cap. Si credis ead. Diſt. præallegato. Ergo Concluſio vera. Si enim humanitas non eſt Deus nec Deitas, ergo nec corpus vel anima vel cætera, ſic ſtat concluſio vera cum correlativis. Alia concluſio qua dicitur: Chriſtus exiſtens filius Dei & filius B. Virginis non eſt compoſitus eſt Deitate & Humanitate, probatur per ea quæ habentur de Conſecr. Diſt. 2. in canone. Hoc eſt quod dicimus, ubi dicit Auguſtinus, quod ſacrificium Eccleſiæ duobus conficitur, ſcil. ſacramento & re ſacramenti, i. e. corpus Chriſti ſicut Chriſti perſona conſtat & conficitur ex Deo & homi-

ne, cùm ipſe Chriſtus ſit verus Deus & homo, quia omnis res illarum rerum naturam & veritatem in ſe continet, ex quibus conficitur. Surgit ibi gloſſa quæ ab omnibus approbatur, dicens, quòd Auguſtinus loquitur impropriè, quia ſive intelligatur ſacrificium ipſum ſacramentum, videlicet ſpecies viſibiles, ſive corpus Chriſti, non eſt verum, quod dicitur, quòd ex eis nil conſtituitur, ſed tenetur collectivè pro ſacramento & re ſacramenti. Sic & illa gloſſa dicit: valde impropria eſt probatio, Chriſti perſona conficitur ex Deo & homine, non enim ex Deo & homine aliquid conſtituitur, unde alibi dixit Auguſtinus: Chriſtus eſt una perſona geminæ ſubſtantiæ, quia Deus & homo, nec per hoc Deus hujus perſonæ pars dici poteſt, non enim ex Deo & homine aliquid conſtituitur dicit gloſſa, ſed ſicut ad conſtitutionem alicujus totius exiguntur ad minus duo, ita ad hoc quod Chriſtus ſit Deus & homo, exigitur ut illa duo ſint in eo, humana natura & divina, & ideo exponit: Chriſti perſona conficitur ex Deo & Homine, i.e. Chriſtus eſt Deus & homo. De Hæreticis ca. cum Chriſtus. Patet igitur ex illa gloſſa, quod ex Deitate & Humanitate nil conſtituitur compoſitivè. Sic patet quòd concluſio eſt vera.

Sed

Sed eſt bene humanitas unita Deitati unione quad. non conſtitutiva, qua multa membra unum corpus conſtituunt, vel nativa, ut qua anima & caro unus homo naſcitur, nec alijs quinque vel ſex ſpeciebus unionis, de quibus ſcribit B. Bernhardus ad Eugenium, ſed unione dignificativa ſecundum ipſum B. Bernhardum, cujus verba ponit Archidyaconus de Conſecr. Diſt. 2. ca. in Chriſto pater. Alia autem concluſio, qua dicitur: Humanitas Chriſti non eſt homo, probatur per ea quæ ſcribit Archidyaconus in præallegato cap. In Chriſto pater, ubi poſt plura dicit, quod à verbo divino non eſt aſſumptus homo, niſi ſumatur homo pro natura humana. Si enim Chriſtus aſſumpſiſſet hominem, tunc ſequeretur quod in Chriſto eſſent duo ſuppoſita, quod eſt hæreticum, ut ibidem notat ipſe, ſecundum Hilarium nono de Trinitate, qui dicit: In Chriſto eſſe unam perſonam, unum ſuppoſitum, unam rem, unum eſſe, ſed duas naturas; ſic probatur, quòd humanitas Chriſti non eſt homo. Præterea in eod. ca. in Chriſto pater, ſuper verbo ordinem, idem Archidyaconus inter alia tractans de unione Chriſti ad patrem & noſtri ad Chriſtum, dicit ſecundum Hilarium: Nulla eſt comparatio terrenorum ad Deum, major

enim eſt hinc inde unitas Chriſti ad Deum vel ad divinam naturam, quàm ad nos vel etiam humanam naturam, & ideo, dicit ipſe: divina natura prædicatur de Chriſto in concreto & in abſtracto, quia dicimus, quod ipſe eſt divina eſſentia vel natura vel etiam ipſa divinitas. Non autem ſic humana natura prædicatur de Chriſto. Cùm igitur ſecundum Hilarium illa non ſit bona prædicatio: Chriſtus eſt humanitas, & tamen Chriſtus eſt homo verus, ut in eod. cap. In Chriſto pater; ſequitur evidenter, quòd humanitas Chriſti non ſit homo. Sic probatur etiam veritas illius concluſionis & omnium præcedentium. Illam autem, quòd Deus non eſt creatura, deducere ad præſens non curo, quia manifeſta probatione non indiget, 2. quæſt. 1. manifeſta, & cap. Eleutherius, cum multos &c. Veritas illius propoſitionis, quâ dicitur, quando ſacerdos vult communicare infirmum, dicit: credis hoc eſſe corpus Chriſti, oſtendendo hoſtiam conſecratam; Intentio utriuſque debet ferri ſuper id quod creditur, & non ad id quod cernitur, ſcil. albedo. Probatur expreſſe per textum cap. nos autem de Conſecr. Diſt. 2. ubi ſic ſtat litera: Nos autem in ſpecie panis & vini qua videmus res inviſibiles, i. e. carnem & ſanguinem Chriſti honoramus.

mus. Ex quo expreſsè apparet, quòd credulitas referenda eſt non ad ſpecies ſed ad rem ſacramenti ſub ſpeciebus latentem. Hoc idem probat cap. forte ead. Diſt. ubi dicitur, quod ſub ſpeciebus panis verum eſt corpus Chriſti, & aſſignat rationem, quare potius ſub illis ſpeciebus quàm in formâ carnis appareat, & ibi hoc plenè per gloſſam & DD. probatur. Etiam per cap. præſens eſt in altari & per cap. corpus Chriſti, cum multis alijs quæ inducere foret longum, quæ viſa ad oculum probant. Alia propoſitio, qua cavetur, quòd tanta veneratio debetur calici conſecrato quanta hoſtiæ conſecratæ, probatur per ea quæ habentur De Conſecr. Diſt. 2. comperimus, ac per gloſſam ibidem ſuper verbo diviſio, ubi textus videtur innuere, quod ſacramentum poſſit dividi, dicit gloſſa, hoc refertur ad ſpecies. Omne enim verbum, ut dicit ArchiDyaconus ead. Diſt. ca. triforme ad ſenſum hominis pertinens vel aliquam corruptionem innuens, non ad corpus Chriſti, quod impoſſibile eſt dividi vel frangi, ſed ad ſpecies refertur. Et ſubjungit gloſſa: Impoſſibile eſt enim corpus Chriſti vivum eſſe ſine ſanguine, ſic eſt vice verſa. Sed in calice eſt ſanguis non per conjunctionem ſed per converſionem &

etiam

etiam omnia quæ ſunt ſub hoſtia, in ead. gloſſa. Probatur ergò quod tanta ſibi debetur reverentia, quanta hoſtiæ. Et quia iſta quæ ſunt ſub hoſtia, ſunt etiam in calice, aſſignat gloſſa rationes ibi, quod adhuc non ſuperfluè ſumatur in calice, quod proſequi non curo ad præſens, quia non multum ad propoſitum noſtrum.

Circa iſtam vero propoſitionem, utrum Chriſtus reſumpſerit totum ſanguinem, eſt advertendum, quod canones probant bene quòd reſumpſerit. Dicitur enim in canone: tunc dicit eis Petrus: Ut ſanguinem biberent credentes, quem fuderunt ſævientes. Et ſunt verba B. Petri Apoſtoli Act. 2. Et iterum in cap. acceſſerunt ead. Diſt. dicitur: Jam ſecurè bibite quem fudiſtis, & loquitur ad Judeos. Et iterum dicit idem textus: Ipſum ſanguinem quem per inſaniam fuderunt, per gratiam biberunt. Ex quibus clarè patet, quòd ipſum ſanguinem quem Chriſtus in cruce fudit, illum reſumpſit, alias in ſacramento non ſumeretur, quod tamen probant illi textus. Et licet hoc probetur, non tamen probatur clarè, quòd totum vel tantum reſumpſerit, quantum ſibi pro immortali vita expediebat & ſufficiebat.

V. ME-

V.

MEMORIA
PERILLUSTRIS
ATQUE
GENEROSISSIMI DOMINI
RAYM. KRAFFT
DE DELLMENSINGEN,
REIP. ULMENSIS, CUM VIVERET VIRI CONSULARIS IMMORTALITER MERITI.

Exigit a me pietas, ut, cui vivo tot beneficiis obſtrictus & mancipatus tenebar, cuique potiſſimum vitam & ſpiritum veluti hæc qualiscunque opella debebat, ejus mortui memoriam poſt fata venerer, & aliis quoque reverenter habendam, quantum in me eſt, commendem. Licet igitur iis, queis deceret, eloquii viribus ad tanti tamque non genere modo & dignitate, ſed meritis etiam ac virtutibus eminentis Viri vitam enarrandam laudesque celebrandas me haud inſtructum eſſe lubens agnoſcam, ſcriptiunculæ

culæ tamen hujusce tenuitate, quam ſilentio, peccare malui, pius & gratus eſſe, cum diſerto mihi eſſe non liceat, geſtiens. Nec dubito, Lectores meos, qui olim a me deſcripta inſtructiſſimæ Illius Bibliothecæ memorabilia ſerena fronte exceperunt, a me expectare, & jure quodam ſuo efflagitare, ut iſthoc officio pios Viri Summi manes proſequar. Præſtabo itaque id pro virili, & plano quidem ac ſimplici dicendi genere, cum phaleratis laudibus haud indigeat Vir, omne præconium virtute ſua longe ſupergreſſus.

Gloriatur tanti Viri natalibus florentiſſima Sueviæ noſtræ civitas, Ulma, felix illa multorum eruditorum mater & nutrix, ubi anno ſuperioris ſæculi tertio ſupra ſexageſimum d. 4. Sept. natus eſt, ut ſcilicet urbs, tot Maronibus fœcunda, e gremio ſuo etiam Mæcenatem ederet. Et quanquam alieno ſplendore haud indigebat, cui proprium ſuffecit decus: maxime tamen honorificum Ipſi eſt, originem duxiſſe e familia, non heri demum, aut nudius tertius, ſed a multis retro ſæculis equeſtri dignitate ornata, ac plurimorum & Arte & Marte illuſtrium Virorum genitrice, quæ præterea ab ipſa virtute nomen ſuum accepit. Cum enim,

qui

qui hodie Kraffſtones audiunt, antiquitus de Steg appellarentur, eorum quidam olim in ſingulari certamine pro gentis ſuæ honore inſtituto ad ſingulos ictus hoſti fortiter illatos, verba, *Hie Krafft, da Krafft,* ingeminans, victoria ſtrenue reportata, nomen hoc & ſibi & poſteris in pugnæ illius & virtutis ſuæ memoriam vindicavit (†). E tot autem generoſa hac ſtirpe prognatis Heroibus, toga ſagoque illuſtribus paucos exempli cauſa heic producam, qui gloriam meritis ſuis partam ad poſteros transmiſerunt. Fuit inter eos Imperatoris Alberti I. Cancellarius, & fundator Ulmenſis Cœnobii Prædicatorum, qui A. MCCXCVIII. mortalitatem explevit. Quum Ulma ſub Imper. Ludovico Bavaro Abbatis Divitis Augiæ jugo omnino liberaretur, Krafftiorum unus Conſulis munere glorioſe fungebatur. Anno MCCCLXXVII. Ludovicus Krafftius, itidem Conſul, quum Summum Templum Ulmenſe, ſtupendum plane opus, immenſis ſumtibus extrueretur, primum lapidem poſuit. In aula Imper. Friderici IV. A. MCCCCLXXIII. verſabatur Jacobus Krafft, miles & Legatus Sigismundi, Ducis Auſtriaci. Emi-

(†) Vid. Mart. Cruſii Annal. Suevic. Lib. VII. Part. III. f. 427.

Eminuit etiam inter veritatis teſtes ante repurgatam a priſtinis ſordibus Luthero miniſtrante eccleſiam D. Ulricus Crato vel Krafftius, idolorum cultum & indulgentiarum abuſum publice magna animi fiducia reprehendens, ac vel hoc nomine D. Jo. Gerhardi, Theologi Summi, judicio immortali gloria digniſſimus: Sicuti & Joannes Krafftius vocationem primi Evangelici in Eccleſiá Ulmenſi Doctoris Conradi Samii, atque ipſum adeo laudatiſſimum reformationis opus ſtrenue promovit. Sed, ne prolixior ſim, ad proximiores beatiſſimi Conſulis majores accedo. Proavum habuit Joannem Ulricum Krafftium de Dellmenſingen, oppidi Geislingenſis in ditione Ulmenſi Præfectum, qui antea rebus fortiter geſtis in Turcarum manus incidens, in trienni captivitate diriſſimam ſortem expertus eſt, cujus in memoriam adhuc generoſiſſimi poſteri tunicam, qua eo tempore uſus fuit, qualibusque barbari illi mancipia ſua amicire volent, ſervant. Avum veneratus eſt Raymundum de Krafft, ejusdem oppidi Præfectum, Parentem vero Joannem Conradum de Krafft, longe meritiſſimum Reip. Ulmenſis Duumvirum, quæ ſumma in illa dignitas eſt. His majoribus ortus primis

ſtatim

ſtatim tenellæ ætatis annis oſtendit, ſe gloriam avitam non tuiturum duntaxat, verum novo etiam ſplendore amplificaturum. Licet enim ab ipſis incunabulis tenuiſſima fuerit valetudine, in puero tamen jam emicuit mira ingenii docilitas, rarus diſcendi ardor, celſaque animi indoles, ut jam tum, quantus olim futurus eſſet, manifeſte polliceretur. Nec defuerunt Generoſiſſimi Parentes vegeto unici & optimæ ſpei Filii ingenio, ſed illud fidis atque idoneis informatoribus magis magisque excolendum permiſerunt, ſucceſſu quidem ita auſpicato, ut annum agens ſeptimum, quo tempore alii crepundiis potius quam libris delectantur, in tertiam Athenæi patrii claſſem qui locaretur, dignus fuerit habitus. Æquum nempe erat, ut mature inciperet, cui grave penſum mature abſolvendum fuit. Creſcentibus annis crevit & proficiendi ardor, eaque in literarum ſtudiis cepit rariſſimæ indolis adoleſcentulus incrementa, ut A. MDCLXXVII. d. XXVIII. Oct. ſeptimæ tum Claſſis diſcipulus, vel inſigne potius ornamentum, dirigente Viro Clariſſimo Eberhardo Rudolpho Rothio, Gymnaſii t. t. Conrectore & Profeſſore publico, ἰῷ νυν ἐν ἁγίοις, publice de vita & rebus ge-

ſtis Alexandri M. judicio ſuo interpoſito non ſine magno Auditorum omnis ordinis adplauſu verba facere valuerit. Anno autem MDCLXXX. menſe Majo, ad publicas Gymnaſii lectiones antea jam rite promotus, ſub moderamine Viri eruditiſſimi, & itidem jam dudum cœlitibus adſcripti, Joannis Frickii, verbi divini, dum viveret, in ſummo Templo Miniſtri & Logices Prof. Publ. ſolennem diſputationem de demonſtrationibus in diſciplinis practicis ita tuitus eſt, ut omnibus eximiam ſolertiam ſuam ac feliciſſimos in literarum ſtadio progreſſus mire probaverit. Poſthæc ad altiora enitens in celeberrimam Academiam Tubingenſem Deo duce conceſſit, ibique novo indefeſſæ ſuæ induſtriæ ſpecimine inclaruit, habita nimirum A. MDCLXXXIV. menſe Novembri feliciter ſub præſidio Juris-Conſulti conſummatiſſimi D. Ferdinandi Chriſtophori Harprechti diſputatione de Cautione juratoria. Inde in famigeratiſſimas Academias Heidelbergenſem & Argentoratenſem abiit, ac utrobique aliquandiu commoratus, augendis ſcientiæ, quas jam conquiſiverat, opibus peregrinationem in Galliam ſuſcepit, & perluſtrata præſertim eruditis ac perſpicacibus oculis

lis Pariſiorum Lutetia, pulcherrimo illo Galliæ compendio, per Lugdunum & Genevam in Helvetiam ſe contulit, unde patriam & lares in tranſitu tantum ſalutaturus Viennam adire, ibique, ut multiplicibus experimentis ſe confirmatiorem redderet, Auguſtiſſimæ potiſſimum Aulæ Cæſareæ res penitius cognoſcere meditabatur. Sed aliter placuit provido Numini, iter illud alii tempori reſervaturo. Vix enim omnigenæ doctrinæ ſpoliis onuſtus ad ſuos ipſo emortuali Anni MDCLXXXV. die redierat, cum Patres Conſcripti ſingularibus Ejus dotibus permoti in ipſo viridi vernantis ætatis flore conjunctis ſuffragiis Noſtrum in conſiliorum curarumque partem aſſumerent, ac in Ampliſſimum Ordinem Senatorium Anno MDCLXXXVI. d. 19. Febr. cooptarent. Ita nempe annis quidem juvenis, ſed prudentia, gravitate & experientia ſenex, dum virtuti maturus eſſet, ſatis etiam honoribus erat maturus. Jure ſuo illud poëtæ in iſthoc ævi ſui vere uſurpare poterat:

Mento caneſcant alii, nos mente: capillo,
Nos animo: facie, nos pectoro: tempora certe
Virtutem non prima negant, non ultima donant.

In ſplendido autem illo gloriæ theatro poſitus creberrimam nactus eſt occaſionem excellentes naturæ dotes, quas ſolerti induſtria, prudentum conſuetudine, eruditiſſimorum & πολιτικοτάτων ejus ætatis Virorum inſtitutione, ſcitaque peregrinatione inſigniter adauxerat, in lucem & conſpectum cunctorum proferendi, ac ſcientia ſedulitate parta, ingenioque quarumvis rerum capaciſſimo, in commune patriæ bonum utendi. Haud ergo ulteriora tantæ virtuti meritisque tantis deerant honoris præmia, quæ tamen omnia ita in Eum collata ſunt, ut dubium ſit, num e dignitatibus & muneribus ampliſſimis, quibus ſingulis dexterrime perfunctus eſt, majorem gloriam ceperit, quam Ipſe iis fœneratus fuerit. Ita A. MDCLXXXVIII. d. 1. Aug. rei piſcatoriæ Præfectis adſcriptus eſt, A. MDCXC. d. 12. Aug. ædium privatarum & incendiorum curam ſuſcepit, Judicio præterea matrimoniali admotus, A. MDCXCVII. d. 12. Aug. rerum tutelarium, & A. MDCXCIX. d. 8. Aug. ædificiorum publicorum & rei lignariæ curatio ipſi credita: Anno autem MDCC. d. 10. Aug. in Judicii inferioris conſeſſum receptus, & d. 10. Dec. Sacrorum Ædilium Collegio inſertus:

porro

porro A. MDCCVII. d. 12. Aug. ſuperioris Judicii Aſſeſſor & Xenodochii Curator conſtitutus, inſuperque d. 16. ejusdem menſis rerum, quæ ad opificia ſpectant, adminiſtratio ei commiſſa eſt: dein A. MDCCVIII. d. 10. Aug. Reip. Quæſtor factus & A. MDCCXXI. d. 9. Maji in ſecretiorem Senatum evectus, ſimulque rerum territorialium Præſidibus annumeratus, ac tandem d. 8. Auguſti Conſul, maximo ſuo merito, creatus eſt. Ultra hæc vice plus ſimplici Reip. patriæ nomine Circuli Suevici conventibus interfuit, ablegatus etiam tam ab Ulmenſibus ſuis, quam aliis Civitatibus & Statibus prægravatis ad Sereniſſimum Würtembergiæ Ducem, Reverendiſſimos item Illuſtriſſimosque Epiſcopos Conſtantienſem & Auguſtanum, immo ad ipſum quoque Auguſtiſſimum Imperatorem de maximi momenti cauſis, quas mira dexteritate expedivit Vir non inter cives tantum ſuos & exteros quoque venerabilis, ſed ipſis etiam in celſiſſimo dignitatis apice locatis gratus & amabilis. Sponte inſuper ſua Auguſtam Vindelicorum & Francofurtum ad Mœnum profectus eſt, ut illic Imperatoris Joſephiglorioſiſſimæ memoriæ, hic autem, una cum Generoſiſſimis Filiis, Au-

guſtiſſimi Caroli VI. Imperatoris, quem Deus amet, ac æternum ſoſpitet! coronationis ſolemnibus curioſus ſpectator adeſſet.

Ut autem tantus Vir non ſine nominis ac virtutum hæredibus eſſet, provida ſupremi Numinis cura animum Ejus ita diſpoſuit, ut A. MCXCII. d. 12. Sept. matrimonio cælibatum permutaret, in thori ſocietatem optimis ominibus adſcita Virgine MARIA PHILIPPINA, Generoſiſſimi Domini MARCI ANTHONII BESSERERI de THALFINGEN Filia, non ſuis modo, ſed & antiquiſſimæ proſapiæ laudibus præluſtri, quacum ad ſuprema uſque fata ſuaviſſime & ſine querela vixit, eque Ea decem tenerrimi amoris pignora, ſeptem Filios ac tres Filias ſuſcepit; quinque autem ex iis Filios cum Filiarum una, ſpei ſuæ in terris ſubductos, graviter doluit. In luctus præſertim acerbiſſimos animum dedit ob præmaturam mortem Filii primogeniti maximæ exſpectationis JOANNIS CONRADI, qui Jenæ A. MDCCXIV. in vigentiſſimo ævi ſui flore & medio ad gloriam curſu febris maligni vehementia mortalium cœtui & Generoſiſſimorum Parentum ſpebus præter omnem opinionem ereptus eſt, cum vultus Ejus roſeus

& vi-

& vigore plenus, robuſtusque totius corporis habitus intemeratam valetudinem & extremam ſenectutem polliceri videretur. Superſtites ſunt præter binas Filias, ſui & ſexus & generis ornamenta, filiorum duo, MARCUS ANTONIUS & RAYMUNDUS, avitam generoſiſſimæ proſapiæ gloriam ſtrenne tuentes, paternæ eruditionis, amoris in literas, & literatos, cæterarumque eminentiſſimarum virtutum ex aſſe hæredes, Ampliſſimo Senatorum Ordini in Rep. patria pridem adſcripti, & aliarum præterea dignitatum fulgore ſplendidi, quos propitium Numen in ſeros uſque annos Reip. florentiſſimæ, quam ornant, & Orbi literato ſervet ſoſpites! Ex auſpicatiſſimo Generoſiſſimi Filii natu majoris, MARCI ANTONII conjugio Nepotes tres, lætus conſpexit, quorum unum prævium ad æternam beatitudinem migrare vidit, binis per Dei gratiam ſuperſtitibus in avitæ gloriæ ſpem alacriter jam ſuccreſcentibus.

Cæterum uti Virum Maximum a teneris mirum librorum ſtudium tenuit, ita nulli parcens induſtriæ copioſam inſtruxit Bibliothecam, libris & optimis & rariſſimis, cum manu exaratis, tum typis exſcriptis,

ſuperbientem, cujus memorabilia olim in tertio & quarto opellæ hujuſce faſciculis, Perilluſtri Poſſeſſore gratioſe annuente, enarravimus, & nonnulla quoque ex illo theſauro κειμήλια publici juris fecimus. Libris vero ſuis, haud ſumptuoſe minus quam ſtudioſe conquiſitis, non tam in cœnaculi & muſei ornamentum, quam in dulciſſimum animi, inſatiabili literarum cupiditate flagrantis, pabulum ipſis etiam ætatis ingraveſcentis annis ſtupendæ plane diligentiæ Vir uſus eſt, ut & illi conveniat, quod Magni Gerh. Jo. Voſſii imagini Caſpar Barlæus adſcripſit:

Et puer, & juvenis chartis impalluit, & Vir,
Et nunc non alium ſe cupit eſſe Senem.

Omne tempus, quod ipſi ab adminiſtranda Republica ſupererat, in ſedula eorum lectione & converſatione cum eruditis, quos ad ſe adventantes humaniſſime & obviis veluti ulnis excipere ſolebat, lætus conſumſit, gaudia inde nata omnibus aliis deliciis longiſſime anteferens. Nec a literis, amoribus quippe ſuis, avelli Vir φιλοβιβλωπατος potuit cura valetudinis, quum corporis viribus jam fere exhauſtus eſſet, excelſæ mentis vigore adhuc illibato gaudens. Ipſe præſens miratus ſum & obſtupui,

ſtupui, cum Experientiſſimus quidam Medicus Illi vix perſuadere poſſet, ut corporis movendi cauſa crebrius in hortum, pone domum, quam inhabitabat, ſitum, deambularet, vel curru etiam extra urbem per amœna camporum vireta frequentius ſe vehendum curaret. Scilicet cum Plinio omne tempus perire arbitrabatur, quod literis non impenderet. Conſulis noſtri pie defuncti eadem vox erat, quæ olim Tullii, diſertiſſimi Romanorum Conſulis: *Me autem quid pudeat? qui tot annos ita vivo, ut a ſtudiis nullo me unquam tempore aut commodum aut otium meum abſtraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique ſomnus retardarit. Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure ſuccenſeat, ſi, quantum cæteris ad ſuas res obeundas, quantum ad feſtos dies ludorum celebrandos, quantum ad voluptates, & ad ipſam requiem animi & corporis conceditur temporis, quantum alii tribuunt tempeſtivis conviviis, quantum denique aleæ, quantum pilæ, tantum mihi egomet ad hæc ſtudia recolenda ſumſero?* Hac induſtria & ingenii præſertim felicitate factum, ut in omni re literaria verſatiſſimus & vere Polyhiſtor eſſet, ipſe ſpirans Bibliotheca, ambulansque Muſeum. Præſtantiſſimum vero ſuum theſaurum li-

brarium non ſibi ſoli ſervavit, ſed quibuslibet etiam bonis, ac dulces ante omnia Muſas colentibus patentem voluit Vir, ad laudabiles eorum conatus juvandos, ac rei literariæ pomœria provehenda propenſiſſimus. Debet Mæcenati noſtro Orbis eruditus Annales Spalatinianos, quos Vir eruditionis & meritorum gloria illuſtris, D. Jo. Burchardus Menkenius, ex Ejus bibliotheca in nova, eaque optimæ frugis plena, Scriptorum rerum Germanicarum & Saxonicarum præcipue, collectione luci publicæ primus expoſuit. Debet optimam & emendatiſſimam Speculi Suevici ſive Juris provincialis Alemannici, editionem, quam Vir Juris Conſultiſſimus & antiquitatum Germanicarum longe peritiſſimus D. Jo. Georgius Scherzius e quantivis pretii Codice membranaceo gazophylacii Kraffriani potiſſimum in ſecundo Theſauri Antiquitatum Teutonicarum Schilteriani Tomo exhibuit. Debet quamplurima documenta ad hiſtoriam Reformationis illuſtrandam facientia, quibus in lucem emittendis obſtetricantem manum feliciter præbuit multæ eruditionis celebrisque famæ Vir, Jo. Erhardus Kappius. Debet & alia, ac in poſterum quoque debebit plura, cum præter alias inſignes dotes & propenſiſſima

ſiſſima in literas ac literatos voluntas a tanto Parente in Generoſiſſimos Filios derivata ſit.

Reliquis Viri per omnia Summi virtutibus recenſendis ſuperſedeo, memor illius, quod de Thalaſſio Auſonii genero Q. Symmachus pronunciavit: *Si parce morum ejus decora attingam, liventi ſimilis exiſtimabor: ſi juſte perſequar, ero proximus blandienti.*

Id ergo unum reſtat, ut ad ultimam vitæ glorioſe actæ cataſtrophen calamum, trepidantem jam & reſilientem, convertamus. A primis, quod ajunt, unguiculis ὁ μακαρίτης debiliori aliquantum corporis habitu erat, morbo haud uno impetitus. Efflagitabat, Medicis ita judicantibus, neceſſitas, ut inaudito fere exemplo ſeptimo jam ætatis anno in tenello ejus corpuſculo variolæ venæ ſciſſione provocarentur. Per omnem vitam ob tenuiſſimã valetudinem ſingulari diætæ medicæ, quam maximam partem, multis experimentis edoctus, nec minus artis ſalutaris, quam aliarũ ſcientiarum peritus, ſibimet ipſe præſcripſit, obnoxius fuit, atque hac ratione ac divina præſertim ſecundante providentia, quæ felici tot graviſſimarum rerum expeditioni in patriæ decus ac emolumentum Eum deſtinaverat, ad ætatem ſatis provectam pervenit.

Tantis

Tantis autem laboribus,tot itineribus vires corporis ſenſim fractæ atque attritæ , ac tandem penitus,morbo præſertim,quo anno ante beatum obitum graviter conflictatus eſt,in cachexiam pituitoſam degenerante,proſtratæ ſunt,licet nullis ſumtibus, nulli operæ & curæ parceretur, ut natura paulatim ſuccumbens exquiſitiſſimis remediis refocillaretur. Imminebat jam ſuprema hora, qua corpus exhauſtum in placidam quietem recipiendum, animus autem φιλομαθεςατος Deumque anhelans in collegium cœleſte, cujus ſinguli cives ac ſodales ſunt πανσοφοι, divino nutu evocandus erat. Eam Heros noſter ingreſſus eſt plenus fiducia ac mente imperterritus,die,emortualem proxime præcedente, ſacro epulo refectus atque tum, quod luculentum animi in enervi corpuſculo adhuc vigentis & infracti indicium eſt,peccataLatino carmine confeſſus. Itaque vitæ & gloriæ ſatur quicquid mortale habuit,depoſuit, immortalem vero ſpiritum optimoNumini pie ac placide ſine motu & metu, precibus lacrymiſque Suorum eum comitantibus,reddidit die XVII.Febr. anni hujus poſt horam ſextam veſpertinam, ſexto ſupra ſexageſimum vitæ glorioſæ año Vir, immortali memoria digniſſimus, cujusque illuſtre nomen æternis annalibus inſeri ſummo jure meretur.

VI.

VI.
Selecta
ex
Jo. Jac. Thurmii Auguſtani
Diario itineris literarii Germano-Belgici.

Fuit Thurmius, cujus quasdam obſervationes, in itinere ipſi natas, hic exhibemus, rariſſimæ indolis juvenis, in ipſo peregrinationis eruditæ curſu Lugduni Batavorum A. MDCLXIX. d. 7. Aug. præmatura morte vix vicenario major extinctus, ac patriæ ſpei ereptus, de cujus vita ac virtutibus B. Gœzii Elogia eruditorum præcocium (*a*) conferri merentur. B. Scher-

(*a*) Pag. 9. ſeqq. conf. Jo. Kleſekeri Bibliothec. Eruditorum præcocium p. 376. ſeqq. Præter Latinum autem, quo juvenem elegantiſſimum B. Spizelius celebravit, elogium, a Gœzio l. c. repetitum extat etiam Germanico ſermone *Joh. Jac. Thurms ſeelige Abreiſe aus Leyden in Engelland an ſeine hochgeehrte und hertzbetrübte Eltern beſchrieben von Gottlieb Spizeln.* Aug. Vind. A. 1670. in 4. Iter enim tum e Belgio in Angliam meditabatur pius juvenis, ſed placuit ſupremæ vitæ necisque arbitro in patriam cœleſtem eum evocare.

Scherzerus, Theologus olim Lipſienſis famigeratiſſimus hoc eum epicedio proſecutus eſt:

Inclutus ingenio variaque ſubactus in arte
Annis major erat Thurmius ipſe ſuis.
Imberbis juvenis ſenibus vix nota ſciebat:
Ultima quid mirer fata putaſſe ſenem?

Haud igitur ingrata fore lectoribus meis ſpero, quæ ex ejus itinerario, quod manu exaratum penes me eſt, decerpſi.

* *
*

Helmſtadii viſitavi Saubertum Hebr. L. Prof. Publ. cum quo in agitationem controverſarum tunc cum Wittenbergenſibus quæſtionum deſcendi, de cognitione myſterii Trinit. in Vet. Teſt. de neceſſitate bonorum operum ad ſalutem, de fundamento fidei etiam in Religione Pontificia & Calviniana integro, in quibus cum Helmſtadienſibus ſentire videbatur, quanquam ægerrimæ in tales controverſias ſe deſcenſurum, ſuoque ſub Decanatu Theologico, quem mox auſpicaturus erat, nihil vehementiorum ſcriptorum proditurum diceret. Cum de ſalvo fidei funda-

fundamento diſſerenti ſcandaloſiſſimum id eſſe opponerem, multosque ea ſententia ad pontificias partes pertractos dicerem, reſpondit: ſcandalum id eſſe acceptum; quanquam enim id docuerit Calixtus, docuiſſe tamen, contra conſcientiam peccare eum, qui deſerta Ecclecleſia puriore tranſeat ad Eccleſiam, pernicioſiſſimis abuſibus & craſſiſſimis erroribus deturpatam. Devoluti etiam ſumus ad res philologicas, qua occaſione duos characteres Ebræorum Codicum ab eo didici, antiquiſſimorum quidem, quod viciſſitudine perpetua verſiculorum pure Hebraicum ſequatur Chaldaicus, in uſum ſcilicet captivi inter Judæos populi, Chaldæoque idiomati aſſuefacti, minus tamen ſat antiquorum, quod notæ maſoreticæ ita ſint conſcriptæ, ut varias animalium repræſentent figuras, qualem codicem vidi in Bibliotheca Electorali Dreſdæ. Regulas circa ſacram accentuationem a Bohlio, Ledeburio, Waſmutho formatas non univerſales, adeoque nec ſatis firmas eſſe dicebat.

Viſitavi quoque D. Titium Theologum, cum quo diu de rebus Auguſtanis confabulatus ſum, antequam ad diſcurſum aliquem theologicum transgreſſio fieret:

fieret: facta tamen tandem eſt, cum ad hiſtoriam Reformationis ſuperioris ſæculi reſpiceremus, quod ſchiſma factum eſſe ipſe ægre ferre videbatur; mitiorem majoribus animum quam nobis fuiſſe dicebat, ipſi quoque Luthero: producebat loca ex præfatione Aug. Conf. quibus dicitur, nos ſub uno capite Chriſto militare, ſic tamen per divinam providentiam factum eſſe, ut puniretur nimia tyrannis totius Cleri paſſim ſub ſpecie jurisdictionis eccleſiaſticæ invecta; obfirmaſſe exacerbatos animos Concilii Tridentini Παποπνευςȣ anathemata, in quo tamen caute proceſſerint Patres, dum v. g. omiſerunt deciſionem de primatu Rom. Pont. Producebat hujus diſcurſus occaſione locum ex Hulſemanni Breviario de Pont. Rom. *Concedamus*, inquit, *Pontifici Rom. primatum omnium Epiſcoporum totius orbis.* Conferebat cum loco Calixti præfat. ad Lect. Epiſt. Auguſtini. Quo fine, facile ſubodorabar. Subinnuere ſcilicet voluit, damnari Calixtum Wittebergæ & Lipſiæ ob tales propoſitiones, quas etiam docuerit Hulſemannus. Sed magna ſane tunc ſtatim apparebat mihi diverſitas. Hulſemannus enim agit de notis AntiChriſti, ibique dicit, conceſſum illum

lum primatum Papæ non eſſe notam Antichriſti: Calixtus autem dicit, jure humano primatum competere Papæ, ut antiquiſſimæ Eccleſiæ Apoſtolicæ in Occidente Epiſcopo.

NB. Ciceronis de bello civili Cæſaris & Pompeji judicium apud Sleidanum de Imper. p. 103. applicari poſſe videtur, mutatis mutandis, ad bellum, quod nunc ardet, Calixtum: *Si aliquid de ſumma gravitate Pompejus* (Calovius), *multum de cupiditate* (novitatum in ſententiis & formulis parum fructuoſarum) *Cæſar* (Calixtus cum ſuis) *dimiſiſſet, & pacem ſtabilem, & aliquam Rempublicam* (Eccleſiam tranquillam) *nobis habere licuiſſet.*

Viſitavi Schraderum Prof. Publ. cujus opera vidi Bibliothecam Acad. Helmſtad. in qua quidem non adeo magna eſt librorum ſupellex, ſunt tamen, quæ videri mereantur, ut מגילות תורה, MS. Pentateuchi, ante natum Chriſtum exaratum, pro quo Judæus 6000. thaleros reddere voluit, Magdeburgo huc translatum; eſt autem non punctatum figura literarum eleganti ſatisque magna conſpicuum. Liber Malabaricus, in quo literæ palmis

ſubtilibus inciſæ: ejus delineatio in Mandelslo quoque reperitur. Adeſt egregia ſupellex librorum Rabbinicorum, adſunt effigies Caſelii, Hofmanni, Horneji, &c. De MS. Homil. Chryſoſtomi Conringius Bibl. Aug. p. 96.

Viſitavi quoque Frid. Ulr. Calixtum, cum quo maxime de rebus in Italia geſtis colloquia miſcui; narravit, quibus honoribus a Cardinalibus, Palotto præcipue, fuerit affectus, ad quem curru accerſitus cum duobus Jeſuitis de Religionis noſtræ dogmatibus diſputationem habuerit, omnem ipſi metum excutiente Cardinale, cum ſemet ſcire, quo in loco eſſet, diceret, libere modo, quæ ſentiat, loquatur. De Ranzovio Apoſtata narrabat, quod ſibi de motivis apoſtaſiæ ſciſcitanti confeſſus fuerit, a Luca Holſtenio ſemet in Italia convictum, ſeque imparem agnoviſſe ad diluendas objectiones ab Holſtenio prolatas.

Delabebamur quoque (*b*) ad diſcurſum de Frommio Apoſtata, quem Cellarius ut hominem peſſimi ingenii depingebat, qui ſuis non tantum conſiliis turbavit Eccleſiam Lutheranam in Marchia in gratiam

(*b*) Notaverat ὁ μακαρίτης ante hæc quædam alia e ſermonibus D. Balthaſ. Cellarii, Superint. Helmſtad.

tiam Calvinianorum, ſed poſtea etiam deſertor Calvinianorum Wittebergam ad Lutheranos tranſiit, quibus etiam per Epiſtolas à Stoſchio editas ſuſpectus factus, cum præcipue in ſubſcriptionem cujusdam Reverſus, antequam ad munus Superint. Eiſenbergæ promoveretur, conſentire nollet. Foviſſe ipſum Calviniſmum, etiam ex actis cum docto, nec in Theologia rudi, politico Kanſtein patet, qui ex ipſius concionibus Berolini dubia concepit, quorum ſolutionem a Frommio poſtulavit, qui in datis ad ea reſponſis tuetur inter alia gratiam univerſalem, ita tamen, ut peculiaris gratiæ gradus electis ſit proprius. Hæc à Cellario, qui totam illam Politici cum Theologo diſputationem Facultati Theologicæ in Julia propoſitam dixit, ad cujus judicium de heterodoxia Frommii noluerit ipſum amplius Frommium pro Confeſſionario habere.

Conringii ſui Conſalinus, ex cujus diſcurſibus hæc: Salmaſius in materia de alienatione in mutuo Adverſarium nactus eſt Cyprianum Regneri, quem ſub nomine Alexii de Marſilia deridendum publice propoſuit. Salmaſio quoque magnas cum Heinſio interceſſiſſe æmulationes &c. Privatos aliquando cum Conringio ſer-

mones miſcui, ubi querelas de afflictiſſimo Eccleſiæ noſtræ ſtatu movebat, Wittebergenſibus, qui turbent Eccleſiam, indignabatur; ſemet, ſi imputata Helmſtadienſibus crimina vera forent, ad prorependum Helmſtadio paratum eſſe; Calixti authoritatem tantam ibi non eſſe docebat; objeci Conſenſum fundamentalem trium Religionum, qua in re me remittebat ad ſuam in Caſſandrum præfationem. In hiſtoriis Eccleſiaſticis ſuadebat ad fontes ipſos, Patres ſcilicet, recurrerem. Differebat aliquando de Colonienſibus, qui impudenti vehementia libertatem Reformatæ religionis amiſerunt; dicebat Eccleſiam ſub cruce per patientiam creviſſe, etiamſi ad reſiſtendum ſatis multi, potensque fuiſſent, occidi tamen maluiſſe. Ad horum exemplum, ajebam, non conformarunt ſe Proteſtantes, vim vi repellere conati. Citra ſeditionem id factum reſpondebat, Imperatorem enim Monarcham non eſſe, quippe qui ſuffragia colligat, adque votorum pluralitatem alligetur.

Differebat de Urbibus Imperii, Coloniis Romanis, qualis Auguſta. Duumviros ibi ad imitationem Conſulatus Romæ inſtitutos, ob reverentiam tamen urbis ab ti-

tulo

tulo Conſulum, abſtinere ſolitos. Welſerum ſæpè mirum in modum commendabat. Id tamen quoque didici, Conringium jucundius, & fructuoſius legi, quam audiri; ſæpè enim minori ſtudio ſe ad diſcurſus publicos in lectionem publicam paravit, ſæpe fiducia eruditionis, quam omnino habet maximam, aliquid pro authoritate decernere videtur, aliorum rationes aſpernatus. In ſcriptis autem ipſius magna apparet diligentia, & ſolidiſſima plerumque veritatis diſcuſſio. Viſitavi quoque Meibomium, Medicum, virum, & inſigniter affabilem, & ſupra mediocritatem doctum, gaudet egregia Bibliotheca, libris medicis, hiſtoricis, atque philologicis abundante. Diſcurſus noſtri maximam partem hiſtorici de rebus Anglicis, & Batavis. In Lingua Anglicana addiſcenda non incommodum ſane videbatur ejus conſilium, ut ſcilicet Comenii quis ſibi procuret januam linguarum, ex qua poſſit vocabula uſu diſcere, legat poſtea vel Biblia, vel alium quendam librum Anglicum in vernaculam ſuam translatum, quâ collatione fieri poſſit, ut mediocriter Anglorum linguam aſſequatur; à via eam diſcendi per grammaticam abhorrebat. Oſtendebat aliquos libros illuſtris Regii Collegii expe-

rimentalis curâ elaboratos. De Schokio narrabat, quod cum Atheiſmi incuſaſſet Carteſium, graves ſibi Carteſii fautores invenerit, à quibus in anguſtias redactus dixerit, ſuum eſſe ſtylum, res ipſas Voëtii in methodo Philoſophiæ Carteſianæ, quod tamen totum Voëtius negaverit; factum aliquando eſſe, ut Groninga Ultrajectum proficiſceretur, ubi per 14. ſeptimanas à Carteſii Fautoribus arreſto, quod ajunt, detentus ſit. Hæc forſitan movere potuiſſe Schokium, ut in Germaniam, Batavis deſertis, ſemet conferret.

In Bibliotheca Auguſta, quæ in Arce Gvelferb. aſſervatur, obſervavi, nimio interdum labore totos librorum titulos deſcriptos eſſe, additis etiam iis, quæ nec ad rem, nec ad declarandum Scriptoris propoſitum faciunt. Incomparabilis adeſt theſaurus Manuſcriptorum, Hiſtoricorum præcipue, ex quibus reconditiſſima quæque in Germaniâ præcipue depromere poſſis. Incidi in Chronicon Auguſtanum, ſuperioris potiſſimum Sæculi Manuſcriptum.

Brunſwigæ viſitavi tunc Superint. Bucholzerum, cum quo colloquia miſcui de ſtatu Eccleſiæ Brunſwicenſis, qui, ut dicebat, bene conſtitutus eſt. Numerus Miniſtro-

ſtrorum Eccleſiæ ad 16. uſque extenditur, ſi annumeres Superintendentem, & ejus Coadjutorem. Singulis 14. diebus Colloquium Eccleſiaſticorum conventuale habetur, in quo decernuntur, & diſcutiuntur, quæ ad Eccleſiam ſpectare videntur. Prudentiſſimum tunc inſtitutum in moderatione uſus Epanorthotici intellexi. Cum enim de facinore quodam, quiscunque etiam ſit peccator, inaudiri aliquid cœpit, id, ſi magni ſit momenti, non eſt pro Concione redarguendum, niſi in Colloquio ſolenni eâ de re actum fuerit, & niſi prius ex Colloquio Eccleſiaſtico duo ad reum miſſi fuerint, nomine totius Collegii, coram quibus ſeſe de intentato crimine purget, niſi publicam redargutionem inaudire velit; ſi autem res minoris ſit momenti, non niſi tamen Conſilio Superintendentis Epanorthoſis exerceri debet, nec niſi privatim reus à Confeſſionario admonitus fuerit. Ad tranquillitatem Eccleſiæ tuendam non licet publicè pro cathedra ventilare controverſias inter Wittebergenſes, & Helmſtadienſes ſubindè agitatas. Inique alias ſententias Helmſtadienſium exponere Wittebergenſes conqueſtus eſt Bucholzerus. Idem putabat Calixtum, quem antea Calovius quoque

magni fecerit, tot errorum ſuſpectum factum eſſe in Colloquio Thorun. in quo cum Theologis Electoris Brandenburgici Reformati ſeſe conjunxit, non in punctis, quod ipſe proteſtatus, Calvinianorum propriis, ſed in punctis Proteſtantium communibus contra Eccleſiam Romanam, quanquam hoc obtenderet Calixtus, & diceret, ſe non videre, quomodo culpari poſſet, ſi quis Judæo in unitate Dei defendenda ſe contra Paganum adjungeret, quomodo exinde Judaiſmi ſuſpectus factus fuerit, &c.

Hanoveræ viſitavi Capucinos, quorum numerus tunc erat duodenarius; quærebam de ſtatu & ſuſtentatione. Reſponderunt, ſe ſuſtentari à Principe, cum reliqui incolæ quid ſit panis propter Deum ignorent; dicebam, id Lutheranorum eſſe axioma: Ora, & labora, &c. Reſponderunt, nec ſui ordinis homines ſine labore eſſe, operam dare ſtudiis, ut docere populum, & conſolari poſſent. Multa jactabat de ſpirituali ſua in miſerrimo ſtatu lætitia, conculcatione vanitatum poſt deguſtatas ſeculi voluptates, &c. conſecuturam hoc certamen inſignem coronam.

Hamburgi vidi templum, quod dicitur novum &c. Concordes ſic ſatis Miniſtri Eccle-

Eccleſiæ vivunt, & quamprimum aliquid difficultatis ſuboritur, unus alterve Collegarum ſemet interponere ſolet. Cum aliquid majoris momenti eſt, quod meditantur Politici, & ad judicium Theologicum pertinere videtur, unanimiter pro ſuggeſtu ex decreto Collegii Eccleſiaſtici ſinguli redarguunt; ſic eo, quo Hamburgi ſui tempore, Judæi pro Synagogâ ſua penes Senatum laborabant, Senatus facilior, quam par erat, fore videbatur, hinc ex ſingulis cathedris die Dominico contra Judæos, eorumque Synagogas peroratum eſt, &c.

Sæpe Hamburgi conveni Edzardum, qui vir eſt in literis Hebraicis, & Rabbinicis verſatiſſimus, & ubi in Studioſum Linguæ Sanctæ incidit, ad informandum, & inſerviendum promtiſſimus, nec non, niſi me omnia fallant, eximiæ pietatis. Meditatur converſionem Judæorum, cujus ſpem ex multis Scripturæ locis concepit, oſtenditque hac de re locum egregium in Poſtilla Lutheri ad Evangelium die S. Stephani anno 1543. impreſſa, quem plane in alium ſenſum detortum eſſe oculariter demonſtravit, in editione Wittebergenſi 1598. poſt Lutheri mortem excuſa. Media ad hunc finem duo dicit, Informationem con-

vertendorum, & ſuſtentationem converſorum. Informationem non ſcriptam, quam Judæi à Chriſtianis plerumque aſpernantur, ſed oralem, per quam coram convincantur. Hanc promovet, dum quosvis diſcendi cupidos vel ipſe gratis informat, vel diſcipulis informandos tradit. Obligatos autem habet ſuos diſcipulos ad gratuitam, pauperum ſaltem, informationem: Suſtentationem promovet, dum pecuniæ ſummas à bonis viris huic rei deſtinatas in libro quodam conſignatas habet, quibus fruantur ad ipſius commendationem converſi noviter Judæi. Ergo fateor miratus ſum filiorum, qui 6. 7. 8. 9. circiter annorum fuerunt, magnam peritiam Linguæ Sanctæ. Cum autem hunc finem ſibi propoſitum habeat Edzardus, multa alia ſe declinare dicit, quæ quacunque ratione obſtare, vel impedire ſcopum ipſius poſſe videntur; ſic propterea ſe noluit diffuſo cum doctis viris commercio literario committere, hinc nihil temporis ſcribendis libris impendere, nihil refutationibus adverſariorum exarandis, quod poſterius ſcribendi genus ipſi propterea perniciosum videtur, quod Judæi hinc inde ſint diſperſi, & quod hæreticorum quoque ad hanc rem ſubſidio opus ſit. Bona fortunæ multa huic

huic viro Deus largitus eſt, cùm hæreditate paterna, tùm cum uxore allata, hinc igitur ſibi, ſuisque literis extra officium hactenus vivit. Cæterum ex diſciplina Edzardi huius didici ſequentia verba: Audi Iſrael &c. ſic vertenda:

יהוה אלהינו יהוה אחד

unum Dominus Deus noſter Dominus

idque oſtendit ex parallelismo Novi Teſtamenti Joh. 5. *Ego & Pater unum ſumus*: item ex conveniente accentuum diſpoſitione, ubi poſt alterum יי peſik. item ex conſenſu aperto Judæorum in Zohar, R. Bechai, & Aben-Eſra &c. obſervat hic אלהינו titulum Meſſiæ competentem eſſe. Conf. Hoſ. I. v. 7. Eſa. 55. 7.

II. Locum 1. Joh. 5. pro SS. Trinitate, quem in exemplaribus vetuſtis græcis quidam cum ipſo Eraſmo negarunt, in terminis allegatum apud Cyprianum de ſimplic. Prælat. p. 214. ed. Frob. ubi obſerva, quod, cum alias Eraſmus ad marginem loca Scripturæ citata annotaverit, hunc tamen locum annotare omiſerit. Conf. Tertullianum ed. Pariſ. adverſus Praxeam.

III. Malitiam Judæorum ingentem eſſe in corruptione Codicum Sacrorum, ut cum in Pſalmo 22. contra omnem Maſoræ autho-

authoritatem in Baſileenſi Buxtorffii editione pro כארו legitur כארי. In Coheleth in quibusdam exemplaribus pro כוראיך legitur כוראך. Item, quod in Exemplari Pentateuchi Amſtelod. in Targum pro על יתירי fecerint על יתירי.

IV. In Epiſtolis Angeli Politiani legi Epiſtolam Mirandulæ, in qua egregia de efficacia Scripturæ verba.

V. Raro fateri Rabbinos ſuam in Scripturâ interpretanda imbecillitatem, faſſum tamen ἀγνοίαν ſuam רש״י ad Ezech. 42. & Levit. 11. de animalium diſcrimine, ad cujus capitis illuſtrationem ſcripſiſſe Bochartum Hierozoicon. Conf. רדק ad Hoſ. 4.

VI. עֹרֵב & corvum, & Mercatorem notare. Hinc juxta quoſdam Rabbinorum Elias non à Corvis, ſed Mercatoribus in deſerto paſtus. Huc pertinet alicujus apophtegma: Literatorum nutrimentarios ſæpe eſſe ערבים Mercatores, quorum vel ſumptibus ſtudent, vel filiabus poſt conſummata ſtudia gaudent.

VII. Editionem Maimonidis Venetam antiquiorem meliorem eſſe, quam recentiorem, in qua non pauca hinc inde omiſſa.

VIII.

VIII. Epitomen Talmudis Babyl. eſſe in lib. עין ישראל & ביר״ת ישר Hieroſolymitani: hæc duo Compendia inſtar indicum quaſi eſſe ad inveniendas materias in ipſo Talmude comprehenſas.

IX. Caſtellum in Anglia plus præſtitiſſe in editione operis Anglicani, quam Waltonum, cujus magna inde celebritas.

X. Abarbanelem lecturo prodeſſe Verſiones annexas Buxtorffii diſſertationibus philologicis, & diſſertationibus de Sponſalibus, & divortiis, ej. in Coſri, & Sim. Muis in Var. S.

XI. Imperatorem Romanum Judæos habere pro שׁוֹדֵד de quo Eſa. 33. vid. רדק ad loc. cit. init.

XII. Animæ immortalitatem aſſerere Aben Eſram apud רדק ad Eſa. 51. 6.

XIII. Ad pœnitentiam veram neceſſariam eſſe ex mente Judæorum בלב, בפה, ביד. Contritionem cordis, confeſſionem oris, meliorationem vitæ.

XIV. Pro neceſſitate uſus Epanorthotici facere locum Hoſ. IV. 5.

XV. De Excellentiæ Meſſiæ præ Abrahamo, & Moſe, vid. Abarban. ad Eſa. 53. fol. 79. de inelaborato urſarum partu רדק ad Eſa. 13. 8.

In Bi-

In Bibliotheca Hamburgenſi inveni libellum, cujus inſcriptio: *Tractatulus quidam ſolemnis de arte, & modo inquirendi quoscunque hæreticos, ſecundum conſuetudinem R. Curiæ, compoſitus à quodam legali Magiſtro noſtro F. Ord. Præd.* (c) Riſu digniorem libellum non facile vidi, plenum barbariei, ineptiſſimarumque ſententiarum.

Eſt & aliquod Hamburgi inſtitutum, quo ſingulis diebus lunæ informantur pauperes à Concionatoribus ad S. Catharinam in articulis fidei, ſingulis diebus ducatum accipiunt Miniſtri Eccleſiæ, quibus informatione illa per ſemi- vel horam defunguntur. Sanxit hoc inſtitutum Frenzel, Advocatus olim, poſtea Senator, qui male parta bona morti propinquus ſic diſpenſavit.

Lubecæ in Templo cathedrali admiranda vidi artis, ſuperſtitionis, fraudumque monaſticarum monumenta. Artificioſiſſima erat imago Mariæ virginis, figulina arte ad ſtuporem confecta. Vivere dicas faciem imaginis, rotari hinc inde oculos, venas,

(c) Vid. hujus opellæ Part. IX. p. 771. ſqq. ubi quædam ex illo libello, cujus duplex mihi editio ad manus eſt, excerpta dedi, ut adeo opus haud ſit, heic ea, quæ B. Thurmius inde depromſit, heic repetere.

nas, atque arterias vere extare putes. Manu tenet uvam, ſimul tamen & puellum Jeſum brachiis. Fraudes etiam monaſticas teſtabatur imago Mariæ altari impoſita, quæ faciem avertere poteſt. Traditur hâc uſam eſſe etiam monachos, cum Eleemoſynæ altari imponerentur, quarum ſummam monachus poſt cæruleum vitrum latens videre potuit, ita ut ipſe non videretur. Cum igitur non ad votum ejus erogarentur pecuniæ, Mariæ imaginem circumvertit, ut adverſa fieret tam parco largitori: ſunt & multa alia Lubecæ viſu in Templis digniſſima.

Viſitavi D. Hanekenium Superintend. cum quo de Eccleſia Lubecenſi diſcurſus, ex quo didici (1.) Pontificiis nullam publice indulgeri ſacra faciendi libertatem, cumque ea nimium uteretur Dux Meklenb. Apoſt. Senatum interceſſiſſe. (2.) Reformatorum itidem Cœtibus carere Lubecam; eſſe nunc quidem ibi Calvinianos, nec tamen ipſis indultam hactenus intra urbem, vel extra urbem ſub Jurisdictione Lubecenſi aliquam libertatem: inſtituiſſe quidem in pago aliquas congregationes, ſed ſperari abrogationem. (3.) Vocationem Miniſtrorum Eccleſiæ fieri (α.) per *Kirchen-Vorſteher*, qui ſunt Conſul cum aliis quibus-

dam

dam ex Senatu. (β.) Superintendens, & quinque Miniſtri Eccleſiæ. (γ.) Duo Cives, qui Diaconi audiunt; & cum aliis in templo Eleemoſynas colligere ſolent. (4.) Quinque principalia eſſe Templa, reliqua horum quaſi filias haberi.

Viſitavi etiam Roſtochii D.Henr. Mullerum, qui me humaniter excepit: per aliquot horas diſcurſus de variis rebus miſcuimus. De Controverſiis inter Wittebergenſes, & Helmſtadienſes ferventibus negabat ſibi placere conſenſum Fundamentalem trium Religionum, id tamen faſſus in Formula Concordiæ ſe omnia probare non poſſe, ideoque etiam in Julia ſummum gradum aſſumſiſſe. Multarum quoque aliarum rerum fiebat mentio. Nec invidus, nec moroſus, nec hypocritice pius, mihi quidem videbatur, quorum criminum ſuſpectus nonnullis. Singularem eſſe communiter ibi dicunt, ut quod abſtineat à ſumenda pecunia poſt abſolutionem, à conviviorum viſitatione, in quibus patiamur ipſum Conſcientiæ, & genio ſuo aliquid indulgere, quid tum? ſuas forſan habet rationes. Id certum eſt, quanquam reſpuat conſueta poſt abſolutionem donaria, ſunt tamen, qui alia occaſione largitiones ipſi offerunt, quas

grato

grato accipit animo. Audivi pro concione in Evangelium: Ego ſum bonus Paſtor, perorantem contra ſacra, quæ vocant, accidentia, ubi dixit de oblationibus poſt abſolutionem: *Mancher nimmt es nicht, und kommt doch durch: Mancher nimmt es aus noth, und beſchwert damit ſein Gewiſſen.* Nec alia ratione, niſi gratuitæ donationis titulo excuſari poſſe aſſeruit.

Kilonii viſitavi D. Waſmuthum, cum quo de controverſia inter ipſum, & Conringium ſermo, & de propagatione literaturæ Hebraicæ; ego nihil eorum coram ipſo diſſimulavi, quæ in ipſius programmate mihi placerent, & diſplicerent: placere certitudinis Scripturæ Sacræ Hebrææ Linguæ neceſſitatis vindicationem, diſplicere autem paſſim inſertas vehementiæ notas, v. g. quod, ubi beſtias Germanicas ἀνεβραίας ex Luthero dixit, ſubjungat ſtatim Conringii theſin. Reſpondit id ſe ideò feciſſe, ne Conringius planè non irritatus generoſo quodam ſilentio ſuum programma contemneret. Reſpondi, nihil magis optandum fuiſſe, quam ut tacuiſſet ſic enim pro conſentiente habendum fuiſſe. De Anti-Conringio ſuo optime ſentiebat Waſmuthus;

annui, gravia valde fore Conringio tot Theologorum judicia, quæ ſi non eſſent, acriter forſan, & pro vi, qua pollet dicendi proditurus eſſet. Reſpondit Waſmuthus ſe ipſum, ſi convitietur, ex lege *diffamari* citaturum, quoad cauſam ipſam vero, ad publicam diſputationem oralem, quocunque loco velit: Stylum Conringianum ſe non extimeſcere, qui ſæpè nec argutiis, nec ingenio ornatus; ſuum quoque non contemnendum, qui formulis Hebraicis, Græcis, imo & adagiis interdum pulchrior, de quâ Waſmuthi confidentia quidam ejus collega Mauritius judicabat, plus ſcilicet ſemper ſperare homines de facultatibus ſuis, quam poſſint. Id miror, quod commemoravit Waſmuthus, Conringium hanc litem ad Principem detuliſſe, & fiducia ſuæ authoritatis vehementer quandoque locutum eſſe, quæ cum non ex voto ſuccederent, ſilentio aliquot menſium cauſam deſeruiſſe. Memorabat, ſe in eo proceſſu perpetuo Calumniatoris titulo appellatum, propterea puniendum, ſilentium ipſi imponendum, niſi ſe graviorem experiri velint.

Conſalinus Kilonii fuit (apud Hoſpitem D. Marge medicum) D. Morhof, J. C. & Poëſeos Profeſſor Publicus, vir doctiſſi-

ctiſſimus, Phyſiçarum quoque, & Philologicarum rerum ſtudioſiſſimus, & Dominus Adamus Tribbechovius, Profeſſor Hiſtoriarum, quem egregia Hiſtoriæ S. notitia, & eximia quædam morum ſuavitas commendat, qui negavit ſub Severi Monzambani nomine latere Pufendorfium, ob magnam ſtyli diverſitatem, quæ compareat in Scripto de Germania, & in literis ſecretioribus, & ad fratrem &c. Conringium ſub eo latere eſt perſuaſiſſimus. Tribbechovius etiam exiſtimat inter Ceremonias Eccleſiæ veteris & Ceremonias Judaicas, magnam eſſe harmoniam, v. g. in Templorum extructione, cui opinioni favet illud Auguſtini: *Synagogam cum honeſtate fuiſſe ſepeliendam.* Monebat porro magnum ſtudioſo antiquitatis ſubſidium eſſe Hiſtoriam literariam, quinam ſingulis ſeculis, & quâ de re ſcripſerint. Ex Recentioribus valde commendabat Mornæum (de Euchar. & Myſterio iniquitatis.) Petavium, Marcam, Forbeſium, Uſſerium, Librum ſub titulo: *Flores Patrum*, in Anglia excuſum, Dallæum, qui tamen non tam ex antiquis ipſis ſcripta ſua collegerit, quam ex recentioribus compoſuerit. Monebat de animadverſionibus Blondelli Manuſcriptis

T 2 ad

ad Baronium, quod exemplar ſit in Academia Leidenſi.

Porrò Kilonii viſitavi D. Petrum Muſæum, cum quo ſermo de ſtudio Antiquitatis, quod valde commendabat. Approbabat inſtitutum peregrinandi, cum in Anglia, & Gallia compendiaria nunc ſit ad ſtudium Antiquitatis via.

Sleswigæ Bibliothecam vidi inſtructiſſimam, & inſignem Keimeliothecam. In diverſorio memorabilem audivi hiſtoriam de Ulenfeldio, Daniæ Regis olim Miniſtro, poſtea exule; de quo cum fama eſſet, mortuum, omnes credidere, ſola uxor repugnavit, figmentum eſſe dixit; quo nuncio id ſciat, Rex inquiſivit; oſtendit partem carnis manui ſuæ ex manu mariti inſertam; quamdiu ea ſit integra, mortem Conjugis plane fictitiam eſſe perſuaſit, denunciandam ſcilicet eam per carnis illius alienæ mortificationem, & exciſionem. In manu mariti ex ſua quoque manu particulam eſſe aſſeruit.

Viſitavi Bremæ D. Cotſakum medicum, quam bonum neſcio, peſſimum certè Theologum, magna de ſe opinantem; diſcurſus cum eo varii, præcipue de Canone Scripturæ S. cujus abſolutiſ-

ſimæ

ſimæ perfectioni multum ille derogabat, dum Revelationum internarum neceſſitatem ad intelligentiam Scripturæ S. ſummam eſſe dixit; doctam nos in myſteriorum cognitione profiteri ignorantiam, blandiente noſtræ ſocordiæ conſcientiâ; quibus non interna illa per revelationes illuminatio obveniat, illos ipſos in culpâ, dum ſocordes nimium ſint in ſcrutandis, & meditandis myſteriis, dum non ſectentur propheticam ſanctitatem, tantum ſcilicet abeſſe, ut Deus ipſe Revelationum internarum beneficium præcluſerit. Contradicebam homini, quaſi prophetice, nec ſine mordacibus in ſacros Eccleſiæ Miniſtros dicteriis peroranti; porro producenti argumenta pro Scripturæ S. perfectione, pro eruendo textu ex collatione Scripturæ cum Scriptura: Reſpondit, initium perfectionis haberi à Scriptura, conſummationem à Revelationibus; quandoque plane in hæc verba erupit: *Quid mihi cum Scriptura?* Quærendam eſſe perfectionem. Dicenti, eſſe Theologiam noſtram imperfectam ex ipſâ Apoſtoli confeſſione; Reſpondit: id ſignificare, deeſſe nobis hîc viſionem beatificam: Dicenti, Revelationes non eſſe expectandas, Diabolum

ſeſe in Angelum lucis transformare, & revelationibus nos decipere poſſe &c. reſpondit; nullam ſe citra revelationem habere certitudinem de mente Domini. Dicenti; me fateri hîc malle imbecillitatem humanam, nec Prophetis me aſſimilaturum; reſpondit; ita me tamen non judicare debere de aliis hodie viventibus; eſſe enim alios in alteriori perfectionis gradu, inter Gentiles ſæpè Chriſtum tantam fidem reperiſſe, quantam nullibi inter ſuos. Cum non diſſimularem, hanc de ſe perſuaſionem videri mihi quodammodo ſuperbam, negavit, propterea meliorem ſe aliis hominibus judicare. Cum jam ad abeundum præcinctus eſſem, ſurgens ad me dixit: *Nun es mag hingeben, ſo lang ich lebe; aber nach meinem Tod wird man erfahren, daſs hier ein Prophet geweſen iſt.*

Viſitavi quoque Kippingium, Collegam ad Scholam Cathedralem, virum Scriptis non incelebrem; excepit me humaniter, nec ſanè vulgaris eſt eruditionis, moribus autem valdè incompoſitis. Varii cum eo diſcurſus, inter alia de Gronovio, quem putabat ex Salmaſio, ejusque diſciplina maxima ſapere, cujus rei veſtigia in editis Salmaſii Epiſtolis extare &c.

re &c. de Studio Linguæ Sacræ dicebat, ſe iſtorum ſtudiorum tædium cepiſſe, ſeque ea referre inter ſtudia melancholica. Cælibem vitam duxit eo, quo Bremæ fui, tempore.

Gymnaſium Reformatorum eſt probe conſtitutum, vixque cedit ulli Academiæ, ſivè ſpectes Profeſſorum eruditionem (ſunt autem ibi Rector Majerus, P.P. Flokenius, qui & Superint. Wagenfeld, Hypſtedius) ſivè ædificii, & auditoriorum magnificentiam, ſive ſtudioſorum frequentiam.

Viſitavi *Groningæ* Bibliothecam Publicam; Ea mediocriter eſt locupletata, Catalogus librorum erat ſub prælo, hactenus non patuit uſui publico, brevi autem bis ſingulis ſeptimanis aperietur. Hunc in finem librorum repoſitoria quaſi ſepe ſunt cincta, nec ullus ad libros tranſitus, niſi ex Conclavi Bibliothecarii. Scamna ſunt catenis vincta. Manuſcripta vidi Iſidori Peluſiotæ, Auguſtini de Civitate Dei; Librum item quo continentur reſcripta Pontificum, Epiſcoporum, Principum: aliqua etiam adſunt Manuſcripta Arabica.

Aliquoties Groningæ viſitavi Mareſium; cum aliquando delaberemur ad diſcurſum de Rebus Gallicis, & Germano-

rum ad oras eas viſitandas propenſione; dixit, ſe non diffiteri levitatem ſuæ gentis, quæ mira ſæpe facinora deſignare ſoleat, ſe autem etiam obſervaſſe, quod Germani, ubi ſibi Gallorum levitatem imitandam ſumſerint, plane modum excedant, quodque ipſis leviſſimis Gallis tunc leviores fiant.

Cæterum hiſtoriam Controverſiarum cum Voëtio à Mareſio ipſo ſic didici: Fuiſſe ſcilicet Sylvæ Ducis, ubi olim docuit Mareſius, Fraternitatem aliquam Laicorum ad ſuccurrendum miſeris, ſepeliendum mortuos inſtitutam. Senatui Reformato ſuſpectos evaſiſſe Fraternitatis hujus conventus, ad res novas ſcilicet moliendas aptos. Igitur Senatum ſuæ etiam Religionis homines illi Fraternitati S. Mariæ inſerere conſtituiſſe, ac de eo conſuluiſſe prius Mareſium de licito. Mareſius id licitum pronunciavit, & ſic in eam ſocietatem recepti ſunt quidam ex Reformatis. Factum poſtea eſt, ut alii ex Voëtio quærerent de licito iſtius conjunctionis, offenſi (ſic referebat) quod ipſi non fuerint recepti. Negavit licitam talem conjunctionem Voëtius, publiceque eam redarguit. Quamobrem laceſſitus Mareſius edidit ſuum librum

Ultima

Ultima patientia &c. Quo facto vocatus Groningam Mareſius, ſub cujus Rectoratu contigerit, ut Schokius à Carteſio ob injurias ſibi illatas coram Judicio Academico citaretur; Schokius ſe à Voëtio ad tales in Carteſium impetus concitatum dixit, quæ lis, cum ſub Rectoratu Mareſii agitaretur, & faventior fortaſſe eſſet Mareſius Carteſio Nationali (nec enim ſe amicum Carteſio fuiſſe diffitebatur Mareſius,) offenſam Voëtii jam patientia irritati incurrit; quæſiiſſe igitur Voëtium quamvis ſe laceſſendi occaſionem, & dictata quædam in Collegio privato de Objecto Prædeſtinationis in Diſputatione quadam ſub Voëtii præſidio habita refutata eſſe, allegatis Mareſii verbis non tamen nominetenus citato. Hinc natas cum Voëtio, quippe ſupralapſario, lites de objecto Prædeſtinationis.

De Schokio narrabat, Groningam deſeruiſſe, h. m. Habuiſſe prius uxorem ſatis dotatam, qua mortua aliam quandam ducere voluiſſe, viduam unius ex Ordinibus Generalibus, ſpe largæ dotis, illam ipſi nupſiſſe ſpe magnarum divitiarum, ſic ſe invicem decepiſſe. Poſtea cum curta eſſet ſupellex, ſollicitari cœpiſſe Schokium à creditoribus; molitum

igitur eſſe diſceſſum, quem occaſione Brandeburgica arrepta ſuſceperit: abiiſſe vero Groninga, non ut reſignantem muneri, ſed ut ad tempus vocatum à Principe; poſtea ibi permanſiſſe, ambitione ipſum quoque, & uxore fortaſſis ſtimulante. Innotuit autem in Aula Brandeburgica per informationem Sverini Baronis, cujus Parens ibi magna pollet authoritate, quanquam (referebat Mareſius) ipſi lites poſtea cum Sverino interceſſerint, utque adeo Sverinus deſtiterit ipſius patronus eſſe.

De Carteſio judicabat Mareſius, ipſum non alienum fuiſſe à Reformata religione, nec ſe dubitare, quin amplexurus fuiſſet eam, niſi Voëtiana perſecutione eſſet perculſus. Philoſophiam ipſius placere, quod egregie, & convenienter ſuorum (Reformatorum) hypotheſibus explicet naturam corporis.

Viſitavi etiam D. Altingium, cum quo de ſtudio Hebrææ Linguæ ſermo, quod querebatur non florere ex voto ſuo in Academia Groningana, ſe enim ſolum eſſe ejus promotorem, & eſſe quoque, qui ipſi impedimento ſint, non obſcure prætexentes ſuæ opinioni, deprimi nimis ſtudio Hebrææ Linguæ verſionum uſum,

uſum, & authoritatem, quæ tanto pretio conſtiterint. Dicebam florere nunc ſic ſatis in Germania illud ſtudium, & in Academiis ferme ſingulis, & Hamburgi per Edzardum, eſſe quoque nunc Waſmuthum Kilonienſem, qui magno conatu neceſſitatem illius ſtudii vindicandam ſuſceperit. Quâ occaſione Altingius commemorabat, ſe quoque à Waſmutho ad ſuffragia contra Conringium vocatum, noluiſſe autem cenſere, cum nihil ad ſe res pertinuerit, ac de re ipſa ex unius tantum partis ore edoctus fuerit. De ſua in docenda Lingua Sacra methodo dicebat, rationalem eam eſſe, omniumque regularum ſe tenere rationes, ex ipſa linguæ natura petitas, ad eas autem eruendas, Auditorum in Collegio quodam curioſitate adductum fuiſſe; ſollicitaſſe enim ipſos ſemper rationes mutationis &c. quas cum ipſe non à Præceptoribus didicerit, non adeo ſe promptum ſemper eſſe potuiſſe, dediſſe tamen tales, quales optimæ videbantur; hâc occaſione ſe poſtea ad exquirendas rationes compoſuiſſe animum, nunc etiam feliciter inveniſſe. Deveniebamus ad diſcurſum de ſignificatione particularum, ubi obſervabat, voculâ כה Gen. XV. non tantum promitti con-

ti conditionem ſeminis ratione numeri, juxta explicationem Rom. IV. 18. ſed etiam ratione ûbi, quod ſcilicet ſemen Abrahami futurum ſit in cœlis, quo ſenſu allegari etiam videatur Hebr. XI. 10. 13. 14.

Religio Groningæ publica eſt Reformata, ſuos tamen etiam habent Conventus Pontificii per conniventiam. Conventicula Quakerorum turbata ſunt authoritate publica, quæ tunc, cum ibi eram, ut audio, primum deprehenſa; interdicta autem ſunt civibus ſub pœna ergaſtuli. Templa Reformati habent VI. quatuor majora, duo minora, Miniſtros Eccleſiæ novem.

Franequerana Academia paucos tunc aluit Studioſos, qui etiam nullis ibi gaudent Privilegiis, ut ſimilis gymnaſio videatur. Vidi ibi Bibliothecam ſatis inſtructam, hortum Academicum, ipſa etiam auditoria; publicis lectionibus diligentem ibi operam dant Profeſſores, tædioſoque dictandi labore, nec ſe, nec auditores fatigant.

Viſitavi ibi Arnoldum Theologum, ex quo ſtatum totius provinciæ Friſiacæ intellexi.

Viſitavi quoque Schotanum, qui neſcio an quadam naturæ proprietate, an ex con-

conſuetudine, an ex mei vilipendio, vel alio præjudicio ad nullos diſcurſus ſe diduci paſſus eſt.

Amſtelodami præter orphanotrophæam Noſocomia (quæ tam magnifice extructa, ut palatia eſſe videantur) vidi Synagogam, & Ceremonias Judæorum Sabbaticas; poſt impoſitum iis finem incidi in Diſputationem cum Judæo Medico, cùm de myſterio Sacro-Sanctæ Trinitatis, tùm de gloria Templi ultimi, quam negabat ipſe ex adventu Meſſiæ æſtimandam, ſed ampliorem fuiſſe gloriam humanam; primum enim Templum ſæpius impune etiam à Gentilibus ſpoliatum, profanatum; Templum vero ſecundum à Gentibus longe magis honoratum, fuiſſe percuſſos, & manifeſta pœna coërcitos ejus profanatores. Ego reſpondi, id Templum habendum eſſe pro glorioſiori, in quo plenior ſit gloria divina, eam vero propter Urim & Tummim, Revelationum perfectionem, & frequentiam fuiſſe in primo Templo. Majorem itaque gloriam in Templo ſecundo nullam eſſe potuiſſe, niſi quæ ex voce, & præſentia ipſius Filii Dei, ſeu Meſſiæ manifeſtatione comparuerit.

Viſitavi

Viſitavi quoque Comenium, Senem ferme ſeptuagenarium Chiliaſtam, cum quo varii diſcurſus. Diſſerebat occaſione nuper electi Regis Poloniæ de iſto Regno, Nobiliumque Polonorum libertatibus &c. Magnus eſt æſtimator viſionum, & Revelationum divinarum, quarum jam volumen aliquod collegit, multaque huc facientia commemoravit.

VII.

Biga Epiſtolarum (†) Theologi quondam Lipſienſis Celeberrimi D. JO. BENED. CARPZOVII ad THEOPHIL. SPIZELIUM, Theologum olim Auguſtanum maximi nominis.

Pacem, & anni, quem nuper auſpicabamur, introitum felicem, feliciorem progreſſum, & feliciſſimum exitum!

Hæc enim cauſa fuit, Vir admodum Rever. ac Præclariſſime, Frater in JESU CHRISTO, Amice, & Fautor honoratiſſime, quæ tacentem hucuſque, ut has darem, impulit, mea inquam in Te pietas vel verbo complecti contenta, quæ alias formularum ambitu prolixiori, quam affectu,

(†) Harum, aliarumque ad B. Spizelium olim a famigeratiſſimis Viris exaratarum, ἀυτογραφα mecum, quæ ejus erat facilitas, communicavit Vir de Eccleſia Auguſtana inſigniter meritus, ac ſub finem ſuperioris anni pie, non ſine acerbiſſimo eorum, quibus illius virtutes eximiæ perſpectæ erant, luctu defunctus M. Georgius Ruprechtus.

ctu, recitari ſolent magis, quam voveri. Nam dum hodiernâ die à concatenatis laboribus, quos feriarum nobis hactenus faceſſit interruptus ordo, reſpirare cœpi quadantenus, hoc biduum ſcribendis ad amicos literis impendere decrevi, cum ut revoluto in orbem anno amicitiam, quæ ſancte cum iis mihi colitur, pio voto, quod ſolet, redintegrarem, tum ut exſolverem me debito, ſi forte unius alteriusve datæ olim ad me literæ reſponſionem efflagitent. Eâ fini forulos literarum præterito anno ad me miſſarum excutio, inque iis Tuas invenio, Frater colendiſſime, quas Idibus Aprilis ſcripſeras, miſerasque cum gratiſſimo Sacrorum Arcanorum dono. Etſi verò (Deum teſtor!) prorſus ignarus ſum, utrum debita illis reſponſio gratiarum actioni juncta reddita ſit, an non? Quoniam tamen conſtitutum mihi fuit, amicitiam noſtram hoc anni initio literarum veluti fomento revocare ad vitam, illas quaſi heri acceptas denuò perlegi, tuumque tacitus amorem, & benevolentiam animo lætabundo veneratus ſum. Quod ſi nulla adhucdum miſſa eſt ad humaniſſimas illas literas abs me reſponſio, Tu pro benevolentiâ Tuâ ſiniſtrè haud interpretaberis, ſpero, præſertim ubi

ubi tot tantarumque mutationum mihi ſubindè ſubortarum fueris recordatus. Poſtquam enim ſub initium anni præteriti divinitùs mihi obtigit ad munus Eccleſiaſticum vocatio, hoc unum agere debebam, ut, quod grave videbatur ſpartæ hujus adornandæ initium, ſatisfacerem nihilominùs officio, quod ſuſceperam. Mox circa Pentecoſtes ferias transferendum erat domicilium, turbatis, ut amat fieri, mutatisque in alia omnia rebus meis, diſperſis hinc inde qualibuscunque, quos bibliothecula mea capit, libellis: ipſis etiam ſtudiis nonnihil inſuper habitis, niſi quod ſacra functio ſibi meditationis poſceret. Accedebat præter opinionem Promotio ad Licentiam Theologicam, quæ nova molimina poſtulabat: Succedebat Profeſſionis Moralium cum aliâ Hebrææ Linguæ commutatio: denique & Matrimonium, quod cum Virgine duodecennali, Reginâ Mariâ Lanckiſiâ contrahebam. Ita aliud ex alio identidem naſcebatur inter continuos labores, quos ordinarie ſubibam; quæ ſane omnia, ſi non ſingula, apud amicum excuſabunt, ſi neglectum erga ſe officium deprehendat. Cæterum Te non inter primos Amicorum numero, ſed omnibus antepono, & ſincero animi affectu vene-

ror magis, quam eloquor, id unum hactenùs inter præcipua, quæ adverſa evenêre, ponens, quod nulla ſe occaſio obtulerit, nec mihi ſuppetierit facultas, non referendi dicam amorem, & beneficia in me Tua, ſed atteſtandi ſaltem animum, gratum haberi cupientem. Quod ſi hactenus negligentior fui in ſcribendi officio, poſthac majorem Tibi diligentiam polliceor. Quamdiu enim Cathedræ Philoſophicæ adhæſi, invitus egi omnia, quod per vocationem illam à delitiis meis Hebraicis, quas odiſſe jam propemodum, quia ſic jubebar, inceperam; nunc ubi ad hæc ſacra poſtliminiò quaſi redii, majori cum voluptate, & eccleſiaſtica, & profeſſoria functio adornatur, quam una olim Moralium Lectura. Atque utinam illa animorum noſtrorum conjunctio propiori abſentiâ corporum juvaretur, næ faciliori longè negotio ſacra hæc noſtra ſtudia tractaremus! Sed quorſum hæc deſideria eorum, quibus potiri non poſſumus? Agamus potius nobis demandata cœlitus, & agnoſcamus grato pectore amorem Dei, quo dignos nos voluit; quibus in ſuâ vineâ laborandi concederet locum, & quod temporis (heu quam exiguum!) ſupereſt, Tu emittendo in publicum doctiſſimas

lucu-

lucubrationes, quæ dudum applauſum eruditorum promeruerunt, ego Studioſis Grammaticalia mea prælegendo, conſumamus. Dandum tamen aliquid amicorum literis, è quibus non rarò reddimur doctiores. Tu ſi frequentiori me poſthac dignaberis alloquio, non niſi informationem interpretabor. Cave ſequius hoc accipias, ſincerè ajo. Mihi híc, meisque Muſis, cum uxorculâ meâ vivo, nihili æſtimans aliorum in Academiâ ſtrepitus, poſtquam inter plurimos labores animi tranquillitatem Deus optimus conceſſit. Nihil in publicum molior, quia quod privatim agam; ſat habeo: Privata autem ſunt mihi omnia, quæ ratione officii incumbunt, intra unius Lipſiæ concluſa muros. Diſſertationem tamen de Vaccâ ruſâ ſcribere juſſus ſum, cum Examen pro Licentiâ exantlaſſem. Feci, quod potui, & intra paucos dies, ſex tantùm ejus quaterniones abſolvere potui, quibus exhauriri materiæ fertilitas, non poterat: nec poterant addi reliqua ob imminentem Promotionis diem. Ita factum, ut cura altera expreſſis non accederet, ſed quæ primum illeveram chartis, typis materiam ſemper præſtolantibus, tradenda eſſent. Animus erat, in plures laborem, qui ſub

manu excreverat, partes diſpeſcere; ſed ne, qui primò prodiit, titulus mentiretur, mutavi conſilium, noluique cum Amicis chartas illas communicare prius, quam cætera acceſſiſſent: Accederent verò tum demum, ubi otium quantiſper nactus fuero. Si de materia iſta Tibi quæ annotata ſunt, quæſo amico ne invideas: mihi ne verbulum ſcriptum eſt præter ea, quæ expreſſa typis ad te mitto, eâ fini, ut inſtitutum meum penitius perſpicias. Sunt in iis quædam errata typographica, eaque graviora paulo, quæ mihi non imputabis. Cætera, quæ parum tibi ad palatum, monebis, cum in ſequentibus corrigendi fuerit occaſio. Scripſit ad me his nundinis David Cohen de Lara, Hamburgo, deque ſtatu tuo voluit informari, utrum adhuc vivas: petiit inſuper, ut ſi tecum mihi intercederet literarum commercium, ſuo te nomine ſalutem, inſigniter Te enim hoc ſalutis nuncio gaviſurum.

Miſit præterea Specimen Lexici ſui Talmudico-Rabbinici, operis, uti fert inſcriptio, XL. annorum, plus ſine dubio laudis promeriti, ſi, cujus olim ipſum admonueram, verba latina ſingulis vocibus adjeciſſet. Adjecit equidem, ſed literis Hebraicis,

braicis, quibus multò obſcurior redditur contextus, cùm Chriſtianis, quibus tædioſa lectio linguæ ſibi familiaris literis peregrinis; tùm Judæis Latina prorſus ignorantibus. Atquè hæc in præſentiarum, bono omine prolixius, quam cum calamus admoveretur, intendebam. Quæ ſi labores tuos intempeſtive interpellarunt, amori noſtro id imputato. Vale cum Tuis feliciter, & Eccleſiæ, ac bono publico, mihi etiam, ſi merebor, perenna. Dabam Lipſiæ, d. XII. Januarij Ao. 1669.

Admodum Reverendæ Tuæ

Claritatis

addictiſſimus

L. Joh. Benedictus Carpzov.

Pacem à Jeſu, & cum Jeſu omnia!

Vir plurimum Reverende, Ampliſſime, atque Præclariſſime, Domine, Amice, Fautor, & frater in Chriſto colendiſſime.

Abſit vero, ut unquam amicitia noſtra ecclipſin paſſa dicenda ſit, etſi ad tempus illos literarum veluti radios retraxerit. Cauſam conſtantis adeo ſilentii audiviſti, non luminis ſincerioris, ſed mediorum, per quæ clarius illud ad Te penetraret, defectum. Nunc firmiter animo propoſitum eſt meo, nunquam ultra octiduum ad amiciſſimas tuas, ſi obveniant, reſponſum differre, non quod perſuadeam mihi, meas literas Tibi quandam voluptatem afferre, ſed ut ad frequentiores Te excitem, è quibus ſemper doctior recedo. Neque enim de Claudii Capellani Mari Rabbinico, neque de Jo. Marshami diſquiſitionibus, cæteriſque, quos commemoras, libris prius conſtitit, quam Tuæ illorum facerent mentionem. Unius Johannis

nis Spenceri de Urim & Thummim diſſertatio viſa, & lecta eſt, poſtquam mihi amicus quidam Hamburgo ſubmiſerat, ut de ſententia ejus, quam portentoſam putabat, judicium redderem. Unde ego paulo diligentius tunc evolvi, inque Compendium (cum ipſa diſſertatio libro ſatis juſto abſolvatur,) redactam cum brevi cenſura amico illi familiari epiſtolâ reddidi, quod poſtea Spencerianæ diſſertationis Compendium animadverſionibus ad Jus Hebræum Regium Schikardi, ubi eadem materia ex inſtituto ab Autore ventilata fuit, inſerui. Videbis illud inde à pag. 30. & ſeqq. Ipſe alias Spencerus Rabbinicarum literarum contemptor, & ſicuti videtur, rudis eſt, in cæteris vero ſtudiis cultiſſimus, & ingenio, atque judicio nemini ſecundus: Tui etiam celeberrimi nominis iteratam facit mentionem pag. 47. & 188. Prodiit Cantabrigiæ Anno 1669. in forma, quam vocant octava, ſed grandioris chartæ. Voiſiniani in Matthæum Commentarii mentio dici non poteſt, quantum ſalivam moveat. Hunc ego autorem, & Gaulminium, amicum ejus, inter doctiſſimos Hebraicè Gallos numero, quos unquam illa natio habuit. Quanquam hodie plures ſubinde Pariſiis

in lucem prodeant, Ambroſius Janvier, Ludovicus de Compiegne, aliique, qui in transferendis Rabbinorum monumentis, ipſis etiam Anglis palmam præripiunt. Et huic quidem (Ludovico) conſtitutum eſt, omnia R. Maimonidis ſtatuta ex magno illo opere *Jadchaſakah*, Latio donare: quantum mihi ex præfatione illius conſtat, quam tractatui de Conſecratione Calendarum, deque ratione intercalandi præmiſit, in quâ ſimul provocat ad ejusdem Maimonidis tractatûs de Paſchate, de ſolemnitate Expiationum, & de Jejunio; quos pridem ex Hebræo Latine redditos edidiſſet. Erat jam ante annum, qui eadem de Jure Hebræorum ex Maimonidis Opere typis credidiſſe Miegium, Profeſſorem Heidelbergenſem affirmabat; nihil tamen vidi hactenus, quod lucem adſpexerit. Si certiora de Miegio (Profeſſore credo Hebrææ Linguæ) & ejus conatu habeas, ne invideas quæſo. De Eſenweinio quæ ſcripſiſti, grata fuerunt. Utrum verò editionem Operum Schikardianorum adhuc meditetur ſcire admodum deſidero, non quod ipſe hunc laborem ſubire decreverim, de quo ne ſomniavi quidem; ſed ut compotes aliquando evadamus promiſſorum toties

incom-

incomparabilis viri ſcriptorum nondum editorum: cumprimis Triumphatoris vapulantis. Diſſertationem de nummis Hebræorum (quam inter Manuſcripta nondum edita recenſes) mutuò olim habui à B. Domino Johanne Schmidio, Argentorati; impreſſam utique, inque titulo variorum ſiclorum ectypa exhibentem. Sed & Eclogæ Sacræ vivente adhuc ipſo editæ ſunt, ac paſſim Anglis ſcriptoribus allegatæ, Tailorio cumprimis, qui nonnulla in iis ſub examen, & cenſuram revocavit. Capitula Patrum toties cum verſionibus excuſa ſunt, ut cum pace Manium Schikardianorum publico dari vix queant. Edidit ſuperiori ſeculo Paulus Fagius, Iſnæ, noſtro Philippus Aquinas Pariſiis Anno 1620. Franciſcus Tailorius Londini Anno 1653. Joh. Leusdenius Ultrajecti Anno 1665. Præterea in ſingulis Judæorum libellis precatoriis, (סדר תפילות vocant,) quorum aliquot editiones poſſideo, punctis vocalibus veſtita conſpiciuntur. Solus ego, undecim Capitulorum iſtorum diverſiſſimas editiones habeo, inter quas ne Fagii quidem eſt, neque Tailorii, ex memoratis. Index Parſarum Judaicarum ad Bechinath happeruſchim pertinet, ac perperam inter hiſtorica,

quaſi quidam liber refertur. Rabbinorum nomenclator hiſtoricus, ſi abſolutus, & perfectus ſit, ad lectionem Talmudicam ſumme neceſſarius eſt. Non enim aliud poſt Halichoth Olam ſubſidium habemus, quam quod obſcure nimis, & difficulter ſubminiſtrat R. Zachutus in Juchaſin. Sed vereor, ut quicquam ἀνέκδοτον completum ſit, cum in præcipuis illis, quæ in publicum exivere, Bechinath happeruſchim, & Tarich Regum Perſiæ vix ultra Procemium proceſſerit, immatura morte extinctus. In Jure Regio excudendo jam Operæ apud nos deſudant, excluſuræ illud ad inſtantes nundinas vernales: quod mihi omne tempus Eccleſiaſticis laboribus ſuffurandum præripit. Nam cum hebdomatim tres minimum quaterniones (ſi abſolvi debeat) imprimendi ſint, & ſinguli abs me bis ſemper calculentur, poſt tædioſas in funera proceſſiones, ægrotorum viſitationes, & alias ſacri muneris functiones negotiis aliis antehabendas, poſt meditationes Concionibus dicandas, & quorundam privatam informationem, cui quotidie bihorium tribuitur, poſt Collegia etiam, quæ continuantur, Concionatoria quater ſingulis ſeptimanis viſitanda, & publicam profeſſionis adminiſtra-

tionem, nihil propemodum ſupereſſe cernis temporis, quod iſtis in Schikardum animadverſionibus inſumi poſſet, unde ſæpius, ubi prolixior eſſe decreveram, urgente typographo abrumpendum, cum nihil paratum, & in promptu ſit, & ſchedulatim (ſit verbo venia) omnia typis transmittenda, ut ne ſecundæ quidem curæ concedantur. Spero tamen, non omne oleum his notis perdi, ob varietatem materiarum, quâ ad ſtudium hoc diligentius excolendum inflammentur auditores: his enim, non aliis hæc ſcribuntur. Ac poteram certe nullo negotio peculiarem librum variarum lectionum, aut obſervationum ex his notis conficere, ſi in Capitum ordinem, & numerum cogerem, quæ ad Schikardi textum vel illuſtrandum, vel emendandum obſervantur, ſed iſthæc ratio juventuti fortaſſis commodior, cujus unicè utilitatem intendo. Mitto exemplar omnium, quæ hucuſque confecta ſunt, rogoque, ut per otium evolvere digneris, quæque placeant, vel diſpliceant, candide pro amore noſtro aperias: Secuturos quaterniones, ubi itidem abſoluti fuerint, ſuo tempore ſubmittam. Urget Socrus, (cujus bibliopolio præfectus me inſcio editionem operum

rum Schikardianorum cum animadverſionibus meis publice promiſerat, cum ipſe nihil minus cogitarem, quam de labore hoc ſuſcipiendo, neſcio quas conſilii hujus ſui cauſas, exceptionesque prætendens,) ut ad eundem modum cætera quoque Schikardi opera continuis id genus notulis veſtiam, uno volumine ſic edenda, ut I. Jus Regium. II. Tarich. III. Bechinath happeruſchim. IV. Sylloge diſſertationum, quæ haberi poſſent, v. g. de Purim, de nummis Hebræorum, alphabetum Davidicum, Ecclogæ ſacræ &c. compareant. Enimvero nondum conſentio, & ſunt privatim non unæ rationes, quæ diſſuadeant; Suffecerit Jus Regium. Cui an præfigenda ſit Autoris imago? ambigo. Æri equidem, ut noviter incidatur ad Tui ectypi præſcriptum, ſed majori forma, pridem non concluſum modò, ſed & chalcographo mandatum; at eâ ſpe, ut omnibus Schikardi operibus junctim editis præmitteretur, una cum ejus vita abs Te ſcripta, ſi nobis hanc veniam indulgeres. Utrum autem exiguæ huic operum particulæ ſplendidus adeo introitus conveniat, viderint illi, qui diſtrahendis poſtea exemplis præſunt: meâ parum refert. Vides inſtitutum, & qua occaſione in hunc

hunc laborem damnatus ſim, qualisque ille futurus. Cæterum, ſi liceret, de eo, quem mihimet ipſe impoſui, tecum familiarius paulò ſermocinarer, conſilium tuum exploraturus. Poſt nundinas Vernales, ubi cum Deo excluſus fuerit Rex Schikardi, ſola atque unica cura erit Ruthæ continuatio, ut ſi omnino fieri poſſet, cum hoc anno ad finem perveniat. Hunc proxime ſuccedet de Raimundo cura, qui me ab aliquot annis, uti noſti, exercuit. Quicquid hactenus vel in Rabbinorum, Talmudicorumque ſcriptis, vel noſtratium etiam Anti-Judaicis legi: id omne in adverſaria mea certo loco, & ordine conjeci, ut obſervationibus in Raimundi pugionem, Voiſinianis interſerendis inſerviret; ita quidem, ut non Capitibus ſingulis ſubjicerentur, prout in Pariſienſi editione factum à Voiſinio, ſed ſingulis foliis Textui adhærerent, qualiter hæ meæ animadverſiunculæ textui Schikardino. His tamen diebus, cum de ordinandis, & invicem commiſcendis obſervationibus iſtis cogitarem, ſimulque modum decreturus eſſem, quo mea à Voiſianis diſcernerentur, ne vel mihi vindicarem non — mea, vel ingratiis Voiſinii adhuc ſuperſtitis ipſi de meis quid tribuerem,

buerem, quorum fortaſſe eum puderet; venit in mentem Theologiæ Judæorum acroamaticæ, quæ meis illis collectaneis, & ad augendas Voiſinii obſervationes hinc inde cerptis, juvari non minus, quam inſigniter exornari atque illuſtrari poſſet. Quare in eam pene ſententiam deveni, & magis fore conſultum, & ex utilitate ſtudioſæ juventutis, ſi Pugio ille cum ſolis Voiſinii notis prodiret, veluti Syſtema Anti-Judaicum; Ea vero, quæ initio illis inſerere decreveram, in peculiare Syſtema Theologiæ Judæorum theticæ redigerentur, quale nondum extare noſti. Etſi enim plures ſint, qui Judaicam Theologiam vel ſcripſerunt, vel promiſerunt; alium tamen ſcopum, aliam methodum ſunt ſecuti. Hornbeckius de convincendis, & convertendis Judæis (quem in hoc genere omnibus antepono) ſaltem pro ſcopo habuit refutationem Menaſſis Ben Iſrael, cujus pleraque vel Latine ſcripta, vel ex Hiſpanico, aut Luſitanico ſermone in linguam latinam transfuſa paſſim inter Chriſtianos circumferri videbat. Hulſius non niſi de adventu Meſſiæ agit, quæque de hoc uno articulo in libro *Abkath rochel* traduntur, impugnat; ut verius vindicatio doctrinæ de Meſſia contra

tra Judæos, quam Theologia Judaica inſcribenda fuiſſet. Quanquam juſtas habuit hujus inſcriptionis rationes, ceu ex procemio illius videre eſt. Joſephus de Voiſin Theologiam ſaltem ſtricte dictam, h. e. locum de Deo perſequitur, idque non ex Judæorum mente, ſed Chriſtianorum, quorum doctrinam conquiſitis Hebræorum teſtimoniis confirmat. Nec alium ſibi ſcopum præfixiſſe, ipſe hic libri ejus titulus eloquitur: *Theologia Judæorum, ſive Opus, in quo rem ipſam, quæ nunc Chriſtiana religio nuncupatur, etiam apud Antiquos fuiſſe, priusquam Chriſtus veniret in carnem, ex Hebræorum libris oſtenditur.* B. Mülleri Judaiſmus in refutandis ſaltem heterodoxiis circa quæſtiones de fide præcipuas occupatur. Idem ſcopus Havemanni libello. Nec vidi, qui theſin Judæorum (rectius forte Antitheſin) acroamatice tractarit. Unus Hottingerus hanc viam ingreſſus eſt in Compendio Theologiæ Judaicæ, Diſſertationum Enneadi inſerto; hoc tamen σκιαγραφία solùm erat futuri Operis, ſed quam pluris æſtimo, quam omnia illa modò memorata aliorum volumina. Ejusdem ſcopum intendo, ſed alia methodo, alioque ordine feriendum. Nempe ut

ut noſtra Chriſtianorum ſyſtemata theologica certa methodo Locos diſpeſcunt: ſic in hoc Theologiæ Judaicæ Syſtemate omnes Loci, ſive controverſi ſint, ſive veritatis utrinque agnitæ, ductu determinandæ alicujus methodi, diſtribuendi eſſent. Hinc quilibet Locus per theſes ex mente Judæorum, ſtrictim & ſuccinctè concipiendas, deducendus, v. g. in loco de principio Theologiæ theſis prima fuerit: *Principium Theologiæ eſt verbum Dei, quod vel ſcriptum vel non-ſcriptum.* Theſis II. *Verbum ſcriptum vocatur* תורה שבכתב *Lex ſcripto tradita, & viginti quatuor Scripturæ libris continetur.* Theſis III. *Hi libri diſpeſcuntur in* תורה *Legem,* נביאים *Prophetas, &* כתיבים *Hagiographa &c.* Singulis porro theſibus ſuæ eſſent ſubjiciendæ ectheſes, in quibus (1.) termini, & ſenſus theſeos explicentur. (2.) Locis ex Talmude, & Rabbinorum ſcriptis in medium Hebraicè, & cum verſione allatis confirmetur, hanc eſſe Judæorum theſin. (3.) Si qua circa theſin inter ipſosmet Judæos controverſia, & contradictio, eadem oſtendatur una cum fonte, unde diſceptatio promanárit. (4.) Per remiſſiones ad Autores Chriſtianos ſignificetur, quatenus veritati,

veritati, & religioni Chriſtianæ thesis vel contradicat, vel conſentiat. Ita planiſſime de Judæorum religione, & doctrina, quoad omnes fidei articulos informari poſſet Juventus, ſimulque haberet forulos, in quibus reconderet, quicquid unquam ullibi de Judæorum Theologia occurreret. Atque ad hunc laborem accederem, ut primùm Collegium illud biblicum abſolviſſem, Diſputationibus Academicis (æque ut collegium iſtud) continuandum; donec interim absque ulla mea moleſtia (ſi ſolùm typographiæ calculum excipias) Pugio Raimundi imprimatur. In quo denuò illud deliberandum erit, an ad Pariſienſem prorſus editionem conformari debeat, an verò magis conſultum ſit, ſi, uti Bœclerus Seldeni Opus de Jure Naturæ, & Gentium, Londini olim in folio editum, in forma quarta recudi curarit, (quod ſimiliter in Caſauboni exercitationibus, Grotii de Jure Belli, & Pacis, multisque aliis ſumptuoſius primùm excuſis factum) ita hic etiam pugio in ſtudioſorum tenuioris fortunæ gratiam ex ampliori illa ad minutiorem contrahatur formam, præſertim cum ſic juſtum volumen adimpleret, ad quale Pariſienſis editio nondum aſſurgit. Omnia hæc tuo

judicio, tuo arbitrio, tuæ autoritati ſubjiciuntur: quicquid facto opus judicaveris, illud fiet. Ingenue me, (neſcio tamen an prudenter ſatis,) coram amore tuo (Enniano verbo) expectoravi; cum nemo mortalium ſit, cum quo conferre talia vel liceat, vel placeat: nemo etiam fortaſſis, præter Te, qui meliora conſulere aut poſſit, aut velit. Saltem illud oro, & uti ſpero, exoro, ne inſtitutum illud meum qualecunque è ſimplici corde, & pia auditores meos juvandi intentione profectum ulli reveles: unde cum varia ſuſtinere fata ſoleant literæ, optarem has, poſtquam legeris, igne abolitum iri. Soleo cum amicis (qualem neſcio an præter Te alium venerer) candidius loqui, atque ita ſæpius, ut ſi alius audiret, vix ſibi temperaret à riſu. Tu pro candore Tuo, & veteri amicitia, quam ad aras uſque ſancte in hac vita colam, donec nos aliquando cœlum jungat, non dextre modo omnia interpretaberis, ſed & loquacitati huic meæ (quâ veluti commiſſum olim ſilentium compenſatur) ignoſces. Quod ſupereſt, de tuis etiam rebus, cùm œconomicis, tùm literariis, fac ſim certior. Neque mirare, cur de domeſticis quæram. Nam ſolent ea ſæpiuſcule

piuſcule noſtra ſtudia ſufflaminare, ſi ad votum minus ſuccedant. Tibi tamen omnia, ut ad votum fluant, hoc, quem ingreſſi ſumus, multisque ſecuturis annis, cordicitus opto. Faxit Deus, ut in Eccleſiæ bonum, & rei literariæ emolumentum, cum ſuaviſſima Conjuge, & univerſa familiâ honoratiſſimâ ſalvus, & incolumis vivas, creſcas, floreas! Vale.

Dabam Lipſiæ d. IIX. Januarii, ſtyli veteris, Anno 1674.

Admodum Reverendæ Tuæ

Claritatis

ad ſtudia, & preces

L. Joh. Benedictus Carpzov.

VIII.

CALENDARIUM ETYMOLOGICUM,

ex

LOMBARDICA HISTORIA Jacobi de Voragine,

quæ a plerisque

Aurea Legenda Sanctorum

appellatur,

congeſtum.

PRÆFATIO.

Debetur hoc Eraſmo Schmidio, Viro de Græcis præſertim literis præclare merito, qui id typis excudendum curavit Wittebergæ 1604. Denuo illud exponere luci viſum fuit, quod ejusmodi libelli minuti, olim evulgati, pauciſſimorum in manibus verſentur, nec injucundum ſit recognoſcere priſcæ barbariei Documenta. Inde enim perſpicimus, quantum divinæ benignitati ſimus devincti ob diſcuſſam *il-*

lam

lam noctem caliginoſam, quæ non veræ tantum eruditioni, ſed ipſi etiam religioni denſiſſimas obduxit tenebras. Nec vero ſolus Jacobus de Voragine, Epiſcopus olim Genuenſis, ferrei oris, & plumbei pectoris Vir, qui per aliquot ſæcula ob inſignem, ſi Diis placet, doctrinam maximæ fuit exiſtimationis, in etymis vocum rimandis ita ineptiit, & craſſam inſcitiam prodidit, ſed alii etiam, quod ex barbaris Monachorum veteris ævi vocabulariis, quodlibetis, & ſimilibus fumoſis, rancidis & obſoletis chartulis, ad quas etiam in præfatione huic Calendario præmiſſa D. Salomon Geſnerus, Theologus olim Wittebergenſis, provocat, apparet. Idem quoque, nec injuria, Lyram, Hebraici ſermonis probe gnarum, & Iſidorum Hiſpalenſem, alias non ineruditum, in vocum etymologiis ridiculos ſe exhibuiſſe aſſerit. Addimus nos Hugonem de S. Caro Cardinalem, qui ſuos in S. Scripturam commentarios inſipidis iſtiusmodi vocum derivationibus valde deformavit.

X 3 JANUA-

JANUARIUS.

Dies
1.
2.
3.
4.
5.
6. EPIPHANIA dicitur ab *epi*, quod eſt *ſupra*, & *phanos*, quod eſt *apparitio*. Quod tunc deſuper ſtella magis apparuit.

Vocatur & THEOPHANIA à *theos*, quod eſt *Deus*, & *phanos*, quod eſt *apparitio*, quod tunc Deus Trinitas apparuit, in baptiſmo Chriſti:

Et BETPHANIA, a *beth*, quod eſt *domus*, quoniam Chriſtus in miraculo converſionis aquæ in vinum facto in domo, verus Deus apparuit.

Et PHAGIPHANIA, a *phage*, quod eſt *bucca*, ſive *manducare*, quoniam quinque millia hominum de quinque panibus hoc die ſatiavit. Sed de hoc miraculo, utrum hac die contigerit, dubitatur, tum quod in Originali Bedæ non ſic expreſſe legitur, tum quod Joh. 6. ubi de hoc miraculo agitur, dicitur: *Erat autem proximum Paſca*, &c.

MAGI

MAGI autem tres Hieroſolymam venerunt quorum nomina in Hebræo ſunt: *Apellius*, *Amerius*, *Damaſcus*: Græcè, *Galgalath*, *Magalath*, *Sarachin.* Latine: *Caſpar*, *Balthaſar*, *Melchior.*

7. ——
8. ——
9. ——
10. ——
11. ——
12. ——
13. HILARIUS. Dictus eſt quaſi *hylaris*, quoniam in ſervitute Dei valde hilaris fuit. Vel, quaſi *alarius*, ab *altus* & *ares*, id eſt *virtus*, quoniam fuit altus in ſcientia & virtuoſus in vita. Vel ab *ile*, quod eſt quaſi primordialis materia, quæ obſcura fuit, & ipſe in dictis ſuis magnam habet obſcuritatem, & profunditatem.

14. ——
15. MACARIUS, dicitur a *macha*, quod eſt *ingenium*, & *ares*, *Virtus.* Vel a *macha*, quod eſt *percuſſio*, & *rio*, *magiſter.* Vel *macharius*, id eſt *beatus.*

16. MARCELLUS, dictus eſt, quaſi, *Arcens malum a ſe.* Vel, quaſi *Maria percellens*,

cellens, i. e. mundanas adverſitates percutiens, & conculcans.

17. ANTONIUS, dicitur ab *ana*, quod eſt ſurſum, & *tenes*, quaſi ſuperna tenens, & mundana deſpiciens.

18.

19.

20. FABIANUS, SEBASTIANUS, dicitur autem *Fabianus*, quaſi *Fabricanus*, fabricans beatitudinem ſupernam. *Sebaſtianus*, à *ſequens* & *beatudo*, & *aſtim*, quod eſt civitas, & *ana*, quod eſt *ſurſum*, quaſi ſequens beatitudinem civitatis ſupernæ. Vel a *baſto*: nam miles Chriſtus, equus Eccleſia, baſtum ſive ſella Sebaſtianus, quo mediante Chriſtus in Eccleſia militavit, & de multis martiribus victoriam obtinuit. Vel interpretatur *Vallatus*, quoniam ſagittis tanquam ericius fuit circumdatus: Vel *circumiens*, quoniam omnes martyres circuibat, & omnes confortabat.

21. AGNES, dicta eſt ab *agna*, quoniam mitis & humilis tanquam agna fuit: Vel a Græco quodam *Agnos*, quod eſt pium. Vel ab *Agnoſcendo*.

22. VINCENTIUS, dicitur quaſi *vicium incendens*. Vel: *Vincens incendia*; Vel: *Victoriam tenens*.

23. —

23. ——
24. ——
25. ——
26. ——
27. JULIANUS, quaſi *jubilus*, & *ana*, quod eſt *ſursùm.* Inde Julianus quaſi *Jubilianus*, quia cum jubilo ſuperna petiit. Vel a *Julius*, quod eſt *incipiens* & *anus*, id eſt, *ſenex*. Nam in Dei ſervitio fuit ſenex longanimitate, ſed incipiens ſui reputatione.
28. ——
29. ——
30. IGNATIUS, dicitur, quaſi *ignem patius*, id eſt, ignem patiens divini amoris.

FEBRUARIUS.

1. ——
2. PURIFICATIO MARIÆ. Hoc feſtum dicitur etiam IPAPANTI, quod eſt idem, quod *præſentatio*, ex eo, quod Chriſtus eſt in templo præſentatus. Vel idem quod *obviatio*, quod Simeon & Anna obviaverunt Domino, cum offerretur in templo: ab *ipa*, quod eſt *ire*, & *anti*, quod eſt *contra*. Dicitur ergo *Ipapanti*,

quoad collationem gloriæ, per hoc quod dicitur a Simeone *lumen ad revelationem gentium.* Dicitur & CANDELARIA, quoad illuminationem gratiæ, per hoc quod dicitur, *Gloriam plebis Iſraël.* Vel ex eo, quod candelæ accenſæ in manibus portantur. Nam mulieres Romanorum, ut ait Innocentius Papa, his diebus feſtum luminarium exercebant, quod a quibusdam fabulis Poëtarum originem traxit. Ajunt enim, quod Proſerpina fuit adeo ſpecioſa, quod Pluto Deus infernalis eam concupiſcens, ipſam rapuit, & Deam eam fecit. Parentes autem ſui per ſylvas & nemora cum facibus & luminaribus circumibant. Et quoniam difficile eſt conſueta relinquere, Chriſtiani de gentibus ad fidem converſi, difficile poterant relinquere hujusmodi conſuetudines paganorum; ideoque Sergius Papa hanc conſuetudinem in melius commutavit, ut ſcilicet Chriſtiani ad honorem ſanctæ matris Domini, omni anno in hac die totum mundum cum accenſis candelis & benedictis cereis illuſtrarent, ut ſolennitas quidem ſtaret, ſed alia intentione fieret.

3. BLA-

3. BLASIUS, quaſi *blandus*, vel quaſi *belaſius*, a *bela*, quod eſt *habitus*, & *ſyor*, parvulus. Fuit enim blandus, per dulcedinem ſermonum. Habitus, per habitus virtutum, parvulus per humilitatem morum.

4. ——

5. AGATHA, dicitur ab *Agyos*, quod eſt *Sanctus*, & *theos*, *Deus*, quaſi *Sancta Dei*. Vel ab *a*, quod eſt *ſine*, & *geos terra* & *theos*, *Deus*, quaſi, *Dea ſine terra*, id eſt ſine amore terrenorum. Vel ab *aga*, quod eſt *loquens*, & *thau*, *conſummatio*, quaſi *perfecte & conſummate loquens*, quod patet in ſuis reſponſis. Vel ab *Agad*, quod eſt *ſervitus*, & *thaas*, *ſuperior*. Vel ab *Aga*, quod eſt *ſolennis*, & *thau*, conſummatio, quaſi, *ſolenniter conſummata*, id eſt *ſepulta*, quod patet in Angelis, qui eam ſepelierunt.

6. ——

7. ——

8. VEDASTUS, quaſi *vere dans æſtus*, quoniam vere ſibi dedit æſtus afflictionis & pœnitentiæ. Vel quaſi *Vædiſtans*, quoniam æternum Væ ab eo diſtat.

9. —— ——

10. —— ——

11. —— ——
12. —— ——
13. —— ——
14. VALENTINUS, dicitur quaſi *Valorem tenens*, hoc eſt, in Sanctitate perſeverans. Vel quaſi *Valens tiro*, id eſt, Miles Chriſti.
15. ——
16. ——
17. ——
18. ——
19. ——
20. ——
21. ——
22. CATHEDRA PETRI. Cathedra triplex eſſe dicitur, ſcilicet *regalis* 2. Reg. 23. David ſedens in Cathedra &c. *Sacerdotalis* 1. Reg. 1. Heli Sacerdote ſedente ſuper ſellam &c. & *Magiſtralis* Matth. 23. Super cathedram Moyſi &c.

Beatus ergo Petrus ſedit in Cathedra *regali*, quoniam fuit PRINCEPS OMNIUM REGUM: *Sacerdotali*, quoniam fuit paſtor omnium Clericorum: *Magiſtrali*, quoniam fuit Doctor omnium Chriſtianorum.

23. ——
24. MATHIAS Hebraice, Latine dicitur *donatus Domino*, vel *donatio Domini*, vel *humilis*,

milis, ſive *parvus*. Vel a *manu*, quod eſt *bonum*, & *theſis*, *poſitio*, inde Mathias, *bonum poſitum pro malo*, ſcilicet pro Juda.

25. —

26. —

27. —

28. —

MARTIUS.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12. GREGORIUS dicitur a *Grex*, & *Gore*, quod eſt *prædicare* ſeu *dicere*, quaſi *Gregis prædicator*. Vel quaſi *Egregorius*, ab *egregius*, & *Gore*, quaſi *egregius prædicator & doctor*. Vel Gregorius in lingua noſtra *Vigilans* ſonat.

13. —
14. —
15. —
16. —
17. —
18. —
19. —
20. —
21. —
22. —
23. —
24. —
25. —
26. —
27. —
28. —
29. PILATUS, (*cujus circa hæc tempora in hiſtoria Paſſionis mentio fit*) dicitur a *Pyla* matre, & *Atus*, qui fuit *avus*, molendinarius.
30. —
31. SECUNDUS, dicitur, quaſi *ſe condens*, id eſt, ſe honeſtate morum componens. Vel quaſi *ſecundans*, id eſt, *obſecundans*. Vel quaſi, *ſecum dux*.

APILIS.

1. —
2. —

3. —

4. AMBROSIUS, dicitur de *ambra*, quod eſt ſpecies valde redolens & precioſa. Vel ab *ambra*, & *ſyos*, quod eſt *Deus*, quaſi *ambra Dei.* Vel ab *ambor*, quod eſt *pater luminis*, & *ſyor*, quod eſt *parvulus*. Vel, ſicut dicitur in Gloſſario, *Ambroſius*, odor vel ſapor Chriſti cœleſtis: *Ambroſia*, eſca Angelorum: *Ambroſium*, cœleſte mellis favum.

5. —

6. —

7. —

8. —

9. —

10. —

11. —

12. —

13. —

14. —

15. —

16. —

17. —

18. —

19. —

20. —

21. —

22. —

23. GEOR-

23. GEORGIUS dicitur à *Geos*, quod eſt *terra*, & *orge*, quod eſt *colere*, quaſi *colens terram*, id eſt, carnem ſuam. Vel a *Gerar*, quod eſt *Sacrum*, & *Gion*, quod eſt *arena*, quaſi *ſacra arena*. Fuit enim arena: quoniam ponderoſus morum gravitate, minutus humilitate, & ſiccus a carnali voluptate. Vel a *Gerar*, quod eſt *Sacrum*, & *Gion* quod eſt *luctatio*, quaſi *ſacer luctator*, quia luctatus eſt cum Dracone & Carnifice. Vel a *gero*, quod eſt *peregrinus*, & *gir*, *precioſus*, & *us*, *conſiliator*. Ipſe enim fuit peregrinus in contemtu mundi, precioſus in corona martirii, & conſiliator in prædicatione regni.

24. —

25. MARCUS, interpretatur: *ſublimis mandato*, ratione perfectionis in vita, quod non ſolum ſervavit mandata communia, ſed etiam ſublimia, ſicut ſunt conſilia. Vel: *certus*, ratione certitudinis in doctrina Evangelii ſui, quam a Petro magiſtro ſuo didicit. Vel: *declinatus*, ratione humilitatis profundæ. Nam propter nimiam humilitatem pollicem ſibi amputaſſe dicitur, ut ſacerdotio reprobus haberetur. Vel: *amarus*, ratione acerbitatis pœnæ. Vel dicitur a *marto*, quod eſt

eſt *malleus major*, qui quidem eodem ictu ferrum domat, melodiam gignit, incudem firmat: ſic Marcus unica doctrina ſui Evangelii domat hæreticorum perfidiam, dilatat laudem divinam & confirmat Eccleſiam.

26. —

27. —

28. VITALIS, quaſi *vivens talis*, quoniam qualis vivebat exterius in opere, talis erat intus in corde. Vel, a *vita*. Vel: quaſi *vivens alis*, id eſt, tuens ſe alis virtutum. Ipſe enim fuit tanquam unum de animalibus Dei, quæ vidit Ezechiel, habens in ſe quatuor alas, ſcilicet *alam ſpei*, qua volabat in cœlum; *Alam amoris*, qua volabat in Deum: *alam timoris*, qua volabat in infernum: *alam cognitionis*, qua volabat in ſe ipſum.

29. —

30. —

MAJUS.

1. PHILIPPUS & JACOBUS. Dicitur PHILIPPUS, *os lampadis*, vel *os manuum*. Vel *à philos*, quod eſt *amar*, & *yper*, quod eſt *ſuper*, quaſi *amator ſupernorum*.

JACOBUS vero dicitur quaſi *Jacopus* a *jaculo*, & *cope*, quod eſt *cæſio*, quaſi *cæſus jaculis* per martirium.

2. ——

3. INVENTIO CRUCIS dicitur, quoniam tali die crux inventa fuiſſe refertur. Nam & antea fuit inventa, a *Seth* filio Adam in terreſtri paradiſo; a *Salomone* in Libano: a *regina Saba* in Salomonis templo: a *Judæis*, in aquæ piſcine: hodie ab *Helena* in monte Calvariæ.

4. ——
5. ——
6. ——
7. ——
8. ——
9. ——

10. EPIMACHUS & GORDIANUS. Dicitur EPIMACHUS ab *epi*, quod eſt *ſupra* & *machim*, quod eſt *rex*, quaſi *ſupernus rex*: Vel ab *epi*, quod eſt *ſupra*, & *maches*, quod eſt *pugna*, quaſi *pro ſupernis pugnans*.

GORDIANUS vero a *Geos*, quod eſt *dogma* ſive *domus*, & *dyan*, quod eſt *clarum*, quaſi *clara domus*, in qua habitabat Deus.

11. ——

12. NEREUS & ACHILLEUS. Interpretatur autem NEREUS, *lucis conſilium*: vel

vel a *nereth*, quod eſt *lucerna*, & *us*, feſtinans, vel quaſi *ne reus*, id eſt, *nequaquam reus*.

ACHILLEUS vero ab *Achi*, quod eſt *frater meus*, & *leſa*, quod eſt *ſalus*, quaſi *fratrum ſalus*.

13. —

14. —

15. —

16. —

17. —

18. PANCRATIUS, a *pan*, quod eſt *totum*, & *gratus*, & *citius*, quaſi: *totus cito gratus*. Vel ſicut dicitur in Gloſſario: *Pancras* dicitur rapina: *Pancranarius* flagellis ſubjectus. *Pancrus*, lapis varie coloratus. Ipſe enim rapuit prædam captivorum: fuit ſubjectus flagellis tormentorum: coloratus varietate virtutum.

19. —

20. —

21. —

22. —

23. —

24. —

25. URBANUS ab *Ur*, quod eſt *lumen* vel *ignis*, & *banal reſponſio*. Fuit enim *lumen*, per converſationem honeſtam, *ignis*,

 per

per charitatem ſuccenſam: *reſponſio* per doctrinam.

26. —
27. —
28. —
29. —
30. —
31. —

JUNIUS.

1. —
2. —
3. —
4. —
5. —
6. —
7. —
8. —
9. PRIMUS & FELICIANUS. Dicitur PRIMUS, quaſi *ſummus* & *magnus*.
   FELICIANUS, quaſi *felix anus*, i. e. felix ſenex.
10. —
11. —
12. QUIRICUS & JULITA. Dicitur QUIRICUS, quaſi *quærens arcum*; vel a *chiſil*, quod eſt *fortitudo*, & *cus*, *niger*. Vel a *qui-*

a *quiris*, quod eſt *haſta*; Vel a *quiriles*, quod eſt *ſedile*. Ipſe enim fuit *arcus*, h. e. curvus in ſui humiliatione; *fortis*, in tormentorum paſſione; *niger*, in ſui deſpectione: *haſta*, in inimici debellatione: *Dei ſedile*, ex Dei habitatione.

JULITA [Quirici mater] quaſi: *iuvans vita*, quoniam vita ſpirituali vixit, & per hanc multis profuit.

13. —— ——

14. —— ——

15. VITUS & MODESTUS. Dicitur VITUS quaſi *virtus*, id eſt virtuoſus. MODESTUS quaſi *ſtans in medio*, hoc eſt, in medio virtutis. Quamlibet enim virtutem tanquam medium circumſtant duo vicia tanquam extrema.

16. ——

17. ——

18. ——

19. PROTASIUS & GERVASIUS. Dicitur PROTASIUS, a *prothos*, quod eſt *primum* & *ſyos*, i. e. *Deus* ſive *divinus*. Vel a *procul*, & *ſtaſis*, quod eſt *poſitio*: quaſi *primus* per dignitatem; *divinus* per dilectionem: *procul poſitus*, à mundi affectione. GERVASIUS vero à *Gerar*, quod eſt *ſacrum* & *vas*. Vel a *Geva*, quod eſt *in-*

colatus, & *ſyor*, *parvulus* ; quaſi *ſacer*, per vitæ meritum; *vas*, per virtutum receptaculum: *peregrinus*, per mundi contemtum; *parvulus* per ſui deſpectum.

20. —

21. —

22. —

23. —

24. —

25. —

26. —

27. —

28. —

29. PETRUS & PAULUS. Interpretatur PETRUS, *agnoſcens*, quoniam perfectam ſcripturarum cognitionem habuit, & in prædicatione, quid cuique conveniret, agnovit. Vel *diſcalcians*, quia fuit virgo puriſſimus, quoniam a pedibus ſuarum affectionum omnem amorem mortuum discalciavit, & exuit, ut non ſolum corpore, ſed etiam mente virgo eſſet: & vincula peccatorum a nobis diſſolvit, & hoc per claves, quas a Domino accepit. Vel a *petros*, quod eſt *firmum*, quoniam martirium pro defenſione fidei conſtanter ſuſtinuit. Petrus autem trinomius extitit: videlicet: *Simon Bariona*, *Cephas*, *Petrus*.

Petrus. Hic Petrus inter centos & ſuper centos Apoſtolos majoris fervoris extitit. Nam ſcire Domini proditorem voluit, & ſi eum ſciviſſet, dentibus diſcerpſiſſet. Et ob hoc Dominus proditorem ſuum nominare nolebat, quoniam ſi ipſum nominaſſet, Petrus continuo ſurrexiſſet, & eum trucidaſſet.

PAULUS vero interpretatur *os tubæ*, vel *os eorum*, ſeu *electum mirabile*, vel *electionis miraculum.* Vel a *pauſa*, quod eſt *requies* hebraice & *modicus* latine. Rabanus vult, quod antea dictus eſt SAULUS, a *Saule* rege ſuperbo: ſed poſt converſionem vocatus eſt PAULUS, quaſi *parvulus*, à modico & humili ſpiritu. Unde & nomen ſuum interpretando dicebat: *Ego ſum minimus Apoſtolorum*, &c.

30. —

JULIUS.

1. —
2. —
3. —
4. —
5. —
6. —

7. —

8. —

9. —

10. —

11. —

12. —

13. MARGARITA, dicitur a precioſa quadam gemma, quæ eſt candida, parva & virtuoſa. Sic beata Margaretha fuit *candida*, per virginitatem: *parva* per humilitatem, *virtuoſa*, per miraculorum operationem.

14. —

15. —

16. —

17. ALEXIUS, dicitur ab *a*, quod eſt *valde*, & *lexis*, quod eſt *ſermo*. Inde Alexius, quaſi valde in verbo Dei robuſtus.

18. —

19. —

20. —

21. PRAXEDIS, dicta quaſi *viridis*, à *praſin*, quod eſt *viride*. Inde Praxedis, quaſi *praſin*, *virens*, quia viruit & floruit flore virginitatis.

22. MAGDALENA, dicitur quaſi *manens rea*, ſcil. ante converſionem, per obligationem ad pœnam æternam. Vel interpre-

terpretatur *munita*, vel *invicta*, ſcilicet in converſione, per pœnitentiæ armaturam. Optime enim omnibus armis pœnitentiæ ſe munivit, quoniam quot in ſe habuit oblectamenta, tot de ſe reperit olocauſta. Vel *magnifica*, ſcilicet poſt converſionem, per gratiæ ſuperabundantiam. Quoniam ubi abundavit delictum, ſuperabundavit & Gratia.

23. APOLLINARIS, dicitur a *pollens* & *ares*, quod eſt Virtus, quaſi pollens virtutibus. Vel ab *Apollo*, quod interpretatur mirabilis, & *naris*, per quam intelligitur diſcretio, quaſi mirabilis diſcretionis vir. Vel ab *a*, quod eſt *ſine*, & *polluo* & *ares*, virtus, quaſi virtuoſus ſine pollutione vitiorum.

24. CHRISTINA, quaſi chryſmate uncta. Habuit enim balſamum boni odoris in converſatione; & oleum devotionis in mente: & benedictionis in ore.

25. ——

26. ——

27. GERMANUS. Dicitur a Germine & *ana*, quod eſt *ſurſum*, quaſi ſupernum Germen.

28. ——

29. ——

30. —

31. —

AUGUSTUS.

1. —
2. —
3. —
4. —
5. DOMINICUS dicitur, quaſi Domini cuſtos, vel a Domino cuſtoditus; vel dicitur *Dominicus*, quantum ad etymologiam hujus nominis, quod eſt *Dominus*. Dominus autem dicitur, quaſi donans minas vel minus, vel donans munus. Sic beatus *Dominicus* fuit donans, id eſt condonans minas, per injuriarum dimiſſionem: donans minus, per corporis macerationem, quoniam corpori ſuo ſemper minus dabat, quam appetebat: donans munus, per libertatis largitionem, quoniam non ſolum ſua pauperibus tribuit, ſed etiam ſe ipſum pluries vendere voluit.
6. SIXTUS dicitur à *ſyos*, quod eſt *Deus* & *ſtatus*, quaſi *divinus ſtatus*. Vel a *ſiſto, ſiſtis*, quaſi firmus & fixus in fide, paſſione, & bona operatione.

7. DO-

7. DONATUS dicitur, quaſi a Deo natus vel quaſi dono Dei datus.

8. ——

9. ——

10. LAURENTIUS, dicitur quaſi lauream tenens.

11. ——

12. ——

13. HIPPOLYTUS. Dicitur ab *yper*, *ſupra* & *lytos*, *lapis*, quaſi ſupra lapidem, id eſt Chriſtum fundatus. Vel ab *in* & *polis*, *civitas*, quia fuit in civitate ſuperna per deſiderium & aviditatem. Vel quaſi valde politus, ſcil. per tormentorum acerbitatem.

14. EUSEBIUS, dicitur ab *eu*, quod eſt *bonum* & *ſebe*, quod dicitur eloquentia vel ſtatio. Vel quaſi bonus cultus.

15. ——

16. ——

17. BERNHARDUS, dicitur ab *er*, quod eſt *puteus* vel *fons*, & *nardus*, quæ ut dicit gloſſa ſuper Cantica, herba eſt humilis, & calidæ naturæ, & odorifera. Fuit enim calidus in ferventi amore; humilis in converſione; fons in doctrinæ emanatione; puteus in ſcientiæ profunditate; & odoriferus in famæ ſuavitate.

18. ——

18. —

19. —

20. —

21. —

22. TIMOTHEUS, quaſi timorem tenens, vel a *timore*, & *theos*, quod eſt Deus, quaſi timor Dei.

23. SYMPHORIANUS, dicitur a *ſymphonia.* Fuit enim tanquam vas muſicum, emittens armoniam virtutum.

24. BARTHOLOMÆUS, interpretatur filius ſuſpendentis me, vel filius ſuſpendentis aquas. Dicitur enim à *bar*, *filius*, & *tholos*, *ſummitas*, & *moys aqua.* Et eſt nomen Syrum & non Hebræum.

25. —

26. —

27. —

28. AUGUSTINUS hoc nomen ſortitus eſt, vel propter excellentiam dignitatis, quoniam, ſicut imperator Auguſtus præcellebat omnes reges, ſic & iſte excellit omnes doctores. Vel propter fervorem dilectionis, quoniam ſicut menſis Auguſtus valde fervet æſtu caloris; ſic & ipſe valde incaluit igne divini amoris. Vel propter etymologiam nominis, dicitur enim ab *augeo* & *aſtin*, quod eſt civitas, & *ana*, quod eſt ſurſum.

ſurſum. Inde Auguſtinus, quaſi augens ſupernam civitatem. Unde de illo cantatur: Qui prævaluit augere civitatem Dei.

29. ——

30. ——

31. ——

SEPTEMBER.

1. ÆGIDIUS, dicitur ab *e*, quod eſt *ſine* & *geos*, terra, & *dyan*, quod eſt clarum ſive divinum.

2. ——

3. ——

4. CORNELIUS, interpretatur; intelligens circumciſionem. Vel dicitur a *cornu*, & *leos*, quod eſt populus, quaſi cornu, i. e. fortitudo populi.

5. ——

6. ——

7. ——

8. ——

9. ——

10. ——

11. ——

12. ——

13. ——

14. —
15. —
16. EUPHEMIA, dicitur, ab *eu*, quod eſt *bonum*, & *fœmina*, quaſi bona fœmina, id eſt utilis, honeſta & delectabilis. Vel quaſi eufonia, quod eſt ſuavis ſonoritas.
17. —
18. —
19. —
20. —
21. MATTHÆUS dicitur a *magnus* & *theos*, quod eſt *Deus*, quaſi magnus Deo. Vel a *manus* & *theos*, quaſi manus Dei.
22. MAURICIUS, a *mari* & *cis*, quod dicitur vomens, vel *durus* & *us*, quod interpretatur conſiliator vel feſtinans. Vel dicitur a *mauros*, quod ſecundum Iſidorum græce dicitur nigrum.
23. —
24. —
25. —
26. CYPRIANUS, dicitur à *Cypro*, quod eſt mixtura, & *ana* quod eſt ſurſum. Vel a *cipro*, quod eſt mœſtitia vel hæreditas.
27. DAMIANUS, & COSMAS. Dictus eſt *Damianus* a *Dama* quadam beſtia, quæ humilis eſt & manſueta. Vel a *dogma*, quod

quod eſt doctrina, & *ana*, ſurſum. Vel a *damum*, quod eſt ſacrificium, vel quaſi Domini manus.

COSMAS, vero dicitur a *Coſmos*, quod eſt forma vel ornatus. Vel ſecundum Iſidorum, Coſmus dicitur græce: mundus Latine.

28. —

29. —

30. HIERONYMUS, dicitur a *gera*, quod eſt ſanctum, & nemus, quaſi ſanctum nemus: Vel *noma* quod eſt Lex. Unde dicitur in legenda ſua, quod Hieronymus interpretatur ſacra lex. Fuit enim ſanctus, h. e. ſanguine tinctus, per dominicæ paſſionis meditationem. Interpretatur etiam *Iheronymus*, viſio pulcritudinis, vel dijudicans locutiones: & lex, propter regularem diſciplinam, quam monachos ſuos docuit.

OCTOBER.

1. REMIGIUS, dicitur à *remi*, quod eſt paſcens, & *geos*, terra; quaſi paſcens terrenos doctrina. Vel a *remi*, quod eſt paſtor & luctator. Vel a *remige*, qui eſt navis ductor vel rector. Vel a *remis*, qui

qui ſunt inſtrumenta, quibus navis ducitur, & *gyon*, quod eſt luctatio. Ipſe enim Eccleſiam gubernavit a periculo naufragii, eum duxit ad portum Paradiſi, pro ea luctatus eſt contra inſidias diaboli.

2. —

3. —

4. FRANCISCUS, prius dictus eſt Johannes, ſed poſtmodum mutato nomine *Franciſcus* vocatus eſt. Cujus mutationis nominis multiplex cauſa fuiſſe videtur. Primo ratione miraculi cognominandi. Linguam enim Gallicam miraculoſe a Deo recepiſſe cognoſcitur. Unde dicitur in legenda ſua, quod ſemper cum ardore Spiritus ſancti repleretur, ardentia foris verba eructans, Gallice loquebatur. Secundo, ratione officii divulgandi. Unde dicitur in legenda, quod divina providentia ſibi hoc vocabulum indidit, ut ex ſingulari & inſueto nomine, opinio miniſterii ejus toti citius innoteſceret orbi. Tertio ratione effectus conſequendi, ut ſcilicet per hoc daretur intelligi, quod ipſe per ſe, & per filios ſuos multos ſervos peccati & diaboli debeat francos & liberos facere.

Quarto:

Quarto: ratione magnanimitatis in corde. Nam Franci a ferocitate ſunt dicti, quoniam eis ineſt naturalis feritas, & magnanimitas animorum. Quinto, ratione virtuoſitatis in ſermone, quoniam ejus ſermo inſtar ſecuris vitia incidebat. Sexto: ratione terroris in dæmonum fugatione. Septimo: ratione ſecuritatis ex virtute, & operum perfectione, & honeſtatis in conſervatione. Ajunt enim Franciſcas dici ſigna quædam inſtar Securium, quæ Romæ ante conſules ferebantur. Quæ erant in terrorem, in ſecuritatem & in honorem.

5. ——

6. ——

7. ——

8. SANCTA MERETRIX THAISIS. Hæc poſt pœnitentiam, e cellula parva, in quam incluſa fuerat à Pafuncio Abbate, ab eodem emiſſa eſt his verbis: Non propter pœnitentiam tuam remiſit tibi Deus peccata tua, ſed quod timorem ſemper habuiſti in animo. Et cum inde illam Pafuncius eduxiſſet, quindecim dies ſupervixit, & pauſavit in pace.

9. DIONYSIUS, interpretatur vehementer fugiens. Vel à *dya*, quod eſt duo, &

niſus, quod eſt *elevatio*, quaſi ſecundum duos elevatus, ſcil. ſecundum corpus, & ſecundum animam. Vel a *Dyana*, quod eſt *Venus*, ſcilicet Dea pulchritudinis, & *ſyos*, quod eſt, *Deus*, quaſi pulcer Deo. Vel, ut quidam ajunt, dicitur a *Dionyſia*, quæ, ut dicit Iſidorus, eſt quædam gemma nigra, valens contra ebrietatem. Ante converſionem multa prænomina habuit. Vocatus eſt enim Ariopagita, a vico, in quo habitabat. Item Theoſophus, id eſt Deum ſapiens. Item a Græcorum ſapientibus uſque hodie dicitur *prerigion tuarami*, quod latine dicitur: ala cœli, quoniam in cœlum ala ſpiritualis intelligentiæ mirabiliter volavit. Item macharius, i. e. beatus. Item a patria, Jonicus. Auguſtinus autem in lib. 8. de civit. Dei dicit, quod Jonicum eſt genus Philoſophorum. Quia ergo Dionyſius ſummus erat Philoſophus, ideo Antonomaſice dicebatur Jonicus.

10. ——
11. ——
12. ——
13. ——

14. ——

14. —

15. —

16. —

17. —

18. LUCAS, interpretatur, ipſe conſurgens, ſcilicet ab amore mundi: vel elevans, ſcil. ſe in amorem Dei. Vel a *luce*, dicitur; Fuit enim lux mundi Matth. 5. eo quod mundum illuminavit univerſum.

19. —

20. —

21. —

22. —

23. —

24. —

25. —

26. —

27. —

28. SIMON & JUDAS. Interpretatur *Simon*, Obediens, vel ponens triſtitiam.

JUDAS, quaſi jubilum dans. Dictus etiam fuit Thaddæus, quaſi tam Deus, id eſt, magnus Deus, ſcilicet per adoptionem. Item Labæus, quaſi Lebes, per gratiarum plenitudinem, quoniam quaſi olla & vas virtutum & gratiæ eſſe promeruit.

 29. —

29. ——
30. ——
31. ——

NOVEMBER.

1. ——
2. ——
3. ——
4. ——
5. ——
6. LEONHARDUS, dicitur Odor populi, à *leos*, quod eſt *populus*, & *nardus*, quod eſt *herba redolens*, quoniam Odore bonæ famæ populum ad ſe trahebat. Vel, quaſi legens ardua. Vel a *leone*.
7. ——
8. ——
9. ——
10. ——
11. MARTINUS, quaſi Martem tenens, i. e. bellum contra vicia & peccata, vel quaſi martyrium unus. Vel interpretatur quaſi irritans, vel provocans, vel dominans.
12. ——
13. ——

14. ——

14. —

15. —

16. —

17. —

18. —

19. —

20. —

21. —

22. CÆCILIA, quaſi cœli lilia, vel cæcis via. Vel a *celo* & *lya*. Vel quaſi cæcitate carens.

23. CLEMENS, dicitur a *celos*, quod eſt *gloria*, & *mens*, quaſi Glorioſa mens.

24. —

25. CATHARINA, dicitur a *catha*, quod eſt univerſum, & *ruina*, quaſi univerſalis ruina. Omne enim ædificium diaboli in ea univerſaliter corruit. Vel quaſi catenula. Ipſa enim ſibi per bona opera, quandam cathenam fecit, per quam uſque ad cœlum aſcendit.

26. —

27. —

28. —

29. —

30. —

31. ANDREAS interpretatur: decorus, vel reſpondens, vel virilis ab *andron*

quod eſt *vir*. Vel dicitur quaſi *antropos* homo, & *ana*, ſurſum, & *tropos*, quod eſt converſio. Ejus paſſionem Presbyteri & Diacones Achajæ ſeu Aſiæ, ſicut oculis ſuis viderant, conſcripſerunt.

DECEMBER.

1. —
2. —
3. —
4. —
5. —
6. NICOLAUS dicitur a *nicos*, quod, eſt *victoria*, & *laos* populus. Inde Nicolaus quaſi Victoria populi, id eſt viciorum, quæ popularia & vilia ſunt: vel quod multos populos vita & doctrina docuit, vitia & peccata vincere. Vel dicitur a *nicos*, quod eſt *victoria*, & *laus*, quaſi victorioſa laus. Vel a *nitor*, & *laos*, quaſi nitor populi.
7. —
8. —
9. —
10. —
11. —
12. —

13. Lu-

13. LUCIA, dicitur quaſi lucis via.
14. ——
15. ——
16. ——
17. ——
18. ——
19. ——
20. ——
21. THOMAS, dicitur à *thomos*, quod eſt diviſio ſeu ſectio. Vel quaſi totus means, ſcilicet in Dei amore. Unde Thomas, quaſi Deus meus: & hoc propter illud, quod dixit, quum certificatus credidit. Dominus meus, & Deus meus. Dicitur etiam Geminus, eo quod reſurrectionem Chriſti quaſi geminate & in duplum, quam alii, cognovit. Nam illi cognoverunt videndo: iſte videndo & palpando.
22. ANASTASIA, dicitur ab *ana*, ſurſum & *ſtaſis*, quod eſt ſtans ſive ſtatus: quia ſurſum ſtetit à vitiis ad virtutes.
23. ——
24. ——
25. NATIVITAS DOMINI ſecundum carnem facta, ut quidam ajunt, completis ab Adam 5228. annis, vel ſecundum alios 6000. vel ſecundum Euſe-

26. STEPHANUS Græce. Latine dicitur corona, ſed Hebraice norma. Vel dicitur quaſi ſtrenue ſtans, quod patet in ſuo ſermone. Vel quaſi ſtrenue ſive laudabiliter ſtans, id eſt inſtruens & regens anus, id eſt, viduas, quibus ab Apoſtolis fuerat præfectus, quæ ad litteram anus erant. Fuit unus de ſeptem Diaconibus ab Apoſtolis in miniſterium ordinatis.

27. ——

28. ——

29. ——

30. ——

31. SYLVESTER, dicitur a *ſyle*, quod eſt *lux* & *terra*, quaſi lux terræ, ſive Eccleſiæ. Vel a *ſylva*, & *theos*, quoniam homines ſylveſtres, i. e. incultos & duros ad fidem Chriſti traxit. Vel ſicut dicitur in Gloſſario: Sylveſter dicitur viridis, agreſtis, umbroſus, nemoroſus. Viridis, cœleſtia contemplando; agreſtis, ſe ipſum excolendo. Umbroſus, ab omni concupiſcentia refrigeratus; nemoroſus inter arbores cœli plantatus.

Sequen-

Sequentia ex additionibus hiſtoriæ Lombardicæ huc quoque fuerunt addita.

LUDOVICUS, quaſi lucem donans, ſeu lucis dator: ſeu lucis cuſtos: *Icos* enim Græce, dicitur cuſtos Latine.

GENOVEFA VIRGO, a *genos*, quod eſt *natura*, & *efa*, quod eſt, *menſura*, quaſi habens naturalia ad menſuram ſeu plenitudinem. Vel a *genos*, quod eſt *barba* ſeu *virilitas*, & *efa*, *effuſio* ſeu *plenitudo*, quaſi effuſa & plena operationibus virilibus & fortibus.

IX.

M. Jacobi Bruckeri

Analecta ad Vitam Matth. Schenckii. (†)

Tit. *Rectoris.*) Non hunc quidem tunc gerebat titulum, qui reliquis Magiſtris publice docentibus in Annæano ludo præerat, ſed primarii nomine gaudebat. Rectoris enim, vel Ephori potius cum Profeſſoris honore, munus gerebat Wolfius, qui honorarius Doctor Lycei reliquis ſuperadditus erat, cui acceſſit poſtea quoque Heniſchius.

P. 1048. *Nec plane ἄγραφος.*) Eſt in manibus Viri cujusdam eruditi, ex cujus communicatione præſens exemplum intueor, Hiſtoria Scholæ Annæanæ, ab eo tempore, ubi vel Xyſtus Betulejus vel Ach. Pirm. Gaſſerus deſiit, (ita enim dubie ipſe auctor in præf.) A. nempe 1552. ad ann. 1565. ſtilo ſane, quo utebatur Schenckius, nitido, licet ſimplici, non ea tamen, ut videtur, fini conſcripta, ut ederetur. Singularia enim

(†) Vid. p. 1047. ſqq. Tom. X.

enim in eo annotantur: eam rogatus ſcripſit.

P. 1049. *Epitaphium.)* Honorarium poſitum a L. Geitzkoflero, apud Praſchium Epitaph. Auguſt. P. I. p. 211. ubi etiam proprium p. 210. exhibetur.

Ibid. *Die 21. Julii ereptus.)* Natus 1517. *Heupold Beſchr. der Lateiniſchen Schule.*

P. 1063. *Joanni Benigno.)* Ecce literas Benigni ad Schenkium.

Optimo & doctiſſimo Viro Matthiæ Schenckio, Conſtanciæ bonas literas exercenti, amico ſuo.

S. P.

Fuit apud nos Tubingæ Syndicus Auguſtanus, his diebus, ut neceſſarios ſuæ Reipublicæ magiſtros ludi conquireret, unum & alterum tales, qui in matrimonio copulatas uxores ſibi haberent, & eſſent ætate, doctrina & moribus ita graves & inſtructi, ut ad juventutem Auguſtanam Græce ac Latine mediocriter in-

bis neminem potuit avellere. Ego igitur, cum ex aliis mihi videar jam olim animadvertiſſe, te in tua civitate non optimo loco eſſe, te inter primos nominavi, de quo meo conſilio deberet reſp. Auguſtana in ſuam civitatem & eum locum aſciſcendo cogitare. Et fortaſſis futurum eſt, ut id brevi fiat, etſi neſcio quid facturi ſint. Ego rogatus ab illo Syndico recte & utiliter conſului. Quod ſi futurum eſt, ut tecum ea de re agatur, tui arbitrii totum negotium erit. Ego nihil aliud ſpectavi, quam reip. Auguſtanæ atque etiam tuum commodum: quod exiſtimavi in eo poſitum eſſe utrisque, Auguſtanis quidem, ſi te ætate & viribus corporis ac valetudine, nec non multa eruditione præſtantem & florentem magiſtrum ſuæ pubis haberent: tibi vero ſi a tam laudata republica ultro ad honeſtam conditionem vocarere: tum aut ex accepta conditione ingens tibi emolumentum fore, aut acceſſurum non parum ad auctoritatem tuam, quam in tua jam republ. habes, ſi repudiaſſes. Videretur enim non contemnenda opera tua, quam etiam aliæ respublicæ deſiderarent, & in tua recuſatione eluceret patriæ charitas, qua tuos cives videreris amplecti, quos nolles

nolles deſerere, aut opera tua deſtituere: unde tibi augeri tuam exiſtimationem apud vos neceſſe eſt. Hoc meum de te & rep. Auguſtana conſilium, boni, quod quidem ſpero, conſules, & me tui ſtudioſum amabis. Vale. Datæ in die Andreæ anno LII.

T. Joannes Benignus.

Ibid. *Scholarcham.*) Inferiorem; ſuperioris enim dignitatis & auctoritatis tum erant Jacobus Fuggerus, Matth. Welſerus, Chriſtoph. Rhelingerus.

Ibid. *Menſe.*) 20. Decembr.

P. 1064. *Literis ipſius.*) Ecce & illas:

Dem Erbaren und wolgelehrten Matthiæ Schencken, Burgern und Lateiniſchen Schulmaiſter zu Coſtniz, meinem lieben Herren und Freund.

Mein freundlich guetwillig dienſt bevor, mit erbietung alles guts: Günſtiger lieber Herr Schenk, welcher maſſen ich mit euch den ab-

befolchen, Euch zuſchreiben, das ir fürderlich und unverzogenlich zu ihnen allher, auf Ihren Koſten wellet kommen, angeregter Condition *halben handlung mit ihnen zu pflegen, gelangt derowegen an Euch mein freundlich bitt, Ir wollet alſo Eurem bewilligen nach auf das bäldeſt, ſo Euch möglich, allher kommen, und der Sachen einen auſstrag machen, was alsdann Euch zu guetem thon kan, will ich nit unterlaſſen, welches ich Euch auf gedachter meiner Herren der Oberen ſchulherren befehl nit hab wollen unangezeigt laſſen, dann Euch allezeit willig dienſt zu erzaigen, bin ich erbietig. Salutiert mir Doctor Michel Maler. Dat. Augsp. d.* 12. *tag Jan.* 1553.

P. 1064. *Caſp. Mendlisboveum.*) Lege Mendlishoferum, civem Conſtantienſem.

Ibid. *Conditionibus.*) Stipendii floren. 170. etiam rude donando ſolvendis, & habitationem, cum tertia parte didactri.

Ibid. Menſe Julio.) 28. Julii.

Ibid. Familiam.) Uxorem gravidam & liberos ſeptem cum diſcipulo Wolfg. Zindelino.

P. 1065. *Ac ne doctiſſimo &c.*) Accepit enim ille tum rude donatus tantum fl. 150.

P. 1067. *Collega.*) Scholarcha quaſi.

Ibid. Difficultates.) Quas haud uno libello Scholarchis graviſſima oratione expoſuit.

Ibid.

Ibid. *Scholæ prodeſſes.*) Tum propter ignaviam & inertiam diſcipulorum, tum propter invidiam aliorum, ut ipſe queritur.

Ibid. *Stipendium augeret.*) De qua re extat peculiaris libellus Scholarchis oblatus, quo tandem id extorſit.

P. 1068. *Parva.*) Vix 150. numerum excedens.

P. 1069. *Bibliothecæ inſpiciendæ.*) Non tamen Schenckius tum fuit Bibliothecarius ſed Heldus ex Eccleſiaſtarum ordine.

P. 1072. *In clementia Dei.*) Eundem in modum Wolffius in lib. citato ad Scholarchas: *neque Stoicorum nugis explentur vitæ neceſſitates, qui divites eſſe omnes pronuntiant, qui cœlo & terra fruantur: Nam cœli aſpectu & aeris inſpiratione fruuntur vivi & ſani omnes; ſed terram calcare quid prodeſt, niſi fructibus terræ neceſſariis utare? qui cum multiplici pretio veneant, optare facilius, quam ſperare poſſum, ut magiſtri privatis commodis Scholæ utilitatem anteponant.*

1071. *Muſæum conjunctum.*) 1562. M. De-

Ad Lectores.

Eximendæ mihi jam ſunt ex Aldinarum mearum Tom. X. p. 1171. ſqq. & p. 1196. ſeq. recenſitarum, numero duæ editiones, quas iis ex indicio priſtinorum Poſſeſſorum, quorum liberalitate & illæ & aliæ quædam mihi deſtinatæ erant, inſerui: nempe Ciceronis Rhetoricorum & de Inventione Libri, quorum p. 1183. & Boëthius, cujus p. 1197. memini. Cum enim ea ſcriberem, illæ editiones adhuc in via hærebant. Nactus vero eas, vidi, illud Ciceronis opus Venetiis ad Signum Jurisconſulti A. MDLXXVIII. typis excuſum eſſe, Boëthium autem Florentiæ in officina Juntina A. MDXXI. Sed & hoc diſtinctius memorandum eſt, Iſocratis Orationibus, quarum p. 1197. mentionem habui, adjunctas eſſe tantum Alcidamantis contra dicendi magiſtros, Gorgiæ de laudibus Helenæ, & Ariſtidis de laudibus Athenarum, Urbisque Romæ Orationes.

VA1 1526475